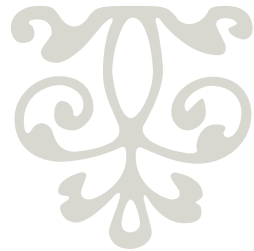

Martyria

Revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă

*Martyria. Revistă de teologie
și spiritualitate ortodoxă* editată de
Arhiepiscopia Râmnicului

Redacția str. Arhiepiscopiei nr. 1
240178 Râmnicu-Vâlcea
telefon 0722 691 506
e-mail editurapraxis@gmail.com

Colegiul Director

ÎPS Varsanufie,
Arhiepiscopul Râmnicului
– Președinte fondator,
Pr. Ștefan Zară
Consilier cultural – Director

Colegiul de redacție

(în ordine alfabetică)

Constantin Bălăceanu Stolnici,
Dan Berindei, Bogdan Tătaru-Cazaban,
Dan Ciachir, Ion Marian Croitoru,
Nae Georgescu, Octavian Gordon,
Constantin Necula, Mihaela Palade,
Ioan Pinteș, Ioan-Aurel Pop,
Dinu Săraru, Ioan Scurtu,
Dan Zamfirescu.

Fotografii

Laurențiu Tătușescu

Corectură

Pr. Constantin Olariu

Concept grafic, tehnoredactare

Atelierul de grafică

Litera

Calluna, Alegreya Sans

Tipar

SC Conphys SRL

An II, Nr. 2 iulie–decembrie 2017

Sumar

STUDIA THEOLOGICA

Icoana – mărturie a înomenirii **5**

Mântuitorului Hristos

ÎPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului

Icoana în postmodernitate. **9**

Noile idolatrii ale lumii de azi

Pr. conf. univ. dr. habil. David Pestroiu

Nivele de lectură ale **20**

Icoanei Nașterii Domnului

Prof. univ. dr. Mihaela Palade

Învățător sau pedagog? O abordare teologică **29**

a rolului de pedagog al teologului

Conf. Dr. Nicola Xionis

Acte normative privind viața bisericească **37**

în Țara Românească în secolul al XVIII-lea

Dr. Oana-Mădălina Popescu

Fost-a Sfântul Maxim Brancovici **59**

primul episcop al Râmnicului?

Pr. Dr. Laurențiu Rădoi

STUDIA HUMANITATIS

Creativitatea culturală **79**

a creștinismului. O relectură

Bogdan Tătaru-Cazaban

Reverberația istorică a unei ctitorii **83**

Dinu Săraru

Iosif Gafton al Râmnicului **85**

Dan Ciachir

Reflexe antimiene în opera eminesciană (II) **87**

Conf. univ. dr. Ioan St. Lazăr

Biserica de lemn Sfântul Nicolae **105**

din cătunul Cărpinișu, sat Anghelești, comuna

Pietrari, județul Vâlcea* (I)

Luiza Barcan, Alexandru Nancu

VERBA PATRUM

Omilia a VIII-a, ținută în fața poporului **123**

în Biserica Fericitei Fecioare Maria,

în ziua Nașterii Domnului

Sfântul Grigorie cel Mare

COLLOQUIUM

Interviu cu Arhimandritul **129**

Atanasie Prodromitul, Stareț al Schitului

Românesc Prodromu din Sf. Munte Athos (I)

realizat de pr. Ștefan Zară și

Monahul Gherasim Prodromitul

THEATRUM

Ceasul alegerii **145**

Piesă de teatru în trei acte

Scenariu de Constantin Adamovici

LITTERAE

Sfântul de Andrei Cărpeneanu **163**

† VARSANUFIE
Arhiepiscopul Râmnicului

Icoana – mărturie a înomenirii Mântuitorului Hristos

Icoana este o prezență permanentă în istoria Bisericii creștine, găsindu-se în cultul acesteia încă din primele secole. În acest sens, Sfânta Tradiție consemnează faptul că primele icoane au fost zugrăvite din timpul vieții Mântuitorului Hristos și din perioada apostolică. Astfel, aceasta mărturisește despre existența unor icoane nefăcute de mână cu chipul Domnului nostru Iisus Hristos și mai multe icoane pictate de Sfântul Apostol și Evanghelist Luca, dintre care cunoscute până în zilele noastre sunt cele ale Maicii Domnului.

Scriitorul bisericesc Eusebiu de Cezareea consemnează în *Istoria bisericească*: „Și am văzut și eu cu ochii mei [...] chipurile apostolilor Petru și Pavel și chiar chipul lui Hristos ce s-au păstrat pictate în culori”¹. De vreme ce Eusebiu consemna în secolul al IV-lea că aceste documente iconografice s-au păstrat până în vremea sa, este de la sine înțeles că ele erau mult mai vechi, iar mărturia lui este cu atât mai importantă cu cât acesta împărtășea o poziție personală antagonică față de icoane. În același secol, Sfântul Vasile cel Mare scria într-o scrisoare către împăratul Iulian Apostatul: „Iată pentru ce cinstesc și preamăresc în chip deosebit trăsăturile sfintelor icoane, pentru că ele ne-au fost transmise de Sfinții Apostoli, că ele n-au fost oprite și că sunt chiar reprezentate în toate bisericile noastre”². Părinții de la Sinodul al VII-lea Ecumenic amintesc originea apostolică a icoanelor: „Tradiția alcătuirii icoanelor [...] a existat încă din vremea propovăduirii creștinismului de către Sfinții Apostoli [...]. Iconografia nu este nicidecum invenția pictorilor, ci dimpotrivă, o lege stabilită și o tradiție a Bisericii sobornicești”³. Dacă Tradiția Bisericii noastre arată cinstirea sfintelor icoane ca parte integrantă din cultul Bisericii încă din pri-

¹ Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, VII, 18, 3-4, în *Scrieri*. Partea I, col. PSB, vol. 13, trad. Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Ed. IBMBOR, București, 1987, p. 288.

² Sfântul Vasile cel Mare, *Epistola 360. Fragment dintr-o epistolă trimisă de Vasile lui Iulian Apostatul*, în *Scrieri. Partea a III-a*, col. PSB, vol. 12, traducere de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu și Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Ed. IBMBOR, București, p. 618.

³ *Hotărârile Sinodului al VII-lea Ecumenic*, Sesiunea a VI-a, apud Leonid Uspensky, Vladimir Lossky, *Călăuziri în lumea icoanei*, Ed. Sophia, București, 2006, p. 32.

mele secole, aceasta oferă în același timp și argumentele pentru cinstirea icoanei, ea fiind o expresie liturgică și vizuală a adevărului mântuitor că Dumnezeu S-a făcut om „pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire”. Textul liturgic cuprins în slujba din *Duminica Ortodoxiei* întărește la rândul său faptul că cinstirea icoanelor este o tradiție apostolică: „Căci cu luarea trupului ai luat și toate însușirile lui. Pentru aceasta înscriind chipul asemănării Tale, cu cuviință îl sărutăm, spre dragostea Ta înălțându-ne; și dintr-însul luăm harul tămăduirilor, urmând dumnezeieștilor așezăminte ale Apostolilor”⁴.

Astfel, principala funcție dogmatică a icoanei este aceea că ea mărturisește adevărul Înomenirii Fiului lui Dumnezeu, Cea de-a doua Persoană a Sfintei Treimi și posibilitatea îndumnezeirii omului ca și consecință a înomenirii Acestuia. Icoana este astfel mărturisitoare a adevărului fundamental că Fiul lui Dumnezeu, Cuvântul, S-a făcut om: „Ridicatu-s-a osândirea strămoașei Eva, de Dumnezeu Născătoare, că tu curată ai născut pe Stăpânul tuturor în chip de negrăit; a Cărui asemănare acum pe icoane o sărutăm”⁵.

Sinodul Quinisext (691–692) arată în Canonul 82 că icoana Mântuitorului Hristos este zugrăvită „spre aducerea aminte de petrecerea Lui în trup, de patima și moartea Sa mântuitoare și de răscumpărarea lumii, care s-a făcut prin aceasta”⁶.

De asemenea, *Sinodiconul Ortodoxiei* întărește funcția mărturisitoare a Nașterii Domnului prin icoană: „celor ce mărturisesc venirea și prezența în trup a Cuvântului lui Dumnezeu cu cuvântul, cu gura, cu inima, cu mintea, în scris și în icoane, veșnică fie memoria”⁷.

Înomenirea Fiului lui Dumnezeu, a doua Persoană a Sfintei Treimi, Cuvântul sau Logosul, a avut ca scop, pe de o parte, scoaterea omului din păcatul strămoșesc după căderea lui Adam și a Evei, așa cum spune și cântarea bisericească alcătuită de Ioan Monahul: „Pe cel după chip și după asemănare, văzându-l lisus stricat din pricina călcării poruncii, plecând cerurile S-a pogorât și S-a sălășluit în pântecul Fecioarei fără schimbare, ca într-însul să înnoiască pe Adam cel stricat”⁸, dar, pe de altă parte, este urmărită

Principala funcție dogmatică a icoanei este aceea că ea mărturisește adevărul Înomenirii Fiului lui Dumnezeu, Cea de-a doua Persoană a Sfintei Treimi și posibilitatea îndumnezeirii omului ca și consecință a înomenirii Acestuia. ✱

⁴ Stihiră de la stihoavna Vecerniei Mari, *Duminica Ortodoxiei, Triodul*, ed. a VIII-a, Ed. IBMBOR, București, 1986, p. 179.

⁵ Cântarea a 9-a din Canonul Utreniei, *Duminica Ortodoxiei, Triodul*, p. 186.

⁶ Arhid. Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Sibiu, 1992, p. 151.

⁷ *Sinodiconul Ortodoxiei*, prezentare și traducere adnotată de drd. Ioan I. Ică jr., în *Mitropolia Ardealului*, 7–8/1985, p. 444.

⁸ Stihiră la Litie, luna decembrie, ziua a douăzeci și cincea, *Mineiul pe decembrie*, Ed. IBMBOR, București, 1991, p. 383.

îndeosebi îndumnezeirea omului. Sfântul Atanasie cel Mare întărește în scrierile sale că Dumnezeu S-a făcut om pentru ca să îl facă pe om dumnezeu. Același lucru este accentuat și în multe cântări din slujba Nașterii Domnului: „Asemenea la chip cu amestecarea cea de jos din țărână făcându-Te, Hristoase, și cu împărtășirea trupului căzut, l-ai împărtășit pe acesta de firea dumnezeiască, om făcându-Te și rămânând Dumnezeu”⁹.

Trupul pe care l-a luat Fiul lui Dumnezeu din Fecioară, făcându-Se om adevărat, este semnul văzut al iubirii nețărmurite a lui Dumnezeu față de oameni: „Din înălțimea cerului, Împăratul vine la noi, din curata Fecioară, Dumnezeu fiind, dar în vremea din urmă Cuvântul întrupat, ca să cheme la Sine din stricăciune pe omul zidit întâi”¹⁰. Părintele Stăniloae explică acest adevăr mărturisit de întreaga teologie patristică, spunând: „Trupul pe care Și-l ia Cuvântul dumnezeiesc din Fecioara, când Se face om, este semnul și mijlocul extremei Lui coborâri iubitoare la om. Dar El nu poate lua un astfel de trup decât dintr-un trup care s-a făcut și el semn și mijloc al iubirii extreme față de Dumnezeu. Căci nu se poate să nu se vadă legătura trupului asumat de El cu trupul Maicii Lui. Cuvântul a voit să facă din trupul Lui un mijloc al manifestării iubirii Lui extreme ca om față de Dumnezeu și al iubirii Sale extreme ca Dumnezeu față de oameni. Dar trupul acesta s-a format din sângele trupului străbătut de simțirile Maicii Sale și a rămas într-o legătură cu el [...]. Culmea iubirii Lui față de oameni s-a întâlnit în Maica Lui cu culmea iubirii omenești față de El. Maica Lui a fost și pregătită, dar a și contribuit la plinirea vremii în întâlnirea Fiului lui Dumnezeu cu umanitatea în umanitatea Lui luată din ea și, prin aceasta, în suprema iubire dintre El și ea”¹¹. Maica Domnului s-a făcut pe sine purtătoare a iubirii milostive a lui Dumnezeu față de oameni: „De Dumnezeu Născătoare Fecioară, care ai născut pe Mântuitorul, șters-ai blestemul cel dintâi al Evei; că Maică te-ai făcut bunăvoinței Tatălui, purtând în brațe pe Dumnezeu-Cuvântul întrupat. Taina nu suferă cercetare; numai cu credință toți să o slăvim, grăind cu tine și zicând: Netâlcuitule Doamne, slavă Ție!”. Astfel, vedem limpede cum Hristos nu este un simbol al dumnezeirii, ci Dumnezeu adevărat cu chip văzut, ce dă posibilitatea zugrăvirii icoanei Sale. Condacul din *Duminica Ortodoxiei* reliefează în chip strălucit această învățătură: „Cuvântul Tatălui Cel necuprins, din tine, Născătoare de Dumnezeu, S-a cuprins, întrupându-Se; și chipul cel întinat, la chipul cel dintâi întorcându-l, cu dumnezeiasca podoabă l-a amestecat. Deci, mărturisind mântuirea, îl închipuim cu fapta și cu cuvântul”¹², fundamentând și liturgic rolul icoanei în Ortodoxie.

⁹ Cântarea a III-a din Canonul Utreniei, luna decembrie, ziua a douăzeci și cincea, *Mineiul pe decembrie*, p. 387.

¹⁰ Cântarea a III-a din Canonul Utreniei, luna decembrie, ziua a douăzeci și cincea, *Mineiul pe decembrie*, p. 387.

¹¹ Pr. Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, vol. II, Ed. Cristal, București, 1995, pp. 83–84.

¹² Stihiră la Laude, luna decembrie, ziua a douăzeci și cincea, *Mineiul pe decembrie*, p. 394.

Mântuitorul Hristos, „chipul lui Dumnezeu Celui nevăzut, mai întâi născut decât toată făptura” (Coloseni I, 15), deschide prin nașterea Sa din Fecioara Maria posibilitatea ca prin icoană să se reflecte oarecum realitatea dumnezeiască, după cum și textul liturgic întărește: „Cel Ce este nevăzut după firea cea fără început și dumnezeiască, om S-a văzut, fecioară, din preacurate sânghiurile tale pentru milostivirea cea preaînaltă. A cărui asemănare trupească scriind, cu cinste ne închinăm Lui toți credincioșii, și cu dreaptă credință Îl cinstim”¹³.

Icoana dă mărturie despre realitatea trupului Mântuitorului. Sfântul Ioan Damaschin scrie în acest sens: „*Cel Care există în chipul lui Dumnezeu a luat chip de rob* (Filipeni II, 6–7), atunci zugrăvește-L în icoane și așază-L spre contemplare, pe Acela care a primit să fie văzut”¹⁴. Odată cu asumarea firii omenești de către Fiul lui Dumnezeu, a devenit posibilă și zugrăvirea Cuvântului: „Închipuirea trupului Tău înălțând-o, Doamne, cu dragoste o sărutăm, arătând taina cea mare a iconomiei Tale. Că nu Te-ai arătat nouă, lubitorule de oameni prin părere, precum zic luptătorii împotriva lui Dumnezeu, ucenicii lui Manent; ci după adevăr și cu fire de trup, printr-înșa suindu-ne spre a Ta dorire și dragoste”¹⁵.

A tăgădui icoana înseamnă a nega Înomenirea Mântuitorului Hristos, a contesta realitatea coborârii Fiului lui Dumnezeu printre oameni spre a-i ridica pe aceștia la cer: „Cinstea și închinarea icoanei, cu adevărat aducând-o la acela al cui este chipul, o cinstim urmând învățăturile grăitorilor de Dumnezeu și lui

Hristos cu credință strigăm: Bindecuvântați toate lucrurile Domnului pe Domnul”¹⁶.

Deplina descoperire a lui Dumnezeu în lume s-a înfăptuit prin înomenirea Fiului lui Dumnezeu în Persoana Domnului nostru Iisus Hristos spre înnoirea duhovnicească și mântuirea omului. Icoana devine astfel expresia cea mai adâncă a prezenței lui Dumnezeu în lume și ca posibilitate de îndumnezeire a omului. Icoana nu este ea însăși o realitate, ci exprimă realitatea cea mai adevărată din istoria mântuirii: Dumnezeu înomenit S-a făcut începătură omului spre îndumnezeire. În acest sens și noi cei de astăzi „Legile părintești ale Bisericii păzindu-le, zugrăvim icoanele lui Hristos și ale sfinților Lui și le sărutăm cu gurile, cu inima și cu vrerea, strigând: Bindecuvântați toate lucrurile Domnului pe Domnul”¹⁷.

Culmea iubirii Lui față de oameni
s-a întâlnit în Maica Lui cu
culmea iubirii omenești
față de El. ❧

¹³ Triodul, p. 183.

¹⁴ Și acum..., Vecernia Mică, Triodul, p. 179.

¹⁵ Sfântul Ioan Damaschin, *Cultul Sfințelor icoane. Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, III, 8, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1998, pp. 130–131.

¹⁶ Sthiră la Laude, luna decembrie, ziua a douăzeci și cincea, *Mineiul pe decembrie*, p. 187.

¹⁷ Cântarea a 8-a, Slujba Utreniei, Duminica Ortodoxiei, *Triodul*, p. 186.

Pr. conf. univ. dr. habil.
David Pestroiu
Facultatea de
Teologie Ortodoxă
„Justinian Patriarhul”

Icoana în postmodernitate. Noile idolatrii ale lumii de azi

Fiul lui Dumnezeu Întrupat – Icoana Tatălui (Ioan 1,18) a deschis calea cunoașterii lui Dumnezeu, oferind lumii puntea de legătură care reface starea de comuniune pierdută prin păcatul originar și conferă creației șansa reabilitării într-o nouă dimensiune spațio-temporală: Împărăția Veșnicei Iubiri a Preasfintei Treimi. Această comuniune se realizează la nivel personal, prin dialog transpus în rugăciune. Arta eclezială, propunând icoanele ca mijloace de legătură cu Divinitatea, ajută omul pe calea acestui parcurs existențial spre desăvârșire, oferind tocmai suportul unui liant, atât de necesar pentru a păstra vie imaginea corectă a persoanelor chemate la comuniune.

Ce se întâmplă, însă, când însăși starea de comuniune personală este negată? Ce rol mai are imaginea căutării sensului primordial al existenței pentru o lume hedonistă și secularistă? Vorbim despre societatea contemporană postmodernă și deslușim noi sensuri ale imaginii pentru omul dezrădăcinat din starea de cultivare a virtuților, însingurat prin cultivarea propriului său individualism. Postmodernitatea propune, deopotrivă, noi tipuri de iluminism și umanism. Separate total de religie, acestea se articulează exclusiv în plan secular, ca reacții violente față de tradiționalism și îmbrățișare fără rezerve a tot ceea ce este nou, cosmopolit, evoluat în plan științific și tehnologic. Este timpul denunțării categorice a oricărei forme de ierarhie instituționalizată; însuși primatul majorității, care ar trebui să constituie esența oricărei democrații, este zguduit din temelii de gălăgioasele clamări ale drepturilor minorităților. Omul postmodern se reinventează pe sine însuși atunci când, în numele propriei emancipări, se auto-revelează ca Demiurg, idol al propriei sale vanități. Dumnezeuului creștin, descoperit în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, îi este contestată existența personală, atâta vreme cât canalele Sale de comunicare sunt obturate de omul redus la starea de individ, incapabil de a relaționa dincolo de zbaterile sale instinctuale mundane. În acest sens, definiția celebră dată de Jean-Francois Lyotard postmodernității, ca

fiind „încredulitatea față de meta-narațiuni”¹, își găsește explicația logică: răspunsurile tradiționale față de marile întrebări existențiale, bazate pe revelația biblică, sunt căzute în desuetudine, întrucât trebuie să facă loc unor noi explicații, de conveniență, venite din partea umanismului secular. Având drept suport mesajul emancipator al rațiunii, ele pun în lumină valori precum: binele, adevărul, frumosul, omenia, dreptatea, din perspectiva adaptării lor la progresul științei și tehnologiei, cu raportare directă la confortul material din lumea aceasta, excluzând total perspectiva veșniciei și cultivarea sfințeniei.

În căutarea Adevărului, care, potrivit creștinismului, este Unul singur – Hristos, omenirea a străbătut istoria cu convingerea unicității acestui demers. În postmodernitate, întâlnim concepția potrivit căreia nu există un singur Adevăr, ci se folosește tot mai mult pluralul *adevăruri*, în sensul în care fiecare individ se îndreptățește pe sine, în fața semenilor, clamându-și atitudinea ca fiind prototipală. Iată de ce Jürgen Habermas vorbește despre „localizarea adevărului”². În acest caz, cunoașterea devine ea însăși o premisă a consumismului, fiind influențată de formele de comunicare ale momentului: Chat, Messenger, Facebook, Twitter, WhatsApp etc. Religiiile însele sunt acceptate doar în măsura în care încetează să se raporteze la propriile lor dogme ca adevăruri unice, indubitabile. Sunt rejectate, de-a valma: cugetările profunde, trăirile mistice, rigorismul moral – toate fiind criticate întrucât dăunează practicii încetățenite a hedonismului postmodern. Se instaurează, pretutindeni, mediocritatea și superficialitatea. Lipsa de profunzime devine o caracteristică generală a mentalității societății actuale. Realitatea este convertită în imagine, redată prin mijloace tehnice de o excepțională claritate (3D, I-max etc.) și, astfel, distorsionată în planul figurat, unde prelucrările manipulatorii sunt la ordinea zilei. Mulți oameni, în special tineri, se autoizolează în spațiul virtual creat pe computer, în care filmele, jocurile sau chiar producțiile TV obișnuite sunt impregnate cu mesaje subliminale menite să creeze dependență. O categorie aparte o constituie industria erotismului, care alimentează centrii nervoși din creier cu imagini menite să alimenteze pulsionile trupului, într-o încercare disperată de a controla întreaga ființă

Dumnezeului creștin, descoperit în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, îi este contestată existența personală, atâta vreme cât canalele Sale de comunicare sunt obturate de omul redus la starea de individ, incapabil de a relaționa dincolo de zbaterile sale instinctuale mundane. ❧

¹ Jean François Lyotard, *The Postmodern Condition: a report on Knowledge*, Translation from the French by Geoff Bennington and Brian Massumi, Foreword by Fredric Jameson, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1984, p. XXIV.

² J. Habermas, *Discursul filosofic al modernității*, Polity, 1987.

psiho-fizică a individului, stimularea neconținută a plăcerii. Același J. Habermas, vorbind despre viziunea postmodernă asupra lumii, o descrie ca fiind „triumful dorinței asupra rațiunii”³. Religii, culturi, tradiții, ideologii, moduri de viață sunt fragmentate într-o pluralitate, totuși omogenă, în măsura în care se autopropune drept contestatară și se revendică a fi bazată pe relativism.

Se vorbește foarte mult, în ultima vreme, despre cadrele definitorii ale postmodernității și despre modul în care aceasta influențează dezvoltarea umanității. Este evident faptul că suntem martorii unei uluitoare emancipări: elemente ce conduc la instalarea confortului generalizat destructurează, în egală măsură, vechile repere ale definirii existenței umane. Se conturează tot mai pregnant modelul autarhic al hegemoniei sinelui. Individualismul postmodernist lansează marea provocare socială la adresa ethosului comunitar eclezial. Într-o lume care venerază egoismul, ce dinamică vor cunoaște relaționările umane?

Pentru a oferi un posibil răspuns, trebuie să pătrundem mai adânc în cercetarea noastră asupra resorturilor constitutive ale postmodernității. De un real folos în acest sens ne este studiul lui Philip Sampson, *The rise of postmodernity*. Aici, autorul oferă o viziune sintetică, integratoare, asupra multelor definiții care s-au dat acestui concept:

„Precum dragostea în cântecul popular, postmodernitatea este acel lucru plin de splendoare. Unii văd în ea caracteristica modului de producție din capitalismul târziu (Jameson), alții o identifică printr-un mod cu totul nou de activism (Poster), câțiva o consideră ca o șansă către noi posibilități creatoare (Winter), alții văd influența ei ca fiind sinistă (Diederichsen), câțiva o văd ca o condiție nouă, esențială (Lyotard), alții se îndoiesc de existența ei (Rose) sau consideră că articulează doar poziția unor intelectuali marginali (Bauman)”⁴.

De fapt, omul postmodern nu-și dorește să rezolve ecuația existenței sale. Traiul exclusiv contingent, consumat la timpul prezent, exclude postularea unui sens transcendent al vieții. De aceea, el este crispat și confuz, iar adeseori oscilant între diverse sisteme filoso-

fice, elemente de gândire sincretică, pagini de romane SF sau proprii viziuni elucubrante. Privită astfel, postmodernitatea se prezintă ca o certitudine pierdută sau ignoranță conștientă⁵.

³ *Ibidem*.

⁴ Philip Sampson, „The rise of postmodernity”, în *Faith and modernity*, edited by Philip Sampson, Vinay Samuel and Chris Sudgen, Regnum Books International, Oxford, 1997, p. 29.

⁵ R. Winter, „Postmodern Sociology as a Democratic Educational Practice? Some Suggestions”, în *British Journal of Sociology of Education*, number 12.4, 1991, p. 471.

Individualismul postmodernist lansează
marea provocare socială la adresa
ethosului comunitar eclezial. Într-o lume
care venerază egoismul, ce dinamică
vor cunoaște relaționările umane?

Cu toate pretențiile de a crea o societate perfectă, secular-umanistii au înregistrat eșecuri pe toate planurile, ceea ce demonstrează că, deși intențiile lor par a fi bune în aparență, în realitate acestea sunt imposibil de aplicat în fapt. Individualismul, bazat pe vanitate și egoism, a condus la imposibilitatea realizării unei emancipări în viața socială și politică. Lipsa cultivării comuniunii și frământările egocentriste conduc, în fapt, la fragmentări și mai adânci decât cele din perioada modernă, pe care postmodernitatea avea pretenția să le corecteze. Pentru a corecta puseele manifestărilor individualiste s-a apelat la cultivarea preeminenței modei: a fi în *trend* este un *must*: este modul în care membrii societății sunt aduși la același numitor comun.

Nici cuceririle științei și tehnologiilor nu sunt, în realitate, mai convingătoare. Utilizarea acestora în industria de armament sau criza provocată de poluare sunt realități dure-roase pentru omul mileniului III. Chiar dacă au apărut o pleiadă de mișcări ecologiste și pacifiste, care propun diverse programe și proiecte de profil – ele însele intens consumatoare de resurse – rezultatele se lasă încă așteptate.

În ceea ce privește comunicarea, lucrurile stau, poate, cel mai dramatic. Nu a existat o formă mai subtilă de subjugare a rațiunii și control mental, în întreaga istorie a umanității, decât este cea care se profilează, sub ochii noștri, în postmodernitate. Hipnotizat de rețelele de socializare, pironit cu ochii în televizor, omul trăiește acut drama propriei sale depersonalizări. Nu mai are voie, nu mai are curaj să gândească liber; de fapt, nici nu mai are nevoie: o fac alții pentru el. Manipulări grosolane își întind tentaculele asupra sa, fără ca el să reacționeze în vreun fel. Creditează cu atâta ușurință surse de informare viciate, încât nici nu este greu

să-i modelezi conștiința adormită. Este suficientă stimularea falsei sale emancipări: cu alte cuvinte, e destul dacă i se oferă impresia că discursul îi aparține, că trage singur concluzia (care i se induce, subtil, firește), că este singurul și cel mai în măsură să efectueze judecăți de valoare asupra oricărui subiect, indiferent dacă are vreo competență față de domeniul respectiv sau nu. În acest sens, o foarte bună temă de cercetare o constituie blogurile: toți comentează din postura de experți, însă, la o analiză lucidă, postările lor nu reprezintă altceva decât viralizarea manipulărilor, uneori de proporțiile unor adevărate epidemii. Sub masca emancipării se ascunde, de fapt, o grea robie.

„Pe măsură ce cetățenii devin consumatori, integrați în societate pe baza seducției pieței și gata de a participa în mod direct la viața politică publică, prin intermediul inovațiilor tehnologice, democrația reprezentativă capătă un interes minor pentru cei excluși din jocul pieței, pentru cei oprimați, pentru cei săraci”⁶ – arată, la rândul său, P. Sampson.

În plan social, emanciparea postmodernă capătă accente dramatice. Sub masca libertății, precum și a trâmbițatelor „drep-turi ale omului”, se creează noi polarizări sociale, menite să distrugă din temelii afilierile tradiționale. Iau naștere mișcări contestata-re la adresa Bisericii tradiționale, acuzate de faptul că sunt incapabile să țină pasul cu moda postmodernă. Pornind de la mișcările anti-rasiste și anti-sclavagiste din Occident, Ortodoxia românească este ținta unor atacuri fără precedent, vizând culpabilizarea acesteia pe motivul menținerii romilor în robie până la mijlocul veacului al XIX-lea, dar și datorită folosirii încă în limbajul liturgic al sintagmelor: *robul/roaba lui Dumnezeu*. Mișcările feministe,

⁶ Philip Sampson, *op. cit.*, p. 43.

cu manifestări de emancipare, cu orientări clare pro-avort, militează inclusiv pentru drepturi sacerdotale, după modelul unor confesiuni occidentale. Contracepția și planning-ul familial au câștigat din ce în ce mai mulți adepți, la fel ca și formele hibride de conviețuire umană – concubinaje, uniri consensuale sau parteneriate civile – toate menite să sape la rădăcina familiei tradiționale. Evident, la același țel s-au angajat și mișcările de promovare a drepturilor persoanelor din categoriile LGBT, angrenând o uriașă forță manipulatorie din Occident: mitinguri cu exhibarea nerușinată a acestor anomalii, la care participă membri ai corpurilor diplomatice ale unor țări prestigioase, pentru a ne „da o lecție”, producții muzicale și cinematografice în care aceste minorități sunt quasi-prezente, dând impresia de „normalitate”, culminând cu măsluirea evidentă a unor manifestări artistice cu mare priză la public, cum ar fi concursul *Eurovision*, devenit o adevărată „tribună” de prezentare a tuturor deviațiilor sexuale.

Astfel, întreaga istorie este destructurată. Umanitatea trăiește un prezent continuu. Este alimentată ideea peregrinării metempsihotice a fiecărui om într-un timp privit ca fiind liniar, cu o evidentă componentă ciclică. Ilustrarea acestui fapt se vede cel mai bine într-una dintre producțiile remarcabile ale cinematografei postmoderne, *Atlasul norilor*. Trecutul se suprapune peste prezent și se proiectează într-un viitor incert, atâta vreme cât clipa de față se dorește a fi permanentizată. A vorbi despre istorie, în acest caz, devine imposibil.

Un nou tip de interacțiune se impune cu necesitate: rețeaua. Aici, schimbul de informații se face rapid, pe baza adeziunii voluntare și implicării personale. Comunitățile se mută în spațiul virtual, fiind animate de

În mod paradoxal, deși glorifică sinele într-o manieră autarhică, idolatrizându-l, postmodernitatea renunță la căutarea autentică a acestuia și la ancorarea sa firească în transcendent. ❧

mode culturale comune sau de abilitățile designerilor de rețea. Oferta este uriașă, iar capcanele manipulatorii, pe măsură. Din păcate, instituția eclezială are o prezență discretă, chiar ezitantă, în această zonă de socializare aflată într-o evidentă expansiune. Mai degrabă asistăm la polarizarea unor grupuri pseu-

do-religioase, cu manifestări extremiste, fundamentaliste, care acaparează atenția prin exuberanță, dusă uneori până la agresivitate. Și aceasta întrucât nota dominantă a mesajelor viralizate pe rețele este victimizarea, nemulțumirea, oprimarea, excluderea aderenților, gata să se autoprocrame asupra și să revendice drepturi, în virtutea unor pretense adevăruri proprii, criticând de-a valma orânduiri, instituții sau structuri sociale, considerate ca fiind de-a dreptul perimate.

Pam Smith sugerează că misiunea ar putea fi îmbunătățită prin conexiunile online. Iată un fragment din excelenta ei carte, *Online mission and*

ministry: „Una dintre cele mai presante temeri ale Bisericii din Apus este declinul numeric al membrilor săi. Aceasta este văzută în mod evident ca o consecință a schimbării conceptului de „Creștinism” – definit ca dominantă culturală și politică a creștinătății – în „Postmodernitate”, unde nicio viziune asupra lumii sau set de idei nu mai sunt privite ca generale. Dacă vom da crezare acestor temeri privind declinul influenței creștinătății, va trebui să acceptăm faptul că trebuie să abordăm strategii noi privind reconectarea oamenilor cu mesajul Evangheliei. Chiar dacă numărul adeptilor scade, noile forme de misiune ar putea, în schimb, să determine opoziția unor creștini, care ar putea considera că este mai important efortul de a investi în strategii misionare care au îmbogățit biserica în trecut, mai degrabă decât a risipi resurse pentru noi metode neverificate încă. S-a vehiculat chiar ideea că, invitând lumea să participe la programe comunitare prin intermediul mijloacelor de comunicare electronică, s-ar descuraja, de fapt, prezența lor în activitățile ecleziale offline. Experiența, însă, sugerează contrariul: cele mai multe comunități online au aflat că participanții tind să devină din ce în ce mai mult interesați să exploreze și să-și exprime credința lor offline, ca rezultat al implicării lor online”⁷.

În mod paradoxal, deși glorifică sinele într-o manieră autarhică, idolatrizându-l, postmodernitatea renunță la căutarea autentică a acestuia și la ancorarea sa firească în transcendent. „Nu este niciun subiect în sine, ci doar un subiect de pe raft”⁸ – arată Philip Sampson. Superficialitatea mediocră se dovedește a fi țănoșă în promovarea sinelui,

dar fără o introspecție reală asupra adevăratelor dimensiuni ale acestuia și, ceea ce este cel mai grav, prin falsificarea conștiinței. În modernitate, asistăm la o re poziționare a valorilor în ierarhii bine structurate, respectând acumulările de cunoștințe sau bagajul cultural, într-o adevărată promovare a elitelor. Postmodernitatea, atacând meta-narațiunile, aruncă ierarhiile în colaps. Personalitățile complexe nu mai sunt la modă, întrucât cultura nu se mai dezvoltă în profunzime, ci la suprafață, devenind un bun *de masă*, supus acelorași reguli consumiste care așază populismul asupra elitismului. În calitate de consumatori, cetățenii societății de azi se consideră experți poli-calificați în toate domeniile, detestându-i pe adevărații profesioniști. Desigur că o astfel de viziune se împletește vizibil cu idealurile democrației și corectitudinii politice. În ceea ce ne privește, principiile de organizare eclezială sunt, odată în plus, demascate ca fiind în afara *trend-ului*, întrucât susțin o evidentă stratificare ierarhică.

Foarte interesant este faptul că, deși destructurează meta-narațiunile, postmodernitatea însăși sfârșește prin a-și crea propria ei narațiune, de proporții globale: viziunea elitei mediocrității de consum care militează pentru descentralizarea cunoașterii, dar ajunge să estetizeze anarhia generată de spiritul contestatar generalizat. Și care ar fi principalul ei atu? Cultivarea excesivă a plăcerii ca rezultat exclusiv al senzațiilor, al experiențelor carnale, care aruncă existența mundană într-o incredibilă efervescență a superficialității, ilustrând astfel conceptul sintetizat de J. Habermas prin expresia: „estetizarea vieții”⁹. Evident, vorbim aici de viața umană în trup, fără nicio perspectivă de înveșnicire.

⁷ Pam Smith, *Online Mission and Ministry. A theological and practical guide*, Society for Promoting Christian Knowledge, Ashford Colour Press, London/Hong Kong, 2015, p. 18.

⁸ Philip Sampson, *op. cit.*, p. 29.

⁹ J. Habermas, *op. cit.*

„În calitate de creștini – arată S. Grenz – este necesar să cunoaștem ce sunt meta-narațiunile. Sunt, în primul rând, descrierile acțiunii lui Dumnezeu în istorie pentru salvarea umanității căzute și împlinirea planului lui Dumnezeu față de creația Sa. Noi proclamăm răspicat că ținta acestei meta-narațiuni este relatarea despre Iisus din Nazaret, care, mărturisim, este Fiul lui Dumnezeu Întrupat, a doua Persoană a Dumnezeului Trinitar”¹⁰.

În vremurile recente, se observă o schimbare de paradigmă în ceea ce privește activitatea omului emancipat, în general. A scăzut în intensitate producția industrială, care s-a mutat preponderent în țările cu economii emergente, crescând în mod alarmant consumul, cu accentuarea unor ramuri economice subsecvente: comerțul și serviciile, cu direcții noi, dezvoltate în consecință: mass-media, publicitatea, distracțiile (entertainment). Dacă în trecutul nu prea îndepărtat bunurile materiale erau prețuite la adevărata lor valoare, fiind economisite și chiar stocate ca provizii pentru un viitor considerat, de regulă a fi incert, astăzi ele nu mai reprezintă decât resurse de consum și, adeseori, simboluri ale unei imense risipe. Omul contemporan nu mai analizează însemnătatea în sine a bunurilor de care dispune, ci modul în care se poate utiliza de ele, consumându-le rapid pentru a genera plăcerea de care are atâta nevoie. Predictibilitatea unui viitor incert a încetat, hedonismul postmodern reluând teza hedonismului antic privind „trăirea clipei prezente” (carpe diem); în consecință nu se mai pune problema acumulării de resurse pentru o înțeleaptă economisire.

Am arătat mai sus că postmodernitatea a încetățenit drept valoare reprezentativă faptul de a fi la modă. Iar elementul definitoriu al modei este consumul excesiv de materie, dus până la risipă, în scopul realizării plăcerii. În consecință, reflexia științifică și cercetarea academică sunt, treptat, recalibrate. Din activități menite inițial a se desfășura pe cont propriu, conducând la rezultate spectaculoase în măsura imprevizibilității lor, acestea s-au transformat în munci de echipă rutinate și previzibile, afectând în mod iremediabil gândirea personalistă liberă, până la ceea ce Z. Bauman numea „implozia viziunii intelectuale”¹¹.

În sprijinul unei astfel de mentalități, s-a dezvoltat industria de publicitate, sprijinită mai ales de mass-media. Produsele reale s-au transformat în produse de imagine, acestea fiind consumate nu datorită

¹⁰ Stanley J. Grenz, *A primer on postmodernism*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan / Cambridge, U.K., 1996, p. 164.

¹¹ Z. Bauman, „Is there a postmodern sociology?”, in *Theory, Culture & Society*, volume 5.2–3, 1988, p. 219.

necesității sau valorii lor pentru viața umană, ci datorită efectelor manipulatorii ale reclamelor publicitare. Uneori, aceste efecte sunt menite a încuraja practici ce pun în pericol viața (adicțiile față de tutun, alcool, consumul în exces de zahăr etc.), dar interesul financiar enorm face casă bună cu apetența omului față de cultivarea plăcerii, cu orice riscuri.

Treptat, în postmodernitate, totul devine obiect de consum. Iar la acest proces contribuie, în mare măsură, noile tehnologii, axate pe dezvoltarea telecomunicațiilor, a calculatoarelor electronice, a digitalizării și robotizării rețelelor și proceselor industriale, economice și, mai ales, mediatice. Un accent aparte este pus pe designul produselor, care trebuie obligatoriu să se adapteze modelor culturale existente, într-un efort continuu de promovare a imaginii și stilului propriu în fața comunității de consumatori. Însuși demersul științific este reorientat, de la cercetarea dezinteresată, având drept unic obiectiv generarea sau sedimentarea cunoștințelor în sine, la o adevărată politică publică, recalibrând cercetarea pe baza unor evidente interese manageriale, orientate spre satisfacerea interesului față de consumul de materie și cultivarea plăcerii.

Potrivit lui P. Sampson, „de la rădăcina modernității, această cultură consumistă bazată pe informație este fie sinistră, fie superficială. Supravegherea și controlul electronic își întind plasa invizibilă, deopotrivă, asupra vieților indivizilor și comunităților. Lumea simulațională a spectacolelor, experienței și consumului împing omenirea spre o nouă adicție, reprezentată de nostalgia producțiilor Disney, a mall-urilor de cumpărături și parcurilor tematice. Stilul Las Vegas s-a încetățenit pretutindeni”¹².

Idolatria noilor imagini presupune și dezvoltarea unui cult pe măsură. Din „catacombele” consumismului, reprezentate de micile magazine de tip boutique, arhitectura postmodernă s-a reprofilat, creând adevărate „temple” ale comerțului: mall-uri și supermarketuri, care adună laolaltă, de-a valma, o multitudine de sensuri ale risipei de materie, al căror unic factor comun este acela de a fi în trend. Tot ceea ce se vinde aici reprezintă nu neapărat consecința unei alegeri calitative, ci a unei necesități evidente: aceea a împăcării compresiei timpului cu aviditatea de succes a industriei de publicitate. Există, într-un mod paradoxal, și o categorie de „mărfuri spirituale” oferite la mall: sunt standuri de prezentare a diverselor noi mișcări religioase, care funcționează după aceleași principii: cu cât publicitatea este mai vizibilă, cu atât succesul pare a fi garantat. Sunt voci care opinează că și Biserica, într-o formă aggiornată, ar trebui să fie prezentă acolo¹³, însă, în egală măsură, există și o opoziție serioasă față de riscul real de compro-

¹² Philip Sampson, *op. cit.*, p. 31.

¹³ A se vedea: Pete Ward, *God at the Mall: Youth Ministry that Meets Kids where They're*, Hendrickson, 1999.

Biserica însăși nu trebuie să devină un alt centru comercial, oferind o credință în conformitate cu piața. Ea a mărturisit, în toată existența ei bimilenară, un ansamblu de învățături și norme, în mare parte, incomode, ba chiar ostile față de așteptările hedonismului, indiferent sub ce formă s-ar fi manifestat acesta. ❧

miterea mesajului evanghelic. Biserica însăși nu trebuie să devină un alt centru comercial, oferind o credință în conformitate cu piața. Ea a mărturisit, în toată existența ei bimilenară, un ansamblu de învățături și norme, în mare parte, incomode, ba chiar ostile față de așteptările hedonismului, indiferent sub ce formă s-ar fi manifestat acesta.

Pentru omul postmodern, drama lui Lucifer devine propria lui sursă de permanente angoase existențiale. Auto-divinizarea, nerealizată în fapt, conduce la o stare de continuă frustrare și mascare a realității. Se creează o stare de rebeliune împotriva lui Dumnezeu, și, mai cu seamă, se alimentează o dorință nestăvilă de a contesta poruncile Lui. Astfel, însăși ideea de Judecată finală și restabilire a ordinii universale este negată. Primează interesul pentru viața pământească, trăită în distracții continue, fără perspectiva veșniciei. Cel mult, ca o concesie făcută sincretismului religios postmodern, se îmbrățișează viziunea mult mai laxă promovată de religiile orientale: ideea reîncarnărilor succesive prinde din ce în ce mai mult contur, dar nu din perspectiva unei responsabilizări ulterioare, ci a prelungirii traiului teluric hedonist. Astfel, ideea de suflet nemuritor, precum și pereșitatea sa după moartea trupului, capătă noi valențe. Omul postmodern nu mai este interesat de propășirea sufletului său, de sporirea duhovnicească, de cultivarea virtuților și transformarea lăuntrică a persoanei, spre a fi orientată nu către consumul de materie, ci către înveșnicire. În acest sens, P. Sampson observă foarte bine: „În postmodernitate, această căutare a propriei persoane este abandonată. Nu mai poate fi găsită, întrucât ea însăși este alienată”¹⁴.

De la afirmația celebrilor Beatles că l-ar fi depășit în popularitate pe Iisus Hristos, asistăm la o adevărată isterie a idolatriei unor staruri și chiar genuri muzicale în sine. Evident că nu ne referim aici la muzica religioasă, folclorul sau muzica clasică, ci la acele curente muzicale care au pus stăpânire pe mase din ce în ce mai largi de tineri, creând o adevărată industrie a distracției nesfârșite. Creatorul primei „biserici rock'n roll” din California, Joel Agnew, consideră muzica rock drept „religie alternativă” față de „toate celelalte mizerii”¹⁵. Nina Hagen s-a considerat pe sine „canalul lui Dumnezeu”, iar Rolling Stones și Ozzy Osbourne au răspândit creații muzicale cu titluri și conținuturi demonice. O dimensiune aparte o constituie unele forme extreme de muzică rock, devenite

¹⁴ Philip Sampson, *op. cit.*, p. 36.

¹⁵ Pr. prof. dr. Nicolae Achimescu, *Religie, modernitate și postmodernitate*, Ed. Trinitas, București, 2013, p. 258.

de-a dreptul satanice. Inspirat din religiozitatea africană, acestea combină o melodicitate agresivă și gălăgioasă cu mișcări ale trupului în manieră spasmodică, asemănătoare ritualurilor vrăjitorești tribale. Dacă adăugăm la toate acestea și conținutul textelor care însoțesc piesele muzicale respective, avem tabloul complet al unor confruntări aduse lui Dumnezeu, așa cum este El perceput de către religiile tradiționale, combinate cu elogieri sataniste și luciferiste. Toate aceste piese muzicale compromise promovează, în egală măsură, și un nou tip de limbaj cultural, în care, la loc de cinste, se situează semne și simboluri ce necesită a fi descifrate, în urma unei continue zbateri de auto-afirmare. Tehnicile *graffiti* sunt mostre elocvente ale acestui limbaj, creator al unei identități proprii, despre care vorbește P. Sampson:

„Literatura, muzica și filmul prezintă mostre ale identității postmoderne (de exemplu: William Burroughs / David Cronenberg, David Bowie, David Lynch), dar exemplul clasic al sinelui transpus în existențe multiple este dat de Madonna, care descrie o multiplicitate de reprezentări, de la Material Girl, prin crearea unei sexualități proprii, până la vulnerabilitatea lui Monroe”¹⁶.

Vedete din absolut toate domeniile cu expunere la public se adaugă categoriilor enumerate mai sus. De la politicieni și până la componenții unor echipe sportive, toți se autopropon ca idoli față de adepți, susținători sau fani. Să mai amintim că și stadioanele sunt, mai nou, considerate temple, iar spectatorii lor aduc ofrande „zeului-fotbal”¹⁷? Și nici domeniul religios nu este scutit de această molimă: o paletă largă și diversificată de maeștri,

înțelepți, guru, inițiatori de noi mișcări și religii, terapeuți, șamani etc. se propulsează în centrul atenției, generând adevărate isterii sub forma unor mode îndeobște cunoscute drept „alternative spirituale”¹⁸...

Stanley J. Grenz, în excelenta sa carte *A primer on postmodernism*, arată: „A trăi într-o societate postmodernă înseamnă a locui într-o lume ca de film: un loc în care adevărul se îmbină cu ficțiunea. Privim lumea în același mod în care vizionăm un film: cu suspiciunea că ceea ce vedem în jurul nostru ar putea fi, de fapt, o iluzie. În orice caz, în privința intrigilor din film, privitorul poate fi, cel puțin, sigur că acestea exprimă ceva despre mințile celor care l-au produs. Pe de altă parte, privind la lume, postmodernii nu mai sunt încrezători că în spatele acesteia mai există vreo Minte”¹⁹...

Societatea postmodernă a dezvoltat, la cote, în trecut – inimaginabile, o adevărată cultură a informației²⁰. Pe baza emancipării tehnologice, știrile circulă pretutindeni cu viteza undelor de emisie *on line*. Internetul, televiziunea, radioul permit comunicări rapide și directe, dar prezintă și pericolul manipulării. Moda idolatră a pătruns și aici. Fie că vorbim de creditarea, fără discernământ, a unor prezentatori TV sau formatori de opinie în mass-media și mediul *on line*, fie că, pur și simplu, adeziunea la rețele de socializare creează polarizări multiple în jurul unor obiective a căror importanță este supralicitată, susținându-se pe adevărate campanii publicitare, bazate pe interese oculte și finanțate corespunzător. Ne reține atenția o recentă campanie extrem de agresivă față de

¹⁶ Philip Sampson, *op. cit.*, p. 45.

¹⁷ Pr. lect. univ. dr. David Pestroiu, „Misiunea Bisericii Ortodoxe în postmodernitate”, în *Theologia Pontica*, Anul II (2009), nr. 1, p. 133.

¹⁸ Pr. lect. dr. Radu Petre Mureșan, *Alternative spirituale în România*, Ed. Agnos, Sibiu, 2011.

¹⁹ Stanley J. Grenz, *op. cit.*, p. 33.

²⁰ A se vedea, pe această temă: Hervé Carrier, S.J., *Evangelizing the Culture of Modernity*, *Faith and Culture Series*, Orbis Books, Maryknoll, New York, 1993.

lăcașurile de cult ortodoxe, în care numărul de spitale era comparat cu cel al catedralelor. Mistificarea, abil ticluită, pune în balanță entități și valori cu totul diferite, atât în privința destinației, cât și în ceea ce privește numărul beneficiarilor. În categoria „spitale” nu erau inventariate și dispensarele sau policlinicile, în schimb, la „catedrale”, erau trecute toate locașurile de cult, inclusiv paraclise și capele, aparținând tuturor cultelor recunoscute, deși revolta era, evident, îndreptată contra Ortodoxiei. O astfel de manipulare grosolană a reușit, totuși, să atragă în mediul *on line* zeci de mii de adepți, dezvoltând și o latură violentă, a protestelor publice agresive în cadrul unor marșuri și mitinguri neautorizate.

Deconspirarea unor astfel de atacuri și manipulări nu este suficientă, mai ales dacă ele au tras brazde adânci deja în mentalul colectiv. Este nevoie de o muncă misionară redutabilă în ceea ce privește profilaxia acestor fenomene. Conștientizarea pericolelor provenind din expunerea unor vulnerabilități de imagine ar trebui gestionată într-un spirit accentuat preventiv. Totodată, tehnologiile moderne de comunicare oferă noi oportunități pentru prezentarea Evangheliei, precum și a modului în care Biserica pune în practică, prin întreaga sa operă pastorală și social-filantropică, mesajul transmis de Iisus Hristos pentru restaurarea lumii și a omului. Este chemarea de a ieși din contingența unei vieți superficiale, materialist-consumiste. Este găsirea adevăratului sens al existenței: comuniunea cu Dumnezeu, în veșnica împărăție a înălțării spirituale, în dragostea nesfârșită a Preasfintei Treimi.

Prof. univ. dr.
Mihaela Palade
Facultatea de
Teologie Ortodoxă
„Justinian Patriarhul”

Nivele de lectură ale Icoanei Nașterii Domnului

*„Mântuitorule, Făcătorule de bine a toate,
pricinuitorule al bunătăților,
luminează cu **raza ta cea purtătoare de lumină** mintea mea,
Iubitorule de oameni,
ca să laud slăvită pomenirea proorocului Tău”.*

Icoana Nașterii Domnului aduce în fața ochilor cerul și pământul într-o desăvârșire irenică a profeției din vechime. Toate cele prezente acolo, lumea văzută și cea nevăzută, cerul și pământul, regnul mineral, vegetal și organic, toate par, la prima vedere, a fi rezultatul criteriilor sau capriciilor pictorilor iconari care au considerat că așa ar fi mai bine și nu altfel. În realitate, analiza temeiurilor icoanei Nașterii Domnului dezvăluie faptul că cele pictate acolo au fost, mai înainte zugrăvite prin intermediul cuvintelor și că iconarul este un traducător, prin mijloacele plastice, ale mesajului scris – dintre care doar o mică parte vor fi subliniate în studiul de față.

Prima lectură a mesajului evanghelic – Sfintele Evanghelii

Prima mărturie asupra Nașterii Domnului poate fi citită în Sfintele Evanghelii, cele de la Matei și Luca, fiecare venind cu anumite informații grăitoare, ce se deapănă vii în fața ochilor noștri, de parcă totul s-ar petrece *acum* și nu cu atât de mult timp în urmă.

Sfântul Matei descrie astfel evenimentul crucial al economiei mântuirii: „Iar nașterea lui Iisus Hristos așa a fost: Maria, mama Lui, fiind logodită cu Iosif, fără să fi fost ei înainte împreună, s-a aflat având în pânțe de la Duhul Sfânt. Iosif, logodnicul ei, drept fiind și nevrând s-o vădească, a voit s-o lase în ascuns. Și cugetând el acestea, iată îngerul Domnului i s-a arătat în vis, grăind: Iosife, fiul lui David, nu te teme a lua pe Maria, logodnica ta, că ce s-a zămislit într-însa este de la Duhul Sfânt. Ea va naște Fiu și vei chema numele Lui: Iisus, căci El va mântui poporul Său de păcatele lor. Acestea toate s-au făcut ca să se împlinească ceea ce s-a zis de Domnul prin proorocul care zice: «Iată, Fecioara va avea în pânțe și va

naște Fiul și vor chema numele Lui Emanuel, care se tâlcuiește: Cu noi este Dumnezeu». Și deșteptându-se din somn, Iosif a făcut așa precum i-a poruncit îngerul Domnului și a luat la el pe logodnica sa. Și fără să fi cunoscut-o pe ea Iosif, Maria a născut pe Fiul său Cel Unul-Născut, Căruia I-a pus numele Iisus” (Matei I, 18–25)¹.

În continuare, el vine cu detalii privitoare la următorul episod, și anume sosirea a trei magi, de undeva din îndepărtatul Orient și care, cu întrebarea lor, au dat peste cap Ierusalimul, anunțând astfel o nouă ordine: „Iar dacă S-a născut Iisus în Betleemul Iudeii, în zilele lui Irod regele, iată magii de la Răsărit au venit în Ierusalim, întrebând: Unde este regele Iudeilor, Cel ce S-a născut? Căci am văzut la Răsărit steaua Lui și am venit să ne închinăm Lui. Și auzind, regele Irod s-a tulburat și tot Ierusalimul împreună cu el. Și adunând pe toți arhierii și cărturarii poporului, căuta să afle de la ei: Unde este să Se nască Hristos? Iar ei i-au zis: În Betleemul Iudeii, că așa este scris de proorocul: «Și tu, Betleeme, pământul lui Iuda, nu ești nicidecum cel mai mic între căpeteniile lui Iuda, căci din tine va ieși Conducătorul care va paște pe poporul Meu Israel». Atunci Irod chemând în ascuns pe magi, a aflat de la ei lămurit în ce vreme s-a arătat steaua. Și trimițându-i la Betleem, le-a zis: Mergeți și cercetați cu de-amănuntul despre Prunc și, dacă Îl veți afla, vestiți-mi și mie, ca, venind și eu, să mă închin Lui. Iar ei, ascultând pe rege, au plecat și iată, steaua pe care o văzuseră în Răsărit mergea înaintea lor, până ce a venit și a stat deasupra, unde era Pruncul. Și văzând ei steaua, s-au bucurat cu bucurie mare foarte. Și intrând în casă, au văzut pe Prunc împreună cu Maria, mama Lui, și căzând la pământ, s-au închinat Lui; și deschizând vistieriile lor, I-au adus Lui daruri: aur, tămâie și smirnă. Iar luând înștiințare în vis să nu se mai întoarcă la Irod, pe altă cale s-au dus în țara lor” (Matei II, 1–12)².

Iar Sfântul Evanghelist Luca vine cu date noi (Luca II, 1–20), privitoare la recensământul care i-a determinat pe Fecioara Maria și pe dreptul Iosif să părăsească Nazaretul și să se afle la Betleem: „În zilele acelea a ieșit poruncă de la Cezarul August să se înscrie toată lumea. Această înscriere s-a făcut întâi pe când Quirinius ocârmuia Siria. Și se duceau toți să se înscrie, fiecare în cetatea sa. Și s-a suit și Iosif din Galileea, din cetatea Nazaret, în Iudeea, în cetatea lui David care se numește Betleem, pentru că el era din casa și din neamul lui David. Ca să se înscrie împreună cu Maria, cea logodită cu el, care era însărcinată. Dar pe când erau ei acolo, s-au împlinit zilele ca ea să nască, și a născut pe Fiul său, Cel Unul-Născut și L-a înfășat și L-a culcat în iesle, căci nu mai era loc de găzduire pentru ei. Și în ținutul acela erau păstori, stând pe câmp și făcând de strajă noaptea

¹ La utrenia Sărbătorii Nașterii Domnului se citește Evanghelia de la Matei I, 18–24.

² În cadrul Liturghiei praznicului Nașterii Domnului se citește Evanghelia de la Matei II, 1–12.

împrejurul turmei lor. Și iată îngerul Domnului a stătut lângă ei și slava Domnului a strălucit împrejurul lor, și ei s-au înfricoșat cu frică mare. Dar îngerul le-a zis: Nu vă temeți. Căci, iată, vă binevestesc vouă bucurie mare, care va fi pentru tot poporul. Că vi s-a născut azi Mântuitor, Care este Hristos Domnul, în cetatea lui David. Și acesta va fi semnul: Veți găsi un prunc înfășat, culcat în iesle. Și deodată s-a văzut, împreună cu îngerul, mulțime de oaste cerească, lăudând pe Dumnezeu și zicând: Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoie! Iar după ce îngerii au plecat de la ei, la cer, păstorii vorbeau unii către alții: Să mergem dar până la Betleem, să vedem cuvântul acesta ce s-a făcut și pe care Domnul ni l-a făcut cunoscut. Și, grăbindu-se, au venit și au aflat pe Maria și pe Iosif și pe Prunc, culcat în iesle. Și văzându-L, au vestit cuvântul grăit lor despre acest Copil. Și toți câți auzeau se mirau de cele spuse lor de către păstori. Iar Maria păstra toate aceste cuvinte, punându-le în inima sa. Și s-au întors păstorii, slăvind și lăudând pe Dumnezeu, pentru toate câte auziseră și văzuseră precum li se spusese” (Luca 11,1-20).

Astfel, în aceste trei capitole ale Sfintelor Evanghelii, evenimentele privitoare la Nașterea Domnului apar zugrăvite prin cuvinte și exprimări destul de sobre, fără meandre literare, potrivite unei lecturi mai degrabă narrative, informative și în care observăm că nu apare menționată *raza stelei* care i-a ghidat pe magi. Modul de a se raporta la scena Nașterii avea să fie îmbogățit prin omilii, iar literaturii cu profil prozaic, avea să-i adauge unul poetic, susținut de cel muzical, cântat – prin apariția și constituirea treptată dar fermă a unei *imnografii creștine*, ai cărei autori, poeți și melozi, au zugrăvit-o în imagini poetice și mai potrivite să pătrundă sufletele sensibile.

A doua lectură a mesajului evanghelic – *imnografia cultului ortodox*

Parcurgând cărțile de cult, se observă faptul că mai la tot pasul apar menționați toți participanții acelei drame ce s-a jucat pe scena istoriei mântuirii, în acea noapte unică, și care sunt prezenți într-o stihiră ce concentrează în câteva versuri esența Întrupării: „ce-Ți vom aduce Ție, Hristoase? Că Te-ai arătat pe pământ ca un om, pentru noi, fiecare din fapțurile cele zidite de Tine mulțumire aduce Ție: îngerii cântarea, cerurile steaua, magii darurile, păstorii minunea, pământul peștera, pustiul ieslea, iar noi pe Maica Fecioara. (s.n.)”³

Toți aceștia constituie și personajele cheie ale iconografiei Nașterii Domnului, regăsindu-se, în variante restrânse sau extinse, după cum s-a crezut de cuviință că este bine să fie transpuse în pictură. Dar, spre deosebire de icoană, în texte se remarcă menționarea frecventă a *stelei*, în

³ Vecernia Nașterii Domnului, Stihiră la Doamne strigat-am..., *Mineiul pe decembrie*, p. 426.

paralel cu absența *razei*, ultima constituind tocmai calea pe care glisează prima.

Doar Roman Melodul (secolele V–VI), alcătuitorul condacului Nașterii Domnului, este cel care în Condacul întâi al slujbei pomenește despre rază, identificată cu Hristos care, „*rază luminoasă s-a arătat*” și „*din Vitleem a fulgerat*”, luminând întreaga lume:

„Galileii neamurilor,
Țării Zabulonului
Și pământului Neftalimului
precum a zis proorocul,
lumină mare a răsărit, Hristos;
celor întunecați, rază luminoasă s-a arătat
care din Vitleem a fulgerat
și mai vârtos din Maria,
Domnul,
în toată lumea
Își răspândește razele,
Soarele dreptății⁴;
De aceea cei din Adam
Cei goi, veniți cu toții
să ne îmbrăcăm întru El⁵
ca să ne încălzim;
că acoperă pe cei goi,
și luminează pe cei întunecați,
Venit-ai și Te-ai arătat,
Lumina cea neapropiată!”⁶

Iar la stihoavna laudelor din ziua de 20 decembrie, precum și la slava de la stihoavna vecerniei din 22 decembrie este menționată „*raza Dumnezeirii*”, vestită de stea: „Isaie dănuiește, primește pe Cuvântul lui Dumnezeu; proorocește Fecioarei Mariei, că rugul se va aprinde și de foc, adică de *raza Dumnezeirii* (s.n.), nu va fi mistuit. Betleeme, gătește-te, Edenule, deschide-ți porțile; magilor, mergeți de vedeți Mântuirea, în iesle înfășată, pe Care steaua a vestit-o deasupra peșterii, pe Domnul, Dătătorul de viață, Cel ce mântuiește neamul nostru”⁷. Iar la slujba Sfântului Eftimie, „Fiind luminat de strălucirea (s.n., sic! adică de „*raza*”) care s-a arătat de la răsăritul cel de sus, și strălucit de arătările luminii, din steaua care

⁴ Isaia VII, 23–9,1; Matei IV, 15–16.

⁵ Maleahi IV, 2–3, 20.

⁶ Romani XIII, 14.

⁷ Sfântul Roman Melodul, *Imne*, traducere Sabin Preda, Ed. Bizantină, București, 2007, p. 61.

acum a răsărit mai presus de fire din Iuda, te-ai mutat către Stăpânul”⁸.

Poate că aceste palide licăriri ale razei iconografice, sau poate că și altele au constituit motivele care au condus la apariția razei în icoana Nașterii Domnului, la început abia schițată și destul de șovăielnic exprimată plastic.

A treia lectură a mesajului evanghelic – constituirea icoanei Nașterii Domnului

Una dintre primele icoane ale Nașterii Domnului care s-au păstrat până azi apare pe o casetă mică ce datează de la jumătatea secolului VI și care în prezent se află în capela Sancta Sanctorum din Lateran. Destinată a păstra în ea sfinte moaște de la Locurile sfinte, ea era prevăzută cu un capac culisant, având în interior mai multe scene ce surprind marile momente ale istoriei mântuirii, printre care, în partea stângă, jos, se află și o primă reprezentare a Nașterii Domnului, una în care, alături de cele ale Botezului și Înălțării Domnului, „s-a găsit acea formă de reprezentare care, în lumea bizantină, a rămas aceeași peste secole.”⁹

Într-un cadru de 7,1×7,7 cm, icoana cuprinde peștera din Betleem, în care se odihnește Fecioara ce privește Pruncul, amândoi fiind îmbrăcați în purpura albastră, imperială. Cele două animale amintite în profeția lui Isaia ocratesc Pruncul, în timp ce dreptul Iosif, în dreapta jos, șade gânditor și privește la taina ce se desfășoară sub ochii lui. Deasupra întregii scene, extrem de lapidare dar nu mai puțin grăitoare, veghează o stea, asemenea unei floricele cu opt petale, asemenea unor boabe de rouă.

Urmând acesteia, dar abordând tehnici diverse, pe scena istoriei iconografiei bizantine au început să se deruleze mulțimea icoanelor închinată Nașterii și în care, la un moment dat, a apărut o rază, izvorând din stea sau constituind un suport pentru ea. Studiul de față nu are ca scop descifrarea momentului sau a icoanei în care ea a apărut pentru prima dată, ci doar să puncteze faptul că în cadrul iconografiei praznicului respectiv a apărut un

În cazul icoanei Nașterii, există trei nivele de lectură, de sus în jos: primul, este cel teofanic și profetic, la mijloc urmează cel tainic, iar jos se încheie cu aspectul omenesc. ❀

⁸ *Mineiul lunii decembrie*, Mănăstirea Neamț, 1846, p. 314 și p. 429; *Mineiul lunii decembrie*, Tipărit în zilele Prea Înălțatului nostru rege MIHAI I și sub păstoria I.P.S. Patriarh Miron, Cu binecuvântarea Sfântului Sinod al Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Române, Editia a III-a, 1927, Tipografia Sfintei Mănăstiri Cernica, p. 314 și p. 332; *Mineiul pe decembrie*, Ed. IBMBOR, București, 2005, p. 344. În această ultimă ediție a *Mineiului* publicat în 2005, la stihoavna de la laude a slujbei înaintepăznuirii apare „leslea dănțuiește și primește...” (p. 327) și nu „Isaie dănțuiește...”: Ἡσαΐα χόρευε, Λόγον Θεοῦ πόδεξαι, προφήτευσον τῇ Κόρῃ Μαρίας, Βάτον πυρὶ καίεσθαι, καὶ μὴ καταφλέγεσθαι, τῇ αἴγλῃ τῆς θεότητος, Βηθλεὲμ εὐτρεπίζου, ἀνοιγε πύλην ἡ Εὐδὲμ, καὶ Μάγοι πορεύεσθε, ἰδεῖν τὴν σωτηρίαν, ἐν φάτνῃ σπαργανούμενον, ὃν Ἀστὴρ ἐμήνυσεν, ἐπάνω τοῦ Σπηλαίου, ζωοδότῃν Κύριον, τὸν σώζοντα τὸ γένος ἡμῶν.

⁹ *Mineiul pe decembrie*, p. 454. Αἴγλη τῆς ἐξ ὕφους φανείσης, ἀνατολῆς πεφωτισμένος, καὶ φωτοφανείας ἀστέρως, τοῦ ἐξ Ἰουδα νῦν ἀνατειλαντος, ὑπερφῶς λαμπόμενος, πρὸς τὸν Δεσπότην ἐξεδήμησας.

detaliu, inițial trecut cu vederea de către unii iconari dar care, cu timpul, avea să devină regulă de bază, și anume raza stelei.

Astfel, de la aceasta, primele reprezentări iconografice ale scenei Nașterii Domnului din secolul al VI-lea și până la Erminia lui Dionisie din Furna de la începutul secolului al XVIII-lea aveau să curgă aproape douăsprezece secole, perioadă în care avea să se constituie un tip iconografic, menționat cu minuțiozitatea-i specifică de către *prea smeritul între zografi*¹⁰: „o peșteră și într-însa, la partea dreaptă, Născătoarea de Dumnezeu îngenunchiată, punând în iesle pe Hristos înfășat ca un prunc mic; și Iosif îngenunchiat de-a stânga, avându-și mâinile încrucișate la piept. Și înapoia ieslei un bou și un asin, uitându-se la Hristos. Și înapoia Prea Sfintei Fecioare și a lui Iosif, păstorii ținând toiege și uitându-se cu mirare la Hristos; și dinafară de peșteră, [mai încoale pe munte], oi [multe] și păstori [lângă ele], unul zicând cu fluierul, și alții uitându-se în sus cu frică: și deasupra lor un înger îi binecuvântează [și le vestește nașterea lui Hristos]. Și deasupra peșterii, prin nori, mulțime de îngeri, ținând hârtii, zic: «*Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pământ pace, între oameni bunăvoire*». Și steaua [pe cer], în mijlocul lor, deasupra [peșterii], având rază mare (s.n.), care se coboară în jos până la capul lui Hristos. Și dinspre cealaltă parte, [după un colț de munte, ivindu-se trei] magi cu îmbrăcăminte împărătească, [cu coroane în cap], călări pe cai [ținând daruri în mâini și] arătându-și steaua unul altuia. (Când se pictează și cele două femei care spală pruncul, una este moașa Zelemi, alta Salomeea)”¹¹. Astfel, alături de cuvântul scripturistic și cel iconografic, avea să se constituie un canon iconografic, ce avea menirea de a traduce prin mijloacele plastice cele rostite prin cuvânt.

A patra lectură a mesajului evanghelic – traducerea sa în mijloacele plastic/vizuale

În cazul icoanei Nașterii, după cum se poate observa, există trei nivele de lectură, de sus în jos: primul, este cel teofanic și profetic, la mijloc urmează cel tainic, iar jos se încheie cu aspectul omenesc¹², astfel că ea poate fi structurată în nouă casete, fiecare având câte trei compartimente, după cum urmează:

¹⁰ Wilhelm Nyssen, *Începuturile picturii bizantine*, Ed. IBMO, București, 1975, p. 81.

¹¹ Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine*, textul îndreptat, completat de C. Săndulescu-Verna, editat de Mitropolia Banatului în 1979, reeditat de Ed. Sophia, București, 2000, p. 13.

¹² Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine*, pp. 101–102.

Mesajul Teofanic și Profetic		
Îngerii slăvind pe Dumnezeu.	Raza și steaua, cu vârfurile muntelui.	Îngerul (îngerii) vestind Nașterea Domnului păstorilor aflați pe câmp.
Mesajul Tainic		
Magii, venind călare și aducând daruri.	Pruncul Iisus Hristos, cu Maica Sa, în peșteră, vegheat de bou și de asin.	Păstorii venind, însoțiți de oi și atenți la cele vestite de îngeri.
Mesajul Omenesc		
Dreptul Iosif, șezând îngândurat în colț.	Ispititorul, văzut ca fiind diavolul, deghizat într-un păstor (Thyrros).	Îmbăierea Pruncului, cu moașele Salomeea și Zelemi.

Îngerii. În planul superior al icoanei se află cetele îngerești, reprezentări ale acelei mulțimi de oaste cerească care s-a arătat la Naștere, „lăudând pe Dumnezeu și zicând: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoie!»” (Luca 11,13–14). Unii se închină Pruncului, cu mâinile acoperite în semn de respect, conform ritualului de la curtea bizantină, alții își îndeplinesc menirea de *anghelos* (desemnând pe cei care anunță ceva, care duc oamenilor veștile bune legate de mântuire), comunicându-le păstorilor minunea.

Steaua. Aceasta face cunoscut, celor pregătiți să vadă, minunea ce s-a petrecut în acea noapte: „în taină Te-ai născut în peșteră, dar cerul pe Tine tuturor Te-a propovăduit, *punând steaua înaintea ca o gură* (s.n.) Mântuitorule”¹³. Deși raza nu apare decât foarte rar menționată în scrieri și niciodată în Sfintele Evanghelii, în schimb, în icoană, ea coboară din bolta cerului, de deasupra muntelui, care este uneori de formă semicirculară, la fel ca în icoana Bunei Vestiri, „o rază de lumină dumnezeiască, ce ajunge până spre capul Pruncului Hristos. Pe la mijlocul ei, raza formează o stea”¹⁴. În unele icoane raza se desparte în trei, o Teofanie schițată care subliniază faptul că toate cele trei Persoane ale Sfintei Treimi sunt implicate în iconomia mântuirii.

Pruncul nou-născut. Aceste trei paliere – cel superior, ceresc, cel intermediar în care cerul se pogoară și se unește cu pământul și cel de jos, pământesc – gravitează toate în jurul Pruncului și al Maicii Sale, pictați adesea în centrul de greutate al icoanei și mai mari decât restul personajelor, respectând astfel perspectiva ierarhică, tradițională iconografiei bizantine și accentuând măreția Sa: „Cel neîncăput nicăieri cum a încă-

¹³ Tropar la Vecernia Nașterii, în *Mineiul pe decembrie*, p. 428.

¹⁴ Constantine Cavaros, *Ghid de iconografie bizantină*, traducere de Anca Popescu, Ed. Sophia, București, 2005, p. 72.

put în pântece? Cel ce este în sânurile Tatălui cum stă acum în brațe de Maică? Cu adevărat precum a știut, precum a voit și precum bine a socotit. Că fără trup fiind, S-a întrupat de bunăvoie; și «Cel ce este» S-a făcut pentru noi ce nu era și, neschimbându-și firea, S-a făcut părtaș frământăturii noastre. În două firi S-a născut Hristos, vrând să plinească lumea cea de sus¹⁵.

Maica Domnului. Nu Îl ține în brațe pe Prunc, ci stă lângă El, minunându-se de taina ce s-a petrecut: „pentru ce te minunezi, Marie? Pentru ce te înspăimântezi de Ceea ce este întru tine? Pentru că pe Fiul cel din veșnicie sub ani L-am născut, zice Fecioara, și nu știu cum s-a făcut zămislirea Celui ce S-a născut. Nu am bărbat și cum voi naște Fiu? Naștere fără sămânță, cine a văzut? Dar, precum este scris, unde vrea Dumnezeu, se biruiește rânduiala firii. Și astfel, Hristos S-a născut din Fecioara în Betleemul ludeii¹⁶.

Ieslea. Ea apare menționată în Sfânta Evanghelie de la Luca („și a născut pe Fiul său, Cel Unul-Născut și L-a înfășat și L-a culcat în iesle, căci nu mai era loc de găzduire pentru ei” Luca 11,7), ea urmând a fi și semnul de recunoaștere pentru păstorii anunțați și trimiși de îngeri ca să l se închine: „Și acesta va fi semnul: Veți găsi un prunc înfășat, culcat în iesle” (Luca 11,12).

Peștera. Este prezentă în imagografie („taină minunată și neobișnuită văd, cer fiind peștera, scaun de heruvimi Fecioara, ieslea sălășluire, întru care S-a culcat Cel neîncăput, Hristos Dumnezeu, pe Care laudându-L Îl slăvim¹⁷) și în icoane, unde capătă sensuri adânci. Într-o omilie atribuită Sfântului Grigorie de Nyssa, apare comparație între Nașterea lui Hristos într-o peșteră și lumina duhovnicească stră-

lucind în umbra morții ce cuprinsese omenirea. În acest sens, „gura neagră a peșterii din icoană este, în înțelesul ei simbolic, tocmai această lume copleșită de păcat prin căderea omului, în care strălucește «Soarele dreptății (s.n.)»¹⁸.

Boul și asinul. Acel întuneric, luminat de Prunc, este și locul de unde răsar capetele a două animale, ce nu apar în Sfintele Evanghelii, ci în Vechiul Testament, la profeția lui Isaia: „Boul își cunoaște stăpânul și asinul ieslea domnului său, dar Israel nu Mă cunoaște; poporul Meu nu Mă pricepe” (Isaia 1, 3), ele putând fi simbolul creștinilor proveniți dintre Iudei și a celor veniți din rânduiala păgânilor.

Magii. Ei sunt direct legați de stea, în mai toate cântările slujbelor Nașterii Domnului amintindu-se rolul stelei, acela de a-L anunța pe Mântuitorul lumii și de a-i călăuzi pe magi: „...și a adus Ție pe magi, care Ți s-au închinat cu credință; împreună cu care miluiește-ne pe noi¹⁹. Acești magi proveneau dintr-o înțelepție sau filozofie lumii antice din părțile Persiei, care se ocupau cu studiul astrelor cerești. Observând o stea neobișnuită, ei au înțeles că aceasta indică nașterea lui Mesia, Mântuitorul Cel așteptat²⁰, astfel că, fiind călăuziți de aceasta, magii au reușit să ajungă la Betleem, unde au aflat pe pruncul Iisus²¹.

Păstorii. Au fost primii care au ajuns să-L vadă pe Iisus Hristos, fiind direct călăuziți de îngeri („și în ținutul acela erau păstori, stând pe câmp și făcând de strajă noaptea împrejurul turmei lor” Luca 11,8) astfel că apar și-n im-

¹⁵ Sedealna, glasul al 4-lea, la Utrenia praznicului.

¹⁶ Sedealna, glasul al 4-lea, la Utrenia praznicului.

¹⁷ Catavassii la Praznicul Nașterii Domnului, cântarea a noua.

¹⁸ Leonid Uspensky și Vladimir Lossky, *Călăuziri în lumea icoanei*, traducere Anca Popescu, Edit. Sophia, București, 2003, p. 170.

¹⁹ Tropar la Vecernia Nașterii, în *Mineul pe decembrie*, p. 428.

²⁰ Sfântul Vasile cel Mare spune că magii, astronomi persani, transmiteau din generație în generație proorocia lui Valaam: „O stea răsare din Iacov” (Numeri XXIV, 17).

²¹ Irineu Crăciunaș, „Acatistul Maicii Domnului în pictura exterioară din Moldova”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an XLVIII, Nr. 5-6, mai-iunie, 1972, p. 320.

nografie: „Domnul Iisus născându-Se din curata Fecioară, toate s-au luminat; că păstorii cântând din fluier, iar magii închinându-se și îngerii slăvind, Irod s-a tulburat. Că Dumnezeu în trup S-a arătat, Mântuitorul sufletelor noastre”²².

Dreptul Iosif. Este amintit în numeroase locuri ale sfintelor Evanghelii, când păstorii „grăbindu-se, au venit și au aflat pe Maria și pe Iosif și pe Prunc, culcat în iesle” (*Luca* II, 16) și ale cântărilor praznicului: „Spăimântatu-s-a Iosif, lucru mai presus de fire văzând și în minte a avut ploaia cea de pe lână, întru zămislirea ta cea fără de sămânță, Născătoare de Dumnezeu, rugul cel nears în foc, toiagul lui Aaron, cel ce a odrăslit. Și mărturisind logodnicul și ocrotitorul său, preoților a grăit: Fecioara naște, și după naștere rămâne tot fecioară”.

Moașele și spălarea Pruncului. Nefiind menționate în evangheliile canonice, ci doar în cele apocrife, în partea opusă Dreptului Iosif se află două femei îmbăind Pruncul, Zelemi și Salomeea fiind moașele aduse de dreptul Iosif. Acest amănunt prezent în majoritatea icoanelor, este o dovadă a pogorământului plin de iubire a Fiului lui Dumnezeu, Care se supune întru totul cerințelor naturale ale firii omenești.

*

Acum la începutul mileniului trei, ne bucurăm de o diversitate de realizări, tot atâtea modele și subiecte de studiu, ce pot fi preluate și, respectiv, analizate, realizate în tehnicile tradiționale sau mai puțin convenționale și în cadrul cărora se pot regăsi, de la simplu la complex, persoanele, locurile și evenimentele menționate mai devreme, care au prins viață prin mijloacele vizual/plastice. Trecând de la cuvântul evanghelic la cel transpus poetic în imnografia cultului ortodox, încet, încet, s-a constituit icoana Nașterii Domnului care a tradus, prin mijloacele plastic/vizuale, împlinirea veștii celei bune, astfel încât toată făptura să poată cânta și striga: „Hristos Se naște, slăviți-L! Hristos din ceruri, întâmpinați-L!, Hristos pe pământ, înălțați-vă! Cântați Domnului tot pământul!”

²² Stih la „Doamne strigat-am...”, în *Mineiul pe decembrie*, p. 426.

Conf. Dr.
Nicola Xionis,
Facultatea de Teologie
Universitatea Națională
și Kapodistriană
din Atena

Învățător sau pedagog? O abordare teologică a rolului de pedagog al teologului

Traducere din limba greacă și completarea unor note
de Conf. Dr. Ion Marian Croitoru

Isus Hristos, referindu-se la modul de viață și la lucrarea de învățător ale cărturarilor și ale fariseilor, se adresează ucenicilor și poporului, care se adunaseră pentru a-L asculta, zicând: „voi, însă, să nu vă numiți rabi, că unul este Învățătorul vostru, iar voi toți sunteți frați... nici învățători să nu vă numiți, că Învățătorul vostru este unul: Hristos”¹.

Cuvântul lui Hristos este foarte revelator, deoarece, pe de o parte, îi distinge pe ucenicii Lui de cărturari și farisei, care îi provoacă pe oameni ca să-i numească învățători, iar pe de altă parte, interzice ucenicilor Lui și, prin extensie, credincioșilor creștini să se numească învățători, fiindcă ei sunt între ei frați și nu învățători. Această distingere a ucenicilor lui Hristos față de farisei și interzicerea folosirii numelui de învățător conduce la necesitatea unei cercetări, în cele ce urmează, a sensului de învățător, firește, în cadrul limitelor restrictive ale unui referat.

Învățător² este cel ce încearcă să transmită tinerilor bunurile spirituale, în care sunt depozitate valorile civilizației unei epoci sau ale unui popor. Învățătorul încearcă să creeze o nouă formă de viață, care menține toate caracteristicile moștenirii culturale ale trecutului etnic³. Integrarea noului om în mediul spiritual și economic, stabilit din punct de vedere istoric, se face prin intermediul *educației*. Astfel, învățătorul, prin educație, traversează, în conformitate cu generația mai veche, care este moștenitoarea unei tradiții istorice, calea pe care se va mișca viața unei generații mai noi⁴. Prin educație, tânărul abordează toate acele valori (religioase, mo-

¹ Matei xxiii, 8-10: ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε, Ῥαββί, εἰς γὰρ ἐστὶν ὑμῶν ὁ διδάσκαλος, πάντες δὲ ὑμεῖς ἀδελφοί ἐστε... μὴ δὲ κληθῆτε καθηγηταί, ὅτι καθηγητὴς ὑμῶν ἐστὶν εἰς ὁ Χριστός.

² Cuvânt exprimat în limba greacă prin termenii διδάσκαλος și καθηγητής. Ultimul termen mai are și sensul de profesor, educator, dascăl etc. (n. trad.).

³ E. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ, Φιλοσοφία καὶ Παιδεία, ἐκδ. Ἰκαρος, Ἀθήνα, 1972, p. 85 (în continuare: ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ, Φιλοσοφία καὶ Παιδεία).

⁴ ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ, Φιλοσοφία καὶ Παιδεία, p. 170 ș.u.

rale, științifice, estetice, politice și culturale) care dezvoltă viața spirituală și materială a întregului, fiind invitat să se familiarizeze și să se formeze în interiorul acestui mediu ideologic, astfel încât să fie și el purtător al valorilor acestui organism social și continuator al istoriei sale⁵.

În timpurile *Vechiului Testament*, această responsabilitate o au mai ales preoții, care învață *Legea* lui Moise și o interpretează, astfel încât să poată această *Lege* să fie aplicată în viața zilnică a oamenilor⁶. De asemenea și înțelepții poporului israelit exercită o lucrare de educație, din moment ce ei se bazează pe experiența generațiilor, asimilează conținutul *Legii* și al cărților profetice și transmit, în continuare, într-un mod simplu, învățătura tradițională ca premisă pentru o viață fericită⁷.

Însă, Hristos, ca Învățător și Educator, nu vine să transmită valorile unei civilizații sau moștenirea religioasă a unui neam, ci se prezintă ca interpretul și Învățătorul autentic al *Legii*. Hristos vine să dea o nouă continuitate modului de viață nu doar al poporului israelit, ci și al întregii umanități. De aceea, pe de o parte, nu respinge *Legea*, denaturând tradiția religioasă și culturală, iar pe de altă parte, nici nu menține modul legalist și etic de viață, după cum făceau învățătorii din datorie, ci o completează⁸ cu noi elemente, care dezvăluie puterea Sa firească⁹ și transcend modul de viață atât al israeliților¹⁰, cât și al neamurilor¹¹.

Așadar, Hristos, ca singurul Învățător adevărat, nu creează tinerilor un nou mod de viață, cu ajutorul și în continuarea tradiției culturale preexistente. O asemenea învățătură continuă viața și lucrarea generațiilor înaintașe, impunând același mod de viață și, fără să îngăduie evoluția și reînnoirea structurii sociale, izolează noul într-o nouă exprimare a generației mai vechi. Această viață ia masca noului, îi înșeală pe oameni cu presupusa schimbare, deși, în realitate, este masca veche reorientată la condițiile contemporane de viață. Învățarea acestei forme întâmpină, desigur, educația *treptat* și nu recunoaște nicio libertate noului om. Reproduce un sistem, în care „cei puțini sunt educați pentru a deveni făuritori și beneficiari de sisteme, iar cei mulți să devină simpli utilizatori ai sistemelor, împărțiți în cei ce au și cei ce nu au loc în Sistem”¹².

În opoziție cu învățătura și cu educația care încearcă să-l pună pe noul om într-un sistem spiritual și economic stabilit de valori, din punct de vedere istoric, pe care îl reprezintă experiența și aspirațiile generației mai vechi¹³, Hristos învață și transmite nu principiile și valorile culturale ale unui popor, ci pe Cuvântul lui Dumnezeu, adică pe Hristos Însuși, Care este *Același ieri și azi și în veci*¹⁴. Așadar, deoarece Hristos învață din abundență, fiindcă El învață despre Sine Însuși, El învață cu putere, în opoziție cu puterea cărturarilor și a fariseilor, care putere este delimitată de obligațiile morale ale *Legii*¹⁵. Moise, proorocii și preoții sunt *păzitori împuterniciți* ai puterii spirituale, care guvernează și în organizarea politică a

5 ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ, Φιλοσοφία καὶ Παιδεία, p. 169.

6 Deut. XVII, 10 și u.; XXXIII, 10.

7 Vezi A. BARUCQ – P. GRELOT, «Διδάσκω», în Λεξικό Βιβλικῆς Θεολογίας, μτφρ. Π. Βασιλειάδης, ἑκδ. Βιβλικό Κέντρο „Ἄρτος Ζωῆς”, Ἀθήνα, 1980, col. 263.

8 Matei V, 17.

9 Marcu I, 27 și 11, 28.

10 Matei V, 21–48.

11 Matei V, 47; VI, 7–8 și 31–32; XX, 25–26.

12 Θ. ΖΙΑΚΑ, «Σύγχρονος Μηδενισμός και παιδεία», în <http://antifono.gr/portal/πρόσωπα/ζιάκας/αθρογραφία/1189-σύγχρονος-μηδενισμός-και-παιδεία.html>.

13 ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ, Φιλοσοφία καὶ Παιδεία, p. 173.

14 Evrei XIII, 8: ἐχθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας; vezi și Ioan VII, 16–18; VIII, 28–29; XVII, 14 și 26.

15 Matei VII, 29; Exod XXI, 1–6; 26 și u.

poporului. Hristos, însă, ca Învățător și *Domn*¹⁶, are *puterea firească*, care este diferită de *puterea stăpânitoare*¹⁷, de a promova, în fine, ca *slujitor, slujirea* ca nouă formă de viață și de stăpânire¹⁸. De aceea, învățătura lui Iisus Hristos și educația cea în Hristos nu urmăresc compromisul vechiului cu noul, cu alte cuvinte, compromisul integrării noului om în tradiție, pe de o parte, și al dezvoltării sale libere și creative pe baza capacităților sale personale, pe de altă parte. Acest lucru ar fi putut să fie, dacă El ar fi încercat să-l transforme pe noul om în vechi, adică parafrazându-l pe Sfântul Ioan Gură de Aur, pe elin în iudeu. Însă, El nu face așa ceva, ci și pe cei doi îi conduce la o stare diferită, la o stare nouă, la starea cea în Hristos¹⁹.

În acest cadru hermeneutic pe care îl conferă Hristos Însuși, prin învățătura și lucrarea Sa, teologul²⁰ nu poate să se numească educator și învățător, deoarece, pe de o parte, nu are nicio putere autentică învățătoarească față de ceilalți *frați* creștini, iar pe de altă parte, nu creează o nouă formă de viață pe baza bunurilor spirituale ale generațiilor anterioare sau a cadrului moral pe care îl oferă învățătura creștină. Teologul transmite un mod de viață în care au fost întipărite principiile comunității omului cu Dumnezeu și care sunt exprimate în *Sfânta Scriptură* și în continua tradiție liturgică a Bisericii. Teologul, ca cel ce exprimă vechea generație și moștenitor al Tradiției, și Biserica, drept *adunare* istorică și culturală, în care se va naște și va crește noul om, nu se distinge și nu se clasifică ierarhic între vechi și nou, între rigiditatea ideologică și creativitatea actualizată, ci se reînnoiesc continuu în prezența lui Dumnezeu creatoare și lucrătoare. Prin urmare, teologul poate să fie doar *pedagog*,

¹⁶ Vezi Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ, «διδάσκαλος», in Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, 1998, col. 508.

¹⁷ Ioan XIII, 13–15.

¹⁸ Marcu X, 42–44: *Știți că cei ce se socotesc cârmuitori ai neamurilor domnesc peste ele și cei mai mari ai lor le stăpânesc. Dar între voi nu trebuie să fie așa, ci care va vrea să fie mare între voi, să fie slujitor al vostru. Și care va vrea să fie întâi între voi, să fie tuturor slugă* / Οἶδατε ὅτι οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν. οὐχ οὕτως δὲ ἔστιν ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ὅς ἂν θέλῃ μέγας γενέσθαι ἐν ὑμῖν, ἔσται ὑμῶν διάκονος, καὶ ὅς ἂν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος.

¹⁹ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους Ε' (Sfântul Ioan Gură de Aur, *La Epistola către Efeseni V*), in *Patrologia Graeca* (in continuare: PG) 62, 40AB: Οὐχ ἵνα τοῦτον ἕτερον ἐργάσῃται, τὸν νόμον κατήγγησεν, ἀλλ' ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ. Καὶ καλῶς πανταχοῦ τῷ ὀνόματι κέχρηται τῷ, Κτίσῃ. Καὶ οὐκ εἶπε, Μεταβάλῃ, ἵνα δείξῃ τὸ ἐνεργὲς τοῦ γενομένου, καὶ ὅτι εἰ καὶ ὁρατὸν ἡ κτίσις, ἀλλ' ἐκείνης οὐκ ἐλάττων, καὶ ὅτι ὡς ἀπὸ φυσικῶν πραγμάτων ἀποπηδᾷ ἡμᾶς οὐ χρὴ λοιπόν. Ἴνα τοὺς δύο, φησί, κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ· τουτέστι, δι' ἑαυτοῦ. Οὐκ ἄλλω τοῦτο ἐπέταξεν, ἀλλὰ αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ καὶ τοῦτον κάκεινον χωνεύσας, ἕνα ἀνήνεγκε θαυμαστὸν, αὐτὸς τοῦτο πρῶτον γεγόμενος· ὅπερ τῆς προτέρας κτίσεως ἔστι μείζων (Nu pentru ca să-l facă pe unul ca celălalt, a anulat El Legea, ci ca să-i zidească pe cei doi. Și bine a folosit pretutindeni cuvântul „să zidească” și nu a spus „să transforme”, pentru a arăta rezultatul lucrării Sale, precum și pentru că deși zidirea este vizibilă, însă, ea nu este mai puțin adevărată decât aceea, adică decât prima zidire a lumii, și deoarece nu trebuie să fim necredincioși, așadar, din pricina lucrurilor fizice. „Pentru ca pe cei doi”, spune, „să-i zidească” în Sine, adică prin Sine, nu a poruncit ca unul să devină celălalt, ci El prin Sine, după ce și pe unul și pe celălalt i-a topit, a scos un lucru minunat, Cel ce a devenit mai întâi acest lucru; care întocmai lucru este mai mare decât zidirea cea mai dinainte).

²⁰ Ca unul care trăiește existențial învățătura lui Iisus Hristos. Prin urmare, nu este vorba despre absolven-tul unei Facultăți de Teologie și deținătorul unei diplome, ci de omul cu viață duhovnicească, având experiența harismelor Sfântului Duh (n. trad.).

poate să transmită cunoașterea teologică într-un mod deosebit, adică în cadrul legăturii personale pe care el o cultivă cu cel pe care îl educă, cunoaștere adaptată la subiectivitatea lui specială²¹.

Totuși, problema care rezultă este legătura subiectivă dintre *pedagog* și *cel ce este educat*, care legătură, deși poate să existe într-o societate umană individualizată, nu se observă în trupul Bisericii. Pedagogul nu se deosebește de cel pe care îl educă după conținutul bunului pedagogic, care este Hristos, din moment ce atât pedagogul, [adică cel ce oferă educația], cât și cel ce este educat sunt *unul* în Hristos. Desigur, această unitate se datorează faptului că Hristos devine, după desăvârșire, *Unul* cu toți oamenii și prin El sunt anulate discriminările de orice fel, rasiale, etnice și sociale, care sunt însușiri ale realității sensibile și materiale²². Cu toate acestea, însuși pedagogul, [adică cel ce educă], este, în același timp, și cel ce este educat în Hristos, după cum și tânărul care este educat. Diferența celui ce educă față de cel ce este educat și dezvoltarea unei relații subiective din perspectiva însușirii de către tânărul care este educat a imboldurilor pedagogice și a predispozițiilor pedagogului²³ pot să se dezvolte doar între teologul-pedagog și tânărul necreștin care este educat. Dar și în acest caz, actul pedagogic, adică felul în care consideră teologul legătura lui cu Dumnezeu, altfel spus, experiența pedagogului, nu pot să fie transferate tânărului, fiindcă acestea sunt transformate și se schimbă în funcție de legătura pe care tânărul o creează cu bunul pedagogic, care este Dumnezeu.

Legătura dinamică ce se dezvoltă între tânăr și pedagog nu conduce la însușirea experienței pedagogului, ci la crearea unei noi experiențe între cel ce este educat și Dumnezeu²⁴. Acest lucru se observă cu claritate în legătura pedagogică dintre Platon și Socrate, în care primul a acceptat și a asimilat în mod creativ conținutul spiritual al lui Socrate, fără

Legătura dinamică ce se dezvoltă între tânăr și pedagog nu conduce la însușirea experienței pedagogului, ci la crearea unei noi experiențe între cel ce este educat și Dumnezeu. ❧

21 ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ, Φιλοσοφία και Παιδεία, p. 89.

22 Vezi ΑΓ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Εἰς Καισάριον τὸν ἀδελφὸν του (Λόγος Ζ΄) [Sfântul Grigorie Teologul, Către Cezar fratele lui (Cuvântul al VII-lea)], 23, în PG 35, 785C: τοῦτο ἡμῖν ὁ ἐνανθρωπήσας δι' ἡμᾶς καὶ πτωχεύσας Θεός, ἵνα ἀναστήσῃ τὴν σάρκα καὶ ἀνασώσῃται τὴν εἰκόνα καὶ ἀναπλάσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἵνα γενώμεθα οἱ πάντες ἐν ἐν Χριστῷ, γενομένης τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἡμῖν τελείως ὅσα ἐπ' ἐστὶν αὐτός, ἵνα μηκέτι ὦμεν ἄρρεν καὶ θῆλυ, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος, τὰ τῆς σαρκὸς γνωρίσματα, μόνον δὲ φέρωμεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν θεῖον χαρακτῆρα, παρ' οὗ καὶ εἰς ὃν γεγόναμεν, τοσοῦτον ἀπ' αὐτοῦ μορφωθέντες καὶ τυπωθέντες ὥστε καὶ ἀπὸ μόνου γινώσκεισθαι (Acest lucru ni-l dorește Dumnezeu, Cel ce pentru noi S-a întrupat și a sărăcit, pentru ca să învie El trupul și să resalveze chipul și să-l rezidească pe om, pentru ca toți să devenim unul în Hristos, adică un singur trup. Care a devenit în mod desăvârșit toate în noi toți, câte exact El este, pentru ca să nu mai fim bărbat și femeie, barbar, scit, rob, liber, care sunt însușiri ale trupului, ci să purtăm în noi înșine caracterul dumnezeiesc, de la care și în care noi am devenit atât de formați și de imprimați de către El, încât și doar din acest lucru să ne cunoaștem).

23 Adică ale celui ce este educator, învățător (n. trad.).

24 ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ, Φιλοσοφία και Παιδεία, p. 91 ș. u.

să distingă cineva unde termină Socrate și unde începe Platon. În cazul teologului, însă, conținutul duhovnicesc este identic cu teologul însuși, adică cu teologia și învățătura Bisericii. De aceea, teologul nu se distinge după numele său, astfel încât să dezvolte el însuși o anumită legătură cu un tânăr, ci se distinge faptul dacă este un teolog *bun* sau *rău*, avându-se ca criteriu de evaluare tradiția Bisericii. Cu alte cuvinte, asimilarea creatoare a conținutului duhovnicesc, care asimilare, în cazul lui Platon și al lui Socrate, nu îngăduie distingerea clară dintre pedagog-dascăl și cel ce este educat-ucenic, este alta în cazul teologului și a ucenicului său, pentru că această asimilare este între ucenic și Dumnezeu, lăsându-l la margine pe teologul-pedagog. Din această perspectivă se înțelege interzicerea lui Iisus Hristos adresată ucenicilor Săi de a nu se numi dascăli și învățători, de vreme ce înrudirea duhovnicească dintre dascăl și ucenic nu se referă la legătura dintre teolog și ucenic, ci la legătura dintre Dumnezeu și ucenic. Atât teologul, cât și ucenicul se află în aceeași poziție față de Dumnezeu și au aceeași legătură cu Dumnezeu, ca frați în Hristos și rude ale Sale²⁵. Altfel spus, locul teologului-pedagog îl ia Hristos Însuși, Care este, în același timp, și bunul pedagogic, în timp ce poziția tânărului sau a celui ce este educat o ocupă atât ucenicul, cât și teologul. Adică, Iisus Hristos este Cel ce oferă și Cel ce este oferit ucenicului.

În această legătură dintre Dumnezeu, pe de o parte, și teolog și ucenic, pe de altă parte, actul pedagogic, ca o *comuniune duhovnicească* aparte, în care pedagogul va trebui, înainte de toate, să fie roditor sufletește, adică să aibă el însuși experiența cu adevărat a Ființei, care

este, după Platon, Binele²⁶, primește o formă diferită. Nu este suficient ca pedagogul să devină participant și purtător al Adevărului și, în continuare, să transfuzeze tânărului această experiență duhovnicească. Sfântul Vasile cel Mare, referindu-se la caracteristicile pedagogului, nu se limitează doar la cunoașterea și experiența Binelui cu adevărat și la trăirea valorilor perene, ci semnalează și modul de aflare a acestui Adevăr. Din acest motiv, el extinde cunoașterea și la experiența care se dobândește prin preocuparea de multe lucruri în această lume de aici, pentru o lungă perioadă de timp. Astfel, el se referă la el însuși și la experiența destul de mare, pe care a avut-o atât din viața cotidiană, cât și din viața cea după Dumnezeu, astfel că el, cunoscând foarte bine lucrurile umane, poate deja să indice celor mai tineri o cale mult mai sigură în cadrul vieții²⁷. În felul acesta, rodirea sufletească a pedagogului, care rodire este necesară în lucrarea pedagogică, nu constă în căutarea lucrului desăvârșit la un nivel ideatic, cum se petrece cu filosofia, ci în cadrul realității istorice, fără, totuși, ca acest lucru să se identifice cu firea cea schimbătoare și nestatornică a lucrurilor. Așa, prin urmare, pedagogul-teolog nu este un simplu dascăl, un purtător pasiv al cunoașterii științifico-religioase, ci ca *creatură* și, în același timp, *creator*, ca un *copil* și,

26 ΠΛΑΤΩΝΟΣ, Πολιτεία Ζ', 518CD.

27 ΑΓ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Ὁμιλία πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων (Sfântul Vasile de Cezareea, Omilia către tineri, cum ar putea ei să întrebuințeze cu folos cuvintele elinești), 1, în PG 31, 564C: Τὸ τε γὰρ ἡλικίας οὕτως ἔχειν, καὶ τὸ διὰ πολλῶν ἤδη γεγυμνάσθαι πραγμάτων, καὶ μὴν καὶ τὸ τῆς πάντα παιδεύουσης ἐπ' ἅμω μεταβολῆς ἰκανῶς μετασχεῖν, ἐμπειρόν με εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων πεποίηκεν, ὥστε τοῖς ἄρτι καθισταμένοις τὸν βίον ἔχειν ὥσπερ ὁδοῦ τὴν ἀσφαλεστάτην ὑποδεικνύναι (Căci și faptul de a avea acum o vârstă, și faptul de a mă fi exersat deja cu multe lucruri, și desigur și faptul de a fi luat parte satisfăcător și la una și la cealaltă transformare [a vieții] care educă pe oricine, m-au făcut experimentat să cunosc lucrurile umane, astfel încât să pot indica întocmai calea cea mai sigură celor care abia acum intră în viață).

25 Matei XII, 49; vezi și ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ, Φιλοσοφία καὶ Παιδεία, p. 100.

concomitent, *tată*, din moment ce este născut sufletește și naște sufletul celui tânăr, el îl conduce în continuare pe cel tânăr care este educat la crearea duhovnicească, adică la (re)crearea cea în Hristos.

În legătura dintre pedagog și cel ce este educat, între dascăl și ucenic, ultimul nu este întâmpinat cu pasivitate de către Sfântul Vasile cel Mare. Ucenicul va trebui să fie caracterizat de *discernământ*, cât privește ceea ce este folositor și ceea ce este nefolositor. Lipsa de discernământ a unui ucenic îl face pe acesta fie *suficient lui însuși*, altfel spus, care singur își alege ceea ce este drept și, din acest motiv, nu are nevoie de tutelă, adică de pedagog, fie *nefolositor*, cu alte cuvinte, care nu poate să aleagă ceea ce este folositor și ceea ce este nefolositor, nici pe pedagogul care să-i indice calea cea dreaptă în viață²⁸. În acest mod, copilul nu este considerat de către Sfântul Vasile cel Mare ca fiind ceva neutru, inert și pasiv, ca ceva ce este gata să ia forma pe care o va dori-o dascălul, ci ca ceva ce deține primul loc și joacă rolul principal în dezvoltarea lui educațională. Copilul însuși își alege pedagogul, deplasând greutatea educației de la dascăl la copil. Nu copilul se mișcă spre bunurile duhovnicești, ci bunurile spre copil, conform experienței și nevoilor sale, de vreme ce copilul îl alege pe pedagogul care îi va indica bunul pedagogic²⁹. În felul acesta este subliniat de către Sfântul Vasile cel Mare caracterul educației care îl pune în centru pe copil, atribuindu-i dascălului un rol important, dar pe un loc secund, care rol constă în transmiterea bună și desăvârșită pe cât este posibil a bunului pedagogic.

Drept criteriu prim și fundamental al alegerii pedagogului de către ucenic este *nădejdea* unei vieți mai bune³⁰. Căutarea, firește, a unei alte vieți nu este rezultatul unei gândiri filosofice sau al unei curiozități academice, ci se naște din experiența deșertăciunii acestei vieți și a instabilității lucrurilor³¹. De aceea, Sfântul Vasile cel Mare nu îi îndeamnă pe tineri să cugete despre viață, ci să conștientizeze valoarea bunurilor acestei vieți de aici, care bunuri, însă, conduc la o viață mai bună decât pe cea pe care deja o trăim. Așa sunt alese acele bunuri care dau o perspectivă de dezvoltare și de viață care depășește limitele strâmte ale acestei lumi și avansează spre ceea ce este veșnic și nestricăcios. Orice lucru care reprezintă *umbră și vis a adevăratelor* lucruri, care îl izolează pe om în lumea de aici, va trebui să fie interzis³². Această nădejde pentru viața cea nouă și mai bună poate teologul într-adevăr să o ofere doar dacă el însuși are această experiență. Așadar, un criteriu necesar de căutare a teologului-pedagog este experi-

²⁸ *Ibidem*, 565A.

²⁹ Vezi *ibidem*, 2, în PG 31, 565AB.

³⁰ *Ibidem*, 565B.

³¹ *Idem*, 'Ομιλία εις τὴν ἀρχὴν τῶν Παροιμιῶν (Omilie la începutul Paremiilor), în PG 31, 417BC.

³² *Idem*, Πρὸς τοὺς νέους (Omilia către tineri), 2, în PG 31, 565C.

erea pe care o deține, astfel încât să discearnă lucrurile importante ale vieții și, prin urmare, statornice și permanente, față de cele neimportante și trecătoare, care sunt, de cele mai multe ori, și distrugătoare.

Această experiență o dobândește pedagogul prin intermediul *înțelepciunii dumnezeiești*, care înțelepciune este *știința lucrurilor dumnezeiești, dar și omenești și a cauzelor în sine*³³. Adică, cel ce teologhisește cu succes, cunoaște înțelepciunea lui Dumnezeu, după cum, de asemenea, și cel ce îl percepe pe Dumnezeu prin intermediul creației lumii, cunoaște, la fel, înțelepciunea lui Dumnezeu, Care este cauza celor ce sunt zidite³⁴.

Experiența unei alte vieți mai bune decât cea pe care o are omul în interiorul lumii, poate să o aibă teologul și prin intermediul *înțelepciunii umane*, care, însă, funcționează sub premise. Prima premisă a acestei înțelepciuni este *curățirea* sufletului celor care urmează să fie preocupați de înțelepciunea cea adevărată. Acest lucru se realizează mai ales prin *frica* cea care paralizază sufletul de acțiunile de autonomizare și de reacție contra lui Dumnezeu. Posibilitatea privării de bunurile veșnice și de viața cea adevărată, a căror umbră sunt bunurile și viața acestei lumi, precum și a izolării de sine în vremelnicia și, prin consecință, în neexistența răutății și a falsității, care înseamnă în neexistența faptului de a fi, îl înfricoșează pe om, iar în fața morții îl imobilizează spre fapte profanatoare și rele³⁵. De aceea și psalmistul menționează în mod caracteristic: *Începutul înțelepciunii este frica de Domnul; înțelegere bună este tuturor celor ce o fac pe ea*³⁶. Curățirea sufletului se realizează și prin educația lumească. Deoarece, însă, acest mod este de cele mai multe ori dureros, din moment ce se cere trudă și jertfe, ca cineva să se pregătească în mod corespunzător pentru cunoașterea lui Dumnezeu, [atunci] nemulțumește și se abandonează primirea învățaturii, iar din cauza ignoranței cât privește rezultatul strădaniilor sale, [persoana respectivă] rămâne în boala neștiinței de carte. De altfel, mulți, impresionați fiind de cunoștințele lucrurilor umane și de cuvintele meșteșugite, ignoră educația cuvintelor dumnezeiești și se izolează în falsitatea literaturii, a dialecticii și a sofismului³⁷. Din acest motiv, condiția impetuoasă și necesară de discernere a rezultatelor pozitive ale *educației folositoare* este *prudența*³⁸, *prin care deve-*

³³ *Idem*, Ὁμιλία εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Παροιμιῶν (*Omilie la începutul Paremiilor*), în PG 31, 389C: ἐπιστήμη θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ τῶν τούτοις αἰτιῶν.

³⁴ *Ibidem*, 389D–392B.

³⁵ *Ibidem*, 393B–396A.

³⁶ Psalm CX, 10: ἀρχὴ σοφίας φόβος κυρίου, σύνεσις ἀγαθὴ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτήν.

³⁷ ΑΓ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Ὁμιλία εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Παροιμιῶν (*Sfântul Vasile de Cezareea, Omilie la începutul Paremiilor*), 5–6, în PG 31, 396A–397B.

³⁸ Termenul grecesc φρόνησις are mai multe sensuri: chibzuială, prevedere, precauție, înțelepciune, dar și gândire înțeleaptă sau înțelepciune practică. Dintre toate sensurile acestui termen l-am redat pe cel de prudență, având în vedere alegerea acestui sens de către chiar autorul studiului în abstractul său, făcut în limba engleză și așezat la începutul textului (n. trad.).

*nim noi, oamenii, buni cunoscători ai celor bune și ai celor rele și ai celor neutre*³⁹.

Adică, omul prudent⁴⁰ își recunoaște interesul său fie cât privește intențiile rele ale aproapelui său, păzindu-se pe sine, fie cât privește distingerea faptei bune de cea rea, alegând pe cea folositoare. În primul caz, se ascunde un fel de intenție rea, deoarece alegând el folosul său personal, poate să-i înșele pe oamenii cei dreپți și integri în caracterul lor. În cel de al doilea caz, însă, își acoperă realmente interesul său, de vreme ce el alege lucrurile utile și folositoare ale vieții, care sunt statornice și sprijină pe ele calea vieții sale⁴¹.

Pe baza celor mai de sus, este clară observația principală a Sfântului Vasile cel Mare referitoare la experiența teologului-dascăl, pe care este chemat să o transmită ucenicului și care constă în buna cunoaștere atât a binelui și a adevărului care există, cât și a lucrurilor umane și a condițiilor vieții lumești. Pedagogul-teolog va trebui să fie caracterizat: a) de *prudență*, care distinge existența de non-existență, adevărul de falsitate, binele de rău și corectitudinea de greșală, fără să uneltească împotriva semenului său; b) de *educație*, care conduce la cunoașterea bunurilor perene și nestricăcioase, fără să se izoleze în frumusețea realității zidite celei schimbătoare și nestatornice; și c) de *frica* izolării de izvorul său existențial, care este Dumnezeu, și de comuniunea umană, prin gândirea sa individualisto-centrică și dispoziția sa concentrată doar pe interes. Această experiență a lui Dumnezeu o transmite [pedagogul-teolog] tânărului în cadrul comunității bisericești, în care cel ce este educat se angajează în mod creator și este renăscut în Hristos, pentru a deveni în plus ucenic al lui Iisus Hristos, adică al singurului Dascăl și Învățător. În felul acesta, teologul contribuie la transcenderea rolului mecanicist al educației contemporane, depășind bipolaritatea antropologică beneficiar (cadru didactic) – utilizator (ucenic), și ajută la crearea oamenilor *educați* în libertate, care caută faptul *de a trăi bine* (εὖ ζῆν) ca *a trăi după adevăr* (κατ' ἀλήθειαν ζῆν)⁴², ceea ce nu este nimic altceva, conform Sfântului Iustin [Martirul și Filosoful], decât *faptul de a percepe firea lucrurilor*⁴³.

...cel ce teologhisește cu succes, cunoaște înțelepciunea lui Dumnezeu, după cum, și cel ce Îl percepe pe Dumnezeu prin intermediul creației lumii, cunoaște, la fel, înțelepciunea lui Dumnezeu, Care este cauza celor ce sunt zidite. ❧

³⁹ ΑΓ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, op. cit., 6, în PG 31, 397C: ἡ φρόνησις, καθ' ἣν ἐπιστήμονες γινόμεθα ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ οὐδετέρων οἱ ἄνθρωποι.

⁴⁰ Adică omul cuminte, precaut, cu judecată înțeleaptă (n. trad.).

⁴¹ ΑΓ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, op. cit., 6, în PG 31, 397C–401.

⁴² Vezi Θ. ΖΙΑΚΑ, «Σύγχρονος Μηδενισμός και παιδεία».

⁴³ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ, Ἀπολογία 13 (Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, Apologia 13), 1–2, în PG 6, 1600D: ἀπὸ τοῦ κατανοῆσαι τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν.

Dr. Oana-Mădălina
Popescu

Acte normative privind viața bisericească în Țara Românească în secolul al XVIII-lea

În Țara Românească, în secolul al XVIII-lea, concomitent cu politica de reforme în plan social, economic și fiscal promovată de către domnii fanarioți, constatăm existența și a mai multor acte normative ce reglementau aspecte ale vieții bisericești. În studiul de față ne propunem o analiză comparativă a unor documente reprezentative de acest tip, emise fie de domni, fie de episcopi sau mitropoliți, punând în lumină hotărârile cu valoare jurisdicțională, morală, patrimonială și practică conținute de acestea. Ne referim în acest sens la pastoralele episcopilor de Râmnic, Inochentie (1731) și Climent (1743, 1747), care preiau aspecte statornicite de Sfântul Antim Ivireanul, mitropolitul Țării Românești (1714). De asemenea, ne raportăm la hrisovul domnului Mihai Racoviță (1742), semnat de episcopii Climent al Râmnicului, Metodie al Buzăului și de Neofit Cretanul, mitropolitul Țării Românești, precum și la pastoralele episcopului Filaret al Râmnicului (1781, 1783, 1784, 1785). Menționăm și actul din 17 ianuarie 1746 dat de ierarhii Țării Românești pentru cinul monahal, în special pentru monahiile de la Mănăstirea Dintr-un Lemn.

Citind aceste acte, constatăm în primul rând că ele izvorăsc din nevoi practice și au ca scop o revigorare și o punere în ordine a vieții bisericești în Țara Românească a acelei perioade și din acest motiv au multe aspecte comune. Pe de altă parte, documentele nu legiferează lucruri noi, ci fac apel la hotărârile sinoadelor ecumenice și locale, la scrierile Sfinților Părinți și la tradiția bisericească. Ceea ce le deosebește este nu doar emitentul (domnul sau arhiereii), ci și accentul pe care îl pun pe prevederile jurisdicționale, morale, patrimoniale sau cu valoare practică, liturgică, în funcție de destinatarii lor (clerici, monahi sau mireni), dar și de nevoile sau problemele de moment constatate, care trebuiau remediate, în vederea trăirii de către credincioși a unei vieți curate, ferită de rătăcirii și păcate.

Observăm în acest context râvna avută de domni și arhierei pentru ocârmuirea credincioșilor și pentru îndreptarea neregulilor sesizate. De pildă, Mihai Racoviță, domnul Țării Românești, emitea hrisovul din ianuarie 1742, sub influența mitropolitului Neofit Cretanul, conștient fiind

că: „cei ce păzesc sfintele canoane se învrednicesc să aibă pe Dumnezeu ajutor [...] fiind încredințat cum că, cât se păzesc canoanele Sfinților Părinți neclintite, prin rugăciunile lor, va fi Dumnezeu ajutor nouă și neamului nostru și acești creștinești țări, care ni s-au încredințat”¹. În 1747, Climent al Râmnicului dădea o pastorală preoților din eparhia sa, pentru că aflase de unele nereguli ce trebuiau imediat remediate: „întâmplându-se a veni înaintea smereniei noastre multe lucruri necuvioase, care s-au făcut și se fac pururea între voi și între enoriașii voștri, care [...] sunt din îndărătnicia și neevlavia oamenilor și mai vârtos din prostia și din neștiința voastră”². La 12 aprilie 1785, Filaret, episcopul Râmnicului, scria protopopului din județul Gorj să ia măsuri pentru îndreptarea vieții creștinilor din zonă, căci au zise de unele practici păgânești săvârșite acolo: „iată vă scriem să-i sfătuiți, să-i îndemnați ca să se părească și să se pocăiască, ca să nu vie urgia lui Dumnezeu cea desăvârșită asupra lor și să deschiză pământul și să-i înghită, ca pe Dathan și pe Aviron sau să cază foc din cer să-i arză, ca pe Sodoma și Gomora”³.

Cap întru toate să aveți pe Arhiereul locului⁴

Între prevederile de natură jurisdicțională întâlnite în actele analizate, remarcăm următoarele: obligația clericilor de a se supune arhiereului locului (care implica numirea și des-

tituirea de către acesta a stareților, în special în cazurile în care observa nereguli la mănăstire, căci, așa cum se arată în 1742, arhieriei erau datori să cerceteze să nu se facă lucru necuvios la mănăstire; egumenii trebuiau să dea socoteală în fața lui de buna gestionare a veniturilor mănăstirii); interzicerea clădirii unei mănăstiri sau biserici fără știrea și blagoslovenia arhiereului locului, interdicția preoților de a se muta în altă parohie fără știrea arhiereului. De asemenea, nu se îngăduia preoților străini să slujească fără a se cerceta validitatea hirotoniei lor. Se interzicea totodată practica preoților munteni de a lua hirotonia de la alți arhieriei, cel mai des de la sud de Dunăre.

Astfel, în 1743, Climent porunca preoților din eparhia sa: „cap întru toate să aveți pe Arhiereul locului. Și să nu vă faceți duhovnici fără de cartea Arhiereului vostru, că vă veți face călcători de porunca sfântului sobor de la Carthagina și veți cădea în păcat de moarte, făcând pagubă nu numai ție, ci și celor ce vor vrea să ia dezlegare de păcate de la voi; sunt nedezlegate [...] Nici un preot să nu îndrăznească să lase noriia lui și să meargă la alta”⁵. Era de asemenea interzisă hirotonia de la Vidin. Interdicția de a părăsi enoria fără motiv (fără pricină cuvioasă și carte de mărturiseală de la arhiereul său) o reîntâlnim și la *Capetele de poruncă* tipărite de Sfântul Antim Ivireanul în 1714⁶. În 1710 acesta publicase în *Învățătură bisericască*⁷, *Pricinile pentru care fieștece preot are voie să slujească în noriia altuia*, arătând că numai în cazuri de nevoie, din lipsa preotului, se poate sluji în altă eparhie.

¹ ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1. Vezi Oana-Mădălina Popescu, „Poruncile dumnezeieștilor soboare le primim ca și pe dumnezeieștile Scripturi și canoanele lor le păzim ca și Pravila. Hrisovul lui Mihai Racoviță, domnul Țării Românești, din ianuarie 1742”, în *Studii Teologice*, 2016, nr. 1, pp. 137-164.

² Vezi tot textul la C. Erbiceanu, „Enciclica lui Climent, episcop al Râmnicului”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XVIII, 1894-1985, nr. 2, pp. 123-129, reproducă din *Menirea preotului*, 2, 15.03.1894.

³ Biblioteca Academiei Române (BAR), Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 110 r.

⁴ Facultatea de Teologie Ortodoxă Andrei Șaguna din Sibiu, Carte Românească Veche (CRV), I/19.

⁵ Facultatea de Teologie Ortodoxă Andrei Șaguna din Sibiu, CRV, I/19. Vezi și Oana-Mădălina Popescu, „Aspecte din activitatea clerului râmnician în secolul al XVIII-lea: Pastorală episcopului Climent al Râmnicului din 1743”, în *Revista istorică*, XXV, 2014, nr. 3-4, pp. 349-384, republicat în *Martyria*, 2016, nr. 2, pp. 53-73.

⁶ BAR, CRV 168. Vezi și Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*, ed. M. Stanciu, G. Ștrempel, București, ed. II, 2016, p. 174

⁷ Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri...*, p. 137.

În hrisovul din 1742 dat de Mihai Racoviță sub îndrumarea mitropolitului Neofit Cretanul, se preciza: „întâi poruncim toți clericii, adică Arhimandriți, egumeni, ieromonași, diaconi, monași, preoți, ce se află într-această creștinească țară care ni s-a încredințat nouă de la Dumnezeu, pentru multa a Lui milă, să se supuie, după dumnezeieștile canoane ce s-au zis și după poruncile împărătești și după vechiul obicei al locului, la mitropolitul care va fi după vremi locului și la preasfinția sa să dea egumenii socoteală tuturor mănăstirilor”⁸.

Actul acesta face o diferență între mănăstirile închinete și neînchinete, în sensul că primele dădeau socoteala veniturilor la cele de care depindeau și egumenii erau puși și destituiți de aceia, dar cu știrea domnului. În schimb, pentru alte aspecte ei trebuiau să se supună mitropolitului țării, deoarece se aflau în eparhia lui: „acești egumeni dar ai mănăstirilor ce sunt închinete într-alte părți, măcar că am zis cum că la stăpânii lor să-și dea socoteala lor și ei, cu știrea noastră să-i puie și să-i scoată, dar numai să nu să desrușineze pentru aceasta și să nu bage în seamă pe Arhiereul locului, ci la celelalte îndreptări bisericești să se supuie lui la toate și totdeauna, pentru că se află în eparhia lui”⁹. Mănăstirile neînchinete păstrau o legătură mai strânsă cu arhiereul țării, care putea numi și destitui egumenii care nu erau destoinici, căci se cuvenea ca starețul să fie „pravoslavnic, înțelept, procopsit și vrednic econom, ca să poată să chivernisească mănăstirea și să păzească obiceiul călugăresc și când va fi acest fel, să-l puie arhiereul locului egumen”¹⁰. Arhierii erau datori să cerceteze mănăstirile și „de vor afla pă chivernisitori sau egumeni că nu sunt destoinici și buni chivernisitori, să aibă volnicie arhierii să-i scoată și în locul lor să puie pă alți chivernisitori destoinici”¹¹. Prin urmare, actul nu pune accent pe nealegerea egumenului de către sobor, ci insista asupra datoriei arhiereului de a veghea asupra bunei rânduiei în mănăstiri, a luării de măsuri pentru îndreptarea neregulilor și destituirea stareților nevrednici.

O prevedere interesantă a actului din 1742 este că, în cazul în care citorii unui locaș de cult vor specifica nesupunerea egumenilor față de arhiereul locului, ei nu trebuie ascultați, căci „au orânduit împotriva dumnezeieștilor și sfintelor canoane și pentru că au scris lucruri care nu au nici un temei”¹².

Hrisovul lui Mihai Racoviță relua dispoziția canoanelor mai vechi de a se interzice construirea unei biserici fără știrea și binecuvântarea arhie-

⁸ ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1.

⁹ ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1.

¹⁰ ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1.

¹¹ ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1.

¹² ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1.

reului: „când va vrea cineva să zidească sfântă mănăstire, să n-aibă volnicie să zidească aceasta mai înainte, până nu va chema pe arhiereul locului și acel arhiereu să ridice mâinile la ceriu și cu molitva cea obișnuită, să închine acel loc la Dumnezeu”¹³.

În 1781, Filaret al Râmnicului, în enciclica dată în eparhia sa, preciza: „nimeni să nu îndrăznească a face Biserică în Eparhie, fără de voia și blagoslovenia noastră, după porunca Pravilii, ci mai întâi să ni se arate locul și moșia a cui iaste și depărtarea Bisericii câtă iaste una de alta și adunarea creștinilor câtă iaste și așa dându-i-se voie de începere, să se facă și isprăvindu-se, iar să ne înștiințeze”¹⁴.

Prevederile acestea, amintite și de Sfântul Antim Ivireanul în *Învățătură bisericească* (1710), aveau la bază canoanele 4 și 8 ale Sinodului al IV-lea ecumenic de la Calcedon din 451, care specifica că nimeni nu poate ridica biserică fără învoirea episcopului cetății¹⁵.

Același act prevedea ca „niciunul din preoți sau diaconi să nu cuteze a se muta din enoria lui la altă parte, fără de știrea și voia noastră”¹⁶ și interzicea primirea hirotoniei de peste Dunăre: „de au mers unii peste Dunăre de sau hirotonisit preoți ori diaconi la alți Arhieri străini [...] unii ca aceștia deși socotesc că vor lua dar, dar sânt fără de dar și încă și legați după pravilă, că hotărâsc Sfinții Părinți, cum că aceea ca niște călcători de lege, nu sânt primiți de Biserică, fiind fără de voia și blagoslovenia Arhiereului locului”¹⁷. În același sens, se vor cerceta preoții străini care vor vrea să slujească în țară, dacă au hirotonie validă: „din preoți străini [...] pe unii ca aceștia să nu-i îngăduiască nici într-un chip a sluji cele preotești [...] până nu se va cerceta de înșine noi, atât de iaste hirotonit cu adevărat, cât și pentru care pricină au fugit de la locul său”¹⁸.

Pastorală din 1731 dată de Inochentie al Râmnicului prevedea ca fiecare preot și diacon să ia carte de hirotonie de la arhiereu, iar preotul carte de duhovnicie de la arhiereul locului¹⁹.

...actul insista asupra datoriei arhiereului de a veghea asupra bunei rânduiei în mănăstiri, a luării de măsuri pentru îndreptarea neregulilor și destituirea stareților nevrednici. ❧

¹³ ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1.

¹⁴ C. Erbiceanu, „Enciclica canonică a episcopului de Râmnic Filaret”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XV, 1891, nr. 6–8, pp. 402–647; aici nr. 6, p. 407.

¹⁵ I. N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și Comentarii*, Sibiu, 2005, p. 87.

¹⁶ C. Erbiceanu, „Enciclica lui Climent, episcop al Râmnicului”, nr. 7, p. 518.

¹⁷ C. Erbiceanu, „Enciclica lui Climent, episcop al Râmnicului”, nr. 8, p. 630.

¹⁸ C. Erbiceanu, „Enciclica lui Climent, episcop al Râmnicului”, nr. 8, p. 627.

¹⁹ R. Tempea, *Istoria sfintei biserici a Șcheilor Brașovului*, București, 1969, p. 138.

*Fieștecare să petreacă viață cu curată liniște, cu cinste, cu evlavie, în smerenie*²⁰

Aspectele de ordin moral ce trebuie respectate atât de preoți cât și de mireni sunt prezente în toate aceste acte normative analizate. Mai explicite sunt în pastoralele episcopului Filaret date protopopilor din Eparhia Râmnicului. Astfel, la 12 august 1783, ierarhul poruncea protopopului din Gorj să meargă în sate și să învețe pe preoți să petreacă „viață cu curată liniște, cu cinste, cu evlavie, în smerenie și cu totul plăcut în sfintele lui Dumnezeu porunci”²¹, ca să poată învăța pe norod cele sufletești. La 23 decembrie 1783 amintea că biserica, fiind locaș al lui Dumnezeu, trebuie să nu fie lipsită de niciunele, iar el aflate că „la unele locuri din eparhia noastră sunt bisericile de toate negrijite și dezvelite, de plouă și într-însele, iar altele neîngrădite împrejur și intră dobitoacele în tinda bisericii, altora le lipsesc vase și odăjdii și cele trebuincioase pentru săvârșirea tainelor, altele nu au cărți”²². În octombrie 1784, episcopul Filaret se adresa aceluiași protopop să cerceteze dacă sunt cărți de slujbă la bisericile din zona sa, căci aflate că în unele locuri nu sunt.

O pastorală cu un ton mai aspru dădea episcopul Filaret protopopului de Gorj la 17 aprilie 1785, aflând de obiceiuri păgânești săvârșite în zonă, care trebuiau imediat stopate, ca fiind foarte vătămătoare de suflet și putând atrage mânia lui Dumnezeu asupra lor. Arhiepiscopul aflate de superstițiile despre strigoi (pricoli) apărute în zonă (Gorj), catalogate de episcop ca fiind *eresuri ilinești și idolești*²³ și de unele practici de arderea morților și aruncarea lor în ape, „lucru foarte năprasnic și supt

grea osândă, atât a bisericii cât și a poliției”²⁴. Ierarhul poruncea protopopului „pentru pierderea nălucirilor, să faceți molitvele voastre, o sfeștanie, să stropiți mormânturile și casele acelor bolnavi și a rudeniilor, că aceasta iaste tămăduirea cea adevărată și de Sfânta Biserică poruncită”²⁵. Aceste practici și credințe în strigoi apăruseră în urma răspândirii unei boli în zonă, dar erau văzute de ierarh ca posibile din cauza împușinării minții și a neștiinței Scripturii în popor. Oamenii care dau crezare unor astfel de credințe „numai cu numele sunt creștini, iar cu faptele sunt mai răi decât păgânii și care niciodată la biserică nu năzuiesc, ispovedania nu știu ce va să zică, cu Sfânta Precestanie nu se cuminică nici măcar la Paște”²⁶. Ierarhul arăta deci că numai la acei oameni care se țineau departe de Biserică și care nu se spovedeau și nu se împărtășeau se răspândise această credință în strigoi.

Mențiuni ale acestei superstiții despre strigoi făcuse Filaret și în enciclica din 1781, când îndemna pe protopopi să-i aducă la cunoștință cazurile de acest fel întâlnite, căci erau grave. Ele puteau fi stopate dacă oamenii urmau o viață creștină, în Biserică, dacă veneau la slujbe, se spovedeau, se împărtășeau și își făceau semnul Sfintei Cruci, căci astfel diavolul nu mai avea putere asupra lor²⁷. Pentru celelalte neorânduiri și păcate întâlnite în popor, protopopul trebuia să ia măsuri, dar pentru cazurile grave trebuia să se adreseze ierarhului: „Pricinile de curvii, de preacurvii, de amestecări de sânge, de răpirea fetelor cu deasila și de ce țin de a patra cununie sau posadnice, șezând necununați, să le cercetezi acestea toa-

²⁰ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 243

²¹ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 214.

²² BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 215..

²³ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 110 r.

²⁴ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 110 r.

²⁵ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 110 r.

²⁶ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 110 r.

²⁷ C. Erbiceanu, „Enciclica canonică a episcopului de Râmnic Filaret...”, nr. 8, p. 645.

te după orânduiala pravilii și să le judeci și să le hotărăști, iar de pricini mai mari ce se cuvine a fi de noi cercetate, să ni se facă știre, precum și de morții ceia ce zic unii că se fac strigoi”²⁸.

În 1742, când domnul Mihai Racoviță sesiza abateri de la morala creștină săvârșite de mireni, stăruia asupra îndreptării oamenilor, poruncind protopopilor să nu accepte incestul, concubinajul, violul și nunta fără de lege, arătând condamnarea acestora din vechime.

Dispozițiile Sfântului Antim Ivireanul din 1714 de a interzice preoților de a umbla prin cârciumi, de a vinde vin la casa lor, de a se amesteca în lucruri mirenești, au fost preluate și de Climent în actul său din 1743, care amintea preoților și următoarele: „sunteți datori să vă arătați cu bun nărv, asemenea sfinților, blânzi, înțelepți, postitori, trăiți înfrânați; să nu fiți ușuratici, nici grăitori de cuvinte de rușine, nici nebuni, nici mândri, nici trufași, nici mincinoși, neiubitori de ospete, nici lacomi, căzând pe mese; la mese să nu mergi nechemat”²⁹.

În 1731, episcopul Inochentie porunca preoților să nu fie nebăgători de seamă la cele sfinte, ci să păzească și să înmulțească talanții dați lor de Domnul. Ei erau datori și să învețe pe de rost cele șapte sfinte taine, prevedere pe care o putem pune în legătură cu nevoia conștientizării credincioșilor asupra adevărului de credință ortodox, în condițiile intensificării propagandei unirii cu Roma în rândul transilvănenilor, în perioada în care episcopul de Râmnic purta de grijă și brașovenilor ce nu acceptaseră unirea.

În 1747, episcopul Climent amintea credincioșilor că sunt datori să cinstească sărbătorile și pe sfinți cu evlavie, iar nu „precum făceau elinii închinători la idoli, cu jocuri și cu hore pe la capiște, ci să-i cinstiți cu slujbele și cu paza sfintelor biserici și cu prinoase și cu prescuri și lumânări și colive și alte faceri de bine la cei lipsiți, iar nu numai cu șederea și încetarea lucrului, că aceea, ce fel de sărbătoare este?”³⁰

În aceeași pastorală din 1747, episcopul Climent se adresa mirenilor și pentru a-i învăța să nu mai judece pe preoți, căci „ei nu s-au născut preoți, ci mireni”³¹ și dacă s-au făcut răi, s-au făcut dar că v-au avut pe voi dascăli răi”³². Dincolo de scăpările lor, preoții sunt „cei ce vă dau blagosloveniile, aceștia sunt cei ce vă sfințesc, aceștia sunt cei ce vă nasc a doua oară cu baia Sfântului Botez, aceștia vă pecetluiesc cu darul Sfântului Duh, aceștia sparg zapisul păcatelor voastre, aceștia vă împrietenesc cu

28 C. Erbiceanu, „Enciclica canonică a episcopului de Râmnic Filaret...”, nr. 8, p. 645.

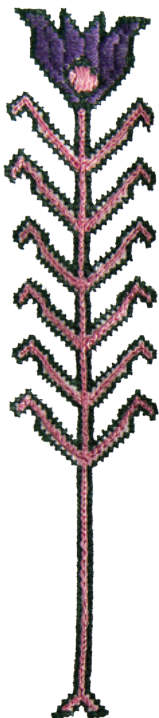
29 Facultatea de Teologie Ortodoxă Andrei Șaguna din Sibiu, Carte Românească Veche (CRV), I/19.

30 C. Erbiceanu, „Enciclica lui Climent, episcop al Râmnicului”..., p. 124.

31 C. Erbiceanu, „Enciclica lui Climent, episcop al Râmnicului”..., p. 128.

32 C. Erbiceanu, „Enciclica lui Climent, episcop al Râmnicului”..., p. 128.

Dumnezeu. Aceștia vă fac părtași cu Trupul și Sângele Domnului Hristos. Aceștia sunt cei ce vă folosesc cu rugăciunile lor la bólele voastre, la nevoile voastre, în viață, la moarte și după moarte. Și nu vedeți atâta câștig și bunătăți ce vă fac, atâtea daruri ce vă împart! Nu vă mai uitați cu atâta pizmă și cu atâta mânie la greșelile lor ce au, ca niște oameni ce poartă trup și viețuiesc în lume”³³.

*Căci se pedepsesc ca niște furi de sfinte*³⁴

Aspectele cu valoare patrimonială au în vedere averea mănăstirilor și implică și grija pentru întocmirea testamentelor și împărțirea averii clericilor. Ne amintim că încă din 1714 în *Capete de poruncă*, Sfântul Antim Ivireanul arăta importanța diatelor și a foilor de zestre, dar care trebuiau făcute „cu frica lui Dumnezeu, fără de nici un vicleșug sau pizmă”³⁵ și atunci când omul este conștient (întreg la minte). Prevederile despre diate sunt reluate și de episcopul Filaret al Râmnicului în 1781, cu aceeași grijă pentru dreptate și pentru asigurarea moștenirii rudelor în primul rând și numai dacă omul va vrea, atunci să lase o parte și la episcopie, pentru pomenirea sa.

Prevederile cu valoare patrimonială nu sunt avute în vedere în pastorelele episcopului Climent din 1743 și 1747 și nici în enciclica episcopului Filaret din 1781, în schimb ele apar detaliate și argumentate pe baza hotărârilor canoanelor bisericești, în hrisovul din 1742.

Actul din 1742 specifica, în al patrulea punct al său, condițiile în care călugării puteau lăsa moștenire rudelor și anume doar atunci când ei avuseseră avere înainte de călugărie, iar nu când agonisiseră bunuri în timpul viețuirii în mănăstire, căci acestea fuseseră agonisite cu numele mănăstirii. În cazul în care călugării mureau fără urmași și fără diată „toate ale lor să fie ale mitropoliei sau ale episcopiei sau ale mănăstirii lor”³⁶. Sunt menționate în acest context, ca bază legală pentru protejarea bunurilor bisericești, hotărârile sinodului local de la Cartagina și al sinoadelor ecumenice IV și VII, de la Calcedon și Niceea³⁷. Canonul 32 al sinodului de la Cartagina este reprodus aproape integral în actul din 1742.

*Fiindcă Biserica iaste locaș mării lui Dumnezeu*³⁸

Sfaturile practice întâlnite în acte sunt în general de natură liturgică, de păstrarea Bisericii curate și înzestrate cu vase și cărți trebuitoare la slujbe.

³³ C. Erbiceanu, „Enciclica lui Climent, episcop al Râmnicului”..., p. 128.

³⁴ ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1.

³⁵ Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*..., p. 175.

³⁶ ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1.

³⁷ I. N. Floca, *Canoanele*..., p. 91.

³⁸ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 243 v.

Aproape tot textul pastorei episcopului Inochentie din 1731 este format din porunci cu valoare practică, liturgică: Sfântul Antimis să aibă moaște, să stea pe Sfântul Prestol, Sf. Potir să nu fie spart, buretele să nu fie soios, să nu se slujească fără lumânare, crucile de pe biserică să nu fie căzute, biserica să aibă gard, ca să nu intre animalele în curte³⁹.

Câteva mențiuni întâlnim și în pastora din 1747, în care Climent amintea preoților că sunt datori să țină biserica curată, măturată, fără praf, păianjeni și șoareci sau icoane sparte. În 1781, Filaret relua în mare parte aceste prevederi, poruncind ca preoții să aibă grijă să nu intre animalele în curtea bisericii. Biserica trebuia să aibă cărți de slujbă, vase, antimis, pentru săvârșirea sfintelor slujbe. Se amintea necesitatea existenței cristelniței pentru botez, care trebuia să fie mare și adâncă, ca să fie cufundați copiii, apa acoperindu-i, iar nu doar stropiți. Trebuia de asemenea să existe Sfântul Mir pentru Mirungere, după Botez⁴⁰. Aceste prevederi aveau legătură cu presiunea catolică din zonă.

Grija pentru săvârșirea corectă a Tainelor, după tradiția Ortodoxă, o întâlnim și în pastora episcopului Filaret din decembrie 1784, prin care arăta protopopului de Gorj că mitropolitul aflase că în unele locuri preoții nu miruiesc copiii după Botez. Porunca ca protopopul să verifice „să nu lipsească Sfântul Mir de la vreo biserică sau, din nebagare de seamă și prostimea vreunui preot, să se întâmple undeva a urma acest chip, de a nu mirui copiii la botez”⁴¹, căci acelui preot i se va lua darul preoției, iar protopopul va fi lipsit de cinstea sa, ca un „neharnic al trebilor bisericești”. Cu

un an înainte, la 23 decembrie 1783, episcopul Filaret ceruse protopopului de Gorj să meargă din biserică în biserică și să întocmească un catastif cu starea bisericilor, dacă sunt de zid sau lemn, cu hramul lor, odăjdiiile, cărțile, vasele avute, pentru ca bisericile să nu fie lipsite de cele necesare cultului⁴².

*Au început mirenii să judece judecăți bisericești*⁴³

Hrisovul din 1742, spre deosebire de celelalte acte analizate aici, conține o referire la judecata bisericească, anume că aceasta trebuie făcută după pravilă, de mitropolit sau, local, de protopopii rânduiriți, iar nu de mirenii: „nimeni din boieri sau din ispravnici sau din căpitani sau din altcineva să nu se amestece la acea bisericească judecată”⁴⁴, căci sfintele canoane interzic acest lucru. Și într-adevăr, la sinoadele I, II și IV ecumenic, la sinodul Trulan și la cele locale, se reglementau în acest sens aspecte privind judecata clericilor⁴⁵. Domnul reîntărea aceste hotărâri, căci observase că „au început mirenii să judece judecăți bisericești”⁴⁶.

Așezământul pentru Mănăstirea Dintr-un Lemn, emis în 1746 și semnat de ierarhi, se deosebește de celelalte prin faptul că este scris pentru monahii și conține sfaturi de urmat pentru viețuirea în obște: maicile să fie supuse stareței, să nu plece din mănăstire fără știrea și porunca acesteia, să aibă masă comună, să citească și să asculte vieți de sfinți și cazanii. De averea mănăstirii urma să se ocupe unul din preoții slujitori acolo, care va fi obligat să dea socoteală de activitatea sa în fața monahi-

⁴² BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 243 r.

⁴³ ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1.

⁴⁴ ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1.

⁴⁵ I. N. Floca, *Canoanele...*, p. 91.

⁴⁶ ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1

³⁹ R. Tempea, *Istoria sfintei biserici a Șcheilor Brașovului...*, pp. 137–138

⁴⁰ C. Erbiceanu, „Enciclica lui Climent, episcop al Râmnicului”..., nr. 7, pp. 511–513

⁴¹ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 214 v.

ilor⁴⁷. N. I. Șerbănescu, care a analizat acest act, arată posibilitatea ca acesta să fi fost o circulară trimisă tuturor mănăstirilor, iar exemplarul amintit, anume o condică de la Arhivele Naționale, să fi fost îndreptat pentru Mănăstirea Dintr-un Lemn din județul Vâlcea.

*Obiceiul cel vechi se cade să se păzească ca o lege*⁴⁸

Documentele analizate pun în lumină efortul ierarhilor Țării Românești din veacul al XVIII-lea de a revigora viața bisericească, de a o pune în bună rânduială, prin lămurirea unor aspecte de ordin jurisdicțional, moral, patrimonial și practic, scopul fiind mântuirea creștinilor, prin ferirea lor de păcate și rătăcirii, prin îndemnarea lor de a duce o viață curată, în Biserică. Așa cum am văzut, prevederile actelor normative analizate aici nu sunt inovatoare, ele sunt, de fapt, o reluare a canoanelor sinoadelor ecumenice și locale, a tradiției bisericești Ortodoxe și a scrierilor Sfinților Părinți, care, datorită vremurilor, așa cum citim în actul din 1742, nu mai erau respectate întru totul.

Prin urmare, documentele nu își propun o schimbare a legislației bisericești, ci o mai bună respectare a ei în plan practic. Multe din prevederile actelor din veacul al XVIII-lea sunt conținute și în *Îndreptarea Legii* din 1652, care avea, de pildă, referiri la interdicția de a se ridica biserică fără voia ierarhului, interzicerea reluării bunurilor cedate mănăstirilor, interzicerea unor abateri de la morală creștină. Căci și *Îndreptarea Legii*⁴⁹ din 1652, din vremea lui Matei Basarab și *Pravilniceasca Condică* din 1780, din timpul lui Alexandru Ipsilanti, aveau la bază, într-o măsură mai mare sau mai mică, vechi izvoare juridice bizantine, îndeosebi *Corpus Juris Civilis*⁵⁰. Ne amintim, în acest context, că actele bizantine, nomocanoane, erau un amestec de legislație laică și bisericească, statul bizantin fiind unul creștin, neconcepând o separare a legilor statului de canoanele sinoadelor ecumenice și ale Sfinților Părinți. Preluarea acestei legislații bizantine în spațiul românesc creștin explică includerea unor prevederi de natură morală în actele oficiale emise de domni. Nu trebuie deci să ne surprindă aceste referiri la scrierile Sfinților Părinți în actele oficiale laice, ele fiind firești de altfel în pastoralele ierarhilor, dar și actelor laice, conform concepției bizantine despre guvernare, preluată în spațiul românesc și influentă încă și în veacul al XVIII-lea.

⁴⁷ N. I. Șerbănescu, „Un așezământ monahal din vremea lui Constantin Mavrocordat”, în *Revista Istorică Română*, XVI, III, 1946, pp. 294–297.

⁴⁸ ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1.

⁴⁹ *Îndreptarea Legii*, București, 1962.

⁵⁰ G. Fotino, „Justinian în lumina vechii culturi juridice românești”, extras din *Anuarul Facultății de Drept din București*, II, 1940, nr. 2-4, pp. 9-12; Gh. Cronț, „Influența creștinismului asupra dreptului scris”, extras din *Revista Cursurilor și Conferințelor*, II, 1937, nr. 2-4, pp. 6-9; V. Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul veacului al XVIII-lea*, București, 1980.

*După datoria care avem pentru supușii noștri spre a viețui creștinește*⁵¹

Cu toate acestea, activitatea unor ierarhi râvnitori, precum mitropolii Antim Ivireanul, Neofit Cretanul și episcopii Râmnicului Climent și Filaret, au impulsionat benefic și activitatea unor domni în plan bisericesc, precum emiterea hrisovului din 1742 de Mihai Racoviță și unele prevederi de scutire a preoților și mănăstirilor de dări, din timpul lui Constantin Mavrocordat.⁵²

La 8 august 1785, domnul Mihai Suțu scria o carte domnească locuitorilor din Gorj, invocând și un act mai vechi, din 1783, prin care le reamintea importanța unei viețuiri curate, în Biserică, aceasta fiind esențială atât pentru mântuirea creștinilor cât și pentru ferirea lor, pe lumea aceasta, de multe feluri de primejdii, care vin asupra unui norod neevlavios, de la care Dumnezeu își întoarce mila Sa: „datoria unui creștin pravoslavnic iaste a avea credință și evlavie fierbinte spre cele dumnezeiești, a păzi la sfintele beserici zilele de praznic, a păzi sarbătorile de lucru, a se spovedi”⁵³. Dacă acestea vor fi păzite, norodul și pământul acesta și dobitoacele și bucatele vor fi păzite de Domnul, iar dacă vor trăi „dobitocește, fără de biserică, fără de evlavie la cele sfinte și fără de fapte creștinești”⁵⁴, vor avea de suferit nu numai sufletește, ci și trupește, în viața aceasta. Domnul îi îndemna să observe ei înșiși cum, pentru unele păcate din trecut, avuseseră de suferit în anii anteriori. În text se arată că domnul se sfătuisese în aceste privințe cu mitropolitul și cu episcopii și poruncise protopopilor și ispravnicilor să ia măsurile necesare pentru îndreptarea situației, iar abaterile să-i fie aduse la cunoștință. Considerăm că această carte domnească, din august 1785, are legătură cu pastorală episcopului Filaret din aprilie 1785 adresată tot gorjenilor, de a înceta păgânismele și credințele în strigoi. Prin urmare, gravitatea situației, neacceptată de Biserică, duse la inițierea unor măsuri pentru stoparea ei, în care se implicaseră autoritățile bisericești dar și laice, anume domnul, care era conștient că e dator să asigure o viață creștină poporului peste care guverna: „după datoria care avem pentru supușii noștri spre a viețui creștinește...”⁵⁵. Mihai Suțu se temea că va da socoteală în fața Domnului dacă îngăduie ca poporul să păcătuiască: „cu care a voastră rea lenevire ne aduceți pe domnia mea la multă grijă și zdrobire a inimii, ca pe unii ce sunt în mare păcat și avem cu greu a ne da seama pentru cei leneși și proști ce ni s-au încredințat supt a

⁵¹ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 241 v.

⁵² Așezământul lui Constantin Mavrocordat, publicat în 1740, scutea preoții și mănăstirile de dări. Vezi Condica lui Constantin Mavrocordat, ed. C. Istrati, vol. III, Iași, 2008, p. 522 și D. Danielescu, E. Roman, Izvoare privitoare la istoria monahismului românesc sec. XVI-XXI, Iași, 2011, p. 44.

⁵³ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 241 v.

⁵⁴ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 241 v.

⁵⁵ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 241 v.

noastră oblăduire, când îi vom lăsa să petreacă dobitocește”⁵⁶.

Deși ca formă unele acte par a fi influențate de măsurile luate de austrieci în Oltenia, ele fiind emise în perioada imediat următoare realipirii Olteniei la Muntenia, în 1739, în vremea lui Constantin Mavrocordat, totuși actele ierarhilor și domnilor munteni au ca țintă mântuirea creștinilor, iar nu doar o evaluare a bunurilor bisericești, în scop fiscal⁵⁷.

Unele măsuri au fost luate pe baza observării unor nereguli în viața bisericească. De exemplu, prevederile de natură jurisdicțională din hrisovul din 1742 referitoare la ascultarea de episcopul locului pot fi puse în legătură cu anumite abuzuri săvârșite de mănăstirile închinat, care dezvoltau o legătură mai puternică cu exteriorul decât cu arhiepiscopul țării. Pastoralele episcopului Filaret de a cerceta existența cărților de cult în eparhia sa sunt date după constatarea inexistenței lor, iar pastorală contra superstiției în strigoi vine imediat după observarea unor practici păgâne în zonă.

Așadar, nu sunt aduse în discuție elemente noi, ci reamintită legislația bisericească, în contextul neaplicării sau nerespectării ei, în anumite momente.

Unele porunci din pastorale au în vedere eliminarea din viața locuitorilor Țării Românești a unor influențe sau practici străine de învățătura Ortodoxă. De pildă, episcopul Filaret stăruia asupra necesității existenței unei cristelnițe mari, pentru a permite afundarea la Botez, nu doar stropirea și amintea importanța Mirungerii imediat după Botez, acțiuni ce puteau fi influențate de practici catolice.

⁵⁶ BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2100, f. 241 v.

⁵⁷ Ș. Papacostea, *Oltenia sub stăpânire austriacă (1718-1739)*, București, 1998, pp. 294-295 amintește de formularele austriece pentru o bună gestionare a veniturilor, care au influențat măsurile luate de Constantin Mavrocordat.

Actele prezentate aici pot fi completate cu cele emise de mitropolitul Neofit Cretanul, pentru stoparea unor practici păgâne, pentru pedepsirea (mergând până la caterisire) a unor abateri ale preoților, precum și cu unele prevederi ale domnului Mihai Racoviță, de interzicere a tipăririi cărților religioase fără blagoslovenia arhiepiscopului și cu emiterea, de Constantin Mavrocordat, a hrisovului pentru reglementarea regimului tipăririi cărților de cult.⁵⁸ Neofit Cretanul învăța pe creștini și prin viu grai, așa cum a făcut cu ocazia vizitelor pastorale din țară, în 1746-1747⁵⁹. Considerăm că tot el l-a influențat pe Constantin Mavrocordat în măsurile de natură bisericească, s-a implicat și în desființarea rumâniei și a avut un rol însemnat în emiterea hrisovului din 1742 a lui Mihai Racoviță. Căci, buna cunoaștere a canoanelor sinoadelor ecumenice și locale, a scrierilor Sfinților Părinți și a legislației bisericești, de către autorul (sau cel ce a influențat profund textul) hrisovului din 1742 trimite mai degrabă la un cleric decât la un mirean și considerăm că acesta a fost Neofit Cretanul.

Pe baza celor arătate, considerăm că activitatea ierarhului Neofit Cretanul merită a fi cercetată în continuare, așa cum sublinia Arhim. Policarp Chițulescu: „în ciuda realizărilor sale, personalitatea mitropolitului Neofit Cretanul – care, deși grec, a iubit mult poporul român – nu a fost îndeajuns evidențiată”⁶⁰.

Bogata activitate pastorală a ierarhilor munteni din veacul al XVIII-lea (care a implicat și

⁵⁸ M. Țipău, „Mitropolitul Ungrovlahiei Neofit I Cretanul”, în Șerban Cantacuzino, Antim Ivireanul și Neofit Cretanul, promotori ai limbii române în cult, București, 2013, p. 245; T. Simedrea, „Tiparul bucureștean de carte bisericească în anii 1740-1750”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1965, nr. 9-10, pp. 862-863.

⁵⁹ Vezi Neofit Cretanul, *Jurnal de călătorie*, ed. N. Șofelea, București, 2013.

⁶⁰ P. Chițulescu, „Un mare iubitor al cărții, mitropolitul Neofit Cretanul”, în *Ziarul Lumina*, 12 ianuarie 2011.

influența lor asupra decretelor unor domni) completează seria măsurilor legislative din Țara Românească a acelei vremi. Însă, spre deosebire de reformele din plan social, economic, fiscal, luate de unii domni fanarioți, în special de Constantin Mavrocordat și Alexandru Ipsilanti, actele normative cu caracter bisericesc nu aduceau noutăți sau înnoiri profunde, ci restabileau autenticitatea și valabilitatea hotărârilor legislative bisericești anterioare, pe baza sinoadelor ecumenice, a scrierilor Sfinților Părinți și a tradiției Ortodoxe. Dincolo de prevederile punctuale, scopul final al actelor normative analizate aici era mântuirea creștinilor, posibilă prin trăirea unei vieți curate, în Biserică.

Asistăm așadar în secolul al XVIII-lea la întrepătrunderea și coexistența înnoirilor și a modernizărilor (vizibile în plan instituțional, social, economic, fiscal și judecătoresc) și a tradiției creștine autentice Ortodoxe (în măsurile luate în plan bisericesc), acest amestec de nou și vechi fiind o caracteristică pe care o surprindem în societatea din Țara Românească a acelei perioade.

Anexa 1

„† Milostiu Bojiu, Io Mihai Racoviță voevoda i gospodin Zemle Ungrovlahiscoe. Davat gospodstvo mi sie povelenie gospodstva mi⁶¹.

Acel bun credincios și pururea pomenit Justinian împărat zice la 123 neara⁶² cum că, dacă ne silim să să păzească pravila politicească, a căreia stăpânire Dumnezeu, pentru a Lui multă iubire de oameni, ne-au încredințat spre paza și folosul supușilor noștri, cât mai multă osârdie avem datorie să punem pen-

tru paza sfințelor canoane și a dumnezeieștii pravile, care s-au orânduit de la Sfinții Părinți pentru mântuirea sufletelor noastre; căci cei ce păzesc sfintele canoane să învrednicească să aibă și pe Dumnezeu ajutor, iar cei ce le calcă, ei înșiși pun pe dânșii la blestem.

Așijderea tot acesta zice și la 131 neara poruncim sfintele bisericești canoane care s-au făcut au s-au adevărat de sfintele soboare, să fie tocma ca pravila, căci poruncile sfințelor soboare le primim ca și pe dumnezeieștile Scripturi și canoanele lor le păzim ca și pravila. Acestea dar socotindu-le și domnia mea și încă fiind și încredințat cum că, cât se păzesc canoanele Sfinților Părinți neclintite, prin rugăciunile lor va fi Dumnezeu ajutor nouă și neamului nostru și acești creștinești țări, care ni s-au încredințat. Cu poruncă am rânduit (unile bisericești pronomii⁶³, adică obiceiuri, care den multa vreme și den răzmirițe și împerecherile care au fost nu știu cum au ajuns aproape de mare strămutare), ca să să facă acest hrisov și să-și ia iarăși biserica pronomiile acelea ce le-au avut, după dumnezeieștile și sfintele canoane și după poruncile pururea pomeniților împărați și după obiceiul cel vechi al țării acesteia. Pentru că zice și pravila cum obiceiul cel vechi să cade să să păzească ca o lege, numai pentru ca să se cunoască la fieștecăre atât dumnezeieștile canoane cât și poruncile împărătești care cu poruncă orânduiesc pentru aceste pronomii ale bisericii.

Iată că punem într-acest hrisov și unele dintr-însele. Ci, dar, așa poruncește canonul al patrula al soborului de la Halchidon, zicând cu cale: s-au părut la acel sfânt sobor să fie supuși la arhieriei toți călugări<i> ce sunt în fieștecăre oraș. Și cel ce va călca această a noastră hotărâre, cu poruncă am rânduit,

⁶¹ „Io Mihai Racoviță, din mila lui Dumnezeu voievod și domn al Țării Ungrovlahiei. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele”. Text în limba slavonă.

⁶² Dicționarul Limbii Române (DLR), t. X, București, 2010, p. 169: neara-supliment la o lege, colecție de astfel de legi.

⁶³ DLR, t. XII, p. 1613: pronomion-privilegiu.

unul ca acela să fie afurisit, pentru ca să nu să necinstească numele lui Dumnezeu. Și iar mai jos zice: Arhiepiscopul locului să poarte grija și să caute de mănăstire, după cum să cade. Așijderea și canonul al optulea tot acestui sfânt sobor așa poruncește: clericii, adică egumenii și purtătorii de grijă ai mănăstirilor și ai spitalurilor⁶⁴ să fie supt stăpânirea Arhiepiscopului lor, după învățătura Sfinților Părinți și să nu iasă den porunca lor cea după pravilă. Iar cei ce vor îndrăzni să strice această hotărâre, de vor fi bisericești, să să pedepsească bisericește, iar de vor fi monași sau mirean, să să afurisească, Balsamon, la tâlcuirea acestui canon, zice: Poate că zicea oarecare, cum numai clericii mitropoliei a fieștecăruia loc să să supuie la Arhiepiscopul locului, iar călugării și clericii ce sunt la spitale sau și cei ce sunt la mănăstiri, adică egumenii, să nu să supuie Arhiepiscopului, măcar de vor fi și în eparhia lui, ci să să supuie ctitorilor mănăstirilor și spitalurilor. Ci dar, pă acest fără de pravilă și fără de cale al lor cuvânt stricându-l Sfinții Părinți, cu poruncă au hotărât: toți acești egumeni și călugări să fie supt stăpânirea arhiepiscopului locului, după cum a dat învățătură Sfinții Părinți din început, pentru această pricină, iar cei ce vor îndrăzni să strice această, adică cei ce vor să nu se supuie, acești egumeni și călugări la arhiepiscopul lor, de vor fi clerici, adică egumeni sau ieromonași sau preoți sau ierodiaconi să se pedepsească bisericește de arhiepiscop, după cum i să va părea cu cale, iar de vor fi monași sau mireni, să fie afurisiți. Acei dar egumeni, au călugări care zic acum să nu să supuie patriarhului au arhiepiscopului locului, pentru că sunt de la mănăstire slobodă au de la biserică slobodă, aducând la mijloc și niște învățături ce au făcut ctitorii ce vor răspunde la aceste înfricoșate afurisăni ale Sfinților Părinți, cu adevăr nimica nu pot să răspundă, pentru că, măcar și de va rândui în diata lui sau în cartea de închinăciune ce de la mănăstire, ctitorul mănăstirii sau al bisericii cum egumenii sau călugării acelor mănăstiri să nu să supuie la Arhiepiscopul locului, nimeni nu-l va asculta, pentru că au orânduit împotriva dumnezeieștilor și sfintelor canoane și pentru că au scris lucruri care nu au nici un temei. Și Zonara, la tâlcuirea acestui canon, grăiaște: Dumnezeieștile canoane poruncesc să să supuie la arhiepiscop toți clericii și monașii ce sunt la biserici și la orașe și la mahalale<le> acestor orașe. Pentru aceasta și acest canon poruncește să să supuie acești clerici la arhiepiscopul locului. Așijderea încă și clericii mănăstirilor (și cu numele clericilor au numit și pe ieromonași și egumeni ce sunt la mănăstiri, căci dumnezeieștii părinți așa obicinuiesc să numească și pă ieromonași și egumeni clerici), acești dar toți clerici, adică ieromonași, egumeni și toți monașii poruncește canonul acesta să să supuie la Arhiepiscop și să nu să desrugină și să fugă de la stăpânirea

64 *spitalurilor* în text.

aceluia și pă cei ce vor călca acest canon, de vor fi clirici, adegă egumeni au ieromonași, au preoți au diaconi, să-i pedepsească Arhiereul, după cum i să va părea cu cale, iar de vor fi monași sau miren<i>, cu poruncă au orânduit canonul, să fie afuriși. Și cum zicând canonul pentru clirici au pomenit și mireni, mi se pare, zice tâlcuitorul, gândul Sfinților Părinți, acest fel să fie: Sfinții Părinți au socotit cum că cliricii, den puterea lor, să nu îndrăznească să să derușineze, să nu bage în seamă și să iasă de supt stăpânirea arhiereului. Dar poate că cliricii, nădăduind la niscareva miréni care au putere, iau îndrăznirea din puterea aceloră și să să derușinează împotriva arhiereului. Pă acești dar mireni, care să fac pricinuitori la aceasta, îi afurisesc Sfinții Părinți.

Canonul cel dintâiu al soborului de la Țarigrad ce să chiamă întâiu și al doilea, care s-au făcut la biserica Sfinților Apostoli, Arestin, la tâlcuirea acestui canon, zice: să n-aibă volnicie nimeni să zidească mănăstire, fără de știrea Arhiereului, iar când știe arhiereul și va da, după obicei, blagoslovenie, să să zidească mănăstire. Și după ce să va zidi, să să facă condică și să să scrie înlăuntru, toate ale mănăstirii, mișcătoare și nemișcătoare și această condică să stea la mitropolie și fără de știrea arhiereului, să n-aibă volnicie ctitorul, au să să facă însuși el egumen, au să facă pe altul egumen. Neara a lui Justinian 123 zice: Aceia dar să cade să zicem mai înainte de celelalte, cum că, totdeauna, și în tot locul împărăți<i>e> mele, când va <vrea> cineva să zidească sfânta mănăstire, să n-aibă volnicie să zidească aceasta mai înainte, până nu va chema pe arhiereul locului și acel arhiereu să rădice mâinile la ceriu și cu molitva cea obișnuită, să închine acel loc la Dumnezeu, puind într-acel loc și semnul mântuirii noastre (zicem pă preacinstita și închinătoarea

cruce) și așa să înceapă ctitorul zidirea mănăstirii, puind în temelii ca acesta, foarte bun și de folos și acesta dar să fie începătura zidirii sfintelor mănăstiri. Lângă aceasta poruncim egumenul sau arhimandritul fieștecăriia mănăstiri să să facă nu cu fățărie, dar să fie pravoslavnic, înțelept, procopsit și vrednic iconom, ca să poată să chivernisească mănăstirea și să păzească obiceiul călugăresc și când va fi acest fel, să-l puie arhiereul locului egumen. Și acestea toate câte am hotărât pentru mănăstirile bărbătești, poruncim să să ție și la mănăstirile femeiești. Și iar, într-un alt loc, tot la această neara poruncește însuși aceasta: Poruncim chivernisitorii și purtătorii de grijă și egumenii sfintelor mănăstiri și spitalelor și toți ceilalți clirici care au dregătorii bisericesti, să aibă a răspunde la arhiereu pentru aceasta și să dea la el socoteala chivernisirii ce fac mănăstirilor care sunt asupra-le și 131 neara tot a acestuia, zice: Și de va rândui cel ce face diată pă cei ce să cade să fie purtător de grije la spitalele care zidește, au pă igumenii la mănăstirile care face, au de va da această volnicie și la însuși clironomi, poruncim în tot chipul pă clironom să săvârșească cele care au orânduit mortul, cercetând și având în grijă pentru toate acestea, preasfințiții arhierei ai locurilor, de să face această chivernisire bună și, de vor afla pă chivernisitori sau egumeni că nu sunt destoinici și buni chivernisitori, să aibă volnicie arhiereii să-i scoată și în locul lor să puie pe alți chivernisitori destoinici.

Și [...] ⁶⁵ a cărții dintâiu a condicii, după cum zice Fotie la al treilea cap., la 12 mijloc la nomocanonului lui: Arhiere<i>, cercetează pă egumeni și egumenii pe monași ce sunt la mănăstirile lor. Neara 133 a lui Justinian: Arhiereul fieștecăriia loc să aibă în grije pen-

⁶⁵ Ilizibil.

tru aceasta (adecă ca să nu să facă în mănăstiri lucru necuvios) sau patriarh este sau mitropolit și să trimiță oameni ai lor să cerceteze acestea și să păzească să nu lase să să facă vreun lucru necuvios la mănăstiri. Iar de să va face vreun lucru ca acesta, cum mai curând să-l îndrepteze și nu iaste cu mirare dacă dau această volnicie împărații cei vechi ai creștinilor la arhieriei<i> credinței noastre; căci, ca niște creștini era<u> supuși și ei la dumnezeieștile canoane ale Sfinților Părinți. Ci cu mirare dar iaste că și preaputernicii împărați ai împărăției otomanilor la care suntem supuși mai tot această volnicie dau la arhieriei<i> credinței noastre, pentru ca să să chivernisească raioa după legea lor. Pentru aceasta, iată că punem într-acest hrisov al nostru și unile din împărătescul berat care au obiceiul de dau la arhieriei<i> care să fac acum. Poruncim, când vreunul din episcopi sau din egumeni sau din monașii eparhiei mitropolitului va greși, acest numit mitropolit să-l pedepsească și să nu-l oprească nimeni și într-un alt loc, tot într-un berat zice: viile și grădinile și metohurile și morile și moșiile ce sunt ale bisericilor și ale mănăstirilor și alte lucruri asemenea și dobitoacele ce sunt date daniilor mănăstirilor, după cum le-au stăpânit cei mai înainte lui mitropoliți, să le stăpânească și el și de către nimeni să n-aibă opreală și nici supărare și într-alt loc, tot la acest berat, poruncește așa: Și când va caterisi episcop acest mitropolit și egumen și preoți și dregătoria lor va da altora, de către nimeni să n-aibă opreală. Și într-alt loc, tot într-acest berat, zice: Și când se va întâmpla să să închiză episcopul sau preotul sau călugăr sau călugăriță cu volnicia judecății acestui numit mitropolit, să-i închiză și pă călugării care n-au biserici și umblă dintr-un loc într-altul și să fac pricinuitori turburării; acest mitropolit să-i pedepsească și să-i oprească și, când ia socoteala egumenilor și ispravnicilor ai bisericilor, acest mitropolit să n-aibă supărare de către nimeni. Lângă acestea, căci am văzut cum au ajuns și judecățile bisericesti la nestatornicie de întâmplările vremii și au început mirenii să judece judecăți bisericesti și să cază la afuriseniile părinților, neștiind, am socotit cum că să cade să îndreptăm și aceasta. Ci pentru aceasta, spre mai multă adevărită, iată că punem și într-acest hrisov niște canoane ale Sfinților Părinți și porunci împărătești pentru această pricină: al 9-lea canon al soborului de la Halchidon, Aristin, la tâlcuirea acestui canon, zice: clericii (și cu numele clericilor să coprind și egumenii și ieromonașii și preoții și diaconii și monașii și călugărițele), când au judecată bisericască și lasă judecata arhierului și merg la judecăți mirenești, să să pedepsească după cum scriu sfintele canoane. Și clericul, când are judecată cu episcopul, să meargă la mitropolit și episcopul când are judecată cu mitropolitul, să meargă la patriarh. Și neara [...] ⁶⁶ a lui Justi<n>ian zice: De

va fi judecată bisericească, boierii politiciști să nu să amestece la acea cercetare, ci arhieriei, după sfintele canoane, să o savârșească. Lângă acestea, pentru căci au venit la urechile noastre cum că, neavând volnicie protopopii să cerceteze și să pedepsească după vechiul obicei al locului, pe cei ce fac amestecături de sânge și pe cei ce hrănesc fete și fac multe fărădelege și pă cei ce țiiu țiitori prin casele lor, să făcea multă fărădelege ca acestea, cu poruncă am orânduit să să îndrepteze și aceasta și iată că punem și niște prăvili pentru această pricină.

Armenopulos, la cartea 6, titlu al patrulea [...]⁶⁷ Cei ce fac amestecături de sânge, adecă cei ce să află cu vreo rudenie a lor, să li se taie nasul și să să bată și să să despartă unul de altul. Tot acest Armenopulos la a patra carte, la titlul 6 [...]⁶⁸ zice: Cel ce va hrăpi vreo fată sau văduvă, de va fi fost și logodnica lui, nu poate să o ia de muiere, măcar de va vrea și tatăl ei și să iartă și greșala lor, ci să-l pedepsească pe el, împreună cu cei ce i-au fost ajutor. Și mai jos, tot la acel loc zice: Cela ce va face nuntă fărădelege, de va avea dregătorie să o piarză și toate ale lui să să facă domnești și să-l siurghiunească, iar de va fi vreun om prost și nu va avea dregătorie, încă să să și bată și copiii ce se vor naște dintr-aceste împreunări fără de lege, să nu clironomisească nimic de la părinții lor.

[...]⁶⁹ zice: Cel ce va ține două muieri, adecă una cu cununie și alta țiitoare, să să bată și să să gonească țiitoarea lui dimpreună cu copiii ei din casa aceia. Și cel ce ține numai țiitoare, au să să cunune cu dânsa, de va vrea, au să o gonească, iar de nu va vrea să o gonească, să să pedepsească și să piarză și dregătoria lui, de va avea și pă țiitoarea aceia să o surghiu-

nească departe de el. Lângă acestea, pentru că am înțeles că unii din călugări și ieromonași mai-nainte, până nu să călugăresc sunt foarte săraci, apoi, după ce să călugăresc intră în mănăstiri și să fac au egumeni au dieci au iau altă dregătorie mănăstirească și cu aceasta câștigă cu numele mănăstirii lucruri mișcătoare au nemișcătoare; apoi, la moartea lor le lasă rudeniilor sau copiilor și cu aceasta să păgubesc mănăstirile și intră și ei în păcat; pentru aceasta am orânduit să să îndrepteze și aceasta. Și dar, spre mai multă dobândă, iată că punem într-acest hrisov și această pricină canoane ale Sfinților Părinți și porunci împărătești: Canon 35 al Soborului de la Cartagina: episcopii, egumenii, ieromonașii, diaconii și monașii, care până nu să călugăresc au fost prea săraci, dacă pe urmă s-au procopsit și au câștigat lucruri mișcătoare au nemișcătoare, cu numele bisericii sau al mănăstirilor, să le lase la biserica aceia sau la mănăstirea lor, au al căruia nume le-au și câștigat, pentru căci să pedepsesc ca niște furi de sfinte. Iar de vor câștiga ceva din clironomia rudelor, au de le va dărui cineva ceva pentru dânsii, iar nu pentru mănăstire, au datorie, o parte dintr-acele să lase danie și la mănăstire, cât li se va părea cu cale și celelalte să le dea unde le va fi voia. Iar după ce va da danie cinevași ce-i va fi voia la mănăstirea lui, pă urmă să va căi și va căuta să ia înapoi acea danie, să să catherisească. Neara 131 a lui Justinian zice: oprim pe Arhieriei să nu dea la rudele lor sau la alte obaze, ce fel vor fi, acele lucruri mișcătoare și nemișcătoare care au câștigat după ce au luat acea eparhie, ci să le cheltuiască la milostenii și alte lucruri cuvioase și cele ce vor prisosi după moartea lor să rămâie la Mitropolie sau la Episcopia fieștecăruia. Dar au volnicie să dea unde le va fi voia cele ce au avut până să nu ia acea eparhie. Și câte, să va întâmpla să

⁶⁷ Ilizibil.

⁶⁸ Ilizibil.

⁶⁹ Ilizibil.

câștigue din cliromania rudeniilor, acestea asemenea să știe și la ceilalți chivernisitori ai mănăstirilor, adecă arhimandriți, egumeni și alți, dar de va muri vreun arhiereu sau egumen sau ieromonah sau ierodiacon sau călugăr sau călugăriță fără de diată și fără de clironomi adevărați, toată a lui avuție să dea la mănăstirea lui. Și Armenopolulos, la titlos 4 la cartea 5, grăiește: Măcar bărbat, măcar muiere, de va avea viață călugărească și va intra în mănăstire și nu va face diată pentru tot ale lui <de> mai-nainte până să nu se călugărească, din ceasul acela ce se va călugări, toate ale lui să facă ale mănăstirii, dacă nu va avea copii. Iar de vor avea copii⁷⁰, are volnicie și după ce să va călugări să-și facă diată și să lase ale lui copiilor, iar nu toate și să-și oprească și el o parte, ca a unui copil și are datorie să o dea la mănăstirea lui; iar de va muri fără de diată, atunci copii<i> lui să împărțească tot al lui, cât va fi și să dea și mănăstirii o parte, cât ca un copil. La aceste dar sfinte canoane și porunci împărățești și vechiul obicei al locului, căutând și domnia mea, poruncim și cu poruncă hotărâm acelea ce vor scrie mai în jos și cel ce le va păzi va avea pe Dumnezeu într-ajutor și rugile sfintelor soboare. Iar cel ce le va călca, va avea pre Dumnezeu împotrivnic și blestemurile Sfinților Părinți și va lua, și pedeapsă după pravilă, ca un fur de sfinte și călcător dumnezeieștilor canoane și poruncilor împărățești.

1 – Întăiu poruncim toți cliricii, adecă Arhimandriți, egumeni, ieromonași, diaconi, monași și preoți, ce să află într-această creștinească țară, care ni s-au încredințat nouă de Dumnezeu, pentru multa a Lui milă, să se supuie, după dumnezeieștile canoane ce s-au zis și după poruncile împărățești și vechiul obicei al locului, la mitropolitul care va fi după vremi al locului. Și la preasfinția sa să dea egumenii socoteală tuturor mănăstirilor ce sunt ale țării și nu sunt închinete într-alte țări. Iar egumenii mănăstirilor ce se află aici în țară și sunt închinete într-alte părți, să dea socoteală mănăstirilor lor, la stăpânii locurilor acelor unde sunt închinete și ei să-i puie să-și scoată, cu știrea domniei mele. Acești egumeni dar ai mănăstirilor ce sunt închinete⁷¹ într-alte părți, măcar că am zis, cum că la stăpânii lor să-și dea socoteala lor și ei cu știrea noastră să-i puie și să-i scoată, dar numai să nu să desrușineze pentru aceasta și să nu bage în seamă pe Arhiereul locului, ci la celelalte îndreptări bisericești să se supue lui, la toate și totdeauna, pentru că se află în eparhia lui. Iar pă egumenii mănăstirilor ce nu sunt închinete într-alte părți, duple cum am zis, dăm volnicie mitropolitului locului care va fi după vremi, să-i puie și să-i scoată, făcând știre mai-nainte domniei mele. Și când să va întâmpla să facă vreun lucru fără de cale la vreun obraz bisericesc, au la vreo mă-

⁷⁰ Iar de vor avea copii suprascris.

⁷¹ Suprascris.

năstire, atât din cele ce sunt ale țării, cât și din cele ce sunt într-alte părți închinat, Arhiereul locului să aibă volnicie să cerceteze și după pravilă să facă îndreptare, altminteri să nu să amestece. Iar pă egumenii schiturilor ce sunt închinat la episcopii și sunt ale lor, episcopii să-i puie și să-i scoată și să le ia socoteală și să stăpânească.

2 – poruncim când este vreo judecată bisericească, au aici, au afară la țară, mitropolitul să o judece după pravilă, au protopopii ce are orânduți afară în județe după cum au fost vechiul obicei al țării, când este în eparhia mitropolitului. Iar de va fi în eparhiile episcopilor, episcopii au protopopii ce au fost orânduți prin județe să judece acea judecată, după pravilă. Și nimeni din boieri sau din ispravnici sau din căpitani sau din alt cinevași să nu se amestece la acea bisericească judecată, căci lângă blestemele Sfinților Părinți ce va avea, ca un călcător canoanelor, să va pedepsi foarte rău și de către domnia mea, ca un călcător pravilelor împărătești și poruncii domniei mele.

3 – dăm volnicie mitropolitului țării, așijderea și episcopilor în eparhiile lor și protopopilor ce sunt orânduți în județe, să cerceteze cu amănuntul pentru amestecăturile de sânge care să fac și pentru răpirile fetelor și pentru nuntele cele fără de lege și pentru cei ce țin țiitori și pentru alte fapte necuvioase. Și protopopii, după ce vor cerceta și vor afla vreun păcat ca acela ce s-au numit mai sus, să facă de știre fieștecă Arhiereului lui: protopopii Mitropoliei mitropolitului și protopopii episcopiilor, episcopilor și de vor putea Arhieriei să îndrepteze acel păcat și să dea canonul ce să cade la acel obraz care au păcătuit, după dumnezeieștile și sfintele canoane duhovnicești și să va lăsa și să va părăsi și acel obraz de păcatul acesta, foarte bine, iar de nu va asculta pă arhieriei și nu va primi canonul ce-i vor da și nu vor face părăsire de acel păcat, poruncim arhieriei<lor> să facă în știre la domnia mea și atunci să să pedepsească după pravilă acei ce au păcătuit și nu s-au îndreptat. Încă poruncim preasfinți<ților> arhieriei să aibă mare grijă și să dea poruncă la protopopii lor și protopopii la ceilalți preoți ca să îndemneze pe poporarii lor, ori rumâni, ori țigani să să ispovedească și după ce să vor ispovedi și își vor face și canonul ce li se va da de la duhovnicii lor, să să cumineze cu Sfintele Taine cât mai puțin de trei ori într-un an: o dată la Sfânta Înviere a Domnului nostru Iisus Hristos, adică la Paști, a doua oară la Adormirea Maicii Precistei, adică la Santa Măria Mare, a treia oară la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos, adică la Crăciun.

Iarăși mai poruncim și dăm voie protopopilor să cerceteze pentru ceia ce vor fi vrăjitori sau vrăjitoare și când vor găsi pe vreunul, ori parte bărbătească sau femească, să dea învățătură ca să părăsească de acea faptă afară de lege. Și de să va îndrepta și să va părăsi, foarte bine, iar de nu va vrea

să lipsească dintr-acea prilistire⁷² diavolească, pentru unul ca acela, să dea știre proto-popii la arhieriei lor și de nu va asculta acel vrăjitor sau acea vrăjitoare și de învățătura arhieriei ca să îndrepteze duhovnicește, arhieriei să facă în știre domniei mele ca să pedepsească după sfânta pravilă.

4 – poruncim – care mitropolit sau episcop sau arhimandrit au egumen au ieromonah sau ierodiacon au monah au călugărițe, mai-nainte până a nu-și lua eparhia au până a nu se călugări au a lua egumeniile este prea sărac și după ce arhierieul ia eparhie, au egumenul egumenie și câștigă cu numele eparhiei sau mănăstirii lui, au din bucatele eparhiei lui sau dintr-ale mănăstirii lui, lucruri mișcătoare și nemișcătoare, după ce va muri, toate să fie ale mitropoliei au episcopiei sau ale mănăstirii fieștecăruia și niciunul din rude să nu poată să ia nimic dintr-acelea. Iar de au câștigat ceva din clironomia rudelor lui, au i-au dăruit cineva ceva pentru numele lui, dar nu pentru numele mitropoliei lui sau episcopiei, sau mănăstirii lui, să aibă volnicie să le dea unde îi va fi voia, lăsând înainte cu datorie la mitropolia sau episcopia lui sau la mănăstirea lui fieștecare ce să va îndura, iar pre urmă, de se va căi și va lua înapoi acea danie, să n-aibă volnicie, ci încă să să și pedepsească după canoanele Sfinților Părinți, iar de va muri vreun mitropolit sau episcop sau egumen sau ieromonah sau ierodiacon⁷³ sau călugăr sau călugăriță fără de diată și fără de clironomi, cu cale, toată avuția lui să fie a mitropoliei sau a episcopiei sau a mănăstirii lui și acestea pentru cei ce nu s-au însurat niciodată, iar pentru arhieriei sau egumeni sau călugărițe sau călugări care au fost mai-nainte însurați și pe urmă s-au călugărit, au ajuns arhieriei și n-au

făcut nici o diată mai-nainte până să nu să călugărească au să să facă arhieriei, într-acestea ce s-au călugărit au s-au făcut arhieriei, toate ale lor să fie ale mitropoliei sau ale episcopiei sau ale mănăstirii lor, de nu vor avea copii; iar de vor avea copii, să facă diată și după ce se vor călugări au să vor face arhieriei și să lase copiilor lor ale lor (adecă cât au avut mai înainte până să nu să călugărească au să să facă arhieriei, căci ce va fi câștigat după ce s-au călugărit au s-au făcut arhieriei, cu numele eparhiei lor sau mănăstirii toate sunt sau ale episcopiei lor sau ale mănăstirii, dar nu toate, ci să oprească și o parte, ca un copil al lor, să aibă datorie să o dea mitropoliei sau episcopilor sau mănăstirilor. Iar de vor muri fără de dieți, atuncea copiii lor împartă toate ale lor, mult, puțin (adecă cât au avut până să nu să călugărească au să să facă arhieriei) și să aibă datorie să dea și mănăstirii o parte, cât va lua unul dintre ei.

Acestea poruncește domnia mea, după dumnezeieștile canoane ale Sfinților Părinți și după poruncile împărătești și după vechiul obicei al locului și așa să să facă negreșit.

Și s-au întărit hrisovul acesta cu tot soborul bisericesc împreună și cu preasfințitul mitropolitul țării, Kir Neofit: și cu doi, de Dumnezeu iubitori episcopi, Sfinția Sa părintele Kir Climent episcopul Râmnicului și Sfinția Sa, Kir Methodie, episcopul Buzăului și împreună cu toți cinstiții și credincioșii boieri cei mari ai divanului domniei mele: Pan Lordache Crețulescu, vel dvornic i pan K. Dudescul vel logofăt i pan Antonache vel ban i pan Manolache vel spătar i pan Grigorie Greceanu vel vistier i pan Barbul Văcărescu vel clucer i pan Lordache vel postelnic i pan Ștefan Dudescul vel paharnic i pan Radul Crețulescu vel stolnic i pan Lordache vel comis i pan Vasilache vel sluger i pan Drăghicea vel pitar și ispravnic Dumitrașco Racoviță vel logofăt.

⁷² DLR, t. XII, p. 1420: prilesti- a (se) amăgi, a (se) înșela.

⁷³ Suprascris.

Și s-au scris hrisovul acesta în anul dintâiul, într-un a doua domnie a domniei mele, aici în orașul scaunului domniei mele, în București de Mihai logofețelu sin Toma Băbeanul, în anul de la zidirea lumii, leat 7250 <1742>, ghenarie [...]⁷⁴.

Mihai Racoviță voievod.
[...]⁷⁵.

Arhivele Naționale Istorice Centrale,
Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1.
Original rom., pergament,
cerneală neagră și roșie, miniaturi.
Copii la Biblioteca Academiei Române,
Manuscrise–Carte Rară, Doc. Ist., DCXXV/26, f.
50 r – 56 r. (*Opisul hârtiilor oprite la comisie în copie
din cele întoarse la Mitropolie în original. Alăturată la
dela cu al Arhivei Nr. 102.*) și Doc. Ist., DCCCXI/185,
f. 396 r – 401 r.

Anexa 2

Filaret, milostieiu Bojiei,
episcop Râmnicului,
† Cucernice protofoape Ioane, sud Gorj,
blagoslovenie!

Aici ne-am înștiințat cum că la unele sate din județele eparhiei noastre, întru aceste zile s-ar fi întâmplat de boală de inimă la mulți din lăcuitori o moarte cam groaznică și prostimea, din împuținarea minții și din neștiința Sfintei Scripturi s-ar fi prilăstid⁷⁶ cu înșelăciune, scorbind nume de pricolii⁷⁷ și așa ar fi dezgropând din morți și i-ar fi arzând, aruncându-i și în apă, lucru foarte năpraznic și supt grea osândă, atât a beséricii, cât și a politiei.

⁷⁴ Ilizibil.

⁷⁵ Ilizibil.

⁷⁶ Prilăsti = a înșela. A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, București, 2013, p. 1049.

⁷⁷ Pricolici, tricolici = moroi, strigoi, vârcolac. A. Scriban, *Dicționarul...*, p. 1346.

Căci acest eres au fost numai în vremile vechi, cu care să amăgea și să înșela elinii; Iară noi, atât pre pământ, cât și în ceri nu știm alt Stăpân decât pre Dumnezeu și la El iaste toată puterea și a învia și a omorî; iară diavolul nu are nici o putere. Pentru aceasta cu păreri și cu visuri și arătări mincinoasă și siléște să înșale pre ticăloșii creștini, cei carii nu sunt întemeiați în credință, nici luminați cu învățătura și tot unele ca acestea din nălucire a lucra la acei ticăloși ce numai cu numele sunt creștini, iară cu faptele sânt mai răi decât păgânii și carii nici odată la beserică nu năzuiesc, ispovedania nu știu ce va să zică, cu Sfânta Precestanie nu să cuminecă nici măcar la Paști. Întru unii ca aceștia putem a vă încredința, nu după moarte, ci încă vii fiind, face sălășluire diavolul și nu numai trupurilor omenesti aduce pierzare, cu cruzimea năpraznicelor: ucigând unii pe frații lor, alții pe soțiile lor, alții pre părinții lor, alții însuși pre sine omorându-să; ci mai vârtos și sufletul celor mai proști, adecă vătămare și zmintea-lă cu sfaturi réle, cu povățuiri spre hoții, cu curvii, și mai vârtos cu îndemnări a năzui la vrăjitori și la descântători și la farmece, călcându-și știința și primind cărți de blestem și afurisanii pe strâmbătate sau pentru mită sau pentru pizmă sau pentru lăcomie. Pentru carii unii ca aceștia iată vă scriem să-i sfătuiți, să-i îndemnați ca să să părăsească și să să pocăiască, ca să nu vie urgiia lui Dumnezeu cea desăvârșită asupra lor și să deschiză pământul și să-i înghiță ca pre Dathan și pre Aviron sau să cază foc din ceriu să-i arză, ca pre Sudoma și Gomora, și ascultându-ne și pocăindu-se să știe că nu numai de boală și de morți năpraznice ca acestea și lovituri a copiilor și de pieirea dobitoacelor lor și de nerodirea țărinilor lor să vor izbăvi, căci acestea toate sunt pedeapsă dumnezeiești pentru păcatele noastre;

ci vor câștiga și împărăția ceriului după moarte, iar aici să vor îndestula de toate bunătățile pământului și vor avea blagoslovenia lui Dumnezeu și a smereniei noastre. Iară carii nu vor asculta ci vor urma părerilor lor și se vor ținea de eresurile lor celor ilinești și idolești, unii ca aceștia și de beserică vor fi dezbinați și lăpădați și de însuși stăpânirea cea politică, spre pilda altora să vor pedepsi după poruncile ce s-au dat de către Măriia Sa, preaînălțatul nostru domn. Însă pentru acei morți ce s-au îngropat acum de curând, pentru pierzarea nălucirilor, să faceți molitvele voastre osfeștanii, să stropiți mormânturile lor și casăle acelor bolnavi și a rude-niilor lor că aceasta iaste⁷⁸ tămăduirea cea adevărată și de Sfânta Beserică poruncită.

Aceasta și fiți blagosloviți.

1785, aprilie 12

Pecetea <lui> Filaret.

BAR, Manuscrise–Carte rară,

Ms. rom., 2100, f. 110 r–v.

Anexa 3

† Milostieiu Bojiei, Io Mihail Costandin Suțu voievod i gospod<zemli>iscoie⁷⁹, tuturor lăcuitorilor ot sud⁸⁰ Gorj, vă facem în știre că, încă din anul 1783, la luna lui dechembrie, v-am fost scris cărțile domniei mele și v-am arătat că datoria unui creștin pravoslavnic iaste a avea credință și evlavie fierbinte spre cele dumnezeiești, a păzi la sfintele beserici zilele de praznic, a păzi sărbătorile de lucru, a se spovedi, a se feri și a fi ferit de fapte împotrivnice legii, și când acestea le veți păzi un norod și va arăta credința în faptă, negreșit va câștiga mila dumnezeiască și vor petrece ei și pământul acela păziți și feriți de toate relele, nu numai în viața aceasta, ci și în cealaltă lume merg nevinovați. Iar împotrivă, când acestea un norod nu le va păzi și vor petrece dobitocește, fără de beserică, fără de evlavie la cele sfinte și fără de fapte creștinești, nu numai sufletește rămân învinovați a-i osândi după moarte, ci și întru această viață, toate relele vin asupra lor și asupra pământului lor, că patimi dă Dumnezeu, după cum pentru unele pricini ca acestea nu puține au cercat pământul acesta în trecuții ani, precum știți: patimi asupra bucatelor voastre și asupra dobitoacelor voastre în cinci-șase ani de rând, până s-au întors Dumnezeu mila de au rădicat acestea și după nemărginita Sa bunătate, au

⁷⁸ Cuvânt repetat.

⁷⁹ Cu mila lui Dumnezeu, Io Mihail Constantin Suțu voievod și domn al țării Ungrovlahiei.

⁸⁰ Din județul.

dat și îndestulare, așteptând însă pocăință și îndreptarea de norodul său acesta.

Deci, nu pentru care cumva să dați uitării acele povățuiri și să vă părăsiți iarăși a vieții creștinește, nesocotind cele trecute și să cădeți care cumva la lenevire, cu care a voastră rea lenevire ne aduceți pe domnia mea la multă grijă și zdrobire a inimii, ca pe unii ce sunt în mare păcat și avem cu greu a ne da seama pentru cei leneși și proști ce ni s-au încredințat supt a noastră oblăduire, când îi vom lăsa să petreacă dobitocește.

Iată dar, după datoria care avem pentru supușii noștri spre a vieții creștinește, cu această a noastră domnească carte, din nou vă deșteptăm și vă scriem tuturor care vă aduceți aminte de patimile trecuților ani, a nu mânia iarăși pe Dumnezeu și fieștecare lăcuior fără de lenevire să păzească sfânta Beserică, duminicile și sărbătorile, să-și facă cuviincioasa închinăciune la dumnezeieștile slujbe și Leturghii; să postiți, să vă ispovediți, să vă grijiiți în vreme, precum și într-acest sfânt post, la ziua Sfintei Adormiri a Stăpânei noastre, Maicăi lui Hristos Dumnezeu. Așijderea și în zile de lucrătoare, când nu sunt sărbători, iarăși să cade creștinului întâi să-și facă închinăciunea, să ia numele lui Dumnezeu întru ajutor și așa să apuce de muncă și lucrul său, care această datorie nu trebuie de sila poruncii noastre să o faceți, ci înșivă iubiți pe Dumnezeu din tot sufletul vostru și din tot cugetul vostru, să arătați credința și fierbințeala voastră în faptă, voi și soțiile voastre și copiii voștri, să nu leneviți, ci până la lucrul ce aveți să nu uitați datoria creștinească, având evlavie către cele sfinte, păzindu-vă trupurile și sufletele voastre curate pentru binele vostru și pentru îndestularea voastră și pentru însuși sufletul vostru. Și aceasta urmând, acum și totdeauna, aveți apoi nădejde la Dumnezeu că

veți câștiga mila Sa și veți fi totdeauna feriți voi și pământul vostru de boale, de patimile care pricinuiesc lipsă și sărăcie. Însă, de nu le veți urma și veți petrece dobitocește, fără de Beserică, fără de evlavie la cele sfinte, neîmplinind datoria creștinească, atuncea datoria ceea ce avem ne silește a ne arăta spre voi cu urâciune și a face la cei leneși și răi, neînțelegători, și cercetarea ce se cuvine.

Am grăit de aceasta și cu prea sfințitul părintele mitropolitul, cu iubitorii de Dumnezeu părinți episcopi, ca să scriem cuviincioase porunci către pro<topopi> și către preoți, așijderea a porunci și către ispravnicii județului, ca să vă îndemne și să vă silească la această faptă. Iar pentru care nu va fi următor, le-am poruncit să ne înștiințeze negreșit. Tolico pisah gospodstva mi.

Leat 1785, august 8

Procit vel logofăt.

BAR, Manuscrise–Carte rară, Ms. rom. 2100, f 241 v – 242 r. Sigiliul lui Io Mihai Costandin Șuțu voievod și alte 5 sigilii.

Pr. Dr.
Laurențiu Rădoi

Fost-a Sfântul Maxim Brancovici primul episcop al Râmnicului?

*„Ca o floare nouă ai apărut, Maxime,
și un nou locaș ai dobândit în ceruri!”*

Anul acesta se împlinesc 512 ani de la instalarea pe scaunul de mitropolit al Țării Românești a Sfântului Maxim Brancovici, pomenit de Biserica Ortodoxă Sârbă, din vremuri îndepărtate, pentru viața sa aleasă, bineplăcută lui Dumnezeu și oamenilor. Drept aceea, ca un pios omagiu adus acestui vas ales al lui Hristos, izvor de pace și prietenie pentru neamul românesc, credem de folos să facem cunoscute viața și nevoințele sale credincioșilor de azi, ca nu cumva, prin trecerea vremii, să se facă cu totul neștiut și rămas în uitare.

Pomenirea sa poate fi văzută și ca o recunoaștere a prezenței Duhului Sfânt în viața și lucrările Bisericii dreptmăritoare, sfinții confirmând frumusețea nepieritoare a slavei fiecărui neam în fața lui Dumnezeu. Canonizat pentru sfințenia vieții și dragostea față de cei păstoriți, vrednicul ierarh a avut un rol spiritual major atât pentru poporul din rândul căruia a odrăslit, cât și pentru întregul neam românesc, căruia i s-a dăruit ca o candelă vie, slujindu-l cu o râvnă sfântă, statornic în credința ortodoxă.

În fața acestui demers, este firesc să ne întrebăm cine a fost Maxim Brancovici și care a fost lucrarea lui duhovnicească desfășurată în mijlocul credincioșilor din țara noastră, pentru care merită toată prețuirea. Fără a avea pretenția de a epuiza subiectul, din cauza penuriei de izvoare documentare, vom încerca să scoatem la lumină personalitatea sa și să evocăm, pe cât ne stă în putință, atașamentul său față de neamul românesc.

Figură istorică de prim plan pe scena politică și cultural-religioasă a Serbiei și a Țării Românești din primele decenii ale secolului al XVI-lea, vlădica Maxim Brancovici a reținut atenția cercetătorilor români și nu numai, fiindu-i atribuită calitatea de episcop al Râmnicului și mitropolit al Ungrovlahiei. Din bibliografia consacrată lui, se știe că era de neam sârb, din familia despotului Ștefan Brancovici și a soției sale Anghelina, fica viteazului cneaz albanez Gheorghe Arianitul și cumnata prințului

Skanderbeg¹, figură marcantă a Albaniei și, totodată, erou național al acestei țări și al poporului albanez. Tatăl lui, care „întrecea pre mai mulți prin înțelepciune, prin vitejie și printr-o rară frumusețe”, a primit din partea împăratului Frederic al III-lea cetatea Belgrad din provincia Friului, după ce a fost orbit de sultanul Murad al II-lea, în urma intrigilor agarenilor.²

Potrivit izvoarelor timpului, viitorul ierarh al Țării Românești s-a născut în anul 1461 sau 1462 în Italia, unde familia Brancovici s-a refugiat,³ primind la botez numele Gheorghe, după bunicul său Gheorghe, ultimul despot al sârbilor. Ducând o viață aleasă, bineplăcută lui Dumnezeu, „acest fericit Maxim” a cunoscut duhul învățăturii și al evlaviei creștine, învățând cărțile sfinte, încât „toți admirau frumusețea și înțelepciunea lui”. Calitățile sale i-au permis să dobândească aprecierea împăratului, a cărui fiică „se aprinsese de dragul lui”, dar el i-a respins dorința, spunându-i că seamănă „cu acela care a amăgit în rai Adam și Eva”.⁴

Deoarece Serbia căzuse sub otomani încă din anul 1459, tânărul Gheorghe, împreună cu fratele său Ioan, au rătăcit prin Ungaria, participând la câteva lupte pe care armata regelui le-a purtat împotriva turcilor.⁵ Din *Slujba despotului Ștefan Brancovici*, compusă la Kupinovo de un anonim, aflăm că mama sa Anghelina a fost chemată de regele Matei Corvin, împreună cu fiii săi, Gheorghe și Ioan, la Buda, unde a adus și osemintele soțului, înmormântat în 1476 într-o biserică din Fiul, aproape de Triest, unde-și cumpărase un domeniu. Aici, el i-a primit cu multă dragoste și le-a dat în stăpânire orașele Kupinovo, unde a depus trupul tatălui său în biserica Sf. Luca, și Slankamen, iar lui Gheorghe titlul de despot, în 1486.⁶ Printre îndatoririle față de coroana maghiară, era și aceea de a întreține un detașament de infanterie de o mie de oameni care să lupte împotriva turcilor.⁷ Din 1493, Maxim a împărțit titlul despotic cu fratele său Ioan, iar un an mai târziu, au luptat împotriva ierarhului Lovre, care deținea proprietățile din Srem și Slavonia. În același an, cei doi despoți au cucerit Mitrovica și au încredințat administrația orașului oamenilor lor.⁸

¹ Pr. prof. Gheorghe Moisesescu, Pr. Ștefan Lupșa, Pr. Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericii Române. Manual pentru Institutelor Teologice*, vol. I, București, 1957, p. 307; G. Mihăilă, *Între Orient și Occident: studii de cultură și literatură română în secolele al XV-lea – al XVIII-lea*, București, 1999, p. 182.

² B. P. Hasdeu, „Viața lui Maxim, mitropolitul Munteniei”, în: *Archiva istorică a României*, t. II, 1865, pp. 65–66.

³ Nebojša Petrovic, „Sveti Maksim Branković”, în: *Viteska Kultura*, god. III (2014), Chivalrous Culture, p. 2.

⁴ B. P. Hasdeu, *Viața lui Maxim...*, p. 67; G. Mihăilă, *Între Orient și Occident...*, p. 206.

⁵ Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Iași, 2004, pp. 389; Pr. prof. Nicolae Șerbănescu, *Biserica Ortodoxă Română de la primele întocmiri creștine pe pământ românesc, la Patriarhat*, București, 2015, p. 223; Vasile Mărculeț et alii, *Evul mediu românesc: Dicționar biografic*, București, 2010, p. 57.

⁶ Arsenije Bugarski, „Sveti Maksim (Branković) u Vlaškoj po rumunskim izvorima – Sfântul Maxim (Branković) în Țara Românească, după izvoare românești”, în: *TEMIŠVARSKI ZBORNIK (Culegere de studii - Timișoara)*, 3, Novi Sad, 2001, p. 7; G. Mihăilă, *Între Orient și Occident...*, p. 182.

⁷ Camelia Călin, „Personalități ale istoriei sârbești în cronicile moldovenești (secolele XVI–XVII)”, în: *Museum. Studii și comunicări*, XII, Muzeul Golești – Argeș, 2013, pp. 177.

⁸ Djorđe Brankovic (despot), <https://translate.google.ro/translate?hl=ro&sl=sr&u=https://sh.wikipedia.org/>

Apreciat pentru vitejia sa împotriva agarenilor și tăria de caracter, Matei Corvin a dorit să-l căsătorească cu o rudă a sa, Isabela, însă acesta a refuzat, deoarece principesa nu a vrut să treacă la ortodoxie: „dar fericitul răspunse: «o voi lua dacă se va lepăda de catolicism», ceea ce ea nu vru”.⁹ Îndrăgind mai mult viața pustnicească, departe de lume și de frământările ei, împotriva voinței familiei sale și a boierilor, „cuprinși atunci de mult plâns și jale”,¹⁰ a primit, în anul 1495, „îngerescul chip al traiului singurătății” în Mănăstirea Kupinici,¹¹ luând numele de Maxim.¹² Statornic în credință, el a ascultat cuvintele lui Hristos din Evanghelie: „Lasă-te de cele trecătoare și îmbrățișează cele ce nu trec”,¹³ fiind călugăr în biserica Sfântul Apostol și Evanghelist Luca, unde „s-au odihnit și trupul lui tătânesău, pre care l-au fost orbit Murat, împăratul turcesc”,¹⁴ între anii 1497–1499.¹⁵

După ce a cedat stăpânirea celor două localități din Srem și titlul de despot fratelui său Ioan,¹⁶ în anul 1496, a fost hirotonit preot (ieromonah) de către Calevit, mitropolitul Sofiei († 1505).¹⁷ Nu mai puțin însemnată este opinia autorilor *Manualului de Istoria Bisericii Române* din 1958, care precizează că Maxim a fost hirotonit preot de mitropolitul bulgar, îndată după venirea sa în Țara Românească.¹⁸ Faptul că a fost hirotonit de către mitropolitul de Sofia și nu de unul din Belgrad, i-a făcut pe anumiți istorici sârbi să creadă că, „deși sincer ortodox, nu a fost un mistic religios, actul fiind îndeplinit din motive politice interne”.¹⁹ Din însemnările ce au străbătut timpul, aflăm că în anul 1496, împreună cu fratele și mama sa Anghelina, a făcut o danie mănăstirii *Sfântul Petru și Pavel* de la Muntele Athos, petrecând în smerenie adâncă, dornic să cunoască și adâncească viața sihăstrească de care se simțea tot mai atras.²⁰

Preocupat din ce în ce mai mult de soarta poporului, Sfântul Maxim s-a dovedit și un bun diplomat la curțile străine. Așa se face că la sfârșitul anului 1502, a plecat la Veneția în numele despotului Ioan. Probabil că

wiki/%25C4%2590or%25C4%2591e_Brankovi%25C4%2587_(despot)&prev=search, accesat la 16 iulie 2017.

⁹ B. P. HASDEU, *Vieța lui Maximu...*, p. 67.

¹⁰ G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 207.

¹¹ Gheorghe BRANCOVICI, *Cronica românească*, București, 1987, p. 67; Nebojša PETROVIC, *Sveti Maksim...*, p. 14.

¹² Gheorghe MOISESCU et alii, *Istoria...*, p. 307; Gheorghe BRANCOVICI, *Cronica românească...*, p. 67.

¹³ B. P. HASDEU, *Vieța lui Maximu...*, p. 67.

¹⁴ Gheorghe BRANCOVICI, *Cronica românească...*, p. 67.

¹⁵ Nebojša PETROVIC, *Sveti Maksim...*, p. 8.

¹⁶ G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, pp. 182-183.

¹⁷ Arsenije BUGARSKI, *Sveti Maksim...*, p. 7; Niculae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 224.

¹⁸ Gheorghe MOISESCU et alii, *Istoria...*, p. 308.

¹⁹ Nebojša PETROVIC, *Sveti Maksim...*, pp. 8-9.

²⁰ Gh. MOISESCU et alii, *Istoria...*, p. 307; N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, București, 2012, p. 146; Niculae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 223.

aceasta nu era singura afacere de o asemenea anvergură, el îndeplinind și mai înainte sarcini diplomatice. „Deci, afacerile bisericii nu au fost în niciun caz singura lui activitate, sau chiar cea mai importantă. Acest lucru îi îndepărtează imaginea mistică creată a unui om entuziast din punct de vedere religios, care a renunțat la despotism din cauza religiei”, spune un cercetător sârb.²¹

O atentă examinare a vieții sale ne arată că avea o cultură superioară, fiind înzestrat cu alese calități culturale. Chiar pe când era despot, el a compilat două acte (carte): unul, semnat de despotul Ioan, era pentru Mănăstirea Hilandar (din 1495/96) și conținea un cuvânt de laudă adus lui Simeon Nemanja și lui Sava, ctitorii, iar al doilea, nesemnat, era pentru Sv. Paul și vorbea despre despotul din Giurgiu, care „restaurează și relocalizează” această mănăstire.²²

După moartea fratelui său Ioan Brancovici, la 10 decembrie 1502, călugărul Maxim, care trăia retras la Mănăstirea Bersakovo, ajunge singurul moștenitor al tronului sârbesc.²³ Cu toată insistența regelui Vladislav al Ungariei și a poporului sârb, refuză titlul de despot, lăsând viața lumească și izolându-se în rugăciune. Din pricina năvălirilor musulmane este nevoit să-și părăsească patria și trece în Țara Românească, stabilindu-se la curtea lui Radu cel Mare. O versiune a *Vieții* sale, scrisă de un anonim, în secolul al XVI-lea, ne spune despre stabilirea sfântului în țara noastră: „Iar fericitul Maxim, luând moaștele tatălui și ale fratelui său și pe mama sa, veni la Radul, voievodul Țării Românești. Ca un iubitor de Hristos, acesta îi primi cu suflet bucuros și cu inimă veselă și le dădu adăpost ca la ei acasă”.²⁴ După cum precizează *Cronica slovenilor Iliricului*, Mysii cei din Sus și cei din Jos Mysii, „Maxim, adică duple nume mirenesc Gheorghie, fiind și mitropolit întru acele părți de locuri și neputând trăi în Srem fără de frate-său, Ioan despot, pentru că craiul au fost dat Sremul rudeniei lui, ca să-l ție și să-l stăpânească, așadar mitropolitul Maxim au mers cu mumăsa, Anghelina, în țara Muntenească, la stăpânitorul țărâi, anume Radul voievodul cel Bun, unde au dus cu sine și doao sicrie, cu trupurile tătâne-său, Ștefan, și al frățâne-său, Ioan despot”.²⁵

Deși *Slujba lui Ioan Brancovici*, scrisă la Cruședol, menționează sfârșitul

21 (Sveti) Maksim i (majka) Angelina, https://translate.google.ro/translate?hl=ro&sl=sr&u=http://www.znanje.org/ii23/03ivo5/03ivo5080916/19_sveti_maksim_i_majka_angelina.htm&prev=search, accesat la 17 iulie 2017.

22 Djorđe Branković (despot), [https://translate.google.ro/translate?hl=ro&sl=sr&u=https://sh.wikipedia.org/wiki/%25C4%2590or%25C4%2591e_Brankovi%25C4%2587_\(despot\)&prev=search](https://translate.google.ro/translate?hl=ro&sl=sr&u=https://sh.wikipedia.org/wiki/%25C4%2590or%25C4%2591e_Brankovi%25C4%2587_(despot)&prev=search), accesat la 16 iulie 2017.

23 N. DOBRESCU, „Reprezentanții a două curente în biserica din Țara Românească la începutul secolului al XVI-lea”, în: *Convorbiri literare*, XLIV (1910), nr. 2, p. 356; Gheorghe MOISESCU et alii, *Istoria...*, p. 307.

24 B. P. HASDEU, *Vieța lui Maximu...*, p. 67; G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 207; Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 225.

25 Gheorghe BRANCOVICI, *Cronica românească...*, p. 69.

anului 1505, începutul lui 1506, „data sigură a venirii lui Maxim și a mamei sale Anghelina pe lângă Radu cel Mare”,²⁶ se pare totuși că ar fi venit în Ungrovlahia, împreună cu mama sa, în jurul anului 1503, când era în țară și patriarhul Nifon al II-lea al Constantinopolului, adus de domn pentru reorganizarea Bisericii.²⁷ Nu este exclus să fi fost chemat la noi chiar de Radu, așa cum făcuse cu Nifon și cu călugărul tipograf Macarie, un vlah sud-dunărean, viitorul mitropolit al Țării Românești,²⁸ și găzduit de boierii Craiovești la Mănăstirea Bistrița din Vâlcea.²⁹ Momentul i-a reținut atenția și lui Nicolae Iorga, care notează în însemnările sale: „Se poate – cu toată aserțiunea contrară a biografului său –, ca Maximian să fi venit numai ca sol al regelui Ungariei pentru a împiedica un război între cele două țări românești. Cu atât mai mult, cu cât, după câteva săptămâni numai de la acea predică izbutită de la Râmnic, Radu-Vodă face o învoială solemnă cu sașii, învoială pe care poate el va fi jurat-o înaintea făcătorului de pace în numele lui Dumnezeu și al Craiului”.³⁰

Cert este că Maxim a devenit o personalitate bine cunoscută în scurt timp, bucurându-se de încrederea domnitorului și a patriarhului, care apreciindu-i calitățile înnăscute, l-a ridicat în scaunul de ierarh. Sunt numeroși cercetători care apreciază că în 1503, în soborul convocat de Nifon, cu prilejul organizării Bisericii Ungrovlahiei, ieromonahul a fost ales episcop al nou înființatei eparhii a Râmnicului, întrucât o altă biografie, inclusă în *Genealogia țărilor sârbi*, istorisește că Radu cel Mare „mai apoi l-a făcut episcop pe ieromonahul Maxim”.³¹

Chiar dacă numele lui Maxim nu este întâlnit în actele interne și nici în pomelnicul Arhiepiscopiei Râmnicului, deși aici figurează alți ierarhi, care poate n-au avut nicio legătură cu instituția bisericească din dreapta Oltului,³² s-a susținut în istoriografia noastră, pe temeiul relatărilor de mai sus, că el va fi păstorit în scaunul de la Râmnic un timp scurt, până în prin anii 1504–1505, când a ajuns mitropolit al Țării Românești.³³

²⁶ G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, pp. 182-3, 186.

²⁷ N. DOBRESCU, *Reprezentanții...*, p. 356; Arsenije BUGARSKI, *Sveti Maksim...*, p. 8.

²⁸ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 389.

²⁹ Dr. Gheorghe MĂMULARU - CĂLIMĂNEȘTI, *Călugărițe celebre ale schitului Ostrov din stațiunea Călimănești-Căciulata*, <http://cozia-info.ro/publicistica/255-calugarite-celebre-ale-schitului-ostrov-din-statiunea-calimaneshti-caciulata>, accesat la 17 decembrie 2017; Alexandru BRICIU, „Sfântul Voievod Neagoe Basarab, prinț al păcii”, în: *Ziarul Lumina*, 26 septembrie 2009, <http://ziarulumina.ro/sfantul-voievod-neagoe-basarab-print-al-pacii-39161.html>, accesat la 15 iunie 2017.

³⁰ N. IORGA, *Istoria...*, p. 146.

³¹ Ioan BOGDAN, *Vechile cronice moldovenești până la Ureche*, București, 1891, p. 269; Ilie BĂRBULESCU, *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie en liaison avec la question Macédo-Roumaine*, Iași, 1912, p. 222; *Literatura română veche (1402-1647)*, ed îngrijită de G. MIHĂILĂ și Dan ZAMFIRESCU, vol. I, București, 1969, p. 104, nota 66 (Cele două episcopii întemeiate de Nifon sunt aceea de Râmnic – Noul Severin și de Buzău, existente până azi.); Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 224.

³² Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 224.

³³ Gheorghe MOISESCU et alii, *Istoria...*, pp. 308, 322.

Afirmația este întărită de *Slujba și Viața arhiepiscopului Maxim Brancovici*, scrisă de un anonim de la Cruședol, în care citim că: „La îndemnul aceluiași Radu cel Mare, Maxim fu în curând înscăunat mitropolit al Țării Românești – după ce mai înainte fusese pentru scurt timp episcop, probabil în noua eparhie a Râmnicului”.³⁴

Cu toate acestea, părintele Niculae Șerbănescu are anumite rezerve, precizând într-un studiu despre *Mitropolii Ungrovlahiei* următoarele cuvinte: „De va fi fost la Râmnic, cum cred autorii Manualului de Istoria Bisericii Române, este greu de spus, din lipsă de izvoare. Semnalăm deocamdată că el nu se află trecut în pomelnicul acestei episcopii, ci numai în cel al Mitropoliei Ungrovlahiei”.³⁵ La rândul său, părintele Mircea Păcurariu, publicând, în 1975, *Listele cronologice ale episcopilor*, îl include, sub semnul întrebării pe Maxim ca episcop al Râmnicului între 1503–1505,³⁶ iar în *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* notează: „considerăm că vechea părere, potrivit căreia primul episcop de Râmnic a fost Maxim Brancovici, trebuie privită cu multă rezervă, neavând probe documentare în acest sens”.³⁷ Mai târziu, într-un istoric al *Episcopiei Râmnicului*, editat în 2003, renumitul academician conchide „că în 1503 s-a luat o hotărâre de principiu privind crearea a două eparhii, la Râmnic și la Buzău, care practic, se vor înființa câțiva ani mai târziu, iar cei doi episcopi de care pomenea Gavriil Protul că au fost hirotoniți de Nifon vor fi avut calitatea de episcopi vicari ai săi, în accepțiunea de azi”.³⁸

³⁴ G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 183.

³⁵ Niculae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 224, nota 128.

³⁶ Pr. prof. Mircea PĂCURARIU, „Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, an. XCIII (1975), nr. 3–4, p. 325, 327.

³⁷ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 412.

³⁸ Mircea PĂCURARIU, *Episcopia Râmnicului. 500 de ani de existență 1503-2003*, Drobeta Turnu Severin, 2003, p. 12.

Potrivit celor consemnate de istoricul Petre Ș. Năsturel, primul episcop al Râmnicului a fost ieromonahul Macarie, egumenul de la Bistrița și viitorul mitropolit al Țării Românești: „Aceasta ne face să bănuim că Macarie fusese mai înainte vlădică de Râmnic, păstrând poate și după alegerea sa ca mitropolit, cârmuirea Eparhiei din Oltenia”. Ipoteza este susținută și de părintele arhimandrit Veniamin Micle, de la Bistrița, care afirmă într-un studiu închinat lui Macarie astfel: „Văzând legăturile strânse dintre boierii Craiovești și instituțiile bisericești – Eparhia de Strehaia și Mănăstirea Bistrița – precum și puterea de care dispuneau în zona Olteniei, deținând bănia și alte funcții administrative și politice, se poate conchide că primul episcop al Râmnicului a fost ieromonahul Macarie, egumenul Mănăstirii Bistrița”.³⁹

Într-adevăr, este o temă greu de precizat din cauza penuriei documentelor. Deși textul pare a fi destul de ambiguu, nearătând pentru ce scaun a fost hirotonit noul ales – Râmnic sau Buzău –, n-ar fi exclus ca Maxim să fi fost primul întâistător al Episcopiei Râmnicului, care putea fi o continuare firească și legitimă a Mitropoliei Severinului. În felul acesta, Biserica Ungrovlahiei a fost împodobită cu două mari figuri ale creștinătății balcanice, curtea de la Târgoviște căpătând o înfățișare nouă, de loc de refugiu și întâlnire a ceea ce mai rămăsese din nobilimea balcanică.⁴⁰

Desigur, ținând seama de realitățile politice și religioase ale vremii, va fi fost hirotonit într-un arhieru chiar de Sfântul Nifon, fie la Argeș sau poate la Târgoviște, împreună cu

³⁹ Arhim. dr. Veniamin MICLE, „Primul episcop al Râmnicului – demonstrarea unei ipoteze”, în: *Episcopia Râmnicului. 500 de ani de la înființare (1503-2003)*, Râmnicu Vâlcea, 2008, p. 284.

⁴⁰ PATRIARHIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, Sfinți români și apărători ai Legii strămoșești, București, 1987, http://www.sfintiromani.ro/ro/pagina/253/septembrie_neagoe_basarab_viata.html, accesat la 24 iunie 2017.

vreun ierarh de peste Dunăre. Probabil că după hirotonie, vlădica Maxim să-l fi ajutat pe patriarhul ecumenic în opera de reorganizare a Bisericii strămoșești. Este regretabil, totuși, faptul că nu cunoaștem încă lucrarea acestui slujitor al Bisericii în ținuturile Olteniei, în afara celor spuse de biograful său. Ne însușim doar faptul că, în 1504, ierarhul a mijlocit căsătoria lui Pârvu, fiul Caplei, sora lui Radu cel Mare, cu fiica despotului sârb Dimitrie Iacșici, unul din frunțașii de atunci ai sârbilor.⁴¹

După anul 1505, când Sfântul Nifon a părăsit țara, în urma neînțelegerilor cu Radu cel Mare, episcopul Maxim a preluat conducerea treburilor Mitropoliei Ungrovlahiei, fapt relatat în *Viața* sa: „și nu după multă vreme îl făcu arhiepiscop al Țării Muntenestești”. Într-adevăr, în pomelnicul vechi al Mitropoliei Țării Românești, Maxim este trecut al patrule, după Antim și Atanasie, din secolul al XIV-lea, și după vlădica Teodor, menționat „ispravnic” în anii 1523–1525. Rânduirea sa în scaunul de mitropolit reiese și din alte izvoare. Astfel, în 1804, J.Ch. Engel, spune în *Geschichte der Walachei* (Halle) că Maxim a fost hirotonit mitropolit al Țării Românești într-un sinod, după moartea mitropolitului Ungrovlahiei. Posibil că acest sinod s-a ținut sub fostul patriarh ecumenic, după moartea lui Ilarion, fapt ce determină anumiți istorici să creadă că Maxim este urmașul acestuia, după 1504.⁴² Potrivit lui Nicolae Iorga, „ar fi fost cel de-al doilea Mitropolit canonic al Țării-Românești, după cel hirotonit de Nifon și al cărui nume nu-l cunoaștem încă; siguranța păstoriei lui o am avea și prin însemnarea lui între Mitropoliți în pomelnicul din Târgoviște, care știe de Mitropolitul Maxim”.⁴³ Și astfel, precedat de patriarhul Nifon, adus în țară de domnitorul Radu cel Mare pentru a reorganiza viața bisericească, călugărul Maxim a ajuns pentru scurt timp mitropolitul Țării Românești, cu ajutorul boierilor Craiovești.⁴⁴

În calitate de întâistătător al românilor dintre Dunăre și Carpați, numit chiar „fără voia lui”, Maxim a avut grijă să hirotonească preoți pentru sate și orașe, să construiască biserici și să țină în legătură duhovnicească Biserica Țării Românești cu Patriarhia Ecumenică, purtând totodată de grijă pentru credincioșii ortodocși din părțile vecine. Ca păstor și părinte sufletesc, s-a dovedit providențial pentru acele timpuri. În timpul păstoriei sale (1505–1508), exemplul personal al sfințeniei a fost o sursă de unitate pentru ortodocșii români, sârbi, greci și bulgari din Țara Românească.⁴⁵

⁴¹ N. DOBRESCU, *Reprezentanții...*, p. 356.

⁴² Ioan BOGDAN, *Vechile cronice...*, p. 269; Gheorghe MOISESCU et alii, *Istoria...*, pp. 307–308; Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 224.

⁴³ N. IORGA, *Istoria...*, p. 146.

⁴⁴ ACADEMIA ROMÂNĂ, *Istoria românilor. De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, vol. IV, București, 2001, p. 411.

⁴⁵ Saint Angelina of Serbia queen, mother, monastic, July 30th, <http://www.saintsmaryandmarthaortho->

Cult și bun diplomat, viteaz și abil, a avut un rol decisiv în aplanarea unui conflict izbucnit în 1507, între domnii „celor două Dacii”, Radu cel Mare și Bogdan III al Moldovei, din cauza pretențiilor unui Roman, un pretendent la tronul Moldovei, susținut de domnul muntean, care năvălise cu oastea valahă peste Milcov, prădând ținutul Putnei.⁴⁶ Drept răspuns, Bogdan a pornit cu oaste împotriva lui Radu și „au intratu la locul ce să chiiamă Rătezații, la Movila Căiatii, de ceia parte de Râmnicu, ctovrie 28. Și au șezut cu oastea de ceia parte Râmnic 10 zile, de au prădatu și au arsu de la Milcov până la Râmnic și în jos pre de amândoa părțile până la Siretiu”. Această știre din *Letopisețul* lui Grigore Ureche⁴⁷ apare și în alte izvoare ale vremii, precum *Letopisețul de când s-au început Țara Moldovei*, *Cronica moldo-polonă*, *Cronica episcopului Macarie* și *Istoriile domnilor Țării Românești* a lui Radu Popescu. Mergând pe firul vechilor cronici românești, aflăm că „Maxim arhiepiscopul alergă ca un înger înaripat între cele două tabere și potolind prin dumnezeiască sa înțelepciune pe cei doi voievozi”, „îi înduplecă și-i împacă și-i aduse la dragoste”, aducându-le aminte că „sunt creștini și o seminție”. Intervenția sa a fost încununată de succes, deoarece Bogdan, „văzând atâta rugămintă” din partea lui, „au făcut pace pentru voia lui și au trimis cu dânsul (Maxim) solul său la Radul Vodă; și acolo Radul Vodă cu boiarii săi au jurat pre Sfânta Evanghelie cum să ție pacea neclătită în veci”. Așadar, prin mijlocirea acestui slujitor al Bisericii, „înger al împăcării”, s-a oprit vărsa-

În timpul păstoriei sale (1505–1508), exemplul personal al sfințeniei a fost o sursă de unitate pentru ortodocșii români, sârbi, greci și bulgari din Țara Românească. ✠

rea de sânge între frați, cele două armate fiind aduse la „dragoste și încredințare pacinică”.⁴⁸ Acest argument al mitropolitului dovedește conștiința unității de neam a moldovenilor cu muntenii, existentă chiar și la străini, idee pe care au mai mărturisit-o și alți umaniști, înainte de această perioadă.⁴⁹

Invocând totuși pentru prima oară în diplomație argumentul unității de neam, Radu cel Mare se jură „ca să fie pace neclintită”, întorcând „toată prada și arderea câtă se făcuse în țara Moldovei”.⁵⁰ „Iar cei doi voievozi au arătat dragoste către sfânt, care fără să vrea a fost înălțat și hirotonisit în scaunul arhieresc al Țării Românești”.⁵¹ Că a fost numit arhieriu după stingerea conflictului dintre Radu cel Mare și Bogdan III ne spune și B. P. Hasdeu în *Archiva istorică a României* din anul 1865: „Atunci Maximu, fără voea lui, fu înălțatu și hirotonitu la tronulu metropolitanu allu Munteniei”.⁵²

Un alt punct de vedere a fost emis de istoricul Liviu Pilat, care, preluând un fragment din *Cronica* lui Macarie, a emis ipoteza că Maxim

doxmonastery.org/newsletter_april2012.html, accesat la 15 august 2017.

⁴⁶ Gheorghe MOISESCU et alii, *Istoria...*, p. 308; Grigore URECHE, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1997, p. 82; G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 231.

⁴⁷ Grigore URECHE, *Letopisețul...*, p. 83; G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 231.

⁴⁸ Iulian MARINESCU, *Bogdan III cel Orb, 1504–1507*, București, 1910, pp. 31–33; *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI* publicate de Ion Bogdan, ed. revăzută de P.P. PANAITESCU, București, 1959, p. 22–23, 182 (Grigore Ureche îl numește pe Maxim, Maximian, și arată că în acel moment era călugăr.); *Literatura română...*, p. 39; Nicolae IORGA, *Istoria armatei românești*, București, 1970, p. 113; Constantin GIURESCU, *Istoria românilor de la Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul*, II, București, 2000, pp. 93–94, 99; G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, pp. 207, 220; Niculae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 225.

⁴⁹ ACADEMIA ROMÂNĂ, *Istoria românilor...*, p. 412.

⁵⁰ Gheorghe MOISESCU et alii, *Istoria...*, p. 308.

⁵¹ G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 207.

⁵² B. P. HASDEU, *Vieța lui Maximu...*, p. 68.

Brancovici nu a fost vreodată mitropolit al Ungrovlahiei, ci mitropolit al Belgradului, sfințit de către „arhieriei moldoveni”. În privința intervenției lui Maxim ca mediator al păcii dintre cei doi voievozi, concluziona că ierarhul a acționat ca emisar al regelui Matei Corvin, interesat de împăcarea lor, în vederea unei acțiuni comune împotriva turcilor, pe fondul planurilor de cruciadă din acel moment, care aveau în centru regatul Ungariei.⁵³

Vorbind despre acest moment din viața lui Maxim, *Cronica* lui Macarie relatează că amândoi domnitorii „voiau să pregătească prin această văr-sare de sânge prea mare bucurie diavolului, dacă nu le-ar fi luat înaintea darnicul Dumnezeu prin obișnuita lui iubire de oameni, căci le-a trimis un mijlocitor, pururi fiu al luminii, adică pe Maxim despotul” care „le-a vorbit despre pace și nădejdea lui nu a dat greș și i-a trimis înapoi pe amândoi împăcați la ale lor”.⁵⁴ Macarie este foarte precis în exprimarea sa: în conflictul din 1507, Maxim nu acționează în calitate de mitropolit al Țării Românești, căci el este numit „Maxim despotul” și spune clar că a fost înscăunat mitropolit, dar nu al Munteniei, ci al Belgradului de către înalții ierarhii Moldovei.⁵⁵

Reconstituind figura plină de demnitate a acestei mari personalități a secolului al XVI-lea, Nicolae Șerbănescu notează: „Macarie face următoarea afirmație, care, cum s-a dovedit mai apoi, nu corespunde adevărului: «nu mult după aceea (Maxim) cu vrednicie a fost ridicat la scaunul de mitropolit de către arhieriei moldovenești și până la moarte a slujit drept po-doabă scaunului din Cetatea Albă», căci, cum se știe, a fost mitropolit al Țării Românești, nu al Cetății Albe. Acest fapt este amintit mai pe scurt, însă, și de cronicarul Radu Popescu”.⁵⁶

La rândul-i, Nicolae Iorga, având în vedere cronică moldovenească, în care Maxim este numit în anul 1507 „fiu de despot” și „călugăr”, scrie următoarele rânduri în *Istoria Bisericii Românești*: „Pomelnicul Mitropoliei cunoaște numele lui, ce e dreptul, dar cronică, aproape contemporană, a episcopului Macarie al Romanului, arată că Maxim Despotul a fost sfințit «după aceea» de «arhieriei moldovenești» ca «mitropolit de Belgrad»”.⁵⁷

Revenind la activitatea pe care a desfășurat-o ca mitropolit, reținem că Sfântul Maxim a dus la bun sfârșit, în numele lui Radu cel Mare, și câteva misiuni diplomatice peste hotarele țării. Recunoscut pentru calitățile sale de bun mediator, la 3 decembrie 1507, Maxim, omul de încredere al domnitorului, este trimis într-o solie la sașii din Transilvania, în vederea

⁵³ Liviu PILAT, „Mitropolitul Maxim Brancovici, Bogdan al III-lea și legăturile Moldovei cu Biserica sârbă”, în: *Analele Putnei*, VI, 2010, 1, pp. 229–238.

⁵⁴ *Cronicile slavo-române...*, p. 91.

⁵⁵ Camelia CĂLIN, *Personalități...*, p. 178.

⁵⁶ G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 230; Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 225, nota 133.

⁵⁷ N. IORGA, *Istoria...*, p. 147.

acordării de adăpost pentru domnitor și familia sa în caz de primejdie ori la scoaterea din domnie.⁵⁸ Tot atunci, în 1508, se pare că a fost trimis de voievod într-o misiune la Buda, la regele Vladislav II al Ungariei, pentru a stabili bune relații între țările lor și pentru a reînnoi tratatul de alianță împotriva turcilor.⁵⁹ După afirmațiile lui N. Dobrescu, „Și cum Maxim cunoștea obiceiurile și starea lucrurilor la curtea regelui Ungariei, fu luat de Radu cel Mare cu sine, și aduse bune servicii Domnului român”.⁶⁰ Cu această ocazie, regele a dăruit voievodului valah, fratelui său Vlad, și urmașilor săi ținutul Geoagiu de Jos (județul Hunedoara), care, în afară de târgul cu același nume, cuprindea și 19 sate în jur.⁶¹ Referindu-se la acest moment, cronicarul Iștvánfi scrie doar că: „În zilele acelea, stârnit fiind de vestea războiului cu venețienii care se lățise, Radul, prințul Valahiei, carea și Țeara Muntenească, se zice și ca să se arate a fi client unguresc, după cădînța cea veche, și pentru alte treburi au venit în Buda, la Vladislav, aducând cai militarești [...] După aceia [...] au dobândit de la creaiul, cu nume de donație sau dăruire, Gioagiul-de-Gios, târgul cel destul de mare și vestit din Ardeal, cu multe pertinenții și venituri, ca se-l aibă și moștenii lui...”⁶²

Din această scurtă prezentare, ne dăm seama nu numai de zelul său diplomatic, ci mai presus de toate de împrejurările vitrege în care și-a desfășurat activitatea la Târgoviște. Poate că această frumoasă colaborare cu Radu cel Mare a dus la o strânsă relație de prietenie între cei doi, spre folos țării, dar și Mitropoliei Ungrovlahiei, aflată în plină dezvoltare. Poate că la inițiativa lui Maxim, „feciorul lui Dispotu împăratul grecescu”,⁶³ a fost instalată tipografia de la Mănăstirea Dealu, frumoasa ctitorie a lui Radu, în apropiere de capitala domnească de la Târgoviște.⁶⁴

Cu noul domnitor Mihnea cel Rău (1508–1510), mitropolitul Maxim nu s-a împăcat bine, acuzându-l că dorește să-i convertească pe români la catolicism. Deși apare ca martor în Divanul domnesc la 10 septembrie 1508, când domnul întărește Mănăstirii Bistrița niște sate și Țigani,⁶⁵ având în vedere relațiile strânse pe care le-a avut cu Radu cel Mare, cu ungurii și cu sașii din Ardeal, a căutat prilej să plece din țară, iar pentru aceasta chiar „a uneltit, prin boieri, pe lângă vodă, să fie trimis ambasador pentru în-

58 N. DOBRESCU, *Reprezentanții...*, p. 357; Gheorghe MOISESCU et alii, *Istoria...*, p. 308.

59 *Cronicile slavo române...*, p. 155; Gheorghe ȘINCAI, *Opere II. Hronica românilor*, tom II, București, 1969, p. 155.

60 N. DOBRESCU, *Reprezentanții...*, p. 357.

61 Gheorghe MOISESCU et alii, *Istoria...*, p. 308; ACADEMIA ROMÂNĂ, *Istoria românilor...*, p. 411.

62 Gheorghe ȘINCAI, *Opere...*, p. 155.

63 Radu POPESCU VORNICUL, *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1963, p. 26 (îl numește „fecior de despot, den sâmbânța împăraților grecești”); Grigore URECHE, *Letopisețul...*, p. 83.

64 ARGEȘUL ORTODOX, *Activitatea Tipografică din Țara Românească între secolele XVI-XVIII*, <http://www.arge-sulortodox.ro/aov1/index.php/homepage/educatie-si-cultura/114-activitatea-tipografica-din-tara-romaneasca-intre-secolele-xvi-xviii>, accesat la 10 august 2017.

65 Niculae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 226.

cheierea păcii cu regele maghiar”. În *Viața și Slujba lui Maxim Brancovici*, biograful ne încredințează că „Sfântul însă, deslușind reaua lui prefăcătorie, că vrea să-l dea în mâinile împăratului agarenilor, îndemnă pe unii din boieri să spună domnului ca să-l trimită la regele Ungariei pentru a încheia pace”.

Dorința i-a fost împlinită în toamna anului 1508, Mihnea trimițându-l în solie la regele Vladislav al II-lea spre a-i vesti urcarea sa pe tronul Țării Românești. Aici își îndeplinește cu succes misiunea de pace încredințată, trimițându-i lui Mihnea diploma regală de recunoaștere: „Iar sfântul, luând în taină pe toți ai săi, trecu în grabă râul Olt și astfel ajunse fără teamă la rege, orânduind toate cele trebuincioase păcii. Și, trimițând scrisoarea regelui către Mihnea, nu se mai întoarse la scaunul său”.⁶⁶ Dincolo de aceste cuvinte din *Viața sa*, iată cum descrie evenimentele *Genealogia țărilor sârbi*: „Și veni Maxim arhiepiscopul la regele Ungariei și-l rugă, și-l înduplecă spre dragoste, să fie pace între el și Mihail voievod, și întări pace trainică între ei. Iar de acolo Maxim arhiepiscopul luă calea spre patria sa, ca s-o vadă, și veni în Srem, la locul său de scaun și al celor de un neam cu el, l-au primit cu multă dragoste și l-au rugat să vină în țara sa, «căci am rămas orfani și fără căpetenia și păstorul nostru și am căzut sub stăpânire străină». Și multe lacrimi au vărsat în fața lui și l-au rugat cu mult plâns ca să-l înduplece să aducă din Țara Transalpină moaștele părinților și ale fratelui său Ioan, care fusese ultimul lor despot”.⁶⁷ Potrivit știrilor rămase de la J. Ch. Engel: „Istoricul sârbesc Brancovici pomenește că Mihnea cel Cumplit, pre mitropolitul Maxim încă nu l-au putut suferi și numai ca să-l poată depărta de la sine, i-au aruncat ca fiind el din neamul despoților sârbești, doară turcii n-ar lua în nume bun remasul lui în Valahia. Vrând așadară Maxim să se depărteze, i s-au dat prilej ca acesta: Mihnea s-au sfătuit cu boierii săi, ca, după pilda Radului, antecesorului său, se facă strânsă legătură cu ungurii și pentru scopul acesta, din Arșiș, scaunul său, au trimis pe Maxim cu cărți la unguri. Maxim au priimit solia, au plinit ce i s-au fost încredințat și au dobândit răspuns în scris de la unguri, care răspuns l-au trimis pe poștă în Valahia, iar el au ramas în Sirmiu”.⁶⁸

Așadar, după ce și-a îndeplinit cu succes misiunea la regele Ungariei în toamna anului 1508, vestind urcarea voievodului Mihnea pe tronul țării, vlădica Maxim și-a luat în ascuns toată averea, precum și osemintele rudelor sale, retrăgându-se la una din proprietățile familiei Iacșici, de la care a primit „un loc bun și frumos la vedere, numit Krusedol”, la nord de Belgrad. Sub înrâurirea mamei sale, aici a construit „o preafrumoasă mănăstire cu

⁶⁶ G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 208.

⁶⁷ G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 220.

⁶⁸ *Cronicile slavo române...*, p. 161.

hramul Bunei Vestiri a preasfintei Născătoare de Dumnezeu”, în care a strâns câțiva ucenici, pe care i-a povățuit întru cele duhovnicești, zicându-le, printre altele: „Trudiți-vă fraților iubitori de Hristos și îngrijiți-vă de mântuirea voastră. Iată că timpul este scurt și moartea se apropie”.⁶⁹

Din *Cronica Banatului*, scrisă de Nicolae Stoica de Hațeg și publicată la Timișoara în 1981, aflăm că: „Maksim vlădica, adunând bani din Țara Rumânească, din Moldova – și de la Bogdan vodă al Moldovei o cârje de cinst, minunată, cu aur ferecată au căpătat, careă sute de ani s-au păstrat – el aducând bannii și oasele mâni-sa, a maichii Anghelinii, din Țară în Srem, zidi mănăstirea Cruședol și moaștele așeză”.⁷⁰ Deși dată ctitoririi mănăstirii este abia în anul 1514, când ieromonahul Pancratie copiază aici un *Tetraevanghel* manuscris din îndemnul egumenului său Maxim, *Viața* ierarhului precizează că așezământul a fost zidit cu ajutorul lui Neagoe Basarab, domnitorul Țării Românești. Din nefericire, Gavriil Protul, menționând toate binefaceri-le acestuia, nu amintește și de Cruședol, trecând vag asupra lui: „Ce voi mai spune deosebi, lucrurile și mănăstirile pe care (Neagoe) le-a miluit? Să zicem dimpreună: toate câte sunt în Europa, în Tracia, în Elada, în Acheia, în Iliria, în Cambania, în Elispond, în Misia, în Machidonia, în Tetulia, în Sermia, în Lugudunia, în Peflagonia, în Dalmația și în toate laturile de la răsărit până la apus și de la miazăzi până la miazănoapte toate sfintele biserici le hrănea și multă milă pretutindeni

da...”.⁷¹ Trebuie reținut totuși că la Arhivele Statului din Drobeta-Turnu Severin se păstrează *Pomelnicul* mănăstirii, început în secolul al XVI-lea și continuat până în secolul al XVII-lea, în care sunt menționați la loc de cinst Radu cel Mare, Neagoe Basarab și familia sa, Ștefăniță voievod, împreună cu alți boieri și prelați români.⁷²

A trăit la Cruședol patru ani până în timpul domniei Sfântului Neagoe Basarab, care a căutat să pună repede rânduială în treburile Bisericii țării sale, „lipsită de căpetenia cea mai înaltă”. Solicitat să revină în scaunul mitropolitan, cu multe „solii și rugări”, vlădica Maxim, înduplecat „după atâtea rugă”, a revenit în Țara Românească, fiind „cinstit foarte de voievod și boiari”.⁷³ Evenimentele acestea sunt istorisite în *Viața* sa astfel: „Neagoe Vodă cu multe soliri și rugăciuni chemă pe Maxim să vină în Arhiepiscopia sa, numită a Țării Românești. După atâtea rugăciuni, Maxim veni. Fu foarte bine primit și la ruga lui către Domn de a se înapoia, domnul îi dădu drumul dăruindu-l cu multe daruri și averi”.⁷⁴ Potrivit istoricilor, a acceptat să revină la noi în țară după 25 iunie 1512, pentru că în epilogul Evangheliei ieșită de sub tipar la acea dată numele său nu apare, lucru neobișnuit, amintirea ierarhului bisericii unei țări fiind trecută în mod aproape obligatoriu în cărțile de cult apărute în timpul pastoirii sale, așa cum făcuse tipograful Macarie, care, tipărind un Octoih, în 1594, la Cetinje, îl pomenește în epilog pe mitropolitul Vavila al Zetei, care era în activitate atunci.⁷⁵

⁶⁹ B. P. HASDEU, *Vieța lui Maximu...*, p. 68; G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 208; Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 226, nota 139 (Plecarea sa a avut loc probabil înainte de 10 noiembrie 1508, căci la această dată, isprăvind-se de tipărit Liturghierul slavonesc, numele său nu este amintit în însemnarea de la urmă, lispind, desigur, din țară.).

⁷⁰ Nicolae STOICA de Hațeg, *Cronica Banatului*, Timișoara, 1981, p. 127; Arsenije BUGARSKI, *Sveti Maksim...*, p. 17.

⁷¹ E. TURDEANU, „Din vechile schimburi culturale dintre români și iugoslavi”, în: *Cercetări literare*, III, 1939, pp. 154–155.

⁷² G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 195, nota 51.

⁷³ Gheorghe ȘINCAI, *Opere II...*, p. 181 (Istoria Serbiei zice că Neagoe Basarab Vodă s-au căsătorit cu Milița, fata lui Lazăr Gheorghievici din Serbia, și că iarăși au pus mitropolit Valahiei pe Maxim, mitropolit cel mai de demult, până la o vreme.); Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 228.

⁷⁴ Gheorghe MOISESCU et alii, *Istoria...*, p. 309.

⁷⁵ Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, pp. 228–229.

Om de carte, mitropolitul a ajuns curând unul dintre profesorii domnitorului, căsătorit cu Milița Despina, nepoata sa, fiica despotului sârb Ioan Brancovici.⁷⁶ Sursele vremii notează că „arhiepiscopu din Srem, Maxim, lăsând mănăstirea Crușădolu, în Țara Rumânească iar au venit. La carele văzând Neagul vodă o fată anume Anepsia sau Milița, vară arhierelui, cu careă domnu Neagu în Bistriță, unde era scaunul domnesc, cu cununie pre leăge nunții s-au împreunat, fiind ea din neamul lui cneaz Lazăr”.⁷⁷ „Într-una din Viețile lui se spune – afirmă Nicolae Șerbănescu – că el l-a căsătorit pe Neagoe cu Milița Despina, când acesta era domn, lucru ce a trecut și în Manualul de Istoria Bisericii Române, de curând apărut. Aceasta cred că nu-i adevărat. Neagoe a avut cu Milița 6 copii, pe care e greu de admis, că i-ar fi putut naște în 7–8 ani. Cred că a lor căsătorie a avut loc mai înaintea, poate în vremea când Neagoe era pretendent prin Ardeal, fiind desigur mijlocită tot de mitropolitul Maxim”.⁷⁸ Prin această legătură matrimonială, Neagoe stabilea o legătură directă cu tradiția politică balcanică, fiind, după Ștefan cel Mare (soțul Evdochiei de Kiev și al Mariei de Mangop), al doilea domnitor român care-și ia lângă sine o soție, simbolizând un întreg trecut politic și o veche tradiție. Al treilea va fi Petru Rareș, viitorul soț al celeilalte domnițe sârbești de la curtea muntenească, Elena Brancovici.⁷⁹

Ca mitropolit, Sfântul Ierarh a dat dovadă și de alese aptitudini culturale, păstrându-se de la el, în Muzeul Patriarhiei din Belgrad, un manuscris din secolul al XV-lea, cu omilii ale Sfântului Ioan Gură de Aur, în slavona sârbă, pe care evlaviosul domn l-a cumpărat și dăruit Mănăstirii Curtea de Argeș, așa cum arată o însemnare din 1519. Acest document, rămas de la Ștefan Brancovici în grija Anghelinei și a fiului său, destăinuie o mărturie pioasă a legăturii de suflet dintre Maxim și Neagoe. În același an, Despina Milița, soția domnitorului dăruiește Mănăstirii Cruședol un felon „de cusătură gingașe, și un altul, migălit în răstimpul până la Decembrie al aceluiași an, Mănăstirii Decani”.⁸⁰

De angajarea mitropolitului pe plan spiritual se leagă și apariția primei cărți tipărite în Țările Române, *Liturghierul*, care, cu truda „smeritului ieromonah Macarie”, a văzut lumina tiparului, probabil la Târgoviște, în 1508.⁸¹ N-ar fi exclus ca însuși Maxim să-l fi recomandat domnitorului

nota 143.

⁷⁶ Prof. dr. Dan ZAMFIRESCU, „Neagoe Basarab, domn al culturii românești”, în: *Sfântul voievod Neagoe Basarab, domnul Țării Românești (1512–†1521)*, Curtea de Argeș, 2009, coord. diacon Daniel GLIGORE, p. 23

⁷⁷ Nicolae STOICA de Hațeg, *Cronica...*, p. 127; N. IORGA, *Istoria...*, p. 149 (Maximian ar fi serbat nunta Miliței la mănăstirea Bistrița.).

⁷⁸ Nicolae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 227, nota 142.

⁷⁹ PATRIARHIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, *Sfinți români și apărători ai Legii strămoșești*, București, 1987, pp. 598–619.

⁸⁰ E. TURDEANU, *Din vechile...*, pp. 156–157; Pr. prof. Ion POPESCU, „Temeiuri pentru canonizarea lui Neagoe Basarab”, în: *Sfântul voievod...*, p. 78.

⁸¹ *Literatura română...*, pp. 56–58.

Radu cel Mare pe tipograful Macarie, conducătorul tiparniței din Cetinie. Se știe că ierarhul era văr (sau nepot de soră) cu Gheorghe Cernoievici, principele Muntenegrului, care sprijinise activitatea tipografică în Cetinie.⁸² Venirea acestora la noi a reprezentat un act pozitiv pentru cultura românească, întrucât ei militau pentru tipărirea cărților bisericești.⁸³

Achitându-se de treburi importante, care au dus la întărirea poziției Valahiei în spațiul carpato-panonic, s-a întors la Cruședol, încărcat „cu multe daruri și averi”, strânse din Țările Române pentru terminarea mănăstirii. Nu întâmplător afirmă cronicile vremii că „Neagu vodă rădîncînd în țară-și mănăstiri, deăte vlădichii Maxim iar bani destui, de milă și aramă bună, ca mănăstirea Crușădolului din Srem, ce au început-o, să o isprăvească, să o acopere. El au făcut-o și muri”.⁸⁴ Sprijinit de domnitorul român și de cneazul rus Vasilii III Ivanovici, ambii căsătoriți cu prințese din familia sa, a înălțat această ctitorie care a devenit sediul mitropoliei de la Belgrad.⁸⁵

Ajuns în Serbia, spune istoricul bulgar Ivan Snegarov, în 1513 a fost numit mitropolit al Belgradului, unde a slujit până la sfârșitul vieții.⁸⁶ Cu toate că și anonimul de la Cruședol, care a scris *Slujba și Viața* sa, notează că a devenit „mitropolit al Belgradului și Sremului”,⁸⁷ „nu se știe cât temei are această afirmație [...] Mai verosimilă pare afirmația – spune Niculae Șerbănescu – că în cei aproape patru ani, cât a mai trăit după retragerea de la conducerea Bisericii Țării Românești, el a viețuit în Mănăstirea Cruședol, îngrijindu-se de buna ei stare” până la 18 ianuarie 1516, când și-a dat obștescul sfârșit, fiind înmormântat tot acolo.⁸⁸

La fel de interesante sunt și mărturiile din *Genealogia țărilor sârbi*, care a lăsat câteva date sumare despre acest strălucit ierarh: „După aceea Maxim mitropolitul rugă pe voievod să-i îngăduie a se întoarce în Srem, patria sa; și i-a da drumul ginerele său, voievodul Neagoe, cu multă bogăție și cu multe daruri. Și a adus cu sine în Srem moaștele părinților, Ștefan despotul cel Orb și Anghelina despotița și ale fratelui său Ioan despotul și le-a așezat în Mănăstirea Kruședol, zidită de el; și o îmbogăți cu sate și cu multe venituri și o împodobi foarte. Iar în această mănăstire mai trăi câțva timp, nu mult, în post și veghere și în rugăciuni, și astfel răposă întru Domnul.”⁸⁹

82 Pr. acad. Mircea PĂCURARIU, *Tiparul în Biserica Ortodoxă Română*, Sibiu, 2016, p. 14.

83 Arsenije BUGARSKI, *Sveti Maksim...*, p. 9.

84 Nicolae STOICA de Hațeg, *Cronica...*, p. 127; Arsenije BUGARSKI, *Sveti Maksim...*, p. 18.

85 Camelia CĂLIN, *Personalități...*, pp. 180-181.

86 G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 183; Niculae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 228.

87 G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 183; Arsenije BUGARSKI, *Sveti Maksim...*, p. 7.

88 Niculae ȘERBĂNESCU, *Biserica Ortodoxă Română...*, p. 228.

89 G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, pp. 221-222.

Tot atât de folositoare demersului nostru sunt și însemnările altor vechi izvoare care menționează astfel despre trecerea sa la cele veșnice: „Iar toți cei care au fost de față la ieșirea sufletului său povestesc că atunci el a văzut doi îngeri având chipurile patriarhilor Alexandriei, Athanasie și Chiril, cu frumoase fețe strălucitoare și radiind de o lumină nespusă, și a zis: «De unde au venit la noi acești bărbați împodobiți, a căror frumusețe n-o pot spune?». După multe semne și arătări în vis, într-al șaptelea an deschizând racla lui, o, minune, au descoperit trupul întreg și neatins, împreună cu veșmintele, răspândind aromă asupra tuturor și uimindu-i, făcând minuni și vindecând pe bolnavii care veneau cu credință spre el”.

Așadar, după moartea lui Maxim, trupul său i-a rămas neputrezit, ca semn al sfințeniei venit din partea lui Dumnezeu, răspândind aromă asupra tuturor și vindecând pe bolnavii care veneau „cu credință la hramul său în mănăstirea ce o zidise”.⁹⁰ În Genealogie, autorul arată că „după moartea lui Maxim arhiepiscopul, la scurtă vreme, au dezvelit racla și au descoperit trupul întreg și binemirositor și sfânt. Luându-l, l-au pus într-o raclă de mult preț, împreună cu părintele său. Iar maica sa Anghelina fu așezată într-o altă raclă, împreună cu fiul ei Ioan cel Tânăr. Și le-au așezat în sfânta mănăstire de partea stângă. A reieșit din scrieri istorice că au odihnit trupurile întregi și binemirositoare 166 de ani în sfânta mănăstire Kruședol”.

Bine informat, cronicarul anonim precizează mai departe că moaștele au fost pângărite și arse în 1716 de turci, care le-au tăiat în bucăți în fața Mănăstirii Cruședol, iar bisericii i-au dat foc. În acele momente tragice, „unii dintre turci au ascuns la sine părți din sfintele moaște și le-au luat cu ei. Și era acolo un bun monah bătrân, ascuns de frica turcilor. Când turcii au plecat din mănăstire, bătrânul în grabă răscumpără părțile rămase din moaștele sfinților și le urcă în biserică, sub acoperișul mănăstirii. Apoi îndată bătrânul fugi. După puțin timp, turcii iar au venit și au prădat toată mănăstirea, iar bisericii i-au dat foc. Și a ars mănăstirea peste tot, încât până astăzi se văd urme pe ziduri. Acolo în biserică au ars sfintele trupuri, cât au rămas de la turci și fuseseră ascunse sub acoperișul bisericii, au ars și s-au prefăcut în scrum. Iar agareanul care cu mâna sa a dat foc bisericii îndată înnebuni și, căzând la pământ își dădu sufletul diavolului spre chinul cel veșnic. Sfinții însă au primit de la Dumnezeu cununa muceniei. Iar acei agareni au căzut de sabie la Varadin. În curând au primit răsplată de la Dumnezeu, și multe trupuri agarene au rămas zăcând pe pământ; iar alții au luat-o la fugă, de nimeni goniți, și mai jos de Zemun erau aproape să se înnece de frică în Sava, lângă Belgrad. Și aici au ucis în de ei pe vizirul lor”.⁹¹

⁹⁰ B. P. HASDEU, *Vieța lui Maximu...*, p. 68; G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 208.

⁹¹ G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, pp. 222–223.

Om al timpului și al vremurilor, model
de sacrificiu și devotament față de
Biserică și neamul românesc, vlădica
Maxim s-a impus în conștiința națională
ca un părinte duhovnicesc iscusit,
înzestrat cu un deosebit simț politic și o
bună cunoaștere a realităților europene,
fiind delegat în importante acțiuni
diplomatice peste hotarele țării. ❧

Ținând seama de evlavia și curăția vieții sale, Biserica Ortodoxă Sârbă l-a trecut în rândul sfinților, pomenirea făcându-i-se în ziua morții, la 18 ianuarie. Cultul i-a fost instituit peste șapte ani, 1523, cu prilejul reînhumării osemintelor.⁹² Atunci sau curând după această dată i-au fost compuse *Viața* și *Slujba*, probabil de unul și același anonim de la Cruședol, deși e posibil ca autorii celor două texte să fie diferiți⁹³. În *Pravila de rugăciuni* tipărită la Râmnic în 1761, în slavonește, pentru sfinții de origine sârbească, este trecută și *Viața arhiepiscopului Maxim*, precum și chipul său între Sfinții Atanasie cel Mare și Chiril, patriarhii Alexandriei, care i s-au arătat, în chip de înger, la ieșirea sufletului său.

Iată deci câteva mărturii despre viața și nevoințele acestui ieromonah, chemat la înalta slujire arhierescă pe pământul nostru, unde a cunoscut mireasma sfințeniei, pe măsura trăirii și a dragostei față de cei pe care i-a păstorit.

Prin urmare, cercetând scrierile pe care le avem la îndemână asupra Sfântului Maxim Brancovici, ne putem convinge că a avut un rol covârșitor pentru credința și unitatea neamului românesc. Ca episcop de Râmnic și apoi mitropolit al Țării Românești, a luat măsuri pentru reorganizarea Bisericii, secundând în

toate acțiunile pe domnitori credincioși, precum Radu cel Mare și Neagoe Basarab, sprijinitori ai culturii și artei bisericești din secolul al XVI-lea. Rolul lui însemnat în istoria neamului a fost recunoscut de Nicolae Iorga, care, închinându-i câteva rânduri, a precizat: „fința lui Maximian în țară reprezintă încă un element din acea influență sârbească asupra rosturilor bisericești ale Românilor, care începe supt Radu, se dezvoltă pe deplin supt Neagoe și trece îndată asupra Moldovei”.⁹⁴ Cu siguranță, el va fi fost unul dintre acei oameni de valoare care au consolidat monahismul în Țara Românească, înălțând biserici și hirotonind preoți, purtând de grijă românilor, slujind și apărând Ortodoxia, ca un adevărat mărturisitor și trăitor al dreptei credințe. Deși a păstorit puțin timp, pe lângă Sfântul Neagoe Basarab, el poate a contribuit în mod substanțial la punerea temeliei celui mai somptuos locaș de cult din Țara Românească, Mănăstirea Curtea de Argeș, sfințită la un an după mutarea sa la Domnul.

Deschizând paginile de istorie păstrate peste veacuri în manuscrise, vedem că Biserica Ortodoxă a avut un sprijinitor nemărginit în persoana ierarhului sârb, care, conștient de înalta sa misiune de continuator al operei despoților Brancovici, a înălțat și sporit în frumusețe vechi centre monahale menite să întărească credința și să mențină unitatea sârbilor. Pe acest temei, unii istorici afirmă că între 1512–1516, a fost construită în apropierea Mănăstirii Cruședol din satul Cruședol, biserica din Sretensk, unde mama sa, Anghelina, și-a petrecut până la 30 iulie 1520 ultimii ani de viață. De asemenea, tot lui Maxim îi este atribuită construcția mănăsti-

⁹² G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, p. 183.

⁹³ G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, pp. 183-184.

⁹⁴ N. IORGA, *Istoria...*, p. 147.

rilor Grgetek, Privina Glava, Novo Hopovo, Staro Hopovo, Jazak, Đipš, Sretenjska⁹⁵ și *Sf. Luca* din Kupinovo.⁹⁶

Om al timpului și al vremurilor, model de sacrificiu și devotament față de Biserică și neamul românesc, vlădica Maxim s-a impus în conștiința națională ca un părinte duhovnicesc iscusit, înzestrat cu un deosebit simț politic și o bună cunoaștere a realităților europene, fiind delegat în importante acțiuni diplomatice peste hotarele țării. O mărturie clară a atașamentului său față de cei pe care i-a păstorit o constituie momentul deosebit al împăcării celor doi domni români, Bogdan III al Moldovei și Radu cel Mare, „în baza conștiinței că aparțin aceluiași neam, aceluiași popor. Acest eveniment prefigurează – afirmă G. Mihăilă – etapele noi pe care Țările Române le vor străbate în deceniile următoare, până la unirea de rezonanță europeană sub Mihai Viteazul, pentru a lumina ca un far conștiința românească până la Unirea cea mare din 1918”.⁹⁷

Așadar, prin legăturile sale directe, cultural-religioase, diplomatice și matrimoniale, cu Țara Românească, ierarhul sârb rămâne pentru noi o adevărată pildă de trăire duhovnicească, un mare apărător al credinței ortodoxe și un rafinat om politic, ce și-a pus toate cunoștințele în slujba neamului nostru care l-a primit cu atâta dragoste.

Adâncă prețuire și considerație de care se bucură reiese destul de clar dintr-un portret sugestiv realizat de Nicolae Dobrescu la începutul secolului al XX-lea: „Pentru Biserica din Țara Românească un ierarh ca Maxim, distins și prin originea și prin viața și activitatea sa, a avut o influență binefăcătoare: ridicând nivelul moral-religios în genere, a dat vieții bisericești și mănăstirești de aci o nouă însuflețire”.⁹⁸

Pentru toate aceste argumente, considerăm că Sfântul Maxim Brancovici, sărbătorit în Biserica Ortodoxă Sârbă la 18 ianuarie, și-a câștigat dreptul să fie pomenit în rândul sfinților și în sinaxarul Bisericii noastre, acordându-i-se cinstea cuvenită și locul înalt, nu numai din partea contemporanilor, dar și a urmașilor săi. Ca părinte sufletesc al Râmnicului și al întregii Țări Românești, nu este cu nimic mai prejos decât marii ierarhi de alt neam canonizați de Sfântul Sinod în ultimii ani: Iachint de la Vicina, Nifon al II-lea, Iosif de la Partoș sau Andrei Șaguna.

Este o mândrie pentru noi să-l cinstim, să i ne închinăm și să-i cerem ajutorul acestui părinte evlavios, „mare om de cultură al timpului său”,⁹⁹

⁹⁵ Sveti) Maksim i (majka) Angelina, https://translate.google.ro/translate?hl=ro&sl=sr&u=http://www.znanje.org/i/123/03ivo5/03ivo5080916/19_sveti_maksim_i_majka_angelina.htm&prev=search, accesat la 17 august 2017.

⁹⁶ St. Angelina of Serbia, în: <http://acvila30.ro/st-angelina-of-serbia/>, accesat la 12 august 2017.

⁹⁷ G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, pp. 189.

⁹⁸ N. DOBRESKU, *Reprezentanții...*, p. 358.

⁹⁹ Dr. Claudia TIȚA, „Neagoe Basarab, principe isihast”, în:

cu o trăire înaltă, aprins de dragoste față de poporul român și de Biserica de la sud de Carpați. Drept aceea, să-i zicem:

Cu laude să cinstim pe părintele
de trei ori fericit,
carele, cele cerești dorind, lăasă cele pământești
și pe căile [celor drepti] alergă,
ca cerbul ce dorește izvorul de apă;
astfel cu osârdie [ai] urmat
[pe] căile părinților tăi.

Căci toată mintea îndreptând spre înălțime,
iar cele pământești disprețuind,
cu smerenie, preafericite Maxime,
cele de sus le-ai primit.
Deși ai fost izgonit,
Maxime preacuvioase,
din căminul patriei tale,
Radul voievod cel preaslăvit
cu dragoste, părinte, te primește,
bucurându-se cu sufletul,
și se împodobește cu mărire,
căci i-a dat Dumnezeu părinte și dascăl
și izbăvitor sufletesc.

Pe oamenii lui Dumnezeu îi tulbură
cel ce urăște binele,
pe cei doi domni,
Radul și Bogdan voievozi;
și, lupta fiind aproape,
tu, preacuvioase Maxime,
ca un înger înaripat arătându-te,
celor două oști pace le-ai dat,
iar cei doi se întorc fiecare la ale sale,
slăvind pe Dumnezeu și pe slujitorul său.
«Căci unde vrea duhul, acolo suflă»,
cum a zis Hristos în evanghelie,
și apostolul: «Unde e dragoste,
acolo mulțime de păcate sunt înfrânte»,
cu duhul, părinte, vestit-ai
dumnezeieștile tale cuvinte.

Maxime prealăudate,
cine, după cuviință ar putea preamări
blânda ta privire
și de miere izvorătoarele-ți cuvinte,
[căci] limba ta fu condei de cărturar,
de duhul sfânt mânat,
pe mulți la credință-i aduse
și încă mai mulți la căință.

Radul voievod, de bunăcinstire plin,
pe Domnul cu bucurie laudând,
ca pe o mlădiță de neam dreptcredincios primi,
mai vârtos, ca pe un vas al lui Dumnezeu
și a curăției floare,
astfel ridicând:
Binecuvântat ești,
Dumnezeul părinților noștri.¹⁰⁰

Sfântul voievod..., p. 93.

¹⁰⁰ G. MIHĂILĂ, *Între Orient și Occident...*, pp. 212-214.

Bogdan
Tătaru-Cazaban

Creativitatea culturală a creștinismului. O relectură

Astăzi vorbim adeseori despre memoria creștină și despre valorile sale: o memorie de care unii dintre contemporanii noștri s-ar dispensa cu ușurință și chiar cu satisfacție; valori invocate din respect mai curând exterior decât din experiența întrupării lor cotidiene. De asemenea, observăm că a vorbi despre memorie și chiar despre valori este un demers care asumă, de regulă, muzealizarea și distanța. Or, din această perspectivă istorică și axiologică, creștinismul pare a fi redus la un fapt de cultură. Trebuie să recunoaștem că, de multe ori, apelul la expresiile sale culturale, la operele pe care le-a generat, la simbolurile pe care le-a propus ca simboluri ale umanității înseși, a constituit o strategie a creștinismului contemporan, european, de a-și revendica demnitatea contestată de cultura modernă, la nașterea căreia a contribuit, chiar dacă i-a respins întotdeauna orientarea. Desigur, fenomenul descris și tipul de discurs la care mă refer sunt proprii Europei occidentale și formelor sale de creștinism, dar nu sunt mai puțin semnificative pentru partea răsăriteană a Europei, care a cunoscut mai târziu, în valuri succesive și prin „transfer”¹, problemele creștinismului occidental ca probleme ale modernității.

În „Istoria creștinismului ca istorie a culturii”², text publicat de profesorul Teodor M. Popescu în 1927, când devine titular al catedrei de Istorie Bisericească Universală a Facultății de Teologie Ortodoxă din București, sunt prezente multe dintre întrebările, atitudinile și ipotezele pe care le întâlnim și astăzi cu privire la tema raporturilor dintre creștinism și cultură sau dintre creștinism și modernitate. Dacă am face un exercițiu de imaginație și am lăsa deoparte „parterul” argumentației profesorului Teodor M. Popescu, adică referințele sale universitare și culturale care, cu puține excepții, nu mai sunt evidente nici măcar unui cititor cultivat

¹ * Text apărut pentru prima dată în Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, 2009, pp. 510–515.

Vezi Al. Duțu, Sud-Estul și contextul european. Cultură și solidarități în „Europa ortodoxă”, Buletin VII, 1997, Institutul de Studii Sud-Est Europene, pp. 11–86.

² Tipărit pentru prima dată în 1927, la Cartea Românească. Ne vom referi în continuare la ediția din 1996, cuprinsă în volumul Biserica și cultura, EIBMBOR, București, pp. 7–56.

din zilele noastre, am surprinde cu ușurință marile linii ale unei teme care a rămas aceeași și care încearcă să răspundă la întrebările următoare: cum înțelegem relația dintre religie și cultură?; cum se aplică acest model de înțelegere în cazul creștinismului sau care sunt particularitățile creștinismului în această privință?; și, în fine, care este raportul dintre creștinism și modernitate?

Prima remarcă pe care aș dori să o formulez asupra viziunii construite, la sfârșitul anilor '20, de profesorul Teodor M. Popescu în „Istoria creștinismului ca istorie a culturii”, este de ordin metodologic și se referă la stilul său intelectual și la perspectiva adoptată. Recită la 90 de ani de la apariție, lucrarea impune prin rigoare academică, prin construcția sa sistematică și prin sincronia completă cu dezbaterile de idei din lumea occidentală. Teodor M. Popescu scria aceste pagini ca și cum le-ar fi scris de la Berlin sau de la Paris. Întreaga sa pledoarie finală pentru rolul creștinismului în cultura modernă, pe care o va diagnostica mai târziu, în 1936, în conferința sa de la primul Congres de teologie ortodoxă de la Atena, ca pe o „cultură bolnavă”, se susține pe o analiză filosofică și istorică occidentală. Ernst Troeltsch, Rudolf Eucken, Georg Mehlis, O. Spengler, Theodor Lindner, Fr. Schleiermacher, W. Windelband, Gaston Boissier, W. James, H. Delacroix, L. Laberthonnière sunt referințele cu care empatizează sau la care se raportează polemic. Stilul său intelectual este o ilustrare impecabilă a unei vârste a culturii academice a Ortodoxiei, dominată de metodele și instrumentarul conceptual al universităților din Apus. Însă lecția pe care acest stil ne-o oferă, cred, și astăzi constă în efortul de a fi perfect contemporan cu problematica globală a creștinismului.

A doua remarcă are în vedere fundamentul filosofic al concepției din „Istoria creștinismului ca istorie a culturii”. Este vorba despre o filosofie a istoriei sau, mai exact, a obiectului istoriei și, pe de altă parte, despre o distincție foarte clară între esența religiei și esența culturii. Pentru Teodor M. Popescu, obiectul istoriei este viața omenească însăși, sub toate manifestările ei, capabilă de cultură și, prin urmare, producătoare de valori. Pluralitatea valorilor reprezintă forma în care cultura devine obiect al istoriei: o viziune axiologică datorată lecturilor din Rickert și Windelband. Astfel, cultura este înțeleasă ca transformare a naturii, ca operă prin care omul își exprimă și își desăvârșește umanitatea depășind natura, dar rămânând în registrul devenirii, al contingentei, al relativului. În raport cu aceste dimensiuni ale istoricității culturii, religia, deși apare ca o valoare culturală, se definește prin categorii metaistorice: esența ei nu poate fi înțeleasă decât prin relația cu transcendența, ca „intuiție a infinitului” (Fr. Schleiermacher), ca revelație supranaturală, având drept formă prin excelență de manifestare trăirea mistică (W. James). Religia, spune pro-

fesorul Teodor M. Popescu, este „o calitate a omului, fără a fi un simplu produs al omului”³. Această definiție clară surprinde o întreagă problematică istorico-religioasă cu privire la esența fenomenului religios și la constituția istorică a manifestărilor sale: o problematică pe care Teodor M. Popescu o aborda din perspectiva încercărilor sau a ipotezelor istorice ale școlii germane de istorie a religiilor, dar care va însoți această disciplină pe tot parcursul său. Reluând argumentația lucrării la care ne referim, se cuvine să subliniem ideea potrivit căreia religia, fiind raport esențial al omului cu transcendența, pătrunde în istorie ca fapt de cultură sau ca valoare culturală, reflectându-se în toate formele vieții umane: „religia devine astfel prin funcție ceea ce nu pare a fi prin natură”⁴. Generând forme culturale, ea se integrează în spațiul culturii, putând determina spiritul culturii unui popor sau chiar structura politică a unei societăți.

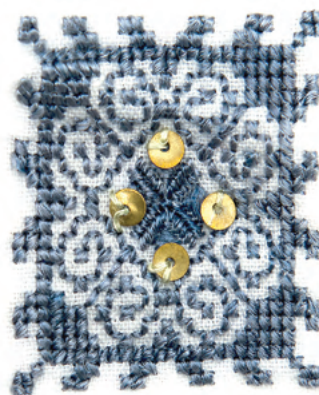
A treia remarcă pe care aş dori să o formulez se referă la perspectiva însăși pe care Teodor M. Popescu o adoptă, în cadrul definit mai înainte, asupra creativității culturale a creștinismului și asupra valențelor sale în modernitate. După cum se știe că „Evanghelia nu este un program cultural”, la fel de bine se cunosc și faptele culturale pe care creștinismul le-a inspirat de-a lungul istoriei sale, fapte care constituie astăzi memoria creștină. Marile sanctuare ale creștinismului au devenit opere de artă, mănăstirile au fost centrele de cultură care au asigurat legătura dintre lumea antică și cea medievală, universitatea a fost o creație a creștinismului, cu tot ce implică ea sub raportul gândirii critice și al interogației științifice. Devenirea și manifestarea creștinismului în istorie sunt astfel o „realizare perfect culturală”⁵, confirmând regula generală a întâlnirii dintre viața religioasă și istorie, întâlnire care generează cultură, fără a avea acest scop principal. Ce face însă ca religia creștină – „religie absolută”, cum îi place profesorului Teodor M. Popescu să spună, să fie altceva decât o religie printre altele, o valoare sau un bun cultural? Răspunsul se găsește în geneza modernității din cultura sau civilizația creștină și în tensiunea pe care creștinismul o menține între sensul său original și formele sale de expresie, care devin cultură a umanității. Dacă citim cu atenție „Istoria creștinismului ca istorie a culturii”, vom observa că modernitatea nu este caracterizată negativ decât prin aspectele sale deviante de la sensul moral al creștinismului, pentru că modernitatea ca civilizație în expansiune a însemnat și consolidarea misiunii creștine în lume, deși într-un mod care nu se mai revendică explicit de la credință. Lumea noastră ca lume modernă poartă cu sine originea sa creștină și o comunică aproape involuntar

³ Teodor M. Popescu, „Istoria creștinismului ca istorie a culturii”, în *Biserica și cultura*, 1996, p. 14.

⁴ Ibid., p. 18.

⁵ Ibid., p. 39.

altor culturi și civilizații pe care le întâlnește și le integrează. Continuând în zilele noastre reflecțiile profesorului Teodor M. Popescu, am putea susține că specificitatea cu totul excepțională a creativității culturale a creștinismului constă tocmai în faptul că el este singura religie care a permis – în sensul de a genera ca manifestare istorică – apariția unei culturi care să se definească prin contrast cu originea sa. Astfel, creștinismul este adus în situația de a-și dovedi vitalitatea religioasă în cu totul alte cadre decât cele pe care le-a instituit și le-a consolidat cultural, fiind în acest sens religia ieșirii din religie, după expresia lui Marcel Gauchet⁶, sau sfârșitul oricărei religii, după cum spunea Alexander Schmemmann în *Pentru viața lumii*⁷. Aș lega perspectiva radicală (unii ar spune barthiană, în sensul tensiunii dintre credință și religie) a părintelui Schmemmann de interogațiile prezente în lucrarea profesorului Teodor M. Popescu. Să ne amintim că, potrivit interpretării lui Schmemmann, răspunsul lui Iisus din parabola femeii samaritence a înnoit complet înțelegerea cultului, creștinismul fiind „închinare în Duh și Adevăr” care anulează, prin persoana Dumnezeuului înomenit, distanța dintre Dumnezeu și om, caracteristică celorlalte religii. Fiul lui Dumnezeu, spunea provocator părintele Schmemmann, „a adus o nouă viață, nu o nouă religie”! Forța creștinismului constă și pentru Teodor M. Popescu în această nouă viață, izvor de energie și de creativitate, care ne determină să credem că „istoria creștinismului nu numai a fost, ci va fi încă o istorie a culturii”⁸.

⁶ Marcel Gauchet, *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei*, trad. de V. Tonoiu, Nemira, București, 2006.

⁷ A. Schmemmann, *Pentru viața lumii. Sacramentele și Ortodoxia*, trad. de pr. prof. dr. Aurel Jivi, EIBMBOR, București, 2001.

⁸ Teodor M. Popescu, „Istoria creștinismului...”, p. 56.

Dinu
Săraru

Reverberația istorică a unei ctitorii

C alendarul creștin-ortodox românesc pe anul 2017 se află pus emblematic sub semnul „comemorării lui Justinian Patriarhul”, cel mai de seamă, după opinia mea, înalt slujitor al Bisericii Naționale, cunoscut la un moment dat, poate că și astăzi, din ignoranță sau și din rea credință, drept „Patriarhul roșu”, căruia, din fericire, timpul și înțelegerea superioară a misiunii și a operei lui i-au redat meritele de salvator înțelept al geografiei spirituale creștin-ortodoxe românești și, astfel, de apărător curajos și diplomat al identității naționale și al hotarelor acestei identități. Fiu de țăran dintr-un sat prizărit pe dealurile porumbiștilor sărace de la poalele Olteniei de sub munte, acest preot de țăară, acest preot de sat, izvorât dintr-o familie care toată viața ei a luptat cu sărăcia mai puternică decât hărnicia și ambițiile acestei lumi pe care și astăzi o distinge greutatea împlinirii unui trai mai ales cuminte decât bogat, Justinian Marina, viitorul înalt stătător în jilțul domnesc de Patriarh, și-a păstrat toată viața lui credința țărănească în Biserică și în rostul ei de factor unitar hotărâtor al țării întregi și a răzbit greu din ușa altarului unei biserici din Băbeni până în cuprinsul ușilor împărătești ale altarului patriarhal, slujind pe rând, odată cu preoția și catedra de învățător de țăară și o bisericuță din piața Râmnicului și direcția Seminarului Teologic vâlcean și tipografia orășenească, cum făcuse și Calinic, Sfântul de la Cernica, trăind viața de toate zilele a credincioșilor pe care îi păstorea și făcându-se neconținut mărturisitor al minții agere țărănești și, astfel, al înțelepciunii acestei țărănime ce se oglindea în toate faptele lui și, de asemenea, atât de grăitor și în chipul său de țăran. Iată și argumentele care mă fac, bucurându-mă de privilegiul de a-l fi cunoscut îndeaproape în copilăria mea și în tinerețea mea, chiar și în casa de învățător a părintelui meu căruia îi era prieten, și îl văd și astăzi, dincolo de amintirile atât de vii despre el, ca pe unul dintre țărani curajoși și harnici și ageri și înțelepți ai lumii țărănești a Olteniei de sub munte și îndrăznesc să spun că agerimea acestei minți țărănești și curajul și răbdarea așteptării timpului potrivit pentru izbânda fiecărui lucru și fiecărei năzuințe, diplomația țărănească de veacuri

răzbătătoare prin vremurile potrivnice i-au asigurat și aflarea și impunerea și câștigarea cauzei unei doctrine, se poate spune, care susținea și care a fost suportul moral al ideii de recunoaștere – fapt cu consecințe juridice și bugetare naționale –, a preoților drept apărători ai monumentelor istorice. Iată marea idee izvorâtă dintr-o înțelepciune țărănească strălucită cu care a convins conducerea Statului comunist să păstreze în slujbe, oricât de modest plătite, preoții creștini ortodocși și, astfel, au rămas fiecare lângă biserica lui, fiind altfel obligați să părăsească altarele și să-și găsească de lucru oriunde, în orice meserie, pe orice șantier, în orice lucrare capabilă să îi întrețină pe ei și familia lor. De la această idee au pornit apoi, la fel de curajos și mereu la fel de răbdător în așteptarea timpului potrivit, toate proiectele lui care apărau și îmbogățeau treaptă cu treaptă cuprinsul mănăstirilor, școlile de cântăreți și de preoți și facultățile de teologie și institutele misionare și de cercetare și editarea cărților necesare promovării și justificării istorice și teologice ale ortodoxismului creștin, până la recunoașterea întreagă a locului Bisericii Ortodoxe într-o societate, caz unic în tot spațiul socialist de după cel de-al Doilea Război Mondial. Este nu se poate mai bine venită comemorarea de către Biserica noastră a lui Justinian Patriarhul și procesul editorial care însoțește în unele mitropolii, arhiepiscopii și episcopii din țară și justifică comemorarea. Eu personal, bănuiesc și speram, și încă mai sper un Simpozion național organizat și susținut de Patriarhia de azi, consacrat lui Justinian Patriarhul și operei lui, care să facă până la capăt lumina cuvenită asupra personalității lui și, astfel, să conducă la o mai bună cunoaștere a istoriei Țării Românești de după al Doilea Război Mondial, a spiritualității românești petrecută

în acești ani post-belici, pentru a se vedea și mai bine meritele culturii românești din acei ani care, de atâtea ori, au fost și mai sunt încă ignorate sau se dovedesc rău cunoscute, încât de tot atâtea ori ne trezim că ne punem nemeritat cenușă în cap. Ei bine, Anul comemorării lui Justinian Patriarhul s-a împlinit, după opinia mea, cu vocație de a deveni istoric prin actul de ridicare de către Arhiepiscopia Râmnicului, slujită harnic și clar văzător de către Arhiepiscopul dr. Varsanufie prin ridicarea, zic, din temelii în satul Suești, satul sărac de care vorbeam la început, în care s-a născut preotul țăran ajuns patriarh, Justinian Marina, a unei biserici și a unei mănăstiri în cinstea marelui patriarh și amenajarea anume a unei case țărănești asemănătoare cu aceea în care s-a născut țăranul – patriarh ca o casă muzeu, de asemenea, dedicată acestuia. La sfințirea acestei ctitorii, șase episcopi, Arhiepiscopul și Mitropolitul Olteniei au slujit înconjurați de mii de țărani veniți din toate colțurile Olteniei să omagieze și ei, țăranii de astăzi, pe fiul de țăran ajuns patriarh și păstrător al ființei și integrității și identității Bisericii Creștin Ortodoxe naționale. Nu preget să spun că eu visam și bănuiam transformarea sfințirii ctitoriei de la Suești într-un eveniment național al întregii Biserici și de către toți moștenitorii de azi ai operei lui Justinian Patriarhul și chiar al scaunului său domnesc. Din fericire, ctitoria a fost născută să cinstească nu numai satul Suești și biserica vâlceană, ci întreaga noastră Biserică și cred că rezonanța ei va fi și va rămâne istorică; și aici, la Suești, va fi în timp un loc de pelerinaj pentru „omagierea lui Justinian Patriarhul“.

Dan
Ciachir

Iosif Gafton al Râmnicului

În vara anului 1983 i-am fost prezentat episcopului Iosif Gafton al Râmnicului și Argeșului – cele două eparhii fuseseră contopite în 1948 – în cabinetul reședinței sale. Deși era foarte cald afară, ierarhul purta un flanel pe sub reverenda cenușie, iar lângă jilțul pe care stătea așezat era un radiator cu rezistențe înroșite. Născut în 1896, avea 87 de ani. Era înfiorător de slab: degetele, încheieturile mâinilor erau costelive, părul rărit, pielea feței pergamentoasă... Glasul îi era însă cavernos și autoritar, dicția limpede, scandată, apăsată. Avea limbajul cultivat, propriu unui om cu lecturi. Era reputat pentru un episod din analele nescrise ale Sinodului. Într-o ședință se dăduse citire unei scrisori a Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol conținând o expresie neogreacă pe care nu o cunoștea nici încercatul elinist Iustin Moiescu. Le-a tălmăcit-o Iosif Gafton. Era o sintagmă din domeniul navlosirii; o știa de la grecii din Galați de când era elev la seminarul de acolo.

Episcopul Iosif mi-a povestit că îl auzise drăcuind pe un oficial. I-a spus: „Păi dacă dumneata recunoști existența demonului, trebuie s-o recunoști și pe aceea a lui Dumnezeu, că doar El l-a creat”. Pasiunea cu care vorbea sugera un temperament vulcanic. Fusesse un predicator plin de plasticitate: „Dacă Dumnezeu l-ar fi menit pe om fumatului, atunci i-ar fi făcut și un coș în cap!”

În eparhia episcopului Iosif Gafton se găsea Mănăstirea Frăsinei, întemeiată de Sfântul Calinic de la Cernica. Ctitorul interzisese, sub incidența blestemului, fumatul, ca și intrarea femeilor în mănăstire. Familiile de închinători care veneau la Frăsinei se despărțeau la un kilometru de poarta chinoviei. Fetele și femeile rămâneau la un paraclis de lângă comuna Muiereasca de Sus, bărbații continuând drumul spre mănăstire. Rânduiala aceasta s-a păstrat și în timpul regimului comunist, Mănăstirea Frăsinei fiind singura cu acest statut, în afara celor de la Muntele Athos. Pentru a arăta că nu-i este teamă de blestem, o activistă locală s-a deghizat în bărbat și a pătruns în mănăstire. La scurt timp după aceea și-a pierdut mințile. După o ispravă identică, o altă femeie s-a sinucis.

După o jumătate de oră, Prea Sfințitul Iosif mi-a întins aceeași mână subțire de copil și am ieșit din palat. Avea să se stingă în vara anului următor. Era ultimul dintr-o generație de ierarhi. În februarie 1945 condusesse delegația Bisericii noastre la întronizarea patriarhului Alexei I al Moscovei și al Întregii Rusii.

Conf. univ. dr.
Ioan St. Lazăr

Reflexe antimiene în opera eminesciană (II)

Concluziile cu care, în numărul anterior, finalizam prima parte a demersului de față este de la sine înțeles că nu pot fi decât o treaptă spre cele ale acestuia ca întreg, fiind, de fapt, „închideri ce se deschid” și premise pentru continuarea lui pe noi paliere, precum și făgăduisem: „Despre acestea toate, noi înșine năzuim a scrie într-un context ulterior”.

Inevitabil, acele noi paliere de care dorim să ne ocupăm se vor înscrie pe aceeași „linie subțire” a supoziției mai mult sau mai puțin întemeiate, rezultând din analogii, paralelisme ori (ideal!) chiar „mostre” relevante, căutate obstinat într-o cercetare plină de capcane, din care doar intuiția și buna-credință ne survolează.

A cunoscut Eminescu Didahiile antimiene în copii manuscrise?

Prima „capcană” de fond ține de resortul documental, în sensul în care, cum subliniam deja, încă nu s-a aflat „un document cert din care să rezulte că Eminescu ar fi citit, măcar fragmentar, manuscrisul *Didahiilor* antimiene”, opera postumă propriu-zis literară a mitropolitului tipograf și orator, care putea să satisfacă interesul cultural-spiritual, etic, lingvistic și artistic al poetului; cum, însă, această lucrare, compusă la începutul secolului precedent, a fost tipărită, în primă ediție, de-abia în anul 1886, singure copiile manuscrise în care circulase în acel răstimp, i-ar fi putut fi de folos, dacă ar fi avut cunoștință de vreuna din ele. Gabriel Strempel, cercetătorul care a realizat, în 1962 și 1972, edițiile de bază ale operei lui Antim Ivireanul, a identificat doar 7 copii manuscrise ale *Didahiilor*, descoperite spre sfârșitul secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea¹, copii dintre care doar pe unele ar fi putut (sau nu) să le cunoască Eminescu. Așezând aceste copii (originalul fiind pierdut!), într-o ordine cronologică,

¹ Cf. Gabriel Strempel, Introducere la vol. *Antim Ivireanul, Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Strempel, București, Editura „Minerva”, 1972, p. XLIV – XLVI.

rezultă un tablou parțial semnificativ pentru perenitatea acestei opere antimiene capitale, dar postume, tablou ce nu le situează, însă, la „suprafața” vieții cultural-spirituale, pentru a fi rezonat în conștiința epocii lui Eminescu. Astfel:

– 1722 – 1725 (la mai puțin de un deceniu de la martiriul mitropolitului Antim), perioadă în care, la solicitarea egumenului Mănăstirii Antim, popa Stanciu, un Efrem grămaticul face prima copie manuscrisă, cel mai probabil după originalul olograf al *Didahiilor* lui Antim Ivireanul; a fost descoperită de Gabriel Strempel în 1958, poartă numărul 3460 în Biblioteca Academiei Române și constituie textul de bază pentru ediția critică din 1972;

– (cca 1725 – 1750)², perioadă în care s-a realizat o a doua copie manuscrisă cunoscută, care poartă numărul 549 (BAR) și care a preluat textul lui Efrem, având, ca și acesta, „pe lângă cele 28 de didahii, două întâmpinări către domn (Constantin Brâncoveanu – n.n.) și un *Cuvânt pentru pocăință*”, precum și „trei cuvântări la îngropăciune și o învățătură la spovedanie” (G. Strempel); a fost descoperită în vara anului 1887 la Mănăstirea Căldărușani de către Constantin Erbiceanu, care a și editat-o, în 1887, susținând că, datorită grafiei și ornamentației, ar fi chiar autograful lui Antim, fapt infirmat ulterior;

– „mijlocul veacului al XVIII-lea”, când s-a realizat, „în cursiva specifică școlilor de grămatici de la București” (G. Strempel), o nouă copie, de data aceasta, după manuscrisul nr. 549, de la Căldărușani; această nouă copie se află la Biblioteca Județeană din Craiova, înregistrată sub nr. 67;

– 1781, anul copiei manuscrise realizate de către arhimandritul Grigorie Deleanu de la

Mitropolie, înregistrată la nr. 524 (BAR); a fost descoperită de către episcopul Romanului, Melchisedec Ștefănescu, în 1886, când o și publică, acesta fiind anul când se tipăresc prima dată *Didahiile* lui Antim Ivireanul. (Ulterior, până în 1915, au mai apărut alte șase ediții – v. G. Strempel, *op. cit.* p. LVII);

– „în jurul anului 1780”, s-a realizat o altă copie, „de dimensiuni egale cu cele de mai sus” (G. Strempel), adusă la Academie în 1958, dar neachiziționată;

– în „primul deceniu al veacului trecut” (XIX), s-a realizat o altă copie, „cu lipsuri la început și la sfârșit” și păstrată „tot în depozit particular” (G. Strempel); nu a fost achiziționată, deși fusese semnalată „de cunoscutul cercetător din Iași, Paul Mihail”³. Fiind, de acum, al doilea manuscris publicat în ediție critică și căruia, în plus, editorii au reușit să-i refacă istoria (până a ajuns, ca dar, în posesia părintelui Paul Mihail), acest manuscris basarabean, succedând prototipul bucureștean deteriorat sau pierdut, este încă o dovadă peremptorie că, deși caterisit, Antim Ivireanul a rămas, prin biografia lui martirică, prin tipăriturile lui de cea mai mare importanță în cult și, iată, și prin manuscrisele lui postume, în conștiința publică a

³ Astăzi, putem spune mai multe despre această copie, care a fost editată sub titlul *Antim Ivireanul. Predici. Un manuscris inedit din Basarabia* (1824), ediție critică, studiu introductiv, note, facsimil de Zamfira Mihail și Paul Mihail, la Editura Academiei Române și Editura „Istros” a Muzeului Brăilei „Carol I”, București-Brăila, 2017, 651 p. Propriu-zis, se pune în circulație manuscrisul D – ce se adaugă celorlalte trei de la Academie: A (nr. 3460), B (nr. 549) și C (nr. 524) –, fiind realizat la Mănăstirea Dobrușa din Basarabia, în răstimpul 1822-1824, după un prototip copiat, și el, în București, la solicitarea ierarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni, care, în anii 1808-1812, era exarh al Plaiurilor Mitropoliei Ungrovlahiei și mitropolit al Moldovei; întors în Basarabia preluată de Rusia și numit mitropolit al Chișinăului și Hotinului, ierarhul a folosit, în activitatea sa pastorală, până la moarte (1822), manuscrisul bucureștean, pe care apoi, un arhimandrit apropiat, numit egumen la Dobrușa, l-a adus aici și a dispus copierea lui „cu scopul de a avea o culegere de texte omiletice de citit la strană” sau „ca să existe o Carte de învățătură pentru citire cu voce tare”, în biserică, pentru ca să nu-și uite limba română credincioșii supuși deznaționalizării în imperiul țarist.

oamenilor Bisericii (ierarhi, preoți, monahi), care i-au publicat sau copiat lucrările, chiar eludându-i semnătura (fiindcă nu se putea altfel!), le-au folosit, întregi ori fragmentare, asigurându-le circulația și perenitatea.⁴

Fără îndoială, „tabloul” înfățișat mai sus, al copiilor manuscrise după originalul *Didahiilor* antimiene, dincolo de faptul că ne incită unele întrebări și supoziții legate de acest original⁵, denotă clar că Eminescu, atât în anii de formație (1866–1874), cât și în cei de maturitate (1874–1883), deși va fi aflat despre Antim Ivireanul (de la Aron Pumnul și Timotei Cipariu, mai întâi), nu va fi avut cum să citească opera predicatorială a mitropolitului martir decât din anul 1886, anul descoperirii și al primei sale editări, adică mult prea târziu pentru a i se releva „influențe” sau „reflexe”. Totuși, analogiile poetice reliefate de Al. Piru, Mihai Rădulescu și de noi înșine „deschid – cum scriam – piste de cercetare ce pot anima un progres”, argumentul fiind acela că „nu este exclus, deși nu avem nicio mărturie ca el (Eminescu – n.n.) să fi întâlnit și citit, la vreo mănăstire moldoveană (Neamț, de pildă) sau munteană (Căldărușani, posibil) unele copii fragmentare din *Didahiile* antimiene, care să-i fi oferit unele sugestii poetice ori publicistice”⁶. De altfel, între miscelanele în care ar fi întâlnit asemenea fragmente, chiar Gabriel Strempel semnală, în 1972, că, în ms. 1224 al Academiei, înserat printre alte cazanii copiate la începutul sec. XIX, se află și *Cuvânt de învățătură la nașterea Domnului nostru Iisus Hristos*.⁷ În același sens, adăugăm și noi, măcar, un exemplu din *Catalogul manuscriselor românești*, vol I, întocmit de același eminent cercetător Gabriel Strempel, anume miscelaneul înregistrat la nr. 302, datat în secolul al XVIII-lea la început⁸ și care cuprinde, în filele 1 – 105, *Catavasier* (al lui Filothei Sfetagorețul), iar în filele 107 – 145, *Antim Ivireanul, Didahiile – text fragmentar*, corespunzător predicilor de la pag. 133 – 139 (*Învățătură la sfân-*

4 V., în acest sens, Ioan St. Lazăr, „Perenitatea tipăriturilor lui Antim Ivireanul în secolul al XVIII-lea”, în vol. *Antimiana*, II, antologie de studii, comunicări și articole, editată de Centrul de Studii Medievale și Premoderne „Antim Ivireanul” – Râmnicu-Vâlcea, Bacău, Editura „Babel”, 2012, pp. 498–503; Zamfira Mihail și Paul Mihail, *Introducere*, la vol. *Antim Ivireanul, Predici. Un manuscris inedit din Basarabia (1824)* (...), 2017, p. 25.

5 Noi avansăm supoziția că vor fi fost două originale antimiene ale *Didahiilor*. Primul a fost cel pregătit „în vederea imprimării în jurul (anul) lui 1713” și refuzat de cenzura instituită de Brâncoveanu prin intermediul conducerii Academiei Domnești – cf. Daniel Barbu, *Scrisoare pe nisip. Timpul și privirea în civilizația românească a secolului al XVIII-lea*, București, Editura „Antet”, 1996, p. 75 –, refuz întemeiat, după noi, pe cel puțin trei motive obiective, dar și subiective, asupra cărora nu insistăm aici; acest original va fi rămas prin scriptele Academiei Domnești? Îi va fi fost restituit autorului? Al doilea original credem a fi fost „ciorna” rămasă în „portofoliul” mitropolitului, ciornă în care a adăugat cele două scrisori de dezvinovățire față de domnitor sau cuvântul la înmormântarea (din 1716) a soției lui Nicolae Mavrocordat și în care prima didahie avea, desigur, provizoriu, titlul *Aceasta o am zis când m-am făcut mitropolit*, titlu imposibil – deontologic vorbind – în exemplarul pentru tipar; acest al doilea original antimian va fi fost copiat de către Efreim grămăticul și se va impune odată cu ediția critică din 1972.

6 citatele noastre – din partea întâia a demersului de față, respectiv, din revista „Martyria”, nr. 1/2017.

7 Gabriel Strempel, *op. cit.*, p. XLVI.

8 v. Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, pp. 84–85.

tul părintele nostru Nicolae), 194 – 202 (*Cuvânt de învățătură în 25 a lunii Dechemvrie, la nașterea Domnului nostru Iisus Hristos*), 126 – 128 (*Cuvânt de învățătură la Obrezaniia lui Hristos*), 188 – 193 (*Cuvânt de învățătură asupra omului mort*) din volumul Antim Ivireanul, *Opere*, ediția 1972, acel miscelaneu fiind dăruit Academiei Române, în 1881, de către Dim. A. Sturdza (care nu va fi fost interesat de ceva din istoria manuscrisului).

Întrebarea firească: dacă Eminescu va fi cunoscut acest miscelaneu (și implicit *Didahiile* din el, ca texte proprii ale lui Antim Ivireanul) nu poate avea un răspuns pozitiv, întrucât Dimitrie A. Sturdza – „istoric diletant și fantezist, dar politician liberal de mare influență și mai ales un om care nu iartă niciodată o ofensă”, cum îl caracterizează un istoric literar de azi⁹ – a fost satirizat în tușe groase de Eminescu, în chiar acel an 1881, în *Scrisoarea III* („Vezi colo pe urâciunea fără suflet, fără cuget...”), la mijloc fiind, desigur, aversiunea poetului față de partidul „roșilor”. Întrebarea noastră, rămânând în căutarea/așteptarea unui alt miscelaneu, alt colecționar sau alt lăcaș ce va fi reținut fragmente, măcar, din *Didahiile* antimiene, mai implică o interogație corelativă: având el însuși o vechime de cca 150 de ani, de circulație și folosință, miscelaneul nr. 302 nu va fi avut, la rândul lui, după obicei, alte copii dintre care una să fi fost văzută și de ochii agili ai lui Eminescu?

Ne mișcăm, așadar, pe „linia subțire” a supoziției, dar nu fără rost...

Ce și cât va fi știut Eminescu despre și de Antim Ivireanul

Se vede, însă, că procedura noastră de a avea în continuare doar un vector-țintă, anume cunoașterea de către Eminescu a *Didahiilor* antimiene, de unde să identificăm alte analogii, „reflexe” ori preluări creatoare, mai multe decât am arătat anterior, și-a dovedit limitele, încât va trebui să o asociem unei perspective mai cuprinzătoare, respectiv, cunoașterea culturii vechi românești de către Eminescu, vectorul-țintă fiind reliefaarea, din cadrul acesteia, a personalității și activității lui Antim Ivireanul ca reper și posibil model atitudinal și, în parte, creativ.

Eminescu ar fi putut afla despre Antim Ivireanul de la primii cititori de cărți și manuscrise vechi românești cu care a venit de timpuriu în contact direct ori pe cale livrescă. Sensibilizat din familie (prin rugăciunea cu psalmi și lecturi din *Viețile sfinților*, texte ale lui Dosoftei) pentru citirea slovelor vechi bisericești, adus de tatăl său la gimnaziul româno-ger-

⁹ Mircea Anghelescu, Prefață, la vol. Moses Gaster, *Literatura populară română*, ediție, prefață și note de..., București, Editura „Minerva”, 1983, p. XVII.

man din Cernăuți, va locui ca un „copil de suflet”¹⁰ în casa profesorului ardelean (fruntaș pașoptist) Aron Pumnul, a cărui bibliotecă, deopotrivă a gimnaziștilor (situată în casa mică din curte), o va ordona și parcurge în bună măsură și al cărui *Lepturariu* îi va oferi primele repere într-un univers al cărții românești de până atunci. De la nobilul profesor respectat și iubit de toată urbea bucovineană – cel care mergea adesea, cu căruța și elevi, la Mănăstirea Putna, de unde împrumuta cărți pentru a le valorifica la clasă și în *Lepturariu* și, nu o dată, pentru a le împrumuta, la rândul lui, colegului Timotei Cipariu de la Blaj în vederea includerii în volumele *Crestomației* pe care o pregătea –, va deprinde viitorul poet interesul de a-și procura (uneori în condiții financiare precare) cărți necesare multiplelor sale preocupări intelectuale și artistice și de a le împrumuta și el apoi, pentru scopuri culturale majore, cum a făcut-o pentru *Crestomația* lui Moses Gaster. În plus, odată cu înfiriparea primelor poezii și confirmarea talentului (debutul, cu poezia *Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină*, în broșura *Lăcrămioarele învățăceilor gimnasiaști din Cernăuți la mormântul prea iubitului lor profesoriu Aron Pumnul răpăusat într-a 12/24 ianuarie 1866*), își va asuma „în contul propriu” teza (și indemnul) magistrului Cipariu privind posibilitatea și necesitatea „de a reînvia și a reintroduce formele viabile din limba veche în țesătura modernă a limbii române”¹¹; teză care-l va fi animat pe savantul blăjean al vremii să alcătuiască *Crestomație sau anecdotă literare din cărțile mai vechi și mai nouă românești, tipărite și manuscrise, începând de la secolul XVI până la al XIX, cu notiță literară*, antologie în mai multe volume, dintre care n-a apărut decât primul, în 1858, cu fragmente din tipărituri din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, însoțite de ampla introducere – *Notiță literară* – „cea dintâi schiță a literaturii române vechi”¹².

În această *Notiță* – de 38 de pagini! – Timotei Cipariu se vedește primul dintre autorii noștri din secolul al XIX-lea care îl menționează pe mitropolitul de origine georgiană și cu sfârșit martiric, Antim Ivireanul¹³ și de aici ar fi putut afla întâia oară tânărul Eminescu despre memorabila personalitate a culturii noastre vechi. Acest lucru se va fi întâmplat fie la Cernăuți, unde profesorul Aron Pumnul va fi primit primul volum al *Crestomației*, apărut în 1855 (a doua ediție în 1862), fie la Blaj, unde, afectat de moartea profesorului ardelean și fascinat de „Mica Romă” a Școlii Ardelene, tână-

¹⁰ v. Ion Filipciuc, *Lăcrămioarele învățăceilor ... și Eminescu*, întregite cu facsimila broșurii din 1866. Câmpulung Bucovina, Ed. Biblioteca „Miorița”, 2001, p. 47; v. și Petru Rezuș, „Copilul de suflet Mihail”, în vol. *Aron Pumnul (...)*, Iași, 1994, pp. 79-84.

¹¹ Dan Zamfirescu, *Eminescu și literatura română veche*, în vol. D.Z., *Studii și articole de literatură română veche*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 38; ibidem, în vol. D.Z., *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 45.

¹² *Ibidem*.

¹³ v. Gabriel Strempel, *Antim Ivireanul*, București, Editura Academiei Române, 1997, p. 15.

rul poet ajunsese pe jos pe „drumul împărătesc”¹⁴, în 1866, sperând să-și continue studiile și fiind avid de lecturi. Totuși, nu doar din *Notița* magistrului Cipariu va fi aflat Eminescu câte ceva despre Antim Ivireanul și activitatea lui, pentru că, parcurgând inventarul din 1858 al cărților din biblioteca gimnaziștilor cernăuțeni, publicat de Al. Vasiliu¹⁵, descoperim, la numărul 67 o lucrare tipărită de Antim Ivireanul, respectiv:

– (nr. 67) *Carte sau lumină cu drepte dovediri de'n dogmele bisericii răsăritului, asupra dejghin(ă)rii Papistașilor, descoperită și așăzată de prea învățatul Ermonah Maxim Peloponesianul, acuma întâi tipărită pe limba românească, cu porunca și cu toată cheltuiala a pre-luminatului și pre înălțatului Domn și oblăduitoriu a toată Țiara Românească Ioann Constantin B.B. Voievod, purtând cîrma pravoslaviei Sfințitul Mitropolit Kyr Teodosie. Și s-a tipărit în tipografia domnească a sf. Mănăstiri Snagov la anul 1699 de smeritul ermonah Antim Ivireanul, pentru ca să se dea dar pravoslavnicilor* – lucrare donată de Zbiera Ion, studhinte de'n VII.

Comparând acest titlu (înscris în catalogul bibliotecii) cu titlul original:

„*Carte sau Lumină cu drēpte dovediri din dogmele Besēricii Răsăritului asupra dejghin(ă)rii Papistașilor, descoperită și așezată de prea învățatul ieromonah Maxim Peloponesianul, acum întâi tipărită pe limba rumânească, cu porunca și toată cheltuiala a prea Luminatului și înălțatului domn și oblăduitoriu a toată Țara Rumânească Ioann Constandinu B.(asarab) B.(râncoveanu) Voevod. Purtîndu cîrma Pravoslaviei Prea sf(i)nțitul Mitropolit Chir Thedosie. Și s[-]au tipărit în Tipografia Domnească în Sf(i)nta mănăstire în Sneagov. La anul mîntuirii lumii 1699, în luna lui aprilie, de smeritul întru Ieromonahi Anthim Ivireanul ca să se dea dar Pravoslavnicilor*”¹⁶,

este foarte evident că bibliotecarul (profesorul Pumnul sau un „studhinte”) a actualizat grafia după norme din prima jumătate a secolului al XIX-lea, norme ale urmașilor din acest secol ai Școlii Ardelene, între care Aron Pumnul, iar, pe de altă parte (și aici, presupunem ca scriptor un gimnazist!), că opțiunea de a începe cu literă minusculă cuvinte scrise de Antim cu majusculă denotă ignorarea (încă o dată!) unei norme filologice elementare, anume, corectitudinea transcrierii. Cartea , „scrisă în limba română cu slove chirilice”, menită să lumineze „pravoslavnicii” (dreptcredincioșii) cu dogmele Bisericii Ortodoxe pentru a combate doc-

¹⁴ v. Ion Filipciuc, *Drumul împărătesc al poetului*, Târgoviște, Editura „Macarie”, 1999.

¹⁵ v. Aurel Vasiliu, „Elevul Mihai Eminescu în lumina cărților”, în vol. *Caietele Mihai Eminescu*, studii, articole, note, documente, iconografie și bibliografie, prezentate de Marin Bucur, IV, București, Editura „Eminescu”, 1977, p. 241.

¹⁶ transcriere efectuată după vol. Antim Ivireanul, Opera tipografică, realizat de arhim. Policarp Chițulescu (coord.), Doru Bădără, Ion Marian Croitoru, Gabriela Dumitrescu, Ioana Feodorov, București, Institutul Cultural Român, 2016, p. 67.

trina catolicilor („Papistașilor”) într-un „moment de maximă amenințare la adresa identității și unității spirituale a românilor”¹⁷ – ceea ce, parțial, s-a petrecut în Ardeal prin trecerea forțată a multora la uniație – a putut să stârnească interesul elevului Eminovici; despre el colegii de gimnaziu recunoșteau că: „Cele mai bune note le avea Eminescu din religie, din limba și literatura românească și din istoria universală”¹⁸, domenii în care va excela și mai apoi, când se va dovedi un pertinent adept al „cugetării sacre”, neîmpăcat cu gândirea secularizată, un scriitor de excepție, un fervent combatant pentru drepturile istorice ale românilor.

În perspectiva istorică, Eminescu va sublinia pregnant aportul Bisericii strămoșești, prin lumina cărții, la apărarea și păstrarea „identității și unității spirituale” a neamului românesc: „Epoca reformațiunii, răspândindu-se prin periferii, au ajuns în Ardeal; Calvinii începuseră a traduce cărți bisericești în românește pentru a atrage la reformă și poporul românesc. Ei bine, biserica și domnii noștri au combătut reforma cu armele ei proprii. Au pus a se traduce cărțile bisericești (ortodoxe – n.n.) în limba românească, au introdus limba poporului în biserică și în stat, în locul celor străine hieratice. Dacă chiar ar fi existat înclinări de dialectizare a limbei noastre, ele au încetat din momentul în care biserica au creat limba literară, au sfințit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi literare și de stat...”¹⁹. Momentul acela este al lui Matei Basarab, al *Cazaniei* lui Varlaam, al lui Dosoftei (mult iubit de Eminescu din copilărie), al *Bibliei* lui Șerban, ca și al lui Antim Ivireanul, cel ce a desăvârșit intrarea limbii române în cultul liturgic și și-a rostit *Didahiile* în cea mai autentică limbă populară. Nu știm, însă, dacă Eminescu va fi conștientizat astfel și importanța mitropolitului cărturar și tipograf. Îi vor fi fost suficienți – pentru susținerea ideii – Varlaam și Dosoftei și Șerban? Atunci nu și-ar fi căutat informații și surse de expresivitate poetică în atâtea cărți și manuscrise pe care și le procura și le purta cu el ca singură avere! Cât despre Antim, caterisitul, numele lui era prohibit, iar tipăriturile lui se imprimau ori se copiau mai totdeauna fără numele lui, ceea ce îi făcea pe unii să le fragmenteze în miscelaneu sau chiar să le completeze adaptativ în raport de necesități ori diverse interese.

Această ultimă situație o întâlnim într-o altă tipăritură din inventarul bibliotecii gimnaziștilor cernăuțeni, înscrisă la numărul 65, cu titlul *Adunare de pilde filosoficești și rugăciuni bisericești așezate pe fiășcare și foarte folositoare fieșcăruia ce iubește cetirea, tradusă de’n grecește în românește și tipărită*

¹⁷ cf. D.B. (Doru Bădără), în vol. *Antim Ivireanul, Opera tipografică* (...), 2016, p. 68

¹⁸ Teodor Ștefăneli, în vol. *Amintiri despre Eminescu*, antologie și ediție îngrijită de Ion Popescu, Iași, Editura „Junimea”, 1971, p. 157; idem, în vol. *Ei l-au văzut pe Eminescu*, antologie, ediție, note, bibliografie de Cristina Crăciun și Victor Crăciun (...), Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 1989, p. 81.

¹⁹ Mihai Eminescu, *Cărțile bisericești*, în: „Timpul”, VI, 1881, 10 octombrie, p. 1 – apud Mihai Eminescu despre cultură și artă, ediție îngrijită de D. Irimia, Iași, Editura „Junimea”, 1970, p. 216.

acum a 3-a oară cu cheltuiala unui de neam rumânesc iubitoriu, 1835²⁰. Este vorba de o culegere de texte sapiențiale, care aduce cu o tipăritură târgovișteană, din 1713, a lui Antim Ivireanul, anume *Pilde filosofești de pe limba grecească tîlmăcite rumîneaste, carele cu cucerie s[-]au închinatū prea Luminatului oblăduitoriu Țării Rumânești Ioannū Constandinū Basarab Voevodū, fiind Mitropolit chir Anthim Ivireanulū. De chir Manul al lui Apostolū, cu a cărui cheltuială acum întîi s-au tipărit în Tîrgoviște la leat 7221*²¹. O lucrare apărută, în același an, mai întîi în limba greacă, sub titlul „*Maxime ale unor vechi filosofi, traduse din italiană în limba noastră simplă...*” (neo-greaca populară), după ce fusese tradusă din franceză (autorul ei: Antoine Galland, care, după cum se vede, era eludat, odată intrată în circulație lucrarea sa!) în italiană, de către Anton Maria del Chiaro, și din italiană în greacă de către preotul grec Ioan Avramios, venit de la Veneția, iar apoi, din greacă în limba română „simplă” (și ea!) de către Antim Ivireanul. Lucrarea în limba română a cunoscut mai multe reeditări, în 1783, Râmnic; 1808, Brașov; 1814, Sibiu; 1864, București²² – ceea ce denotă că tipărirea din 1835 (pe care Moses Gaster, fără dubii, dar și fără destulă informație și analiză, o socotea drept „a doua ediție”²³ a „Pildelor filosofești...” din 1713 traduse și imprimare de „vlădica Antim”) nu va fi fost identică, va fi avut fragmentări ori completări care-i vor fi eludat identitatea originală și conștientizarea acesteia.

Că Eminescu, cu apetitul lui aparte pentru cărțile vechi, va fi citit această lucrare pe când era elev sau în 1871, când îl regăsim custode

al bibliotecii gimnaziștilor cernăuțeni, putem deduce și din faptul că, în 6 martie 1875, pe când conducea Biblioteca Centrală din Iași propunea spre achiziționare, între alte 17 tipărituri, și „*Pilde filosofești*”. Lipsesc 3 foi la început și titlul. 1 vol. 16° legat²⁴. În legătură cu acest exemplar incomplet, Alexandru Elian a opinat că ar fi putut fi ediția 1783, Râmnic sau 1795, Sibiu, fiind, însă, vorba de *Fiore di virtù*, în traducere românească, observă Rosa del Conte, care preia informația lui Nicolae Iorga despre tipărirea lui Antim *Pilde filosofești*, din 1713 și optează pentru aceasta sau o reeditare a ei²⁵. Neavînd pagina de titlu, poate că Eminescu nu va fi știut că este o tipăritură a lui Antim, ci numai una dintre multele cărți vechi din care sorbea înțelepciunea și se încânta de farmecul limbii („uimitor” însușite de către Ivireanul, cum remarcă G. Călinescu).

În perioada sa ieșeană (1874–1877), Mihai Eminescu, în pasiunea lui specială (dobîndită de la Aron Pumnul, dar dezvoltată și din resorturi proprii) pentru trecutul românesc (ultragiât prin rapturi mai recente asupra Bucovinei și Basarabiei) și pentru cartea veche, tipărită ori copiată/manuscrisă, a continuat, cum a făcut-o oriunde și oricînd (la Cernăuți, la Viena și Berlin, apoi la București), să-și procure „multe vechituri, din manuscrise și tipărituri vechi românești”²⁶ care-i constituiau, în cufere, „biblioteca”, singura sa avere. Își făcuse obiceiul – consemna profesorul Ioan

²⁰ v. Aurel Vasiliu, în op. cit.

²¹ *ibidem*.

²² Moses Gaster, *Literatura populară română (...)*, 1983, p. 138.

²³ V. Antim Ivireanul, *Opera tipografică (...)*, 2016, p. 182.

²⁴ v. Alexandru Elian, „Eminescu și vechiul scris românesc”, în: *Studii și cercetări de bibliologie*, 1955, nr. 1, p. 133; v. și Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, ediție îngrijită, traducere și prefață de Marian Paparagi. Cuvînt înainte de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Postfață de Mircea Eliade, cu un Cuvînt pentru ediția românească de Rosa del Conte, Cluj, Editura „Dacia”, 1990, p. 416.

²⁵ v. Rosa del Conte, op. cit., p. 419.

²⁶ cf. într-o scrisoare adresată de Eminescu lui Maiorescu, în octombrie 1877, când i se cerea să vină la București și dorea să le ia cu el – v. Florica Dimitrescu, „Mihai Eminescu și limba veche”, în vol. F. D., *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973, p. 247.

Scurtu – „să reproducă în „Cd.I.” („Curierul de Iași” – n.n.) bucăți din scrieri mai vechi românești”²⁷, pentru a exemplifica stilul cumpătat, frazarea ritmată și expresivitatea cuvintelor și a locuțiunilor, pentru a utiliza, ca niște constante ale limbii, asemenea arhaisme, în contextul tendințelor din epocă de înnoire și modernizare, nu o dată exagerate, inadecvate. Tot astfel, Eminescu obișnuia de „citea (din textele vechi) la întruniri literare (...), ba și ca profesor da elevilor de tradus pe nemțește fragmente din „Cronici” ...”²⁸. „Limba literară, nu cea grăită în societatea cultă, limba cronicarilor și a legendelor – avea să scrie el în ziarul „Timpul”, la București – e pe alocurea de o rară frumusețe. Multe texte și bisericești și laice au un ritm atât de sonor în îmbinarea cuvintelor, încât e peste putință ca frumusețea stilului lor să se atribuie întâmplării și nu talentului scriitorului și dezvoltării limbii”²⁹.

Cu Moses Gaster despre „literatura poporană” și despre „vlădica Antim”

Cunoașterea complexă și profundă a limbii române, în reperele ei lexical-istorice și în structurile ei morfo-sintactice stabile, organice³⁰, îi va fi de mare folos, la Iași, lingvistului H. Tiktin, fapt recunoscut cu probitate de către acesta, care îl consulta adesea pentru a percepe mai adecvat semantica unor cuvinte și spiritul limbii autohtone; pe de altă parte, este de reținut că, pentru o însușire cât mai bine cumpănită și autentică a limbii române în contextul începutului modernizării noastre culturale, Eminescu, încă de la Cernăuți³¹, se orientase corect, evitând exagerările etimologiștilor, ca și adopția fără măsură a neologismelor, iar pentru toate acestea s-a implicat în adevărate „campanii de presă”, scrisul său, fie cel beletristic, fie cel publicistic fiind adevărat model în epocă. Totodată, ideea lui Eminescu, lăstărită cumva din *Lepturariul* „pumnulist” și din *Crestomația* cipariană, precum că, în cultura noastră medievală, s-a făcut, chiar dacă fără experiență și conștiință estetică, dar cu talent, pe alocuri, literatură – mai calificat, mai precis, Eugen Negrici o numește cu sintag-

²⁷ v. I. Scurtu, în vol. Mihai Eminescu. *Scrieri politice și literare. Manuscrise inedite și culegeri din ziare și reviste*. Ediție critică de ..., vol. I (1870-1877), București, 1905, p. 324.

²⁸ I. Scurtu, în *op.cit.*, pp. 324-325

²⁹ (Eminescu) în *Timpul*, 21 nov. 1881 – apud Fl. Dimitrescu, *op. cit.* . A se compara această idee, în virtutea analogiei și ca o precedentă, cu aceea a criticului și istoricului literar din zilele noastre Eugen Negrici, cel din seria *Expresivitatea involuntară*.

³⁰ pentru care v. cap. *Filologie. Folclor* din vol. Mihai Eminescu, *Fragmentarium*, ediție după manuscrise, variante, note, addenda și indici de Magdalena Vatamaniuc, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, pp. 239-274; v. și cap. „Despre limbă”, în vol. *Mihai Eminescu. Despre cultură și artă* (...), 1970, pp. 211-237.

³¹ v. Teodor Stefanelli, în vol. *Ei l-au văzut pe Eminescu* (...), 1989, p. 80: (elevul Eminoviciu „vorbea românește mai corect decât noi, și se ferea și de așa-numitele expresii pumnuliste...”).

ma „expresivitatea involuntară” –, ea a fost, la București, un „răsad bun” pentru opera comparatistă a savantului Moses Gaster, pornită, la rândul ei, din premisa că literatura bizantină și literaturile sud-est europene medievale (acestea, chiar și informe) au constituit un vehicul pentru pătrunderea literaturii ebraice pe continentul european. Adept al teoriei difuzioniste a englezului Benfey, care opina că nu există, în literatura popoarelor, motive literare originale, ci o continuă migrare a acestora din anumite zone de difuziune și prin lanțuri de verigi de selecție și de adaptări, Gaster ajungea, în urma unor investigații comparatiste inedite, să scrie că, în arealul și în răstimpul difuziunilor: „Poporul român nu s-a izolat de orice contact cu cele(l) alte popoare și nu s-a hrănit, în cursul secolilor, cu fărâmituri căzute de la masa anticității clasice. Dimpotrivă, vedem pe poporul român într-o vecinică mișcare, dezvoltând o energie intelectuală cum e proprie popoarelor pline de viață și de viitor. Poporul român a șezut la aceeași masă deopotrivă cu celelalte popoare moderne, s-a hrănit cu același nutriment, s-a adăpat din același izvor și *literatura populară română* formează o verigă în lanțul de aur ce leagă popoarele între dânsle”³².

Interpretând literatura într-un sens quasi-originar, dar și medieval – ceea ce este text (scris, dar și oral)³³ –, Gaster, în volumul *Literatura populară română* (1883), ca și în *Crestomația sa* (1891, două volume), în spiritul magistrului său, nu era interesat în mod expres de originalitatea adaptării motivului literar de către un autor sau un popor și nici, cu atât mai mult, de valorizarea estetică (normă a selecției), ci și-a extins investigația, după

cum se rezumă Mircea Anghelescu (editorul său la centenar), „asupra tuturor textelor care circulă în folclor, pe cale orală sau în scris, indiferent de finalitatea lor; el supune cercetării atât folclorul propriu-zis, în înțelesul modern al cuvântului, cât și literatura «populară scrisă», textele sapiențiale, taumaturgice, rețete suflotești și trupesti, cărțile populare, amulete, cărți de prevestiri, de vise ș.a., într-un cuvânt, tot corpusul de texte care modelează și determină profilul spiritual al unui popor în spațiul culturii sale tradiționale”³⁴; acestor texte, cu diferitele lor secvențe, cercetătorul se străduiește să le refacă drumul universal al difuziunii, fără a eluda, totuși, pe acelea ce îi apar a fi alcătuiuri autohtone, precum *Miorița*, despre care comparatistul înveterat conferă: „Până acum (...) n-am găsit la alte popoare o analogie perfectă cu *Miorița*...”³⁵. În pofida unor inerente erori din impresionantul său travaliu, ceea ce mai este demn de subliniat este că, Gaster, în cărțile sale, face, în spiritul epocii la noi (al lui Hașdeu, al lui Eminescu ș.a.), o conjuncție între literatura poporană scrisă și „literatura poporană nescrisă”, aici fiind „pentru întâia oară în chip programatic și pe larg cercetată literatura populară în legătură cu creația auctorială românească”³⁶.

La toate acestea va fi contribuit și Eminescu, care, în afară de multe idei lămuritoare din discuțiile prelungite cu Gaster, i-a împrumutat acestuia, pentru laboratorul lucrărilor sale, zece cărți și manuscrise din biblioteca lui ambulantă³⁷ (consemnate apoi onest de către savant în subsolul paginilor); e vor-

³² Moses Gaster, *op. cit.*, p. 3.

³³ v. Adrian Marino, *Hermeneutica ideii de literatură*, Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 1987, pp. 38–41, 53–54 ș. a.

³⁴ Mircea Anghelescu, în vol. *Moses Gaster*, *op. cit.*, p. IX.

³⁵ Moses Gaster, *op. cit.*, p. 315.

³⁶ Mircea Anghelescu, în *op. cit.*, p. XII.

³⁷ cercetate de Alexandru Elian în *op. cit.*, unde, pentru a reconstitui cât de cât biblioteca poetului, le pune în relație cu cărțile și manuscrisele lui Eminescu donate Academiei de către Titu Maiorescu, în 1902.

ba de lucrări tipărite ori miscelane de până la 1830, când organicitatea limbii și a culturii vechi românești pe relația Orient-Occident s-a văzut contracarată de aplombul „modernității” de sorginte occidentală, care a adus cu sine și un spirit auctorial pregnant. O remarcă a Rosei del Conte în această privință, anume că: „Eminescu vedea iremediabil întreruptă această tradiție tocmai începând din 1830, de acord în aceasta cu prietenul său filolog Gaster, care refuza să introducă în *Crestomația* lui texte de epocă ulterioară”³⁸ – această remarcă ne permite să observăm că, după o primă etapă, aceea a redactării poemului *Epigonii* (1870), cu viziunea antinomică asupra raportului dintre tradiția „de aur” și inovația derizorie din zilele sale, Eminescu se va consacra îndeosebi trecutului, *recte* istoriei, limbii și culturii noastre vechi, medievale, dar nu cu interesul savantului comparatist, ci cu năzuința de a-și hrăni spiritul și gustul artistic cu valorile acestuia și a le transpune subtil în creația proprie, ca soluție personală la problemele limbii literare în epocă (și nu numai). În acest sens, îl evoca și Gaster mai târziu: „Când îi plăcea vreo frază îmi spunea: „la mai citește o dată că tare îmi place!” sau „Știi că zice bine!” Și din când în când lua câte o fițuică de pe masă și copia o frază sau un cuvânt care-i plăcea mai mult. Nu mă îndoiesc că pe urmă aș fi putut ușor să le găsesc în poeziile sau scrierile lui. El avea obiceiul de a copia des ceea ce a scris odată și a tot schimba și netezi cuvintele și nu am nicio îndoială că frumusețea limbii sale se datorește citirii textelor vechi pe care se vede că el le citise odinioară”³⁹ (sublinierile noastre, I. St. L.). În același sens remarca, în continuare, și Rosa del Conte despre exercițiul scripturistic al lui Eminescu, în primul rând cel legat de limba poetică: „recufundând-o în izvoarele trecutului, din care avea să țâșnească, cum spunea el despre vremuri, «proaspătă și limpede» în toată frumusețea vigoriei ei feciorelnice”. O limbă «hrănită din cea mai aleasă floare a unei vechi și bogate culturi», cum o definea Elian: veche și miraculos de tânără, cum se întâmplă cu orice sinteză înfăptuită printr-un act creator într-adevăr vital”⁴⁰.

Unde va fi având un loc și un rol Ivireanul Antim în acest univers încercăm să elucidăm, adăugând, la cele menționate mai sus, alte noi referințe, alese, mai întâi, din cărțile lui Moses Gaster. Acest savant evreu care ne-a lăsat mărturii calde despre Eminescu și despre limba și cultura română medievală și premodernă⁴¹, dovadă că se va fi pătruns de orizontul uni-

³⁸ Rosa del Canto, *op. cit.*, p. 281.

³⁹ M. Gaster, scrisoare din 11 ian. 1934, în vol. Nicolae Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, II, p. 389 – apud Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 248.

⁴⁰ Rosa del Conte, *op. cit.*

⁴¹ și care l-a apărut pe Eminescu de acuza de antisemitism, scriind: „Se zicea că era antisemist. Pe atunci antisemitismul era foarte răspândit, dar el n-a fost contaminat de acest virus, foarte rar a abordat chestiunea evreiască în ziar și numai o dată sau de două ori în poemele sale, unde i-a satirizat pe greci și a adăugat, de ase-

versal și simțirea românească a marelui poet (un posibil mentor pentru el⁴²), s-a bucurat din plin, în lungile discuții despre literatura veche din țările române, de competența lui Eminescu, substanțială, generoasă și creativă⁴³ și de sprijinul lui concret; de aceea presupunem ca firesc faptul că informațiile și interpretările referitoare la una sau alta dintre lucrările literare analizate, vor fi fost deopotrivă și ale lui Eminescu.

Astfel, încă de la prima carte populară, *Alexandria*, analizată în volumul său *Literatura populară română*, Moses Gaster îl invocă pe del Chiaro, secretarul florentin al Brâncoveanului, autorul cărții despre *Revoluțiile Valahiei* (1718, Veneția) – autor citat și în *Crestomație sau aneacte literare* (Blaj, 1858, p. XXXIII), de Timotei Cipariu și în *Cuvinte din bătrâni* (vol II, 1879, p. XXXI), de către B.P. Hașdeu. Gaster îl invocă, însă, pentru că del Chiaro a atestat *Alexandria* tipărită în vremea lui Antim (fără să spună că acesta a tipărit-o și fără să fie văzută până acum de către vreun cercetător)⁴⁴; de aceea, savantul se cantonează în analiza unui manuscript din 1704 (aflat în posesia lui B.P. Hașdeu, după ce aparținuse episcopului Dionisie al Buzăului). Pentru noi este importantă citarea lui Anton Maria del Chiaro, care, în cap. *Fuga lui Mavrocordat din București spre Dunăre*, scrie rânduri adevărate,

menea, un cuvânt despre evrei” (cf. *Moses Gaster în corespondență*, ediție îngrijită, prefațată, note și indici de Virgiliu Florea, București, Editura „Minerva”, 1985, p. 27).

⁴² v. Dan Zamfirescu, *Studii și articole* (...), 1982, p. 48; idem, *Contribuții* (...), 1981, p. 52.

⁴³ cf. Alexandru Elian: „Întinsele cunoștințe în domeniul vechiului tipar românesc ale lui Eminescu, posibilitatea de orientare într-un sector divers și dificil, ca acela al manuscriselor, unite cu o temeinică cunoaștere a paleografiei chirilice, promiteau să dea, pe viitor, un eminent specialist în toate problemele legate de scrisul românesc” (op. cit., pp. 135–136).

⁴⁴ v. Anton Maria del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, (...), studiu introductiv și note de arhimandrit Mihail Stanciu și Academician Gabriel Strempel, București, Editura Basilica Patriarhiei Române, 2012, pp. 148–154.

de prețuire pentru Antim și de înfiorare față de pătimirea lui mucenicească. Deducem, așadar, că aceste rânduri îi vor fi fost cunoscute lui Eminescu, mai întâi, în rezumat, de la Cipariu, apoi *in extenso* din volumul evocat și în discuțiile cu Gaster. Din păcate, la imaginea de mare tipograf și cărturar, de patriot român a Ivireanului, del Chiaro, care dă o prea sumară listă a tipăriturilor din epoca lui Antim⁴⁵, nu adaugă nimic, catolic fiind, despre oratoria ortodoxă a lui Antim, ca să-i fi stârnit interesul artistic lui Eminescu. Pe de altă parte, faptul că, în cel puțin două rânduri, Gaster scrie despre „vlădica Antim”⁴⁶, denotă o anumită familiaritate a lui (ca și a lui Eminescu) cu personalitatea acestui eminent realizator de tipărituri vechi românești.

Într-un al doilea rând, evocând anume tipărituri ale lui Antim, asimilat prioritar în această calitate, cei doi cercetători, Gaster și Eminescu, se pare că au fost interesați mai ales de conținutul (moral-spiritual) al acestor lucrări și mai puțin de personalitatea tipografului lor. Așa se întâmplă cu *Floarea darurilor*, considerată ca fiind „tipărită întâiași dată la 1700 în Snagov”⁴⁷ și din care extrage „vestita legendă despre finix”, pe care o întâlnim și în *Didahiile antimiene*⁴⁸, dar Gaster nu știe de aceasta; așa se întâmplă și cu *Mărgăritarele Sfântului Ioan Gură de Aur* (Zlatoust), traduse în românește de Radu Greceanu, tipărită la București, în 1691, și la a căror imprimare va fi avut un rol și Antim Ivireanul; nu altfel se întâmplă, totuși, cu mai sus citată tipăritură *Pilde filosofești*, realizată la Târgoviște, în 1713,

⁴⁵ v. Anton Maria del Chiaro, *op. cit.*, pp. 68–69; v. și Moses Gaster, *op. cit.*, p. 138.

⁴⁶ v. Moses Gaster, *op. cit.*, p. 138 ș.c.l.

⁴⁷ ibidem, p. 94 ș.a.

⁴⁸ v. Antim Ivireanul, *Opere*, (...), 1972, p. 191 („Cuvânt de învățătură asupra omului mort”).

de către „vlădica Antim”⁴⁹, despre care apoi nu se amintește nimic, măcar ca promotor al tipăriturilor moral-filosofice și duhovnicești, interesul centrându-se asupra acestora, cu toată substanța lor sapiențială.

Un alt aspect, de data aceasta revelatoriu, este acela al textelor antimienne copiate (uneori, chiar de către Eminescu), ceea ce denotă o cunoaștere realmente apropiată a măcar unei părți din opera mitropolitului, din care a selectat ceea ce i s-a părut exemplificativ pentru ideile lui din poezie, dar și din publicistică. Astfel, după cum a observat Al. Elian, *Stihuri politice ro asupra stemei prea luminatului Domn Io Constandin B. Basarab Voevod*, incluse în miscelaneul *Sinopsis adică cuprinderi în scurt a cei vechi și a cei nouă scripturi* (Râmnic, 1783), propus de poet spre achiziționare la Biblioteca Centrală din Iași, au fost „copiate din *Evangelhia* de la Snagov, 1697, unde însoțesc, pe verso paginei de titlu, stema țării”⁵⁰. Tot astfel, Alexandru Elian, încercând să lămurească sursa rugăciunii lui Calist inclusă în articolul *Cristos a înviat!*, o regăsește, ca fragmentul I, „într-o formă foarte apropiată de aceea dată de Eminescu”, în *Evhologhion adică Molitvenic*, tipăritură antimiană de la Târgoviște, 1713, în timp ce, în fragmentul II, din aceeași sursă, „textul dat de Eminescu e, pe alocuri, prescurtat, poate chiar de el însuși”⁵¹.

Este posibil ca asemenea exemple, ce implică analiza filologică și epigrafică de profundă specializare, să fie edificatoare pentru relația interioară a lui Eminescu cu mitropolitul cărturar și tipograf Antim Ivireanul, cel căzut martiric pentru neamul românesc și biserica lui strămoșească, dar despre care, în relația exterioară, marele poet și jurnalist nu a scris nimic, cum n-a făcut-o expres nici pentru Brâncoveanu și fiii săi mucenici, sau nici despre *Miorița* cu păstorul ei sacrificat. Nu știm dacă e cazul să ne întrebăm de ce această tăcere în fața unor subiecte ce cutremură ființa, dar dacă o facem, am avea – oprindu-ne la Antim – cel puțin două-trei răspunsuri posibile.

În pofida calităților sale de excepție, atestate de Anton Maria del Chiaro, mitropolitul Antim, în plan istoric și biografic, era asimilat epocii lui Dimitrie Cantemir și Constantin Brâncoveanu, care, după epoca de pace și înflorire a lui Matei Basarab – considerată adevăratul etalon românesc al trecutului –, au practicat o politică duplicitară față de Turcografia încă puternică, ceea ce, punitiv, a adus țărilor române, pierderea domniilor pământene și intrarea în „veacul de tină al fanarioților”, veac în care „întrăurirea Rusiei în principate crește din ce în ce”⁵², ajungând până la ră-

⁴⁹ Moses Gaster, *op. cit.*, p. 138.

⁵⁰ Alexandru Elian, *op. cit.*, p. 143.

⁵¹ v. *Ibidem*, p. 144.

⁵² v. Mihai Eminescu, *Publicistică. Referiri istorice și istoriografice* (...), Chișinău, Editura „Cartea moldovenească”, 1990, pp. 112-113 (apud M.E., „Cinci secole de istorie”, în *Timpul* din 3, 4, 7, 8, 10, 14 martie 1878).

pirea Basarabiei în 1812 (ceea ce Eminescu nu putea ierta!). În plus, și Antim, funciarmen-te ostil față de „scârbele robiei vavilonești”⁵³ a otomanilor, fusese și el duplicitar acestora și acolitului lor, domnitorul fanariot, în 1716, iluzionându-se că țara va fi salvată de austrieci (pe care, de asemenea, Eminescu nu-i agreea, fiindcă răpiseră Bucovina!)

Într-un al doilea rând, Eminescu, apărător al memoriei celor sacrificați politic pentru patriotismul lor – așa îl vedea pe Grigorie Ghica Voievod, într-un articol din 1 și 3 octombrie 1876, în „Curierul de Iași” –, ar fi fost să scrie și despre mitropolitul martir Ivireanul, cel cinstit cu evlavie în memoria populară și căruia, împreună cu Gaster, el însuși îl va fi zis cu afecțiune „vlădica Antim”; totuși, n-a făcut-o pentru că, probabil, el, care ținea cu sfințenie la „Biserica lui Mateiu Basarab și a lui Varlaam, maica spirituală a neamului româneasc, care a născut unitatea limbei și unitatea etnică a poporului”⁵⁴ nostru, nu și-a îngăduit (sau n-a apucat) să abordeze problema canoanelor carterisirii, pe care, în raport cu multiplele teme majore cu care se frământa, o va fi socotit secundară ori, dacă nu, inoportună, pe când Biserica Ortodoxă din Regatul României năzuia să-și obțină de la Patriarhia Ecumenică autocefalia.

Într-un al treilea rând, este de presupus că, dacă Eminescu, împreună cu alți cărturari ai vremii (Odobescu, Hașdeu, Gaster, Melchisedec) ar fi cunoscut majoritatea operei tipografice a lui Antim (lista lui Anton Maria del Chiaro fiind doar o sugestie și nici Odobescu, care a adus din mănăstiri tipărituri și manuscrise pentru Biblioteca Academiei nu le așează pe cele antimiene într-o ordine re-

levantă) și dacă ar fi înțeles rolul Ivireanului ierarh, tipograf, cărturar și tălmăcitor, în bătația cu ierarhii și profesorii greci, câștigată prin desăvârșirea introducerii limbii române în cultul liturgic (în dauna celei slavone sau a celei grecești) și în mlădierea limbajului eclezial după tiparele constante ale limbii neamului (astfel încât și azi, în genere, se slujește în biserică după textele lui Antim), nu ar fi pregetat să-l înscrie elogios pe linia Varlaam-Dosoftei-Șerban-Antim în configurarea limbii bisericești „pe înțeles” popular.

Tot astfel, putem fi siguri că, dacă, între nemăratele manuscrise pe care le va fi citit, ar fi întâlnit didahii recunoscute ca aparținând lui Antim Ivireanul (ca în mss. 302 evocat mai sus, dar necunoscut de poet), Eminescu, în dragostea lui necondiționată pentru limba vernaculară, pentru cuvintele și locuțiunile ei și pentru multele expresii poetice care înfloreau textele vechi, ar fi sesizat conținutul moral-spiritual înalt și profund, patosul afirmării lui într-o vreme de criză a conștiinței și virtuțile stilistice ale expresiilor și frazelor ample antimiene și n-ar fi pregetat să laude personalitatea și talentul mitropolitului orator, tot așa cum a făcut pentru mitropolitul Varlaam, autorul acelei Cazanii – *Carte românească de învățătură* – întâlnită în atâtea biserici și case din satele ardelene, mai ales, străbătute de poet; ar fi scris despre Antim cu atât mai mult cu cât acesta, înțelegându-și misiunea sacră de păstor de suflete, s-a adresat contemporanilor în limba lor (aceeași și în vremea lui Eminescu!), i-a certat pentru slăbirea credinței și înmulțirea păcatelor și a nevoilor, iubindu-i, în același timp, ca pe „frați întru Hristos” și rugându-se pentru ei îndeobște. Și-ar fi aflat afinități de credință, sens al existenței, combativitate și abnegație, fiindcă – putem afirma fără niciun dubiu – cu

⁵³ v. Antim Ivireanul, *Opere* (...), 1972, p. 7 („Aceasta o am zis când m-am făcut mitropolit”).

⁵⁴ cf. *Timput*, VII, nr. 63, din 20 martie 1881, p. 1.

nimeni dintre cei ce i-au urmat nu seamănă mai mult Antim decât cu Eminescu și cu nimeni dintre cei ce l-au precedat nu seamănă mai mult Eminescu decât cu Antim!

Acesta a fost și gândul nostru subiacent cu care am pornit demersul de față, premisa lui, ca să descoperim relaționări concrete în sprijinul ideii privind afinitățile (la distanță de timp și orizont problematic, totuși reale!) dintre cele două mari personalități ale culturii românești (și nu numai!). E vorba de afinități cultural-spirituale privind condiția de *homo religiosus*, etosul faptei, structura antinomică a ființei omenești, ca și aceea a discursului, drama înstrăinării și a adaptării, sensul moral-spiritual al existenței, scopul (de asanare și ordonare social-istorică) al combativității față de răul existențial (cu corelațiile lui), intransigența în numele adevărului, năzuința spre absolut (metaforic, *stea*), în sfârșit, abnegația și jertfirea. Complexitatea acestora nu ne îngăduie să o abordăm în contextul de față, totuși, înțelegând afinitatea în virtutea principiului analogiei – asemănare cu conștiința diferențierii –, deschidem această nișă, limitându-ne la un singur exemplu, cu titlu de sugestie semnificativă.

Rosa del Conte a insistat nu o dată să releve viața interioară a lui Eminescu ca ipostazând raportul *om-stea*, un topos mito-poetic de sorginte „mithraică și gnostică” (deci, „orientală și neoplatonică”): „omul vine dintr-o stea” și „năzuiește să se întoarcă” în câmpul astral, scăpând de *timpul muritor* și proiectându-se neabătut în extazul ascendenței; între altele, ilustra cercetătoare citează câteva versuri dintr-o variantă a *Glossei eminesciene*:

„Numai muzica din sfere
Izvorând de sus, te cheamă
- - - - -
Treacă falnic cine-o trece,
Tu te-ndreaptă dup-o rază”⁵⁵.

Or, versul ultim ne trimite, *volens-nolens*, la emblema Iivireanului – melcul ridicându-se pe o rază spre steaua divină –, pe care, fără îndoială, Eminescu o va fi văzut, sculptată, deasupra ușii de intrare în biserica mănăstirii lui Antim din București. Cu aceasta, nu vrem să spunem că emblema antimiană l-a inspirat pe Eminescu, care va fi asimilat relația între om și stea din tradiția populară, ca și din uriașa lui cultură; totuși, în fața acestui simbol al creștinului aspirând spre divinitate, poetul se va fi simțit întărit în năzuința lui interioară, luând pildă, în spiritul cărților populare *Fiziologul* și *Floarea darurilor* (binecunoscute lui), și de la ... melcul antimian, cu care-și va fi aflat nebănuită afinitate. Cât privește această inedită

⁵⁵ v. Rosa del Conte, *op. cit.*, pp. 134–138.

relaționare a lui Antim cu Eminescu, cu orizontul cultural și metafizic al proiecției lui existențiale, va trebui să ne gândim că ea nu este fără rost, că Antim era chiar un om din Orient, cu o cultură bogată, greco-orientală, care se va fi răsfrânt, alături de sursele creștine⁵⁶, în alegerea melcului simbolic.

Și, totuși, surprize ... în publicistică

La sfârșitul acestei călătorii printre scyle și caribde ale... supozițiilor și documentării, rămânem cu regretul de a nu fi aflat dacă Eminescu va fi citit în vreun miscelaneu întregul set de didahii manuscrise, rostite de „vlădica Antim”, lectura lor fiind posibilă numai în fragmente integrate în coligate, din care poetul își va fi notat expresii deosebite, folosite *tale quale* sau prelucrate, îndeosebi în poezie (mai permisivă pentru arhaisme). Și totuși, credem că și publicistica lui Eminescu se face ecou lecturilor din *Didahii*. Când citim în „Curierul de Iași” (din 30 septembrie 1977) formula „Vavilonul babiloniceii împărății”⁵⁷, prin care Eminescu definește adunătura de profitori care au năpădit, în numele Curții Imperiale de la Viena, pământul mănos și lumea pașnică a Bucovinei după răpirea ei abuzivă și frauduloasă la 1774, nu se poate să nu ne gândim, obișnuiți cu universul textelor antimiene, la „scârbele robiei cei vavilonești” din partea Împărăției Otomane, pe care Antim o vitupera abuziv în chiar cuvântul rostit la întronizarea lui ca mitropolit⁵⁸ și pentru care se prezenta poporului ca părinte sufletesc, cu misiunea de a fi „de mângâiere” în raport cu acel rău istoric de veacuri.

O paralelă semnificativă putem face, de asemenea, între alte două texte aparținând celor doi protagoniști. Întâi, un fragment, frecvent citat de exegeți, pe care noi l-am socotit totdeauna oglindind o realitate de sfârșit de ev mediu (apud J. Huizinga)⁵⁹:

⁵⁶ v. Ioan St. Lazăr, „Reflecții privind pecetea ctitorială a mitropolitului Antim Ivireanul (II)”, în *Tabor*, revistă de cultură și spiritualitate românească, Cluj-Napoca, XI, nr. 3, martie 2017, pp. 59–60.

⁵⁷ v. Mihai Eminescu, *Publicistică* (...), Chișinău, 1990, p. 76.

⁵⁸ v. Antim Ivireanul, *Opere* (...), 1972, p. 7, în didahia „Aceasta o am zis când m-am făcut mitropolit”, pe care e de presupus că Eminescu o va fi citit.

⁵⁹ v. Johan Huizinga, *Amurgul evului mediu*, (...), București, Editura „Univers”, 1970, p. 248 și urm., de unde spicuim: „Sfintele sărbători, chiar și Crăciunul se petrec în dezmăț, cu jocuri de cărți, înjurături și vorbe de ocară; dacă mustră poporul, îți răspunde că nobilii, clericii și prelații fac același lucru fără să fie pedepsiți...”; la ireligiozitatea de la sfârșitul evului mediu, se referă și Ioan St. Lazăr, în vol. *Sfântul Antim Ivireanul – «vis-tierie de daruri»*, Rm. Vâlcea, Ed. „Almarom”, 2000, p. 95 și 180, unde se citează din același Huizinga: „Numai ideea de a desfide cu adevărat cerul conferă înjurăturii farmecul păcatului (p. 252) și: „În majoritatea cazurilor de impietate, atât de intens deplânsă, avem de-a face cu dispariția bruscă a tensiunii religioase, într-o viață intelectuală suprasaturată de conținut și forme religioase (p. 255). Această stare de lucruri era, însă, coexistentă cu o seamă de „tipuri de viață religioasă” (J. Huizinga, op. cit., pp. 274–294), „care proiectau și realizau idealul de cucernicie și sfințenie”. Ivireanul ilustrează și el, ca și Bossnet, această contrareacție con-

„Că zice apostolul Pavel: „Limbile n-au lége și fac ale legii”. Iară noi, avînd lége, facem tot împotriva legii și sîntem mai păcătoș decît toate neamurile și decît toate limbile. Și puteți cunoaște aceasta, că iaște așa cum zic, că ce neam înjură ca noi, de lége, de cruce, de cuminecătură, de morți, de comîndare, de lumînare, de suflet, de mormînt, de colivă, de prescuri, de ispovedanie, de botez, de cununie și de toate tainele sfintei biserici și ne ocărîm și ne batjocorim înșine légea?! Cine din păgîni face aceasta, sau cine-s măscărește légea ca noi?...⁶⁰”.

Un ecou îndepărtat, de peste 150 de ani, întâlnim la Eminescu în mss. său 2258, f. 249:

„De mult aud lăudându-se inteligența extraordinară a românilor, deși poate nimic nu-i mai neadevărat decît această laudă. Căci pe[ce] se bazează o asemenea supoziție? Un popor căruia îi este silă de orice muncă științifică, a[l] cărui prisos de inteligență se consumă în lucrarea desigur cea mai ușoară a minții omenești, în suduituri (subl. n. I.St.L.) sau ridicare la cer a guvernanților săi, nu poate fi numit un popor inteligent”.⁶¹

În virtutea analogiei, ne putem imagina că Eminescu va fi citit didahia antimiană cu pasajul de mai sus și că ceva din retorica acestuia îi va fi rămas în subconștient, pentru ca, în ceasul anume al înfiripării textului său, ceva din amintirea (latentă) a frazei antimiene cu vectorul ei, înjurătura, să iasă către „suprafață”, ca un numitor comun, *recte*, în reflecția eminesciană privind „lucrarea desigur cea mai ușoară a minții românești”, suduitura (un sinonim).

Cu acest al doilea exemplu, mai greu, dar nu și imposibil de a fi perceput ca un „reflex”, sugerăm și dificultatea (neocolită) a demersului nostru, cotloanele subterane, dacă putem spune așa, ale apelor freatice din literatura noastră veche, rămas în subconștientul lectorului până în clipa deversării în textul acestuia. Oricât de dificil acest demers, el ne arată, prin reperele reliefate, că a meritat și ar putea să fie dus în continuare.

Cinci didahii de Antim ar fi citit, totuși, Eminescu?

În încheiere, să reținem: din partea I a textului nostru, a rezultat că Eminescu ar fi citit, fragmentar, în miscelanee, dintre didahiile lui Antim Ivireanul, următoarele:

servatoare, în didahii, care denotă „o relație direct proporțională între patosul critic în dezvăluirea păcatelor omenești și tensiunea trăirii mistice; cu cât critica e mai vehementă, cu atât ea se face din resortul unui grad mai acut al sfințeniei” (Ioan St. Lazăr, *op. cit.*, p. 96).

⁶⁰ cf. Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 25-26 („Cuvânt de învățătură. La duminica vameșului”).

⁶¹ M. Eminescu, mss. 2258, f. 249 – apud George Munteanu, *Eminescu și antinomiile posterității*, București, Editura „Albatros”, 1998, p. 89.

- „Luna lui iunie, 29 de zile, Cazanie la Sfinții Apostoli Petru și Pavel” (pentru metafora lună – „stăpâna mării”);
- „Cuvânt de învățătură la octomvrie 26, în ziua Sfântului și Marelui Mucenic Dimitrie, izvorîtorul de mir asupra cutremurului” (pentru sintagma „vânturile, valurile”);
- „Luna lui dechemvrie, 6, Cazanie la Sfântul Nicolae” (pentru sugestia întinericului „ca o mare fără-o rază”, dinainte de începutul lumii).

Acestor didahii li se adaugă, din partea a-II-a a textului nostru, relevante mai sus:

- „Aceasta o am zis când m-am făcut mitropolit” (pentru sintagma „Vavilonul babiloniceii împărății”);
- „La duminica vameșului. Cuvânt de învățătură” (pentru sinonimia înjurătura-suduitură).

Așadar, cu inerentul coeficient de probabilitate, impus „prin forța lucrurilor”, am identificat cel puțin cinci didahii antimiene pe care, din copii manuscrise disparate, răspândite prin miscelanee necunoscute nouă, Eminescu le va fi citit, valorificând secvențe expresive în opera sa și făcând o legătură prin timp între lumea lui Antim și cea a lui Eminescu, între literatura română veche și literatura modernă. E mult? E puțin? Se presupuneau/se cunoșteau ele înaintea acestui demers? Ar merita el să fie continuat?

Luiza Barcan
Alexandru Nancu

***Biserica de lemn Sfântul Nicolae din cătunul Cărpinișu, sat Anghelești, comuna Pietrari, județul Vâlcea** (I)**

Monografie

Motto: „În neștiința lor, ei nu-și dau seama că aceste biserici noi, cât de mari și de pretențioase sunt, nu ajung nici pe departe la frumusețea și valoarea artistică reală a micilor biserici de lemn moștenite din epoci de credință, clădite de evlavioșii creștini, de către meșteri însuflețiți de credință și mânați de tradiția moștenită din moși strămoși. Ei nu știu că numai cu credința în suflet se poate face artă și că într-o vreme de materialism și semi cultură ca a noastră nu se poate năzui la așa ceva” (N. Ghika-Budești¹).

Preambul

În urmă cu trei ani, căutând alte biserici de lemn uitate din județul Vâlcea², am (re)descoperit și noi, după alți istorici din deceniile șapte și opt ale secolului abia încheiat, un monument eclezial vechi, emoționant prin armonia constructivă, dar și prin smerita lui statură. Mica biserică din mijlocul cimitirului cătunului Cărpinișu, satul Anghelești, comuna Pietrari suporta cu demnitate specifică lăcașurilor de închinare biciuirile timpului și ale secularizării. Atenția ne-a fost de la bun început atrasă de planul mai rar întâlnit al lăcașului (navă cu altar și pronaos poligonal), precum și de lipsa pridvorului, semn cert, dar greu de dovedit prin documente, al vechimii bisericii. Chiar de la o primă vizionare a monumentului, câteva date se desprindeau cu claritate: suferise în timp repetate reparații și modificări, uneori neconforme cu materialul de construcție (grinzi din lemn de stejar), starea lui de conservare era precară (atac masiv de insecte și fungi), structura era compromisă, fusese tencuit și pictat în secolul al XIX-lea, avea pe grinzile exterioare semnele unei strămutări, cel puțin. Și poate nu în ulti-

* Biserica figurează în *Lista Monumentelor Istorice* având codul de clasificare VL-II-m-B-09869.

¹ N. Ghika-Budești, „Câteva biserici de lemn din Oltenia”, în B.C.M.I., anul XIX, fasc. 47, ianuarie–martie 1926, p. 2

² Continuarea unui proiect amplu de studiere, monografiere și chiar restaurare a unor biserici de acest tip din nordul Olteniei, pus în practică de către Fundația HAR în parteneriat cu Muzeul Județean Vâlcea încă din anul 2000.

mul rând, ca și alte prețioase monumente ecleziale din lemn, biserica fusese scoasă demult din cult și servea drept magazie pentru diverse materiale și unelte folosite în cimitir. Probabil, tot ce se mai aștepta de la ea era să se prăbușească într-o zi și să elibereze astfel o parcelă de teren.

Primul demers întreprins de Fundația HAR a fost măsurarea bisericii, fotografierea ei, întocmirea releveelor și apoi redactarea unei schițe monografice, folosind datele existente la acel moment. Istoria monumentului era la fel de sumară ca a mai tuturor bisericilor din lemn, pentru că puțini dintre istoricii de artă, mult prea copleșiți de importanța ctitoriilor domnești și boierești de zid, au acordat de-a lungul timpului importanța cuvenită acestor vechi lăcașe.

Într-un sat din județul Suceava (la Lămășeni), oamenii locului i-au pus un nume cât se poate de sugestiv micii biserici de lemn de secol XVIII moștenite din străbuni: i-au spus „bunica bisericilor” mai noi ridicate în zonă. În cazul nostru, aveam să descoperim nu o *bunică*, ci o *străbunică*, rămasă în viață, a lăcașelor de închinare din Nordul Olteniei, și poate chiar din toată Țara Românească, o *străbunică* a bisericilor, muntenești, depozi-tară a unei lungi și misterioase istorii.

În vara și toamna lui 2009 s-au efectuat evaluarea și expertizarea tehnică a monumentului, apoi relevarea și triangulația digitală (scanarea 3 D) și au avut loc lucrările de demontare a bisericii de lemn din cătunul Cărpinișu, comuna Pietrari, în scopul restaurării și relocării ei la Muzeul satului Vâlcean de la Bujoreni. Tot în acea perioadă, a fost extrasă fresca de pe cele două timpane ale monumentului. Marea surpriză a venit în ultima zi de lucru când, extrăgându-se stratul de frescă de pe timpanul dintre pronaos și naos, a ieșit la lumină, după aproape două secole, ceva ce rar mai găsim astăzi la bisericile de lemn: pisaniile originare ale monumentului (lucru și mai rar, e vorba despre două astfel de documente de atestare, ambele scrise pe aceeași grindă). Descoperirea și descifrarea lor ne-au determinat să reluăm cercetarea monografică a monumentului și într-un anume fel să ne reconsiderăm opiniile exprimate în studiile anterioare despre vechimea bisericilor de lemn din nordul Olteniei. Biserica cu hramul „Sfântul Nicolae” din cătunul Cărpinișu, satul Anghelești, comuna Pietrari datează, coroborând datele celor două pisanii încrustate în grinda dintre pronaos și naos, precum și unele observații legate de structura și tipologia lăcașului, de la sfârșitul veacului al XVI-lea, începutul celui de al XVII-lea. Ea este, se pare, cea mai veche biserică de lemn păstrată, a cărei atestare poate fi fără echivoc dovedită, din Nordul Olteniei.

Despre vechimea bisericilor de lemn din Țara Românească

Fenomenul ctitoririi lăcașelor de cult din lemn își pierde în timp începuturile. Cele mai multe dintre documentele existente dovedesc prezența acestora pe un întins areal încă din zorii Evului Mediu, în întreg spațiul balcanic, și mai ales în zonele care au dezvoltat dintru începuturi ceea ce astăzi îndeobște denumim o „civilizație a lemnului”. O astfel de civilizație caracterizează majoritatea zonelor dintre granițele României de astăzi, iar arhitectura în lemn, civilă și religioasă, reprezintă, neîndoielnic, un capitol important al istoriei artei noastre. Una dintre dovezile masivei utilizări a materialului lemnos în arhitectură, în Țara Românească a evului de mijloc ne este oferită de Dinu C. Giurescu în lucrarea *Țara Românească în secolele XIV-XV*: „obligația de a tăia copaci și de a-i transporta figurează de repetate ori în documente. Scutirea de darea numită „copaci” este dată și unor locuitori ai Târgoviștei (...). Aceeași scutire e trecută în alte documente ca „lemne” sau „cherestea” (...). Este sigur că din trunchiurile de copaci aduse stăpânului feudal de sătenii dependenți, în virtutea obligațiilor la care erau supuși, se făcea toată lemnăria necesară construcțiilor. O parte din aceasta, și anume „tălpile” – grinzile groase pe care se așeza orice construcție de suprafață – trebuiau lucrate de oameni dependenți în beneficiul stăpânului și constituie o dare anume menționată în acele vremuri”³.

În frumoasa sa carte intitulată *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, Nicolae Iorga subliniază atât vechimea cât și importanța bisericii de lemn în spațiul național: „Cele d’întăiu biserici românești din Țara Românească și Moldova și din părțile de peste munți au fost clădite din lemn. (s.n.) Cu biserici de acestea de lemn s’a făcut toată slujba dumnezeiască în satele și în cele câteva, foarte puține, târguri ale noastre, până în veacul al XIV-lea. (...) Chiar domnii cei d’întăiu, neavând lucrători de piatră sau material de cărămidă la îndemână, au pus să se lucreze din lemn biserici în care erau să asculte slujba și să se odihnească după moarte. (...) Abia prin veacul al XIV-lea în Țara Românească iar în Moldova prin al XV-lea au început a se clădi biserici de zid, și anume de către Domni. Nici boierii chiar n-aveau mijloacele și priceperea ce trebuiau ca să înalțe astfel de clădiri. Tocmai prin veacul al XVI-lea au prins și aceștia a zidi, dar nu biserici de mir pentru țărani, ci gropnițe pentru dâșii și mănăstiri. Satele au trăit cu biserici de lemn până prin veacul al XVII-lea (s.n.). Numai în cei din urmă 300 de ani s’a părăsit obiceiul de a întrebuința lemn pentru biserici”⁴.

³ Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV-XV*, Editura Științifică, București, 1973, cap. „Meșteșuguri și tehnici”, pp. 115-116.

⁴ Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a, Editura Ministerului de

La rândul său, istoricul Dinu C. Giurescu, apreciază că în secolele XIV–XV este evidentă preeminența lemnului, inclusiv în arhitectura sacră: „și în acest domeniu, arhitectura de lemn era covârșitor dominantă, cu atât mai mult cu cât pădurile coborau atunci de la munte și deal până în Valea Dunării (...). Din secolele XIV–XV nu s-a mai păstrat nici un fel de biserică de lemn. Dar unele monumente de acest fel, rămase până în timpul nostru, reproduc în plan și în procedeele tehnice realitățile în ființă cu peste 500 de ani în urmă”⁵.

Într-unul dintre studiile dedicate bisericilor de lemn, Paul Petrescu accentuează la rândul său asupra vechimii acestor monumente: „numeroase dintre monumentele păstrate până astăzi, datate în secolul al XVII-lea sau al XVIII-lea, reprezintă tipuri arhitectonice mai vechi cu câteva secole, ilustrând în fond arta construcțiilor din înaltul Ev Mediu românesc. Nu numai că cele mai multe dintre ele sunt clădite pe locul pe care anterior fuseseră alte lăcașuri, dar de cele mai multe ori repararea și restaurarea acestor clădiri de lemn se făcea treptat, de-a lungul anilor, înlocuindu-se ici-colo câte o grindă sau câte o bârnă, în așa fel încât la un moment dat din lemnul vechii construcții poate nu se mai afla nici o bârnă, dar forma arhitectonică și uneori chiar detaliile sunt păstrate aidoma în această îndelungă operație de copiere repetată și multiplicată. (...) Despre bisericile de lemn românești datate în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea nu se poate vorbi decât ca despre o ultimă etapă reprezentând forme artistice superioare, a unei lungi evoluții, ale cărei origini se leagă nemijlocit de începuturile artei de a construi a poporului nostru”⁶. Observația etnologului e deosebit de valoroasă fiindcă dovedește atât un proces de continuitate a ctitoririi bisericii de lemn, cât și faptul că vechea biserică era izvod pentru cea care o înlocuia la un moment dat, pe același amplasament sau pe unul nou. Ideea aceasta e susținută și de Ioana Cristache-Panait în studiul dedicat bisericilor de lemn din centrul piemontului getic: „Răpusă de vrăjmași sau doborâtă de vreme, ctitoriei de lemn îi urma, în genere, o alta tot din lemn, acestei succesiuni datorându-i-se conservarea unor forme străvechi de plan, a unor arhaice elemente constructive, a unor motive decorative preistorice, aceleași pe întreaga arie de formare a poporului nostru”⁷.

În capitolul dedicat domniei lui Matei Basarab din volumul profesorului Răzvan Theodorescu intitulat *Civilizația românilor între medieval și modern*, vechimea bisericii de lemn din Oltenia e atestată cu exemple con-

Culte, București, 1929, pp. 34-35.

⁵ Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, cap. III, pp. 131-133.

⁶ Paul Petrescu, „Unitatea de concepție constructivă și decorativă a bisericilor de lemn românești”, în S.C.I.A., Tomul 14, 1/1967, Editura Academiei RSR, Seria Artă Plastică, pp. 23-24.

⁷ Ioana Cristache-Panait, „Bisericile de lemn din centrul Piemontului Getic: Județele Olt, Vâlcea, Argeș”, în S.C.I.A., seria Artă Plastică, T.42, P. 29-62, București, 1995, p. 32.

Arhitectura sacră din lemn se află în strânsă legătură atât cu fundamentele teologice ale creștinismului, cât și cu mentalitățile și starea socială a ctitorilor și beneficiarilor, în cele din urmă cu statutul identitar al creștinilor din Țările Române. ❀

crete. Ilustrul autor amintește despre ctitorirea în 1633 la Sadova, de către Matei Basarab, a unei mănăstiri „pe locul unui lăcaș craiovesc de lemn”. De asemenea, Arnota, mănăstirea-necropolă a domnitorului, se înălța, înainte de 1637, pe locul unui biserici de lemn „a lui Danciu vornicul, tatăl voievodului”⁸.

Din îndelungata și parțial misterioasă istorie a mănăstirii refăcute de Marica Brâncoveanu

la începutul secolului al XVIII-lea (Surpatele), aflăm astăzi că la începutul veacului al XVI-lea (1512), biserica ei era din lemn. La fel stau lucrurile și cu mult mai celebra Mănăstire Dintr-un lemn, ridicată, de asemenea, în veacul al XVI-lea. Vechimea bisericii mănăstirești de lemn în Oltenia e afirmată și subliniată și de Ioana Cristache-Panait într-un amplu studiu deja amintit: „lăcașurile de lemn vâlcene cu valențe istorice și artistice nu înseamnă decât o grămăjoară față de noianul celor dispărute (...). Alegem câteva exemple în sprijinul afirmației, cu gândul reliefării lăcașului străbun, din lemn și a punctării vremurilor. Astfel, Schitul Jghiabul păstrează, pentru începuturile sale, din al XVI-lea veac, amintirea unui lăcaș din lemn. Ctitoria brâncovenească de la Mamu a ocupat locul celei dintâi a Buzeștilor, din secolul XV. Sava Șifarul ridică din piatră Schitul Robaia, înainte de mijlocul secolului al XVII-lea, spre a-l continua pe cel din lemn, existent din veacul anterior. Mesajul unei ctitorii de lemn îl preia, din 1676, biserica mică a Mănăstirii Turnu. Biserica de zid de la Genuneni a înlocuit-o, în 1797, pe cea din lemn, faptul petrecându-se peste un veac abia, la vecinii din Frâncești”⁹.

Arhitectura sacră din lemn se află în strânsă legătură atât cu fundamentele teologice ale creștinismului, cât și cu mentalitățile și starea socială a ctitorilor și beneficiarilor, în cele din urmă cu statutul identitar al creștinilor din Țările Române. Putem lesne observa că cele mai vechi biserici de lemn cunoscute din Țara Românească în general, din Oltenia în particular, erau îndeobște biserici de mănăstire și paraclise domnești ori boierești. O mărturie a lui Paul de Alep dovedește și ea că în evul mediu românesc înșiși boierii își construiau din lemn bisericile. Vizitând un asemenea paraclis la Fărcașele județul Olt, ridicat de boierul Badea Comăneanu în proximitatea palatului său, cronicarul notează: „biv-vel-comisul ne-a poftit să vizităm noua sa biserică de lemn pe care o clădise drept schit în apropiere, închinată Sfinților Petru și Pavel”¹⁰.

⁸ Răzvan Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern*, Editura Meridiane, București, 1987, vol. II, cap. „Tradiționalismul muntenesc sub Matei Basarab și deschiderile către viitor”, pp. 17-18.

⁹ Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 31.

¹⁰ Paul de Alep, *Călători străini despre Țările Române*, Editura Științifică, București 1976, vol 6, p. 220. Paul, arhi-diacon de Damasc, Alep și al tuturor țărilor arabe (1637–1667), după numele arab Bulos ibn az-Za'im,

Răspândirea bisericii de lemn de parohie, ctitorie a întregii comunități, în satele moșnenești din nordul Olteniei are loc, se pare, având în vedere recenta descoperire a pisaniei Bisericii de lemn *Sfântul Nicolae* din cătunul Cărpinișu, satul Pietrari, cu un secol mai devreme decât se credea, adică din veacul al XVII-lea. În următoarele două secole, ctitorirea bisericii de lemn de parohie devine un adevărat fenomen cu dublă valență: spirituală și culturală. Micile biserici de lemn răspândite pe un întins areal, cu multe trăsături stilistice și constructive asemănătoare, dar reprezentând în același timp fiecare o bijuterie arhitectonică unică în felul ei, sunt documente de credință, tradiție vie și mentalități ale unei categorii sociale cu statut aparte, în perioada dintre sfârșitul Evului Mediu și zorii modernității. În anumite situații, unele dintre bisericile de lemn, ca și unele de zid din Țara Românească, sunt ctitorii ale micilor boiernași locali sau chiar ale unor importante fețe bisericești.

Fapt explicabil prin natura materialului de construcție (lemnul e mult mai perisabil decât zidăria), cele mai multe dintre bisericile din lemn păstrate până în zilele noastre sunt ctitorii din secolele XVIII–XIX. Referitor la datarea acestora, același Paul Petrescu merge și mai departe, apreciind ca falsă periodizarea conform căreia majoritatea bisericilor de lemn ar proveni din secolele în discuție: „Perfecțiunea constructivă, marea artă a compunerii volumelor, viziunea arhitectonică a întregului, știința plasării decorului, însușiri pe care le posedă aceste biserici „datate” în secolele XVIII–XIX, presupun o îndelungă cunoaștere și practică a artei construcției în lemn”¹¹. Concluzia etnologului este că biserica de lemn are o mare vechime pretutindeni în spațiul românesc. Se cuvine însă, chiar în scopul deslușirii istoriei micii biserici de lemn din cătunul Cărpinișu, a nuanța puțin diferențele dintre biserica de lemn mănăstirească și cea de parohie rurală în Evul Mediu muntenesc. Prima este, totuși, mai veche decât cea de a doua.

Edificarea arhitecturii sacre în lemn presupunea existența unor meșteri pe care astăzi, i-am putea numi, „înalt calificați”. Ei erau niște inițiați în sensul cel mai pur al termenului și în același timp emițătorii și transmițătorii tainelor unei îndelungi și aparte tradiții constructive. Meșterii de biserici din lemn se deosebeau de meșterii constructori de case, anexe gospodărești și instalații de tehnică populară. Alex. Lepedatu atrage atenția într-un studiu din 1912 că meșterii pământeni apar în Țara Românească în veacul al XVI-lea, până la acel moment predominând meșterii sârbi, și că mulți pietrari sau dulgheri erau aduși din Ardeal

însoțitor și secretar al tatălui său, patriarhul Macarie al Antiohiei, a vizitat Țările Române între anii 1653–1658 spre a dobândi ajutor material pentru Patriarhia Antiohiei.

¹¹ Paul Petrescu, op. cit., p. 23.

(Christian, pârclăbul Târgoviștei în timpul domniei lui Vlad Țepeș cere doi meșteri *dulgheri* – *carpentarios*, brașovenilor)¹².

Istoricul așezării

La 30 de kilometri vest de municipiul Râmnicu-Vâlcea, pe drumul spre Horezu și la doar 18 kilometri distanță față de acesta, în depresiunea ce poartă același nume, se află vechea comună Pietrari. Localitatea e așezată în regiunea piemontană dintre Bistrița Vâlcii și Olt, (zona treptelor înalte ale dealurilor subcarpatice). Peste Șeaua de la Negrulești, aflată la 500 de metri altitudine, la vestul căreia se desfășoară Depresiunea Hurezi, trece șoseaua națională ce leagă pe sub munte orașele Râmnicu-Vâlcea și Târgu-Jiu. Pe aici, se pare, traversa drumul de culme al sării, transportată de la Ocnele Mari spre vestul Olteniei și spre Dunăre¹³. În monografia comunei Pietrari se face observația că: „Dezvoltarea localității a fost legată de trecerea pe teritoriul actualei localități a drumului subcarpat, existent încă de la începutul organizării politice a Țării Românești, care lega Turnu Severin de capitala țării, Târgoviște. Drumul era ferit de posibilele imixtiuni otomane, se afla sub protecția marelui Ban al Craiovei și făcea legătura cu marele *drum al sării* care cobora de-a lungul Văii Oltului. Tot un *drum al sării* era cel care pornea de la Ocnele Mari, trecea prin satul Bârlogu, apoi peste dealul Strâmba prin Pietrari și ajungea în județul Gorj, către *schela Cladovei*. Sarea era transportată pe cai de povară și cu căruțe, iar pentru transport se plătea vama”¹⁴.

Comuna Pietrari a fost întemeiată pe ambele părți ale pârauului Otăsău. Vatra satului e situată pe versanții estici ai dealurilor Motești și Cârliche.

Prima atestare documentară a acestei vechi localități datează din 23 mai 1536 (7044) și apare într-un document dat de Radu Paisie Voievod, prin care domnitorul „întărește ocină în Pietrari pentru Negomir și frațele său Coman”¹⁵.

¹² Alex. Lepedatu, „Cercetări istorice cu privire la meșterii bisericilor din Țara Românească în secolele XV și XVI”, în B.C.M.I., anul V, fasc. 20, octombrie-decembrie 1912, apud Iorga, Doc Hurmuzachi, XV, p. 95, I. Bogdan, Documentele Brașovului, I, p. 358.

¹³ L. Badea, Constanța Rusenescu, *Județul Vâlcea*, Editura Academiei R.S.R., București, 1970, capitolul „Depresiunea și dealurile subcarpatice”, p. 61.

¹⁴ Constantin Mereșescu, Crina Popescu, *Pietrari, localitate cu nume de cremene* (Monografia Comunei Pietrari), Editura Offsetcolor, Râmnicu-Vâlcea, 2010, capitolul al II-lea, p. 48.

¹⁵ „Din mila lui Dumnezeu, Io Radu Voevod și Domn a toată țara Ungro-Vlahiei, fiul preabunului și marelui Radu Voevod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Negomir și fratelui lui Coman și cu fiii lor, câți le va lăsa Dumnezeu, ca să fie de ocină în Pietrari, pentru că au cumpărat de la Stan pentru 260 de aspri și iarăși au cumpărat de la Albu pentru 260 de aspri și iar au cumpărat de la Stoica pentru 250 de aspri și iar au cumpărat de la Stănilav pentru 300 de aspri și iar au cumpărat de la Vladu pentru 150 de aspri și iar au cumpărat de la fratele lui Oprea pentru 80 de aspri și iar au cumpărat de la Stănilav pentru 80 de aspri și iar au cumpărat de la Radu pentru 80 de aspri însă din matca râului până în Valea Mare și între iazul lui

Nu se cunoaște cu certitudine data la care s-au reunit satele comunei Pietrari. Această stare de lucruri o aflăm pentru prima dată după 1875 când în *Marele Dicționar Geografic al României* apare comuna Pietrari, județul Vâlcea, Plasa Ocolu. În vatra satului Pietrari erau incluse cătunele: Albota, Anghelești, Cărpinișu, Schit, Manta, iar în vatra satului Pietrari de Sus se aflau cătunele: Sărata, Motești, Ograzu și Vârtoapa¹⁶. Conform informațiilor cuprinse în monografia localității, adesea satele componente ale comunei au fost despărțite și au format comune separate, iar vetrele celor două sate și-au schimbat continuu aria din pricina neînțelegerilor pentru întâietate.

La 1901, V. Vladimirescu întocmește *Cartea de hotărnicie a proprietății moșnenilor Petrari de Sus, plaiul Cozea, județul Vâlcea*, unde se stabilesc hotarele comunei¹⁷.

În prezent, satul Pietrari este situat pe versanții sud-estici ai dealurilor Motești și Cărlige și pe ambele maluri ale Otăsăului și este format din cătunele: Coastele Cernii, Anghelești, Schit, Brodele, Manta, Pătiraști, Motești, Ograzu, Cărlige, dispuse pe drumurile ce fac legătura cu șoseaua națională. Vatra satului Pietrari de Sus e situată pe versanții estici și nordici ai dealurilor Cuculici și Sărata și pe cursul Văii Sărata. Pietrari de Sus e alcătuit din cătunele: Albota, Cuculici, Linia Nouă, Sărata, Bucheni, Valea Ciuhurezeștilor, Linia Băilor¹⁸.

În legătură cu numele satului, diferite legende locale oferă mai multe ipoteze. Una dintre ele susține că toponimul ar veni de la vechea în-deletnicire a locuitorilor care cărau piatra de var (calcar) de la Bistrița la

Cărstian. Și iar au cumpărat de la Radu pentru 120 de aspri, două fâlcii, și iar au cumpărat de la Stoica o falcă pentru 90 de aspri și iar au cumpărat de la Stan pentru 55 de aspri, iar apoi s-a ridicat Negomir și cu fratele lui Coman de au schimbat cu Radu ot Pietrari (s.n.) și cu fratele lui. Astfel i-au dat locul din jos de Valea Ursului iar Radu și cu frații lui au dat lui Negomir și fratelui său Coman locul de sus de Valea Ursului, ocină pentru ocină și în câmp și în munte și în toate. Și iar a dat domnia mea lui Micleuș și fratelui lui Dumitru ca să le fie ocină în Pietrari (s.n.), partea lui Negomir oricât de va alege partea lui, pentru că au cumpărat-o cu 440 de aspri. Și să le fie parte lui Radu jumătate pentru că au cumpărat pentru 60 de aspri. Și au dat domniei mele calul. Pentru aceasta le-am dat și domnia mea, ca să le fie ocină, lor și fiilor lor și nepoților și strănepoților lor și de nimeni neatins, după spusa domniei mele. Iată și martori punem domnia mea: jupan Drăghici vornic și jupan Șerban mare ban al Craiovei și Vintilă mare vornic și jupan Vlaicul mare logofăt și Udriște vistier și Stroe spătar și Staico comis și Dragul stolnic și Stroe paharnic și Badea Izvoranul mare postelnic. Ispravnicul Vlaicul mare logofăt. S'a scris luna lu<nie> 23 zile, în anul 7044 (1536)". Comori arhivistice vâlcene (Catalogul documentelor de la Arhivele statului din Râmnicu Vâlcea), vol. II, 1467–1800, București, 1985, p. 56, documentul nr. 196, lucrare elaborată de Corneliu Tamaș, Ion Soare, Carmen Manea-Andreescu.

¹⁶ George Ioan Lahovari, *Marele Dicționar Geografic al României*, București, 1901, vol. IV, p. 705.

¹⁷ Teritoriul comunei se învecinează cu următoarele localități: la est cu comuna Stoenеști, satul Bârlogu, de care o desparte un hotar convențional axat pe culmea Dealului Mare; la sud cu comuna Păușești-Otăsău de care o desparte un hotar convențional ce traversează pârâul Otăsău și ajunge spre est până în Dealul Govorei, iar spre vest până în punctul numit „Valea Mare”; la vest cu comuna Tomșani, hotar convențional ce începe din punctul „La Lac” și merge pe culmea Dealului Tomșani în direcția SE-NV pe o lungime de 1730 m până în movila din Valea Bună; la nord se delimitează de comuna Bărbătești (satele Bărzești și Negrulești) de care o desparte un hotar convențional în lungime de 1750 m ce începe din punctul „Răduț”, merge până în piscul Chicirla, iar de aici, pe o linie sinuoasă, până în matca pârâului Otăsău.

¹⁸ Constantin Mereșescu, Crina Popescu, *op. cit.*, capitolul al II-lea, pp. 43-44.

Râmnicu-Vâlcea. O altă versiune asupra numelui este aceea că în sat, majoritate temeliilor de casă erau construite din piatră de râu extrasă din albia Otăsăului, dar ipoteza e puțin plauzibilă, deoarece casa de lemn construită pe temelie de piatră reprezintă o tipologie arhitecturală specifică întregii zone de nord a Olteniei și nu numai. O legendă locală spune că acum 500 de ani localitatea a fost întemeiată de locuitorii fugiți de teama năvălirilor dintr-o altă așezare, numită Piatra Călmățui și stabiliți pe lunca pârâului Otăsău, într-o localitate numită Păișești. Se spune că locuitorii din Păișești veneau să-și vadă „frații pietrari”¹⁹. Există și o variantă, destul de plauzibilă, fără a putea fi confirmată documentar, conform căreia numele satului ar veni de la numele boierului Pietraru care ar fi avut conacul în punctul numit Schit.

Ce știm cu certitudine astăzi, parcurgând numeroase documente de arhivă (peste 50 de acte de împrumut, vânzare-cumpărare, danie, diate, inscripții, diverse însemnări datate între 1627 – 1816) este că Pietrari nu se număra printre așezările nesemnificative ale Olteniei de nord. Satul nu era doar vechi, era și o foarte prosperă așezare populată de țărani liberi, proprietari de moșii. După 1536, data atestării, numele lui sau al unora dintre locuitorii săi, țărani bogați, boieri cu rang mai mare sau mai mic, fețe bisericești, se află consemnate în aceste numeroase documente ce fac dovada locuirii cvasicontinue și a prosperității locuitorilor din Pietrari.

Datat 7 mai 1627 (7135), cel mai vechi înscris, după cel de atestare, în care apare numele unui locuitor al Pietrarilor, e *Zapisul satului Valea lui Dobre*. Documentul atestă o tranzacție a unui teren din Băteșani. Printre martorii tranzacției, proveniți din zonele învecinate (Boteni, Cismănești, Folești, Chicenii), se numără „Ioan i Coman ot Pietrari”²⁰. Al. T. Dumitrescu, autorul articolului publicat în 1909 în *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*, precizează că actele Pietrarilor din Vâlcea, din care face parte și documentul susnumit, au fost păstrate „cu multă pietate de d-l C. Petraru, Deputat”. În același articol este amintită *Hotarnica* din 1799, conform căreia „Pietrarii din Vâlcea sunt moșneni cu hrisov de stăpânire din zilele lui Pătrașcu Vodă, tatăl lui Mihaiu Viteazul, adică din din 19 Iulie 1557, precum întăresc boierii hotarnici trimiși la fața locului în 1799 și cari spun că au văzut „o copie de hrisov al Mării Sale răposatului Pătrașcu Vodă de la leat 7065 (1557) Iulie 19, ce ne-au adus moșii Pietrari”²¹. Acesta pare să fie un document cu importanță crucială pentru satul Pietrari fiindcă el dovedește

¹⁹ În Evul Mediu românesc, și nu numai, se întâmpla adesea ca o comunitate fugită din calea năvălirilor să-și întemeieze altă așezare în locuri mai ferite.

²⁰ Al. T. Dumitrescu, „Documente istorice. Actele Pietrarilor din Vâlcea – Vlădica Climent al Râmnicului” în *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*, vol. X, fascicolul pe trimestrul ianuarie, februarie și martie, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1909, p. 327.

²¹ *Ibidem*, p. 324.

fără dubiu vechimea unei obști libere din nordul Olteniei. De altfel, însuși autorul articolului subliniază importanța și calitățile deosebite ale moșnenilor din Pietrari: „Neamul Pietrarilor, cari au stăpânit a treia parte din tot hotarul satului, funia numită Rotăreasca, stăpânesc și astăzi moșioara pe care au ținut-o cu multă greutate. Judecându-i dupe actele lor, Pietrarii au fost în adevăr oameni zdaveni, căci, de n’ar fi fost așa, de mult și-ar fi pierdut pământul lor”²². Un moment de serioasă cumpănă a satului este și el evocat în articolul de mai sus. E vorba despre „spargerea satului” și de „risipirea moșnenilor” pomenite și ele într-un act de vânzare din 28 martie 1810, prin care un popă Anghel ot Ștefănești, din sudul Gorjului, vinde o parte de moșie în hotarul Pietrarilor. Respectivul preot spune în document că locul e moștenit și că l-au ținut strămoșii lui până „la spargerea satului din zilele șederii Turcilor aici”²³.

Se pare însă că nu chiar toți locuitorii Pietrarilor erau țărani liberi, fiindcă un document din 28 mai 1628 (7136) vorbește despre o Jupâneasa Maria care trebuie să împartă ocina și rumânii de la Pietrari în două, cu nepoții lui Anghel Comis²⁴. Rumânii, se știe, era numele purtat de țăranii aserviți.

Spre sfârșitul veacului al XVII-lea, documentele care vorbesc despre Pietrari sau despre locuitorii lui devin tot mai numeroase. Astfel, un document datat 8 februarie 1694 atestă că un codru de pământ de la Pietrari este vândut Mănăstirii Bistrița de către Pătrașco, fiul lui Marin și nepotul popii Drăghici din Budești. În același act este amintit un oarecare Vâlcu

din Pietrari, cu care ne vom mai întâlni pe parcursul acestei monografii²⁵. Cele mai multe documente legate de satul Pietrari provin din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după toate aparențele o perioadă destul de prosperă a așezării, având în vedere numeroasele înscrisuri prin care, într-un fel sau altul, se fac tranzacții cu terenuri. Numele Pietrarii de Jos (Pietrarii de astăzi, distinct de Pietrarii de Sus) începe să fie consemnat din 1756 (7264) prin două acte datate la 12 ianuarie. Primul este unul de hotărnicie prin care preoții Matei Stoienești, Ilie din Bodești, Gheorghe din Otești și megieșii Matei Tîlvic din Păușești, Radu Bârzescul, Radu Anghelescu și Sima Moțea hotărnicesc moșia Pietrarii de Jos a moșnenilor de acolo, cumpărate de ei din hotarul Foleștilor în sus. Hotărnicia se face din porunca lui Ștefan Pârșcoveanu, fost mare medelnicer și a lui Ilie Zătoreanu, fost mare șătrar²⁶. Al doilea înscris are aproximativ aceași protagoniști și stabilește la rândul lui niște hotare. Șase megieși sunt luați, din porunca acelorași Ștefan Pârșcoveanu, fost mare medelnicer și a lui Ilie Zătoreanu, fost mare șătrar, de Nedelcu din Pietrari cu cetașii lui și de Neacșu Vintilescu cu fratele său Sima Cârștănești ca să măsoare și să aleagă partea lor de moștenire din moșia Pietrarii de Jos. Pentru prima dată, în acest document, apare numele „Cârpenișu”, ca hotar al moșiei Pietrarii de Jos, împreună cu codrul Săliștii și hotarul Foleștilor²⁷. Numele „Cârpenișu” revine mai târziu, într-un act testamentar (diată) datată 10 aprilie 1781 (7289), redactat de popa Pătru din Pietrari: Ion, fiul popii Gheorghe

²² *Ibidem*, p. 324.

²³ *Ibidem*, pp. 325–326

²⁴ Documentul 39, (DRH, B, XXII, p. 194–195, nr. 87, Rez. Catalog III, nr. 804) în *Comori arhivistice vâlcene* (Catalogul documentelor de la Arhivele statului din Râmnicu Vâlcea), vol. II.

²⁵ MS 184, f. 83 v-84, în *Tezaur Medieval Vâlcean* (Catalogul documentelor de la arhivele statului din Râmnicu Vâlcea, 1388–1715”, București, 1983, p. 305, volum întocmit de Corneliu Tamaș, Ion Soare, Carmen Andreescu.

²⁶ *Ibidem*, documentul 516 (DI, XLIII/14), p. 126.

²⁷ *Ibidem*, documentul 517 (DI, XLIII/12), p. 126.

din Pietrarii de Jos lasă, între altele, ficei sale Maria „10 stânjeni din codrul de la Cărpiniș (s.n.), livada Zăpozii, un răzor de vie de către coastă, pomii și doi stânjeni din săliștea de la biserică”²⁸. Se cuvine precizat că în cazul de față „codru” nu înseamnă pădure ci loc, bucată de teren, iar, după toate probabilitățile, biserica în cauză pomenită în testament, este biserica de lemn cu hramul „Sfântul Nicolae” din cătunul Cărpinișu. Avem astfel o primă dovadă că în 1781 biserica se afla aici. Din 28 aprilie, același an, provine ceea ce pare a fi completarea testamentului aceluiași popă Ion, fiul popii Gheorghe din Pietrari, care lasă moștenire fiului său Gheorghe cinci răzoare de vie, livezi în laz, în Valea cu Anini, finului său Toma o jumătate de „falce de pământ”, la fel și nepotului Constandin, iar ficei sale Oprea îi dă de zestre un codru ce se cheamă Cărpiniș (s.n.). Această diată e redactată de popa Popa²⁹.

Din rândul mărturiilor scrise despre comuna Pietrari fac parte și inscripțiile de pe cele trei cruci de piatră din Pietrarii de Sus. Ele au fost descifrate și publicate de Constantin Bălan în ampla sa lucrare *Inscripții medievale și din epoca modernă a României*. Una dintre ele se afla pe o moșie moșnenească și e datată 1741, a doua se afla la Biserica Sfântul Nicolae și e datată 1773. Ambele sunt cruci de pomenire, cu numele donatorilor. În fine, a treia, datată 20 decembrie 1743, aflată pe moșia logofătului Ioniță Pietrarul, se face prin osteneala Episcopului Climent, născut la Pietrari³⁰.

La 1778, Generalul austriac Von Bauer vorbește în memoriile sale despre două sate: „Petrari de Sus” și „Petrari de Jos”, precum și de două biserici „situate pe Otessul”³¹.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai precis la 1864, majoritatea locuitorilor din satul Pietrari erau țărani moșneni. În 1885 Pietrarii erau încă împărțiți în două localități: Pietrarii de Sus și Pietrarii de Jos, comune de sine stătătoare, aparținând plaiului Cozia și cunoscute sub numele generic de „Pietrăriile”. După 1876 cele două sate fuzionează și alcătuiesc comuna Pietrari, județul Vâlcea, Plasa Ocolul. În vatra satului erau incluse cătunele Albota, Anghelești, Cărpinișu, Schitul Manta³². Până în zilele noastre, comuna a suferit succesive scindări și reunificări ale satelor Pietrarii de Sus și Pietrarii de Jos, datorate dezbinărilor dintre locuitori. În

²⁸ Ibidem, documentul 854 (DI, XLIII/19), p. 198.

²⁹ Ibidem, documentul 858 (DI, XLIII/27), p. 199.

³⁰ „Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu plinirea Duh(u)lui Sfânt. Ridicatu-s-au această sfântă cruce, în hramu Blagoveșteni(i) B(ogorodi)țe, cu osteneala iubitorului de Dumnezeu, chir Climent episcopu Râmnicului, fiind de moștenire din satul Pietrari, în zilele mării sale domn(ului), Io Mihai Racoviță v(oi)e vod, dech(emvrie) 20 d(ă)ni 7252” în Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României (Județul istoric Vâlcea, sec. XIV–1848)*, Editura Academiei Române, București, 2005, pp. 770–771.

³¹ „Oltenia după memoriile Generalului Von Bauer (1778)”, în *Arhivele Olteniei*, anul III, No. 14/ iulie–august 1924, p. 304.

³² Mereșescu Constantin, Popescu Crina-Steliana, *op. cit.*, p. 45.

1952 cele două sate au fuzionat pentru ultima dată. Din 1968, vechiul sat Pietrarii de Jos primește denumirea de Pietrari³³.

În trecut se practicau aici diferite meșteșuguri tradiționale ca dulgheria, rotăria, țesutul la război, în prezent dispărute. La 1901, George Ioan Lahovari consemna existența a patru mori de măcinat pe râul Otăsăul, în raionul comunei, precum și că „locuitorii sunt moșneni, afară de 12, cari s'au împroprietărit la 1864, pe 24 ha, din moșiile d-lor G.I. Pietraru și G. Pietraru”³⁴.

Într-un articol dedicat bisericii de lemn din Pietrari-Anghelești, Andrei Pănoiu susține că moșnenii locului erau renumiți pentru comerț și căraușie³⁵. Eugen Petrescu susține că vechea îndeletnicire a țăranilor din Pietrari era „mersul pe cale”, adică comerțul cu fructe (mere și prune uscate), cartofi, var, sare bulgări de la Ocnele Mari și că tot aici se fabrica var din piatra de calcar a Builei, ceea ce a adus în mod cert bunăstare locuitorilor așezării³⁶.

Astăzi Pietrarii au circa 3400 de locuitori care se ocupă în principal cu agricultura, creșterea animalelor și apicultura. Locuirea a rămas aceeași, în case aliniate de-a lungul șoselei, iar pe ulițele derivate din drumul principal, în gospodării răsfrate. Ulițele largi ale satului merg până sub poalele dealurilor.

Preoți și biserici din Pietrari

Prezentarea în acest capitol a vieții religioase și a lăcașelor de cult din Pietrari, sat moșnenesc din nordul Olteniei, spre sfârșitul Evului Mediu, ca și incursiunea documentară din capitol anterior nu sunt prea lungi preambuluri ale acestei monografii. Rolul lor este să încerce să lămurească unele aspecte până acum, cu puține și notabile excepții, necercetate, legate de viața socială și religioasă, de mentalitățile, de starea de spirit generală a obștilor libere din nordul Olteniei între a doua jumătate a secolului al XVII-lea și cel de al XVIII-lea. Descoperirea pisaniilor bisericii de lemn din Anghelești-Cărpinișu, ele însele documente scrise de importanță majoră pentru înțelegerea fenomenului ctitoririi de biserici, atât în ținutul Vâlciei, cât și în Țara Românească, dovedește fără dubiu că lăcașele de cult ortodoxe din această zonă încep să fie ctitorite de obștile libere cu un secol

³³ Eugen Petrescu, *Vâlcea, Țara lupilor getici sau Ținutul Vâlcilor*, Editura Conphys, Râmnicu-Vâlcea, 2007, vol. II, p. 75.

³⁴ George Ioan Lahovari, op. cit, vol. IV, p. 705.

³⁵ Andrei Pănoiu, „Un monument necunoscut de arhitectură populară vâlceană” în BCMI, nr. 2/1970, p. 70.

³⁶ Eugen Petrescu, op. cit, p. 76.

mai devreme decât s-a crezut până de curând. Din acest motiv am recurs la cercetarea de arhive și la prezentarea rezultatelor ei.

E destul de limpede în acest moment că starea materială înfloritoare a țăranilor liberi, pe de o parte, coagularea obștilor rurale în clanuri cu apartenență clară la un spațiu bine hotărnicit, pe de altă parte, nevoia transmiterii, pe lângă bunurile materiale, a credinței și a tradițiilor, de la o generație la alta, într-un cuvânt necesitatea creării unei identități durabile, conduce la nașterea și perpetuarea treptată a gestului ctitoricesc colectiv. „Dreptul de ctitorie”, atestat în Țara Românească în secolele XIV–XV, acordat mai întâi domnilor, boierilor și preoților³⁷, se extinde din secolul al XVII-lea, devenind și un drept al obștilor de moșneni.

Satul Pietrari, adesea pomenit în documente de arhivă din veacul al XVIII-lea, se remarcă nu numai prin starea și statutul locuitorilor, ci și prin numărul mare de preoți născuți pe aceste locuri, implicați, cum era firesc, în viața religioasă și socială a comunității creștine de aici. În „Actele Pietrarilor din Vâlcea”, articolul deja amintit al lui Al. T. Dumitrescu, de la 1909, autorul remarcă: „Din neamul Pietrarilor au ieșit mulți popi, protopopi și un Vlădică Climent. Acesta scria că datina de a zidi biserici pe locul părintesc este un obicei «întru cinstea țării și a patriei» și că acel obicei «fostu-s-au întemeiat în țara noastră din zilele vechi și din descălicătoarea țerii»³⁸.

Cel mai vechi document în care este amintit numele unui preot din Pietrari, datează din 2 aprilie 1726. E vorba despre popa Matei implicat într-un act de hotărnicie a moșiilor din Pietrari alături de popa Ion din Bodești, Vasile din Pietrari, popa Nicodim din Bistrița, Gheorma din Pietrari, Stan al Hrizei și Mihalcea³⁹.

Un act testamentar din 23 decembrie 1753 îl are ca semnatar pe popa Gheorghe din Pietrari, feciorul lui Pătru. El lasă moștenire soției sale Tomița și fiului său de suflet, Ion, diferite bunuri, cerând să i se facă sărindarele și pomenile cuvenite. Interesant este că actul vorbește și despre fratele popii Gheorghe, tot preot, popa Constandin, iar actul e redactat de popa Ilie din Bodești, fratele lui popa Gheorghe⁴⁰. Putem chiar din acest act de diată să remarcăm că preoția la Pietrari era o harismă dată membrilor aceleiași familii. Un document datat doi ani mai târziu, pe 8 aprilie 1755, atestă că uneori, la Pietrari, preoția se transmitea de la tată la fiu: popa Nicolae împreună-

³⁷ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, cap. VII, p. 430.

³⁸ Al. T. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 326.

³⁹ Documentul 196 (DI/7) în *Comori arhivistice vâlcene* (Catalogul documentelor de la Arhivele statului din Râmnicu Vâlcea), vol. II.

⁴⁰ *Ibidem*, documentul 495 (DI, XLIII/8 și 9), p. 122.

nă cu popa Gheorghe, fiul popii Mihalcea din Pietrari dau popii Ioan din același sat (s.n.), feciorul lui Tudosie Popescu, „o falce de pământ în Piscul Cireșului pentru pomenirea lui și a rudelor”⁴¹. Și mai elocvent din acest punct de vedere este actul datat 31 ianuarie 1756 prin care, în urma unei judecăți, popa Mihalcea din Pietrarii de Jos urmează să stăpânească o moșie de acolo. Un Ion diaconul, prezent în același document, spune că ar fi avut și el parte de moștenire în același loc și aduce ca dovadă un zăpis de la anul 1678 al unui strămoș al lui. În acest zăpis se arată că partea de moșie avută în Pietrari a vândut-o fratelui său diaconul Pătru, care este moș al popii Mihalcea (s.n.)⁴².

Un popă Ion, fiul popii Gheorghe din Pietrarii de Jos apare în două documente de la 1781, deja menționate, iar un document datat 25 aprilie 1794 îi are ca semnatori pe preoții și megiașii din Pietrari (s.n.)⁴³. La 1800, îi găsim într-un act de vânzare de proprietate pe Ion, fiul diaconului Dobre din Pietrari și pe Ion, fiul popii Constandin din Pietrari⁴⁴.

În fine, în legătură directă cu istoria Bisericii de lemn *Sfântul Nicolae* din cătunul Cărpinișu, sat Anghelești, comuna Pietrari e însemnarea datată 1815/1816 de pe filele 5–6 ale unui *Apostol* din 1747 (7254), aflat la Schitul Pietrari. Din aceasta aflăm că în a doua decadă a secolului XIX, slujitor al micii biserici de lemn era preotul Ioan Cazacu: „Și aceasta să se știe că am scris eu mult păcătos popa Ioan Cazacu de la biserica dinu Cărpiniș și cine va ceti să fie blago(slovit) și de D(u)mneză(u) și de mine și aceia să mă erte și pre mine mult păcătosul. Leat 7324”⁴⁵.

⁴¹ *Ibidem*, documentul 512 (DI, XLIII/10), p. 125.

⁴² *Ibidem*, documentul 537 (DI, XLIII/18), p. 130

⁴³ *Ibidem*, documentul 1183 (DI, XLIII/40), p. 267

⁴⁴ *Ibidem*, documentul 1424 (DL, LII/6), p. 316

⁴⁵ P.S. Năsturel, „Fostul Schit Buna vestire din Pietrarii de jos (Raionul Hurezi)” în *Mitropolia Olteniei*, nr. 3–4/1955, p. 209

E limpede că, exceptându-l pe Dionisie Eclesiarhul, originar și el din Pietrari, personalitatea cea mai de seamă a satului, la sfârșitul Evului Mediu, este Episcopul Climent, născut în jurul anului 1685 din părinții Radu și Paraschiva. Viitorul episcop primea la botez numele Constantin. A avut doi frați, pe Simion Vătășelul și pe popa Mihiu, călugărit ca Macarie ieromonahul la Schitul Pietrari, și două surori. Una dintre ele, călugărită după căsătoria cu un popa Matei, e cunoscută ca Maica Ștefana⁴⁶.

Climent, fost ucenic al lui Damaschin Voinescu, călugărit la Mănăstirea Hurezi, este întronizat episcop în 1735. Obține titlul de „exarh Severinului și toată Mehadia și altor părți poruncitoriu” și devine unul dintre cei mai mari ctitori de biserici și mănăstiri: reclădește biserica Episcopiei Râmnicului, bolnița din curtea acesteia, ctitorește schitul Pietrari (împreună cu frații săi Popa Mihul din Pietrari și Simion Vătășelul din Pietrari) între 1742–1744, pe moșia părintească, situată la marginea estică a satului Pietrari de Jos, este, de asemenea, ctitorul schiturilor Colnic și Pătrunsa și al bisericilor din Bodești, Folești și Gorani. În 1746 ia parte la acțiunea de desființare a rumâniei, întreprinsă de domnitorul Constantin Mavrocordat⁴⁷. Personalitatea de seamă a episcopului Climent este evocată și într-un studiu al lui Răzvan Theodorescu: „Ajungem astfel la unul dintre momentele faste ale istoriei monumentelor din Vâlcea, cel al păstoririi unui episcop, fiu al locului: este vorba de Climent, egumen la Bistrița și apoi ierarh la Râmnic între vara 1735 și primăvara 1749 când face „paretisis” (renunțare la scaun). El însuși ctitor ca nici un

⁴⁶ Mircea Păcurariu, „Episcopul Climent al Râmnicului” în *Mitropolia Olteniei*, nr. 1–2/1965, pp. 23–24.

⁴⁷ Eugen Petrescu, *op. cit.*, p. 79

alt episcop râmnicean al veacului, Climent va fi contemporanul altor ctitori, mici boieri locali, care îi vor urma pilda⁴⁸.

Schitul Pietrari, ctitoria sa de pe moșia părintească, unde însuși va trăi între 1749–1753, (anul morții), sub numele de Cosma, după ce primise „cinul cel mare al schivniciei”⁴⁹, se numără printre monumentele eclesiale reprezentative ale Olteniei de nord. În vara anului 1746, mitropolitul Ungrovlahiei, Neofit Cretanul, însoțit de Episcopul Climent, vizitează câteva biserici și mănăstiri din Vâlcea și apoi consemnează evenimentul: „În ziua de miercuri 30 iulie am ajuns seara la o moșie a episcopului Climent numită Pietrarii, unde are casă de piatră și o biserică de piatră și am rămas acolo și joi la 31 iulie”⁵⁰.

Nu mai puțin de nouă inscripții, printre care se numără pisaniile, numele de pe portretele ctitorilor, numele de pe pietrele de mormânt, fiindcă mănăstirea devine necropolă pentru unii membri ai familiei episcopului, nume de călugări-meșteri și zugravi sunt publicate de Constantin Bălan, oferind informații prețioase despre biserica cu hramul „Buna Vestire” a Schitul Pietrari⁵¹. Reținem dintre numele de zugravi consemnate în câteva inscripții datate 1744–1745 pe „Popa Gheorghie, pe Andrei fratele său (*brat ego*)” și pe Danciu Filip.

Studiul de la 1909 al lui Al. T. Dumitrescu evocă partea finală a actului schitului din Pietrari unde Episcopul Climent îi roagă pe urmașii lui la Vlădicie să aibă grijă de biserica lui și de moșioarele ei, așa cum, spune el, „mi-a fost și mie milă de sfânta episcopie aceasta, de am făcut cele ce n-au fost și am înnoit cele învechite, și am ridicat cele surpate și am diris cele stricate”. Autorul studiului nu-și poate reține un *laudatio* adresat ctitorului Schitului Pietrari: „Fără îndoială că Episcopul Climent este cea mai de seamă figură românească din acea vreme. El lasă o urmă neștersă eparhiei și un cult în familie. De aceea de multe ori strănepoți și frați ai Episcopului Climent, la vreme de neînțelegere între ei, se împăcau, dându-și bine seama că «luând în deaproape băgare de seamă diata strămoșului» din leatu 7259 (1751) Martie 4 «neunirea dintre noi », spun ei, «i-ar aduce călcare»”⁵².

Obștea liberă de la Pietrari este, asemenea altor astfel de obști moșnenești din nordul Olteniei, ctitor de biserici. Țăranii liberi, proprietari de moșii din Țara Românească, la fel ca și răzeșii din Moldova, își construiesc, începând de la un anumit moment al istoriei medievale, lăcașele de

48 Răzvan Theodorescu, *Episcopi și ctitori în Vâlcea secolului al XVIII-lea*, Editura Patrimoniul, Vâlcea, 2009, p. 143.

49 *Eparhia Râmnicului și Argeșului* (monografie), Râmnicu-Vâlcea, 1976, vol. I, p. 126.

50 Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 46, apud Chenadie Enăceanu, „Mitropolitul Ungrovlahiei Neofit I” în Biserica Ortodoxă Română, an II (1785–1786), p. 11.

51 Constantin Bălan, *op. cit.*, pp. 764–768, inscripțiile: I 1242 – I 1250.

52 Al. T. Dumitrescu, *op. cit.*, pp. 326–327.

cult, din lemn sau din zid. Eram până de curând îndemnați să credem că acest lucru se întâmplă, în Țara Românească, de abia din veacul al XVIII-lea, însă spectaculoasa descoperire a pisaniei Bisericii de lemn *Sfântul Nicolae* din Pietrari vine să ne dovedească faptul că fenomenul ctitoririi de biserici parohiale sătești din lemn este cu un secol devansat.

Răzvan Theodorescu pune în evidență o categorie anume de ctitori, proveniți, în satele moșnenești ale Vâlcei, dintre fețele bisericești: „O categorie specială de ctitori în Vâlcea – și aceasta rămâne o caracteristică pentru întregul secol al XVIII-lea și pentru primele decenii ale celui următor – o reprezintă preoțimea. Aici intră, cum vom vedea, protopopii, cu o stare mai bună (...), ierei – așadar preoți ce pot spovedi și împărtăși (...), ierodiaconi, adică călugări ce erau și preoți în mănăstiri. Explicația cea dintâi pentru această situație rezidă (...) în rolul și prestigiul episcopiei de Râmnic; o a doua, foarte importantă, în aceea că din punct de vedere economic ei erau superiori restului sătenilor prin faptul fundamental al scutirii de dări”⁵³. Uneori, preotul era ctitor al bisericii locului, împreună cu satul, așa cum se întâmplă în cazul Bisericii de lemn *Sfântul Nicolae* din Pietrari, în secolul al XVII-lea. Contextul cultural și economico-social din ultimele două secole ale veacului de mijloc în zona aceasta (obștile libere existau în mai toate satele învecinate Pietrarilor) se arată propice ctitoririi de biserici ale comunităților locale, ctitori fiind chiar membrii acestora, țărani moșneni sprijiniți de o față bisericească sau de un boier al locului. „Soarta memoriei ctitorilor s-a împletit cu cea a văleatului. Din ceea ce s-a păstrat prin inscripții, izvoare documentare, tradiții, rezultă paleta largă a acestora: ierarhi, preoți, monahi, membri ai familiilor domnești, mici boiernași, dascăli, dar mai ales obștea”, nota Ioana Cristache-Panait în competentul său studiu dedicat bisericilor de lemn din centrul piemontului getic⁵⁴.

Pietrarii de Vâlcea au avut pe teritoriul actualei comune mai multe biserici, construite între secolele XVII-XX. Cea mai veche este, acum fără îndoială, biserica de lemn *Sfântul Nicolae* din cătunul Cărpinișu, relocată și restaurată la Muzeul Satului Vâlcean de la Bujoreni. Cea mai celebră ctitorie eclezială a Pietrarilor este, la fel de neîndoielnic, Schitul cu hramul „Buna Vestire”, ridicat de Episcopul Climent, cu portretul său și al fraților săi Simion Vătășelul și popa Mihul zugrăvite în pronaos, monument istoric de importanță zonală.

În privința istoriei bisericilor de lemn din Pietrari, mai toate documentele și studiile cercetate desăvârșesc misterul și confuzia care în general însoțesc aceste lăcașe. Nicolae Stoicescu notează existența la 1840, în

⁵³ Răzvan Theodorescu, *op. cit.*, p. 8.

⁵⁴ Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 35.

Pietrarii de Jos, a două biserici de lemn: *Sfântul Nicolae* de la 1737 și *Sfântul Nicolae-Cărpiniș*, de la 1810, „una dintre ele monument” (sic)⁵⁵. Ion Popescu Cilieni notează și el că în Pietrarii de Jos ar fi două biserici de lemn cu hramul *Sfântul Nicolae*, una în mahalaua Cărpinișu, „făcută de popa Matei ot Genunenii în anul 1810, Dechemvrie 6” și a doua „făcută de Anghel, de Pătru i Stan Moghină și ceilalți enoriași, în anul 1737, Dechemvrie 6”⁵⁶. Monografia localității întoarce însă situația cu 180 de grade, consemnând existența unei biserici jumătate din lemn și jumătate din zid, cu pridvor, având hramul „*Sfântul Nicolae*”, construită în 1810 și aflată în Pietrarii de Jos, în curtea bisericii de zid cu hramul „*Cuvioasa Parascheva*”. Este transcrisă chiar și pisania care atestă data ctitoririi lăcașului în locul altuia mai vechi cu hramul *Sfânta Paraschiva*, la 1810. În schimb, biserica satului Anghelești (Cărpinișu) e atestată la 1737, avându-i drept ctitori pe Anghel, Pătru și Stan Moghină, construită din lemn de stejar⁵⁷. Viceversa, cum s-ar spune. De altfel, și catalogul bisericilor din județul Vâlcea, aflat la Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național⁵⁸, specifică biserica de lemn cu hramul „*Sfântul Nicolae*” din cătunul Anghelești, comuna Pietrari, ca monument istoric ridicat la 1737.

În Pietrarii de Jos se află și biserica cu hramul „*Cuvioasa Paraschiva*”, construită la 1907 și cea mai nouă, din 1995, ridicată în mahalaua Cărpinișu, lângă vechea biserică de lemn ce-și aștepta până nu demult sfârșitul.

Mai reținem dintre bisericile Pietrarilor de Sus pe cea de lemn, construită la 1865, în zilele domnitorului Alexandru Ioan Cuza (în formă de navă fără turle, cu cerdac deschis) și biserica parohială cu hramul Sfinții Voievozi, sfințită în 1922⁵⁹.

(Continuare în numărul viitor)

⁵⁵ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I, Țara Românească, editată de Mitropolia Olteniei, 1970, p. 480.

⁵⁶ I. Popescu Cilieni, *Biserici, târguri, sate din jud. Vâlcea*, Ramuri, Craiova, 1941, pp 32–33.

⁵⁷ Crina Popescu, Constantin Mereșescu, *op. cit.*, pp. 185–186.

⁵⁸ Catalog publicat la 1 aprilie 1972 în colaborare cu Episcopia Râmnicului și cu Muzeul Județean Vâlcea.

⁵⁹ *Ibidem*, pp. 188–189.

Sfântul Grigorie
cel Mare (cca. 540–604)

Omilia a VIII-a, ținută în fața poporului în Biserica Fericitei Fecioare Maria, în ziua Nașterii Domnului

Traducere din limba latină și note de Mihai Grigoraș,
revizuire de Ioana Munteanu și Octavian Gordon

Pericopa din *Sfânta Evanghelie după Luca 2, 1-14*
În vremea aceea, a ieșit poruncă de la Cezar August să se înscrie toată lumea în registre. Această înscriere, cea dintâi, s-a făcut pe când Quirinius¹ cârmuia Siria. Și se duceau toți să-și spună numele², fiecare în cetatea sa. Și s-a suit și Iosif din Galileea, din cetatea Nazaret, în Iudeea, în cetatea lui David, care se numește Betleem – pentru că el era din casa și din neamul lui David –, ca să-și spună numele împreună cu Maria, femeia logodită cu el, care era însărcinată. Dar s-a întâmplat ca, pe când erau ei acolo, să se împlinească zilele ca ea să nască. Și a născut pe Fiul său Cel Întâi-Născut³; și L-a înfășat în scutece și L-a culcat în iesle, căci nu mai era loc de găzduire pentru el la han. Și în ținutul acela erau niște păstori, care vegheau pe câmp și făceau de strajă noaptea pe lângă turma lor. Și iată îngerul Domnului a stat alături de ei și slava Domnului a strălucit împrejurul lor și ei s-au înfricoșat cu frică mare. Iar îngerul le-a zis: Nu vă temeți! Căci, iată, vă binevestesc vouă bucurie mare, care va fi pentru tot poporul, că vi s-a născut azi Mântuitor, Care este Hristos Domnul, în cetatea lui David. Și acesta vă va fi semnul: Veți găsi un prunc înfășat în scutece și culcat în iesle. Și deodată s-a strâns, împreună cu îngerul, mulțime de oaste cerească, laudându-L pe Dumnezeu și zicând: Slavă lui

¹ Textual, Cyrino, transliterarea grecescului Κυρηνεός (lecțiunea editorului Lachmann; o lecțiune alternativă: Κυρήνιος), la rândul său o calchiere a cognomenului original Quirinius (Publius Sulpicius Quirinius). Faptul că în mediul latin se impusese o formă elenizată a unui nume roman ar putea spune ceva despre precedența limbii grecești în primele secole creștine.

² Expresia „a spune numele” traduce verbul *proferi* (diferit de describere „a înscrie în registre” de mai sus), care însemna, mai amplu, oferirea unei declarații publice cuprinzând numele, statutul social, ocupația, locuința, averea, având așadar un sens apropiat de recensământul modern.

³ Compusul „Întâi-Născut” (*Primogenitus*) nu implică aici existența unui al-doilea-născut, al-treilea-născut etc. (cf. *Coloseni* 1, 15; *Romani* 8, 29). Termenul „Întâi-Născut”, ale cărui rădăcini conceptuale sunt de căutat în ebraică, vrea să sublinieze mai degrabă o calitate sau un statut unic. În acest sens, Împăratul David, care nu se născuse primul între frații săi, primește din partea lui Dumnezeu făgăduința că îl va face „întâi-născut, mai înalt decât împărații pământului” (Psalmul 88, 27).

*Dumnezeu întru cele preainalte și pe pământ pace oamenilor de bunăvoie!*⁴

1. Întrucât, din dărnicia Domnului, vom săvârși astăzi de trei ori Sfânta Liturghie⁵, nu putem să vorbim prea mult despre această pericopă evanghelică. Însă chiar Nașterea Mântuitorului nostru ne silește să zicem ceva, fie și pe scurt. Ce înseamnă deci că lumea se înscrie când Domnul urmează să Se nască, dacă nu ceea ce limpede se arată, anume că venea în trup Cel Care îi va înscrie în veșnicie pe aleșii Săi⁶? Dimpotrivă, despre cei nelegiuți se zice prin Proorocul: *Șterși să fie din cartea celor vii și cu cei drepti să nu se înscrie* (Ps. 68, 29 [32]). El pe bună dreptate Se naște tocmai în Betleem, căci *Betleem* se tălmăcește *Casa pâinii*⁷. Și El Însuși este Cel Care zice: *Eu sunt pâinea cea vie, Care am coborât din cer* (In. 6, 41, 52). Așadar, locul în care Se naște Domnul s-a numit mai înainte *casa pâinii*, fără îndoială pentru că acolo urma să Se arate prin materia trupului Cel Care întemeiază mințile celor aleși printr-o săturare lăuntrică⁸. Acesta nu Se naște în casa părinților Săi, ci pe cale – negreșit pentru a arăta că prin omenitatea Sa, pe care a luat-o asupra-Și, Se naștea ca într-un loc străin. De bună seamă, spun *străin* nu după putere, ci după fire. Căci despre puterea Lui stă scris: *Întru ale Sale a venit* (In. 1, 11). Într-adevăr, după firea Lui, S-a născut înainte de timp, însă după a noastră, a venit în timp. Așadar, Cel veșnic vecuitor S-a arătat vremelnic și străin este [locul] unde a coborât. Iar pentru că se spune prin Proorocul: *Tot trupul este ca fânul* (Is. 40, 6), odată ce S-a făcut om, a preschimbat fânul nostru în grâu, El Care spune despre Sine Însuși: *Dacă bobul grâului, căzând pe pământ, nu va muri, rămâne singur* (In. 12, 24). De aceea, odată născut, Se și culcă în iesle, pentru a-i întrema pe toți credincioșii, ca pe niște animale sfinte ce sunt, cu grâul trupului Său⁹, ca să nu rămână flămânde de nutrețul înțelegerii celei veșnice. Și

4 Formula „oamenilor de bunăvoie” sau „pentru oamenii de bunăvoie”, care redă un genitiv al calității (hominibus bonae voluntatis, calchiat după ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας), constituie o variantă alternativă (atestată în cele mai vechi manuscrise și preferată de edițiile Nestle-Aland) a textului fixat de tradiția bizantină sub forma „pe pământ pace, între oameni bunăvoie” (ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία). Dacă luăm în calcul perioada de șapte ani petrecută de Sfântul Grigorie la Constantinopol ca apocrisiar (579-585), putem presupune că acesta era familiarizat și cu versiunea greacă răspândită în Biserica Răsăriteană. Cu toate acestea, utilizează lecțiunea hominibus bonae voluntatis, fapt din care deducem că varianta respectivă era demult consacrată în mediile de influență occidentală. Aceasta lipsește, desigur, din variantele liturgice răsăritene.

5 Prin menționarea ritualului celor trei Liturghii de Crăciun, Sfântul Grigorie oferă una dintre cele mai vechi mărturii cu privire la această prescripție liturgică (Grégoire le Grand, *Homélies sur l'Évangile. Livre I (Homélies I-XX)*, text critic, introducere, traducere și note de Raymond Étaix, Charles Morel și Bruno Judic, în coll. *Sources Chrétiennes*, vol. 485, Éditions du Cerf, Paris, 2005, p. 214).

6 Comentatorul francez trimite la Chromatius de Aquileea, *Sermo 32, 1* (Grégoire le Grand, *Homélies sur l'Évangile. Livre I*, p. 214).

7 Ebr. Beth („casă”) – lechem („pâine”). În Biblie, numele Betleem apare însoțit adesea de un altul, ebr. Ephrata „roditor” (Fc. 35, 19; 48, 7; Is. 59, 15; Rut 4, 11). Se discută încă între lingviști caracterul popular al etimologiei Betleem – Casa pâinii.

8 Comentatorul francez trimite la Sf. Grigorie cel Mare, *Sermo 32, 1* (Grégoire le Grand, *Homélies sur l'Évangile. Livre I*, p. 215).

9 Comentatorul francez trimite la Petrus Chrysologus, *Sermo 140, 3* (Grégoire le Grand, *Homélies sur*

Locul în care Se naște Domnul s-a numit mai înainte *casa pâinii*, fără îndoială pentru că acolo urma să Se arate prin materia trupului Cel Care întremează mințile celor aleși printr-o săturare launtrică. ✠

din ce pricină îngerul le apare oare păstorilor care vegheau și de ce slava lui Dumnezeu îi înconjoară cu strălucire, dacă nu pentru că aceia, care știu să conducă turmele credincioase cu grijă, se învrednicesc să vadă înaintea celorlalți cele preainalte¹⁰? Și cât timp ei veghează cu evlavie asupra turmei, harul dumnezeiesc scapără mai din belșug asupra lor.

2. Iar un înger vestește nașterea unui Împărat și împreună cu glasul lui coruri de îngeri cântă laolaltă și strigă, bucurându-se împreună: *Slavă lui Dumnezeu întru cele preainalte și pe pământ pace oamenilor de bunăvoie!* Cu adevărat, mai înainte ca Mântuitorul nostru să Se nască în trup, eram în dezbinare cu îngerii și ne depărtaserăm mult de strălucirea și curăția lor, din pricina păcatului celui dintâi și din pricina păcatelor din fiecare zi. Căci, de vreme ce, prin păcat, ne făcuserăm străini de Dumnezeu, îngerii, împreună-cetățeni cu Dumnezeu, ne considerau străini de tovărășia cu ei. Dar întrucât L-am cunoscut pe Împăratul nostru, la rândul lor îngerii ne-au recunoscut ca împreună-cetățeni cu ei. Căci, de vreme ce Împăratul cerului Și-a asumat țărâna trupului nostru, nici înălțimile îngerești nu mai disprețuiesc neputința noastră. Îngerii fac din nou pace cu noi și lasă la o parte pricina dezbinării de altădată; iar pe cei pe care mai înainte îi disprețuiseră ca neputincioși și josnici acum îi cinstesc ca prieteni. Căci de aceea Lot (Fc. 19, 1) și Iosua (Ios. 5, 15) se închină îngerilor fără să fie opriți din a lor închinare; dimpotrivă, în *Apocalipsa* lui, Ioan a vrut să se închine unui înger, dar însuși îngerul l-a oprit să se socotească dator a i se închina, zicând: *Vezi să nu faci aceasta! Căci sunt împreună-slujitor cu tine și cu frații tăi* (Ap. 22, 9). Ce înseamnă că înainte de venirea Mântuitorului îngerii primesc închinare de la oameni fără să zică nimic, iar după aceea se feresc să primească închinare, dacă nu faptul că îngerii se înfricoșează să vadă aplecată dinaintea lor firea noastră, pe care mai înainte o disprețuiseră, dar pe care acum o privesc ridicată deasupra lor? Și nu au mai îndrăznit să o nesocotească pe aceasta ca pe o fire neputincioasă, mai prejos de ei, ci socotind-o deasupra lor o cinstesc, de bună seamă, întru Împăratul cerului. Și nici nu mai resping cu dispreț a-l avea pe om prieten, ca unii care mai presus de ei aduc închinare Omului-Dumnezeu. Să ne îngrijim, așadar, frați preaiubiți, ca nu cumva necurăția să ne întineze pe noi, care suntem, potrivit preștiinței celei veșnice, împreună-cetățeni cu Dumnezeu și deopotrivă cu îngerii Lui. Să ne apărăm prin obiceiuri vrednicia noastră, să

¹⁰ l'Évangile. Livre I, p. 216).

¹⁰ Comentatorul francez trimite la Chromatius de Aquileea, *Sermo* 32, 3 (Grégoire le Grand, *Homélies sur l'Évangile. Livre I*, p. 216).

nu ne murdărească nicio desfrânare, să nu ne osândească nicio cugetare rușinoasă, să nu ne muște mintea nicio răutate, să nu ne mistuie rugina invidiei, să nu ne umfle mândria, să nu fim sfâșiați de dorința de înălțare prin desfătățile pământești, să nu ne aprindă mânia. Căci oamenii au fost numiți dumnezei. Așadar, omule, apără-ți, împotriva patimilor, cinstea de a fi dumnezeu, căci pentru tine S-a făcut Dumnezeu om¹¹, Care trăiește și împărățește în vecii vecilor. Amin!

¹¹ Sfârșitul omiliei, în ediția Étaix-Blanc-Judic.

Interviu realizat de
pr. Ștefan Zară
și Monahul Gherasim
Prodromitul

Interviu cu Arhimandritul Atanasie Prodromitul, Stareț al Schitului Românesc *Prodromu* din Sf. Munte Athos (I)

Preacuvioase Părinte Stareț, ce v-a determinat ca în urmă cu foarte mulți ani să părăsiți obștea Mănăstirii Sihăstria pentru a veni la Sfântul Munte? Ce v-a atras atât de mult la Sfântul Munte, având în vedere că în anii când Sfinția Voastră ați părăsit Mănăstirea Sihăstria, acolo viețuiau mulți părinți cu viață îmbunătățită?

Mai întâi vreau să amintesc că intrarea în obștea Mănăstirii Sihăstria am primit-o ca pe o binecuvântare de la Dumnezeu și de la Maica Domnului, la care aveam o mare evlavie, pe care o păstram încă din începuturile cunoașterii mele pe cât putea vârsta a realiza aceasta. La vremea aceea, Mănăstirea Sihăstria ținea loc de cinste între mănăstirile duhovnicești din țară, cu părinți îmbunătățiți și rânduiești ca de *Pateric*.

Tot întâmplarea a făcut, sau mai bine zis pronia lui Dumnezeu, ca părintele meu duhovnicesc din lumea laică, aflat în zona Brașovului, la ieșirea la pensie să se retragă la Mănăstirea Sihăstria. Prin el deci am luat mai întâi cunoștință cu această oază duhovnicească.

Acest început mi-a fost de un real folos, considerându-mă un privilegiat și nevrednic de o așa binecuvântare ce-a rânduit-o Bunul Dumnezeu cu mine. Trecând prin ascultări de seamă în cei patru ani petrecuți în Mănăstirea Sihăstria, am fost marcat profund, punând temelia casei sufletului pe piatra credinței și a nădejzii, de purtarea de grijă a lui Dumnezeu și acoperământul mântuitor al Maicii Domnului.

În acel timp, prin anii 1974–1975, vremurile erau încă destul de tulburi. Nu puteau intra în mănăstire tinerii, iar cei care încercau aceasta erau supuși la tot felul de hărțuiri compromițătoare din partea autorităților din acea vreme. Mănăstirea Sihăstria avea statut de azil pentru bătrâni, fapt pentru care putea primi și tineri, aceștia fiind încadrați pe post de îngrijitori la bătrâni sau paznici. Așa s-a găsit și pentru mine un loc și am putut fi primit în Mănăstirea Sihăstria, nu cu puține dificultăți și anchete de tot felul, ce erau o reală neliniște și nesiguranță pentru ziua de mâine. Totuși, în acele vremuri tulburi, parcă ceva îți dădea un curaj și o nădejde

care înlătura frica și nu te temeai de nimic, având o râvnă puternică spre rugăciune și credință în Dumnezeu.

Trecând acei ani, nu însă și nesiguranța, într-o zi s-a aflat vestea că Patriarhia Română caută părinți experimentați, dar și cu meserii, pentru trimiterea lor la Sfântul Munte. Așezămintele românești printre care și Schitul Prodromu, stăteau la limita existenței, atât în ceea ce privește personalul cât și starea materială.

Părinții acestor așezăminte făceau eforturi disperate, apelând atât la autorități cât și la conducerea Sfântului Munte și a Patriarhiei Române, să trimită ajutoare și părinți pentru repopularea chiliilor românești și, implicit, a Schitului Prodromu. Apelul făcut de Patriarhia Română a ajuns și la Mănăstirea Sihăstria care avea o obște monahală mare. Și printre cei înscriși în acele liste făceam parte și eu, în nevrednicia mea, dar și mulți alți părinți bătrâni și tineri, ca la douăzeci la număr numai din Mănăstirea Sihăstria.

Se propusese ca pe o perioadă de cinci ani să fie trimiși la Sfântul Munte grupuri de câte cinci părinți, sigur prin selecție. Zvonuri se făceau de tot felul, unele știri ce soseau din acropola Muntelui Athos erau care mai de care mai descurajatoare și arătau greutățile și lipsurile de tot felul, pe care le vor avea de întâmpinat cei ce doreau să se supună acestui deznodământ real. Cu toate acestea, temerea de necunoscut nu a fost atât de mare, pentru că libertatea, ce promitea mult mai mult decât lipsa, a avansat dorul cel neprețuit de a sluji lui Dumnezeu cu nădejdi pe care numai cel ce le lucrează prin înfăptuire le poate cunoaște.

Când soarta a căzut și peste mine nevrednicul, la alcătuirea grupului de cinci, am răspuns cu multă încredere și mulțumire lui Dumnezeu și a Maicii Domnului. Din acest grup făcea parte și marele duhovnic și duhovnicesc părinte Protosinghelul Petroniu Tănase care ne întărea în alegerea cea bună pe care o făceam, mai ales că Sfinția Sa vizitase cu un an în urmă pe meleagurile athonite toate așezămintele românești, grecești și nu numai. Cred din toată inima chiar și acum, că venirea Cuvioșiei Sale, a Părintelui Petroniu (care avea șaiszeci și patru de ani la vremea aceea) a fost o pronie a lui Dumnezeu și o rugăciune stăruitoare a ctitorilor ce s-au jertfit în Schitul Românesc Prodromu, pentru a nu mai fi noi românii lipsiți de singurul așezământ monahal din Grădina Maicii Domnului cu slujbă în limba și graiul cel frumos și curat al poporului român, poate și singurul la acea vreme de pe mapamond. Și zic aceasta fiindcă cele ce existau, altele decât Schitul Prodromu la acea vreme, nu aveau siguranța și popularitatea ce puteau a-ți da siguranța și încrederea zilei de mâine.

Acum să mă întorc la parafarea primei întrebări.

Mănăstirea Sihăstria, la acea vreme, era una din cele mai duhovnicești

mănăstiri. Spun aceasta nu fiindcă provin din obștea acestei oaze duhovnicești, ci realitatea o arăta: cu părinții îmbunătățiți și sporiți în rugăciune, în cunoașterea de Dumnezeu și a noastră ca oameni pe acest pământ și, mai ales, cuvioși supuși în ascultare, baza și temelia călugărului. Nu poți înainta duhovnicește sau pe scara virtuților fără această treaptă și piatră de căpătâi, care completează fără doar și poate dragostea, smerenia și simplitatea ce trebuie să ne caracterizeze ca monahi.

Bineînțeles că existau și ispite, care puteau căli pe monah în răbdare și mai ales în statornicie, pe monahul lucrător zic, care luptă ca un viteaz ostaș când este încolțit de vrăjmășia celui rău, a lumii și a trupului. Sau, ceea ce era și mai rău, prin scoaterea monahului din luptă care se întâmplă, fie prin multa încredere doar în ei înșiși, fie prin cei în care își pun nădejdiile, acei alții care petrec în neascultare având voie proprie și care neglijează rugăciunea, ocupându-și timpul cu iscodiri.

Cei ce realizau pentru ce au venit la o treaptă atât de înaltă și în viața de mănăstire, stăteau tari ca piatra, ascultând povețele și mai ales având exemple vii, povățuitori și îndrumători ai viețuirii celei duhovnicești. Exemple erau destule la acea vreme: părinți cuvioși, mărturisitori și chiar mucenici care au rezistat prigoanei comuniste și securității, păstrându-și noblețea și integritatea sufletească, credința în Dumnezeu și implorând ajutorul lui Dumnezeu prin rugăciuni și osteneli, privegheri de toată noaptea, la care în parte am fost martor cuprinzându-mă toată stima și respectul față de acești sfințiți părinți.

Nu este păcat și nici nu o spun spre înălțarea minții, dar întâlnirea cu acești părinți îmi dădea un sentiment de teamă duhovnicească care lucra în sufletul meu în așa fel încât nici nu îndrăzneam să cuget în acele momente ceva străin sau ceva ce ar fi putut mârșni pe acești sfințiți părinți. Exemplele se împleteau ca într-un întreg, prin faptul că se completeau unii pe alții. Unii covârșeau în dragoste, alții în răbdare și ascultare desăvârșită, iar cei mai mulți erau statornici în rugăciune, rugăciunea cea

neîntreruptă a inimii și în cântarea psalmilor ce le îndulceau privirile încât fețele lor ajungeau să se asemene pruncilor nevinovați. Nu puteai înșela sau minți autoritatea duhovnicească a acestor cuvioși și sfinți părinți.

Vârful de lance și pilonul de centru al acestui cerc duhovnicesc îl menținea Părintele Cleopa, urmat de aceeași verigă ce strălucea mai mult, a Părintelui Ieroschimona Paisie Olaru cu o experiență vastă în complexitatea vieții celei duhovnicești, sfânt părinte demn

Legătura sufletească ce se leagă între părintele duhovnicesc și fiul duhovnicesc e mai puternică decât a părintelui trupesc și a fiului, dar primează voința lui Dumnezeu, Care a rânduit despărțirea trupeză de dâșii, însă legătura sufletească, spălată cu lacrimi, a rămas, ca un dor nevindecăt pe care îl port și acum. ❧

de *Pateric*. Cu toții antrenau roata cea duhovnicească a Sihăstriei, uneori tainic și cu multă modestie, alteori și la arătare, cum erau Cuvioșia sa părintele Protosinghel Ioil Gheorghiu, părintele Veniamin Barbacaru, părinții Cosma și Damaschin, frați de sânge, preacuvioșia sa Protosinghelul Ambrozie Dogaru, Ieromonahul Grigorie, fostul meu duhovnic ce-l aminteam la început, Nazarie Ieromonahul, Caliopie Protosinghelul, monahul Marcu ce a trecut prin temnițele comuniste și acum era un exemplu viu de corectitudine, simplitate, modestie și adevărat rugător.

Exemplele pot continua, fiindcă toți erau adevărați slujitori și apărători ai credinței, flori neveștejite ale monahismului românesc. Iar noi, cei ce ne socotim urmașii lor prin interpretarea și urmarea fără greșală a povăturilor lor, avem nădejde că sămânța cea bună poate da rodul său la timp potrivit și la vremea potrivită. Discernământul și alegerea noastră ne obligă la aceasta, mai ales că acum, odată cu trecerea lor în veșnicie, aceștia se roagă pentru noi cei rămași să le urmăm credința în această vale a plângerii.

Trăind și viețuind în nevrednicia mea, anii aceia puțini alături de acești sfinți părinți m-am legat enorm de petrecerea cu sfințiile lor și îmi venea greu acum a mă despărți. Legătura sufletească ce se leagă între părintele duhovnicesc și fiul duhovnicesc e mai puternică decât a părintelui trupesc și a fiului, dar primează voința lui Dumnezeu, Care a rânduit despărțirea trupească de dânsii, însă legătura sufletească, spălată cu lacrimi, a rămas, ca un dor nevindecat pe care îl port și acum.

Luând crucea pe care Domnul ne-a pregătit-o, iată că am luat calea înstrăinării de țară și de părinții noștri dragi, împreună cu venerabilul și îndrumătorul cel duhovnicesc, preacuvioșia și sfinția sa Arhim. Petroniu Tănase și alți trei camarazi: fratele Ioan, care a devenit apoi frate de călugărie cu mine – Mh. Prodromu, părintele Macarie de la Mănăstirea Sâmbăta de Sus și Ierodiaconul David venit din Mănăstirea Secu.

Despărțirea a fost tare grea, pentru că, pe de o parte, lăsam în urmă legătura sufletească ce abia căpătase contur și, pe de altă parte, pentru că plecam pe un drum necunoscut. Doar o lumină ne dădea curaj: credința în Dumnezeu și nădejdea în ajutorul Său. Citind *Acatistul Maicii Domnului*, am pornit la drum. Tristețea și bucuria ne erau alături și călătoreau cu noi. Din păcate nu lipseau nici „îngerii” securității care din umbră ne însoțeau cu directive precise, sporind sentimentul neîncrederii în reușita plecării noastre. Căutau cu tot dinadinsul a pune lacăt gurii noastre, pentru a nu vorbi despre situația din țară.

Tristețea și bucuria ne erau alături și călătoreau cu noi. Din păcate nu lipseau nici „îngerii” securității care din umbră ne însoțeau cu directive precise, sporind sentimentul neîncrederii în reușita plecării noastre. Căutau cu tot dinadinsul a pune lacăt gurii noastre, pentru a nu vorbi despre situația din țară. ❧

Ajunși la București, așteptam binecuvântarea Patriarhului Iustin Moisescu și a Mitropolitului Antonie Plămădeală, care se ocupa cu relațiile externe ale Patriarhiei Române, găzduiți fiind la Mănăstirea Antim. În sfârșit, când ni s-au înmănat toate documentele necesare, am primit binecuvântarea și cuvântul de îmbărbătare în noua noastră misiune.

Toate actele de identitate și documentele românești pe care le dețineam până atunci ni s-au reținut, rămânând doar cu pașaportul de călătorie și adeverința dată de Patriarhia Română, care certifica prezența autorizată a noastră în Grecia și în Sfântul Munte. Am plecat cu trenul din București, la 4 martie 1978, zi în care era lăsatul de sec pentru Postul cel Mare al Sfințelor Paști. Făcând rugăciune și mulțumind lui Dumnezeu, ne pregăteam pentru cele ce aveau să ni se descopere în drumul nostru.

Nu am scăpat nici de controalele făcute de vameșii bulgari care, văzându-ne în hainele acestea negre ne cercetau din cap până-n picioare, văzând mai ales unele bagaje de-ale noastre îndesate doldora de lucruri. Prin sondaj, au insistat a se deschide unele care atrăgeau atenția mai mult. Cum ele erau aranjate să se deschidă doar la destinație, acum când erau controlate cu lux de amănunt, cu greu au mai putut fi aranjate, întrucât și vagonul era strâmt și cu anevoie de a împacheta la loc lucrurile. Părintele Petroniu, în toate aceste ispite, ne încuraja, ne dădea energie și putere duhovnicească să putem depăși situațiile neplăcute. Trecând de Sofia, după o noapte și o zi, am ajuns în sfârșit în Grecia, la Salonic, unde ne așteptau părinți români din Sfântul Munte, dornici de a ne primi la chiliile și așezămintele lor, unde aveau nevoie de ucenici și de urmași ai strădaniilor lor de o viață.

Cum noi toți cei cinci aveam destinație precisă, adică Schitul Prodromu, au rămas cu o întristare în suflet, ce se putea intui clar pe fețele lor. Erau părinți trecuți prin osteneli ce purtau povara atâtor ani de nevoință și așteptau și ei ca munca lor de o viață să nu se irosească.

Deși eram cuprinși de mila firească, noi nu le puteam ajuta cu nimic. Schitul Prodromu era prioritatea numărul unu ce angaja un efort deosebit și un răspuns imediat ce nu suferea amânare. După întâlnirea cu sfinții lor și aflarea fără de succes a doleanțelor lor, fiecare s-a retras, dar nu fără de speranță în grupurile ce se organizau pentru anii următori. Din păcate nu a fost să fie așa, căci odată cu trimiterea grupului nostru s-a sistat trimiterea la Muntele Athos a noi părinți. Dacă totuși au mai sosit părinți dornici de a rămâne la Athos, ei au făcut-o prin inițiativă proprie și prin căi ce le-au permis acest lucru cu sacrificii și eforturi pe care numai ei le-au cunoscut. Credința și dorința lor de a sluji Domnului cu râvna și evlavie ce ne obligă pe toți, le-a fost răsplătită spre nădejdea cea mântuitoare pe care a cunoscut-o fiecare.

După predarea documentelor la Ministerul de Externe al Greciei de Nord, documente prin care ne primeam statutul de noi viețuitori ai Muntelui Athos, ne-am continuat drumul spre peninsula athonită, spre Muntele cel Sfânt. Cu cât ne apropiam, cu atât mai mult se aprindea și dorința în sufletele noastre, prin contactul cu o realitate care de acum se desfășura pe larg, sub privirile noastre. Călătorind cu autobuzul de la Salonic spre portul Ouranopoli, de unde trebuia să luăm caicul spre debarcarea pe Muntele Sfânt, am rămas uimiți de credința și evlavia poporului grec față de fețele bisericești, prin faptul că îți ofereau locul și-ți sărutau mâna, cerând binecuvântare, lucru puțin întâlnit în România în acele vremuri, unde nu puteai scoate capul pe stradă fără să-ți se facă o insultă necuviincioasă și unde numai darul lui Dumnezeu te putea acoperi în acele momente în care nu aveai altceva la îndemână decât a te ruga pentru ei.

Ajunși la Ouranopoli, o localitate destul de sărăcăcioasă la acea vreme, unde localnicii se ocupau cu pescuitul și primirea puținilor pelerini și închinători ce veneau spre închinare la Sfântul Munte, condițiile de cazare și de masă lăsau de dorit. Norocul nostru a fost că în acea zi circula un caic de lemn ce făcea legătura cu Sfântul Munte și care primea un număr limitat de vizitatori, închinători sau călugări, aproximativ treizeci de persoane, la care se adăugau bagajele lor.

După o călătorie de peste două ore de mers pe mare, cu escală la fiecare din mănăstirile ce erau plasate pe latura de miazăzi-apus a muntelui, iată-ne ajunși în portul Dafni unde a coborât toată suflarea.

Emoțiile ne-au cuprins, pe noi cei care acum luam contact cu Muntele Athos, Grădina Maicii Domnului. Bucuria de a călca și a face primii pași pe Muntele Athos ne-a făcut muți,

ne ascundeam fiecare lacrimile făcându-ne cruci și unii chiar sărutând pământul că ne-au hărăzit Dumnezeu și Maica Domnului o astfel de chemare.

Emoționați fiind, ne-am urcat într-un autobuz rudimentar și vechi, care era destinat a face legătura între Portul Dafni și așa-zisa capitală a Athosului, Careia.

Era ora douăsprezece din zi când am ajuns în Careia, miercurea, în prima săptămână din Postul Mare. După ce am prezentat hârtiile de trimitere și dreptul de a veni la Muntele Athos pe care le primiserăm la Salonic și după verificarea lor de către poliție, ni s-a înmănat *di-amonitirionul*, act care ne asigură nouă, celor cinci nou veniți, dreptul de a ședea în Sfântul Munte până la întocmirea actelor definitive, adică a buletinul numit *taftotita*, prin care automat am dobândit și cetățenia greacă.

Încheind cu protocolul care se făcea pentru fiecare nou venit în Muntele Athos, ne grăbeam să ajungem la Schitul Prodromu.

Cum drumuri nu existau la acea vreme decât cel de la Portul Dafne la Careia, capitala Athosului, și care se încheia la Mănăstirea Ivron, partea de răsărit (NE) a peninsulei, trebuia să luăm calea întoarsă până la Portul Dafne și de acolo, ocolind partea de miazăzi a Athosului, să ajungem la arsanaua Schitului Prodromu, lucru posibil doar a doua zi.

În după amiaza aceea și noaptea care a urmat ne-am cazat la Mănăstirea Cutlumuș, aflată aproape de centrul Karies. Acolo am luat primul contact cu o mănăstire athonită. Starețul de atunci, Arhimandritul Hristodul, care și în prezent conduce mănăstirea, împreună cu obștea, au fost foarte binevoitori și primitivi.

După toate aceste introduceri care au urmat în călătoria noastră, ne-am odihnit, însă nu cu liniștea omului ce în sfârșit a ajuns acasă. Slujba de noapte, care s-a desfășurat la timpul

ei, ne-a trezit cu clopoțelul deșteptătorului ce nu făcea excepție nimănui, după rânduiala athonită și a mănăstirilor în general, rânduială ce se făcea și la Mănăstirea Sihăstria în acele vremuri.

Dimineața următoare ne pregătea în sfârșit pentru destinație, pe care am și purces a o împlini după ce la arhondaricul mănăstirii ni s-a pregătit un ceai. Mulțumind părinților pentru ospitalitate, mai mult prin gesturi decât prin viu grai, fiindcă niciunul nu cunoșteam limba greacă, părințele Petroniu cunoștea greaca veche însă și aceea cu dificultate, am luat din nou autobuzul din Careia spre Dafne, unde lăsasem o parte din bagaj, apoi am continuat călătoria tot cu un caic de lemn ce făcea traseul Portul Dafne – Mănăstirea Lavra și retur.

Ne-am imbarcat în acest caic împreună cu alți pelerini: călugări și închinători mireni ce trebuiau să ajungă la mănăstirile Simonospetra, Grigoriu, Dionisiu, Sf. Pavel, Schitul Sf. Ana, Capsocalivia, Schitul Prodromu și Lavra. Ajunși la arsanaua (portul) Prodromului, am coborât aici doar noi cinci.

Marea și timpul erau într-o liniște deplină care parcă ne introducea într-o nouă lume. Și cu adevărat așa și era. Delfinii se întreceau parcă să ne primească ca pe noi oaspeți, prietenoși, de parcă ne spuneau „*bine ați venit*” prin jocurile pe care le făceau în jurul caicului.

Arsanaua Schitului Prodromu, veche parcă de o mie de ani, ne-a făcut o legătură indirectă cu ceea ce avea să fie destinația noastră: Schitul Românesc Prodromu. Arsanaua era impunătoare, cu o arhitectură nobilă și o gândire românească ce o diferenția de celelalte porturi ale Athosului.

Reamintesc că până s-a deschis drumul Marii Lavre, această arsana reprezenta singurul punct de legătură cu lumea, iar portul ei era legătura majoră a schitului nostru cu mijloacele de transport și de aprovizionare. Toate legăturile de aprovizionare, cu materiale, alimente și de pescuit, se făceau prin acest mic nod maritim important al Schitului Prodromu. Chiar și legăturile cu țara și alte centre administrative și duhovnicești, cum ar fi Tesalonicul, Insula Tassos, și alte împrejurimi, se făceau prin acest port, pentru construirea căruia s-au cheltuit sume importante.

Odată ajunși la portul Schitului Prodromu, am rămas plăcut surprinși de cei ce ne așteptau acolo, ca de un suflu românesc, adică părinții care aveau să ne conducă spre mănăstirea românească athonită ce poartă numele de Schitul Prodromu. Aceștia aveau ca mijloc de transport un tractor românesc, amenajat special pentru a face deplasarea de la port la schit și invers pe o cărare pietruită. Călătoria se făcea cu o prudență maximă, fiind expuși la iminentul pericol de a cădea în prăpastie. Drumul acesta a fost folosit la început doar pentru mulari (animale de povară, jumătate cai, jumătate catări) cu care se făceau transporturile de materiale și provizii pentru necesitățile schitului. Așadar, întâlnirea cu acești părinți a fost pe de o parte o bucurie,

iar pe de altă parte, ne-a fost de un real folos, fiindcă bagajele noastre cele multe erau o povară prea mare cu care greu am fi putut ajunge la schit.

Aș vrea să amintesc că cei doi părinți care ne-au întâmpinat și ne-au ajutat făceau parte din grupul celor cinci părinți care fuseseră trimiși cu doi ani înainte, așa după cum se stabilise convenția. Aceștia erau părintele Ioanichie, ieromonah ce se află acum în Israel, slujitor în cadrul Patriarhiei Ierusalimului și părintele Mihail, schimonah ce s-a săvârșit la Chilia Românească de la Provata, aflată tot pe teritoriul Sfintei Mănăstiri Marea Lavră, proveniți tot din Mănăstirea Sihăstria.

Drumul anevoios și prăpăstios ce urca de la nivelul mării spre altitudinea de 360 m, altitudine unde era situat amplasamentul Schitului Prodromu, ne oferea acum o gândire tainică ce se amplifică pe măsură ce urcam și zăream turlele și crucile bisericii ce luminau sub razele soarelui care acum dădea să apună.

Din păcate, prima înfățișare, la care ne așteptam într-un fel, era una tristă și dezolantă. Cu cât ni se descoperea sub privirile noastre, cel puțin a mea personal, înfățișarea reală a ansamblului monahal, cu atât apăreau și nedumeririle cu privire la ruina ce se vedea peste tot, ce se manifestau puternic în sufletul meu, însă nu cu deznădejde. Am remarcat această surpriză neplăcută și la însoțitorii mei, mai puțin la părintele Petroniu, care vizitase Schitul Prodromu cu un an înainte, fiind familiarizat cu locul. Am înaintat spre poarta mănăstirii, veșnic întredeschisă.

Acolo am fost întâmpinați de părintele Matia, despre care aveam să aflăm că era arhondarul schitului, cel care se ocupa de primirea închinătorilor. Era un părinte impunător, înalt și bine legat. Stătea la poarta mănăstirii pe o bancă și își orienta privirile spre cei ce veneau sau îi cereau adăpost de găzduire, fie și numai pentru o zi și o noapte. Ne-a cuprins pe toți într-o privire, și fiindcă ne privea din cap și până în picioare, nu ne găseam niciunii cuvintele. După minutul care a părut o veșnicie, ne-a întâmpinat cu întrebarea: „*Mă, pe voi cine v-a trimis: comuniștii sau Biserica?*” La care noi, loviți de întrebare ca de trăsnet, am plecat fețele în jos și a răspuns cel mai în vârstă, părintele Macarie, venit de la Mănăstirea Sâmbăta de Sus: „*Da, veți avea ocazia să ne vedeți, să ne cercetați... dar bine v-am găsit părinte...*” și am intrat pe poarta mănăstirii, fiind conduși de ghidul nostru, părintele Ioanichie.

Întâlnirea cu realitatea ne-a lăsat un gust amar, nu pentru puțină vreme. Părintele Petroniu era deja familiarizat și așteptările nu-l mai oboseau, ci spunea doar atât: „*Slavă lui Dumnezeu și Maici Domnului*” cu o nădejde și o credință de care și astăzi ne mirăm.

Lăsând bagajele aproape de ușile bisericii, am dat să intrăm înăuntru spre închinare și mulțumire Maicii Domnului că ne-a ajutat să ajungem

Ne-am închinat, mai bine zis am lăcrimat cu durere, și mâhnire mare ne-a cuprins văzând starea de degradare în care se aflau toate. ❀

cu bine. Înfațișarea bisericii însă, atât exterior cât și interior era sinistă. Totul era ca după un război, nu se mai făcuse o Sfântă Liturghie de ani de zile. Întrând în biserică, spre mirarea noastră, era o cărare ce-și făcea loc prin-

tre molozul căzut de pe pereții interiori, a picturii ce se degradase, cărare care conducea la *Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului Prodromița*, unde era așezată o candelă sleită și murdară, aprinsă de cineva. Atmosfera din jurul acestei sfinte icoane era una de plâns, dar și umilitoare. Candela icoanei era aprinsă, după cum am aflat a doua zi, de către părintele Vlasie, părinte orb care se ducea să o aprindă mai mult după instinct și după cărarea ce-l conducea fără greș la Sfânta Icoană.

Ne-am închinat, mai bine zis am lăcrimat cu durere, și mâhnire mare ne-a cuprins văzând starea de degradare în care se aflau toate.

În tăcere, ne-am retras și am fost conduși la camere, la așa-zisul Sinodicon, unde pe timpuri se primeau numai oameni de vază, oaspeți pelerini sau fețe bisericești mai de seamă. Și aici (de acum nu ne mai miram, ce să te mai miri!) totul era redus la același cuvânt: dezastru. Adică, intrând în corpul clădirii acesteia de sud, căci tot acolo eram și cazați, în loc de ușă la intrare erau niște scânduri puse în picioare, nu exista încălzire, deși era încă destul de rece (6 martie 1978). Fără să mai cercetăm sărăcia camerelor, ne-am retras la odihnă. De masă nici nu era vorbă, fiindcă ne aflam în prima săptămână din Postul Mare.

Cum au fost primii ani ai Sfinției Voastre în obștea de la Prodromu?

Sunt multe de spus și ar necesita pagini întregi de scris despre toate cele ce au urmat, chiar de la început. Ele nu sunt greu de reamintit fiindcă au rămas adânc întipărite în sufletul noului începător care la acea vreme s-a întâlnit cu o realitate deloc neglijabilă. Zilnic te întâlneai cu ceva nou, adevărate file desprinse din *Pateric*, ori noutăți apărute la acea vreme.

Continuând șirul evenimentelor, a doua zi, fiind vineri în acea primă săptămână a Postului Mare, trebuia să ne adunăm puterile și să ne regăsim sufletește ca să putem începe lucrarea și slujirea noastră acolo în ordinea priorităților care apăreau, având cale de urmat și sprijin în părintele Petroniu, care avea o vastă experiență încă din țară, unde se știe că a fost stareț și începător de obște la Mănăstirea Slatina din Moldova în afară de anii petrecuți în Mănăstirea Sihăstria ca profesor și îndrumător iscusit al monahismului. Acum strădaniile trebuiau să fie și mai mari: un început cu totul aparte.

Ieșind la lumina zilei, a doua zi, spre mirarea noastră am întâlnit alți călugări care făceau parte tot din obștea Schitului Prodromu, desigur în

vârstă, peste optzeci de ani, cu infirmități ce-ți aduceau aminte de un azil de bătrâni, cinci la număr. Întâlnindu-i, încercam să le cerem binecuvântarea, însă niciodată nu ne răspundeau. Necunoscând noi motivul, am aflat ulterior, în aceeași zi, că aceștia erau zelotiști de stil vechi, însă neavând nicio legătură cu cei ce țineau totuși calendarul vechi, dar pomeneau pe Patriarhul de la Constantinopol, Preafericitul Dimitrie la acea vreme. Și mai grav decât atât, nu intrau nici în biserică, zicând că biserica este spurcată de cei de pe nou, printre care ne găseam și noi.

Așadar, confruntându-ne cu această nouă încercare, nu ne-am descurajat, ci ceream ajutorul Maicii Domnului, căutam răspunsuri pentru moment, etc. Amintesc că starețul de facto al schitului de la acea vreme, arhimandritul Veniamin Popa, nu era zelotist, însă era plecat din schit cu treburi personale.

Căutând în noi înșine resurse și întărire duhovnicească, încercam să nu ne descurajăm, fiindcă totul ni se părea un haos: biserică nu, bucătărie nu, trapeză nu, slujbă nu, chilii nu. Trebuiau neapărat găsite soluții. Deci am început cu lucrurile vitale: căutam un loc în fosta bucătărie pentru a ne pregăti ceva de mâncare, la fel în fosta trapeză unde totul era o ruină, căutam să așezăm o masă, toate cu repeziciune, pentru a da cât de cât o impresie de normalitate. Trebuia să găsim un loc unde să facem slujbă, fiindcă era Postul Mare. Am pregătit paraclisul Adormirea Maicii Domnului ce se află la intrarea în schit împreună cu clopotnița, pentru a putea începe slujbele și rânduilele noastre bisericesti. Cărți pentru slujbă aveam la noi, iar prescuri și vin am început să luăm de la Mănăstirea Lavra care dădea ca binecuvântare aceste ofrande în mod gratuit la toate chiliile și schiturile de pe teritoriul ei. Și, începând din Duminica ace-

...a fost o dăruire și o jertfă pe care trebuia să o faci fără odihnă, și mai ales un efort ce te aducea până la epuizarea totală, aproape de pragul descurajării și îți puneai inevitabil în gând întoarcerea, lucru pe care unii părinți l-au și făcut. ✠

ea, 11 martie 1978, nu s-a mai întrerupt Sfânta Liturghie până în ziua de astăzi, 11 decembrie 2017, cu ajutorul lui Dumnezeu, al Maicii Domnului și al Sfântului Ioan Botezătorul, ocrotitorii acestui sfânt așezământ.

Chiliile de locuit, și acelea o necesitate, le-am pregătit până la Sfintele Paști. Ceea ce a urmat după aceea, totul a fost o dăruire și o jertfă pe care trebuia să o faci fără odihnă, și mai ales un efort ce te aducea până la epuizarea totală, aproape de pragul descurajării și îți puneai inevitabil în gând întoarcerea, lucru pe care unii părinți l-au și făcut.

Părintele Macarie, care făcea parte din grupul nostru, s-a întors după numai 3 luni de încercări. Părinții veniți înaintea noastră la schit, au plecat și ei la numai o săptămână de la sosirea noastră. Greutățile, și mai ales lipsurile, le-au împușinat nădejdea, ca să nu zic și credința, iar programul sever pe care-l începusem era o altă problemă pentru ei.

Cu toate acestea, liniștea ce se așternea încet-încet ne-a întărit sufletește încât făceam mai ușor față necesităților. Apoi, creștini și cunoscuți din lumea largă, și mai ales din așa numita lume „liberă” de atunci, care au aflat de noi și de situația în care ne găseam au început să ne trimită ajutoare modeste, dar îndeajuns pentru necesitățile noastre. Ne miram și noi de multe ori căci, nesperat, ne ajungeau exact la timp când era nevoie, întărindu-ne astfel credința și nădejdea în ajutorul lui Dumnezeu și al Maicii Domnului, vădit prin astfel de semne minunate.

Apoi, chiar și părinții zelotiști din schit și-au mai revizuit părerile despre noi, chiar și părintele Matia, arhondarul care ne întâmpinase la sosirea noastră. Acum găseau și ei că scopul nostru era unul singur: slujirea lui Dumnezeu și mântuirea sufletului, scop pe care îl așteptăm și îl lucrăm cu toții. Ceea ce era încă un lucru de neînțeles era faptul că nu puteau să se întoarcă și să vină la biserică, nici la masă, nici nu dădeau răspuns la *binecuvântați / blagosloviți*, ziceau ei, pentru a nu se spurca. În schimb, ne ajutau în ascultări, la făcutul pâinii la bucătărie și la orice altceva îi solicitam noi. Erau simpli ca pregătire, însă erau fără răutate și își făceau totuși rânduiala și pravila lor de călugări în chiliile lor cu un zel extraordinar, cu privegheri și rugăciuni de toată noaptea, după *Pateric*. Cu toate explicațiile noastre, la care erau receptivi și ne ascultau, nu aveau puterea de a găsi adevărul, având o permanentă grijă de a nu-și pierde sufletele. Noi găseam că înțelegerea lor a fost adusă în rătăcire de cei care se dădeau cunoscători a toate canoanele și pravilele Bisericii și cărora li se supuneau orbește.

Tragică a fost mutarea lor la cele veșnice, a acelor care i-au dus pe aceștia în rătăcire. Iar celor ce au urmat acelor, din simplitate și din necunoaștere, alta le va fi lor judecata. S-au dus cu toții sub privirile noastre, le-am făcut rânduiala cuviincioasă unora, fiindcă alții ne-au cerut explicit să nu o facem. Între aceștia erau unii care susțineau că numai ei stau în adevăr și că doar ei se mântuiesc, neadmițând ca cineva să se închine în paraclisul sau bisericuța lor, ca să nu fie spurcată astfel dacă ar intra cineva în ea, fie el intrat acolo și din greșeală.

Această situație lăsa o amprentă urâtă asupra schitului nostru, fiindcă niciuna din mănăstirile athonite nu era prinsă de acest zelotism, în afară de Mănăstirea Esfigmenu care, din păcate, și astăzi se află în aceeași situație.

Revenind la situația noastră din acea vreme, toate se derulau cu repezi-ciune, atât cele duhovnicești cât și cele administrative, având încărcătura lor. Puțini câți eram, trebuia să ținem slujbele bisericii cu Sfânta Liturghie în fiecare zi, la care veneau uneori și chilioți greci și alți români athoniți, și care se desfășurau într-o armonie și ținută duhovnicească, având chiar și masa în comun la sărbători și praznice împărătești. Singurul inconvenient era că atunci când părintele Matia venea la Sfânta Liturghie, ne tulbura slujba prin comportamentul lui de aranjare a tipicului și a cântărilor la strane, străin de buna rânduială ce trebuie păstrată, mai ales la Sfânta Liturghie.

Făceam răbdare și ne rugam ca Bunul Dumnezeu și Maica Domnului să facă într-un fel să ne ridice, de este posibil, această ispită tulburătoare care ne afecta pe toți. Minunea nu a zăbovit prea mult căci, într-o zi de praznic, pe când părintele Matia cânta Axionul Maicii Domnului la icoana ei, fiind sub o influență demonică, ca din senin s-a desprins un lemn,

o grindă din cele ce susțin arcurile de la cupolă și, printre candelă, o minunile Tale, Doamne, fără să le atingă cu ceva, a căzut pe piciorul drept al părintelui, rupându-l din șold. Firește, căzând jos și încă nedumerit fiind, a strigat către icoana Maicii Domnului Prodromița: „*să vii să-ți mai cânt!*”, cu un ton răzvrătit.

Cu greu l-am luat de jos fiindcă durerea îl cuprinsese și, fiind un om bine făcut, era greu de purtat. Chemând elicopterul, căci altă soluție de urgență nu exista, a fost transportat la Tesalonic unde a stat vreo trei luni de zile. Și tot acolo în spital i s-a descoperit că are cancer.

După toate cele întâmplare, i s-a trezit conștiința dându-și seama că rânduială de Sus a fost aceasta spre pocăința și întoarcerea lui, ceea ce a și făcut-o, cu lacrimi de întoarcere de care și noi ne miram, pocăință pe care la puțină am văzut-o.

După acel timp scurs, găsind că la spital nu mai aveau ce să îi facă, a fost trimis înapoi acasă, la mănăstire. După încă două luni de suferință a fost chemat la Domnul. Cunoscându-și ziua adormirii și cerând iertare de la toți, a zis ultimele cuvinte: „*Să ne vedem la Rai!*”

Iată cum Bunul Dumnezeu, Maica Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul i-au economisit mântuirea în acest chip minunat, fiindcă avea ani de trudă cu statornicie și răbdare, petrecuți în slujba lui Dumnezeu în Schitul Românesc Prodromu.

Cum este acum la Prodromu? Este greu să fiți urmaș al Părintelui Petroniu la egumenia Schitului Prodromu?

Acești primi ani petrecuți în Schitul Prodromu au fost încărcăți din toate punctele de vedere, mai ales cu încercări și ispite cărora trebuia să le facem față ajutându-ne numai Dumnezeu și Maica Domnului. Ele erau așa puternice încât te aduceau în pragul descurajării totale și de nu aveam acest sprijin duhovnicesc și stâlp de neclintit, părintele Petroniu, cu ade-vărat neprevăzutul putea fi tragic.

În aceste timpuri se arăta o prefacere și un nou suflu duhovnicesc în tot Athosul.

Mănăstirea Filoteu, având ca întâistător pe arhimandritul Efrem, personalitate duhovnicească înzestrată cu harisme, care pe mulți îi aducea la râvnă și trăirea cea din Pateric, a făcut ca această mănăstire să devină ca o oază duhovnicească și să sporească atât de mult încât din obștea acestor părinți să se formeze alte trei chinovii care au populat mănăstirile Xiropotamu, Caracalu și Costamonitu, aflate la acea vreme cu rânduială de sine și care rămăseseră fără viețuitori. Exemplul acestei mănăstiri, și a celor născute din obștea ei, l-au urmat și alte mănăstiri pe rând: Mănăstirea

Lavra, Mănăstirea Vatopedi, Mănăstirea Iviron, Mănăstirea Pantocrator, toate îmbrățișând această sfântă viețuire, având totul de obște, chinovii care încetul cu încetul s-au regăsit și au urmat calea sfinților părinți din trecut. Acum se întâlneau unii pe alții și sporeau în cele duhovnicești, având întâistătători și povățuitori vrednici, dar și cei care le urmau se găseau cu râvnă, ascultare și statornicie, urmându-le lor ca unor călăuze duhovnicești și mântuitoare.

Acele vremuri sfinte îți dădeau speranță, căci văzând că ai de la cine să preiei calea ce te poate duce la țintă și să îți atingi scopul dorit, aveai și tu nădejde și încredințare că ești pe drumul cel bun.

Printre cei mai de seamă părinți duhovnicești care se arătau acum treizeci și cinci de ani se numărau: arhimandritul Vasile, starețul Mănăstirii Stavronichita, arhimandritul Gheorghe, starețul Mănăstirii Grigoriu, arhimandritul Efrem, starețul Mănăstirii Filoteu, arhimandritul Emilian, starețul Mănăstirii Simonospetra. Apoi erau ieroschimonahul Efrem Katunachiotul, mare trăitor și împreună contemporan cu alți mulți pustnici care îl aveau în cinste și în frunte pe Cuviosul Paisie de la Chilia Panaguda de lângă Karies, azi sfânt recunoscut de întreaga lume ca Sfântul Paisie Aghioritul de la Suroti, făcător de minuni și înainte văzător.

Condica athonită a acestor sfinți părinți și cuvioși poate atesta și pe alți mulți știuți și neștiuți cuvioși, care cu certitudine completau și insuflau starea duhovnicească a acelor vremuri.

Îmi amintesc cu respect și bucurie cum atunci când aveai de trecut prin Karies (capitala Athosului) cu treabă de orice fel, negreșit trebuia să porți rasa și ținuta cuviincioasă, atât cea exterioară cât și cea interioară. Respectul era unanim, așa după cum vă amintiți că arătam și atunci când sosisem în Grecia, laici – mireni și fețe bisericești. Această ținută și regulă se respectau în toate mănăstirile athonite. În acele timpuri nu existau drumuri de acces între mănăstiri, ci doar poteci și cărări, unele fiind pietruite, genul de caldarâm, pentru cei ce călătoreau cu mularii având provizii materiale sau chiar călare. Era frumos și înălțător, fiecare călugăr călătorind cu metania și cu mintea la rugăciune.

Printre cuvioșii și monahii români, exemple de trăire înaltă și demni de toată aducerea aminte și respect, erau mai ales arhimandritul Dometie Trihenea de la Chilia Sfântului Ipatie de la Mănăstirea Vatopedi (care a fost chemat pentru o vreme ca stareț la Mănăstirea Zografu), Schimonahul Ghedeon, Ieroschimonahul Ioan de la Chilia Colciu Sfântul Ioan Botezătorul, Ieroschimonahul Veniamin de la Chilia Sfântului Ioan Teologul Provata și alții care completau valoarea și numărul acestor sfinți părinți români. Dumnezeu să-i odihnească în pace, iar noi să le urmăm credința și nevoințele lor. Era perioada cea mai înfloritoare a petrecerii

celel duhovnicești din Sfântul Munte. Regulile monahale se respectau și aveau prioritatea lor. Orice derogare de la aceste reguli era sancționată, nelăsând loc de așteptare, pentru a nu da loc de interpretări sau greșite luări de poziție.

Și obștea Prodromului trebuia să se alinieze poziției de facto a Muntelui Athos. Cum schitul nostru avea un stareț doar cu numele, fiind interesat mai mult de problemele personale și plecat cu lunile din schit, tema principală era acum orientată spre un statut de obște cu adevărat chinovial care trebuia realizat și pus în funcțiune. Pe noi, de exemplu, cei nou sosiți, nimeni nu ne-a prezentat la Mănăstirea Lavra, lucru pe care a trebuit să-l facem personal pentru a fi înscrși în Monahologhiul mănăstirii și, implicit, a Schitului Prodromu.

Bunăvoința Mănăstirii Lavra însă a fost peste așteptări. Înscrierea s-a făcut imediat, înaintându-se actele pentru obținerea statutului athonit și a cetățeniei grecești, lucruri care nu au durat prea mult. Cu adevărat ne-am organizat în așa fel încât așa puțini câți eram (lăsând la o parte pe zelotiștii pe care i-am găsit în schit) să ducem o viață cu totul de obște: biserică, masă, bucătărie, dependențe auxiliare, în toate avându-l ca îndrumător pe părintele Petroniu, căci părintele Veniamin, starețul schitului, parcă nici nu exista.

Cum nu existau bibliotecă, cancelarie și oficiul de primire al pelerinilor și oficialităților, era nevoie urgentă de rezolvarea acestora. Datorită faptului că nevoia le impunea, ne-am adresat Mănăstirii Lavra, care a fost foarte receptivă la rugămintea noastră, având și ei dorința ca Schitul Prodromu să se administreze singur, dar să rezolve și problema zelotismului care încă persista.

Venind Exarhia din partea Mănăstirii Lavra, care pe atunci încă avea viață de sine, și chemându-ne pe toți, pe cei nou veniți și pe cei dinaintea noastră, a găsit înțelegerea ca părintele Veniamin să-și prezinte demisia. Cum nici unul dintre noi nu îndeplinea condiția minimă de a fi primit ca stareț, s-a făcut rugămintea ca părintele Ilarion ieromonahul, care se stabilise la Mănăstirea Xiropotamu, la Chilia românească Acoperământul Maicii Domnului, să revină la schit pentru preluarea Dicheatului (ca stareț) din Schitul Prodromu.

Instalarea s-a făcut în anul 1980, la doi ani după venirea noastră la Muntele Athos.

Lucrurile începuseră să revină la normalitate. Între timp au sosit și alți călugări și frați dornici de a petrece în Schitul Prodromu, desigur pe căi ocolitoare, prin Ierusalim, prin Roma, prin pelerinaje făcute la acele locuri sfinte. Și aceasta fiindcă programul și convenția de a trimite anual la Sfântul Munte câte cinci călugări s-a sistat de către Statul Român odată

cu sosirea noastră, a celor din seria anului 1978, neîndeplinindu-se probabil așteptările. Însă acești frați și călugări nou veniți prin astfel de căi erau supuși riscului de a nu se mai putea întoarce în țară și de a li se lua cetățenia română. Prin diferite forme și înțelegeri cu Patriarhia Română, în timp, s-au găsit modalități de încadrare și a acestor nou veniți.

Între timp și noi, cei doi frați veniți în grup cu Pr. Petronie din Mănăstirea Sihăstria, am primit călugăria, numindu-ne din Aurel – Atanasie și din Ioan – Prodromu, prin legătura strânsă ce se purta acum cu Mănăstirea Marea Lavra a Sf. Atanasie și Schitul Prodromu al Sf. Ioan Botezătorul, obligându-ne în felul acesta la o mai mare maturitate duhovnicească, explorând râvna și statornicia ca adaos la nevoința care ne stătea înaintea.

Lucrurile păreau că merg binișor, chiar bine, însă nu lipseau ispitele, cu încercările de descurajare, căci ispititorul nu se lăsa dus cu ușurință, el care se înfruptase cu îndestulare 40 de ani din situația aceasta care adusesese Schitul Prodromu la limita prăpastiei.

Dar lipsa de experiență a noului stareț Ilarion și o concepție mai libertină a unora, așa cum am amintit anterior, au făcut să apară puncte de vedere diferite în administrarea obștii și, în general, a schitului, ba uneori chiar și divergențe. Așa a apărut un fel de răceală duhovnicească care a făcut ca starea de liniște și pace să decadă încet-încet din nou.

După numai patru ani, datorită amplexării divergențelor, s-au luat măsuri care au condus la cererea demisiei starețului Ilarion. Procedura s-a făcut după statutul și regulamentul de funcționare a Chinoviului Român Prodromu. Mănăstirea Lavra aștepta de acum o nouă propunere din partea obștii care acum număra 13 viețuitori.

După nu puține rugăciuni și consultări s-a ales noul întâistătător în persoana Părintelui Stareț Petroniu Tănase care, cu greu, a acceptat alegerea, luând în considerare și infirmitatea auzului său, acesta folosindu-se de un aparat auditiv. Au fost atunci și alte propuneri și alte dorințe prin care se dorea preluarea schitului, încercări de-a dreptul rușinoase, dar Maica Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul nu le-au îngăduit.

Odată începută, această cu adevărat nouă etapă de conviețuire în Schitul Prodromu, a făcut ca atât problemele duhovnicești cât și cele administrative să intre pe un făgaș normal. Toate acestea, mai ales prin înțeleapta povățuire și îndrumare a părintelui Petroniu, care a fost luminat de Dumnezeu și cu ajutorul cel nemijlocit al Maicii Domnului și al Sfântului Ioan Botezătorul, ocrotitorii și patronii acestui sfânt așezământ.

Scenariu de
Constantin Adamovici

Ceasul alegerii

Piesă în trei acte

Personajele

SEGAN sclav

MARCUS comandantul garnizoanei din Betleemul Iudeei

ELIAZAR mare preot în templul Ierusalimului

IROD CEL MARE rege al Iudeii

PRUNCUL IISUS

FECIORA MARIA

IOSIF

O FĂPTURĂ CIUDATĂ

ÎNGERI, SOLDAȚI, PUȘCĂRIAȘI.

MAGII: BALTAZAR, MELCHIOR, GASPAR.

Actul I

Beznă. Fond muzical încărcat cu mister. Din tăria cerului, un punct luminos creat în intensitate și mărire. Freamătul mulțimii. Acum se vede clar o stea care varsă în scenă o lumină blândă și dulce. Se aude colindul:

Trei crai de la Răsărit

Spre steau-au călătorit.

Și-au mers după cum citim

Până la Ierusalim.

(pierdut)

Și-acolo când au ajuns

Steaua-n nori li s-a ascuns.

Magii Răsăritului cu făclii în mâini urcă din sală în scenă, privesc pătrunzător publicul, apoi se retrag și întunericul se lasă din nou.

Freamătul mulțimii atinge apogeul. Marș soldățesc amenințător.

O VOCE: Îndepărtați mulțimea! A DOUA VOCE: Eliazar! Să vorbească Eliazar!

ZECI, SUTE DE VOCI: Eliazar! Eliazar!

Loviri năprasnice în porți. Tropote de cai. Porți uriașe trântite nervos. Freamătul mulțimii dispare.

La ridicarea cortinei, o rază de lumină smulge, pe rând, din întuneric, un tron înalt; o scară de marmură de culoarea sângelui închegat; coloane masive de piatră; statui reprezentând zeități romane și grecești; manuscrise îngălbenite de vreme ce zac în dezordine pe covoarele orientale de preț. Atmosferă apăsătoare. Domină culoarea roșie. Vânt. Pustiu. Uși trântite. Pași nervoși. Ecou.

MARCUS (*intră năvalnic; străbate sala; ascultă cu atenție; strigă*): Nu e nimeni aici?

SEGAN (*răsărind pe neașteptate în capătul de sus al scărilor*): Taci! Nu răcni așa! (*coboară fără zgomot; în șoaptă*): Marcus?!

MARCUS: Da. Anunță-mă grabnic la marele rege! Vin din Betleemul Iudeei la porunca mării sale!

SEGAN: Așteaptă! Irod se află în sfat de taină cu arhieriei și cărturarii poporului și nu te poate primi acum!

MARCUS (*ridicând pumnul*): Ce-ai spus?

SEGAN (*speriat*): Înțelege, Irod te-a așteptat... trebuia să pici mai devreme în Ierusalim!

Pauză

SEGAN (*urcând scara*): Irod e în mare tulburare și împreună cu el tot Ierusalimul! (*Dispare*)

MARCUS (*se așază tulburat pe marginea băncii din dreapta scenei; leapădă coiful și pelerina*): Trebuia să pic mai devreme în Ierusalim!

Scena I: **Marcus și Eliazar**

ELIAZAR (*cu o făclie în mână coboară abătut scara, se oprește puțin în preajma tronului; strânge de pe jos cu adâncă evlavie manuscrisele îngălbenite și le așază pe măsuta aflată în prim planul din stânga scenei*) Isaia! Osea! Vechile noastre Scripturi!

MARCUS (*ului*): Eliazar?! Bătrâne, tu ești?!

ELIAZAR (*revenindu-și*): Marcus?! Fratele meu romanul?! (*Se îmbrățișează. Întunericul se risipește gradat*).

MARCUS: În părțile Betleemului se zvonise...

ELIAZAR: ... că am murit, așa-i? Și tu ai crezut? De fapt, în vremea noastră, moartea nu e un prilej de mirare (*vesel*). Dar, după cum bine vezi, n-am murit!

(*intim*): Mă bucur că te văd, Marcus! Au trecut ani buni la număr de când nu ne-am mai întâlnit și... îți duceam dorul! Ciudat,... m-am gândit mult la tine zilele acestea! Oare ce mai face Marcus? La ce mai cugetă el în rondurile lungi de noapte? (*pauză, cu un alt ton*): Nici Irodului și nici lui

Quirinius întâlnirile noastre nu plăceau! (*pauză*) Mai târziu am înțeles eu mutarea ta grabnică în garnizoana Betleemului!...

MARCUS (*cu o voce ciudată*): Și eu m-am gândit la tine, la cuvintele tale!... (*pauză*)

ELIAZAR (*fulgerat de un gând*): Marcus, de ce ți-a poruncit Irod să vii la Ierusalim acum, în puterea nopții acesteia?

MARCUS (*dezorientat*): Ostașul așteaptă porunca, Eliazar! Știu numai că am zburat ca vântul pe cel mai iute cal și nu m-am gândit! (*încet*) De fapt, în Iudeea pentru toți gândește întâia oară Irod!

ELIAZAR (*abătut*): Da, ai dreptate! În Iudeea pentru toți gândește întâia oară Irod! (*pauză*)

(*Întunericul se așază din nou, gradat*)

ELIAZAR: E noapte adâncă deasupra Ierusalimului înveșmântat parcă într-o liniște ciudată!... Ai băgat de seamă?! Nici măcar frunzișul plopilor nu freacă! Întreg pământul zace parcă într-o pivniță adâncă și neagră! (*pauză*) Cum de n-ai rătăcit calea, Marcus?

MARCUS: Se vedea ca-n palmă pe drumul Betleemului și numai când m-am apropiat de Poarta Hebronului mi-am dat seama că Ierusalimul se află sub puterea întunericului și un fior de neînțeles mă cuprinsese făcându-mă să rătăcesc mult timp peulițele întortocheate ale Ierusalimului! (*pauză, în șoaptă*): Dar tu nu bănuiești de ce mi-a poruncit Irod să vin aici? Ești doar mare preot în Templul Ierusalimului! Trăiești în inima lui, nu răzlețit de lume asemenea mie!

ELIAZAR (*tulburat, cu voce schimbată*): S-au schimbat multe în anii de când nu s-a mai întâlnit legionarul roman cu marele preot, membru al Sinedriului! (*pauză*) Cuvântul proorocului m-a scos din preoție! Mulți prieteni mi-au fost arși de vii sau dați hrană fiarelor înfometate din cercul Ierihonului pentru că Irod „respectă” civilizația romană. (*Marcus tulburat se depărtează*) În scaunul lui Moise sunt acum umbre de preoți, iar norodul Ierusalimului se află într-un întuneric de nepătruns!

MARCUS: Eliazar!

ELIAZAR (*privind în gol*): Și zidurile templului au intrat într-o resemnare apăsătoare! În toți s-a încuibat frica! Frica, acest blestem al omului! (*În jurul tronului*) Un fluviu de sânge! Aceasta-i domnia Irodului, un fluviu de sânge în care au pierit oameni pentru o singură vorbă, pentru un singur gest!

MARCUS (*coborând tulburat scara: în șoaptă*): Eliazar, știi bine, în Palestina și zidurile au urechi și limbă!

ELIAZAR (*sacadat*): Privirea Irodului s-a îndreptat și asupra mea! Dar lucru de mirare că nu m-a pierdut și pe mine, în schimb a slobozit poruncă strașnică să nu fac un pas în afara Ierusalimului! Să nu vin la templu! Să nu primesc pe nimeni! Acum locuiesc într-o cocioabă la marginea Ierusalimului, unde

mă rog în fiecare zi și noapte ca soldatul ce mă cercetează din ceas în ceas să nu aibă poruncă a mă ucide! Scripturile mi-au fost ridicate!... *(pauză)*.

MARCUS (*tainic*): Irod se află în mare tulburare! Pe ulițele Ierusalimului oamenii stau grămadă, cu ochii pironiți în tăria cerului! (*Nervos*) Ceva se întâmplă în țara asta pe care abia aștept s-o părăsesc!

(pauză)

MARCUS (*înăbușit*): În câmpia Betleemului, trei păstori au răspândit o veste mare ce mă înfricoșează a o aduce în fața Irodului! (*întunericul se risipește*)

ELIAZAR (*tresărind*): În câmpia Betleemului? Ce veste? Spune!

MARCUS: Mă înfricoșează!

ELIAZAR (*rugător*): Marcus, deasupra Ierusalimului steaua a intrat în nori! Măcar în ceasul acesta de mare taină să nu ne înfricoșăm! Ce veste? (*dramatic*) Doamne, frica a pătruns adânc în inimile noastre!...

MARCUS: Păstorii au răspândit vestea nașterii lui Mesia tulburând norodul Betleemului și pe noi romanii! (*cu glas scăzut*) Mesia de Care-mi vorbeai tu când eram eu aici, la Ierusalim! (*ironic*) Trei păstori ce trăiesc în afara lumii!...

ELIAZAR: Te miră? Harul este al celor smeriți! (*Îngenunchiază*) Dumnezeu, iată, se ascunde în cea mai adâncă smerenie! (*pauză*) Acum înțeleg! Steaua ce stă de câteva ceasuri deasupra Ierusalimului e semnul morții vechilor noastre deznădejdi! Sosit-a ceasul acesta în vremea ucigașului, când pierderea de oameni e pofta cea mare! (*Marcus se agită și, oprindu-se în răstimpuri, ascultă cu atenție privind în jur*)

ELIAZAR: (*Privind luminat Scripturile*): Sosit-a ceasul alegerii! El vine deschis dintru început! Marcus, timpul s-a rupt din calea ce-o cunoaștem! Zilele încep de la seară la dimineață! Irod simte și el aceasta!... (*întunericul revine*)

MARCUS (*furios*): Vorbești cu un legionar roman, nu uita asta! Bine zice Irod! „Cuvintele sunt întotdeauna precise”! Acum îmi aduc eu bine aminte cuvintele pe care mi le spuneai tu aici, la Ierusalim,... cuvinte ce-l îngrijorau nu numai pe Irod! Adu-ți aminte! „Împărăția păcii, în care pacea nu va avea hotar! Împărăția dreptății și a sfințeniei”! Ai grijă, Eliazar!... Am tras și așa destule ascultându-ți cuvintele nesăbuite! (*Strigă*) Împărăția divinului Augustus este împărăția cea adevărată și alta nu poate fi pe acest pământ!

ELIAZAR: Augustus e muritor și împărăția lui se va spulbera curând ca spuma mării, căci și-a clădit-o pe silnicie și vărsare de sânge! Destulă vărsare de sânge, Marcus!

MARCUS (*Proptindu-și vârful sabiei de pieptul lui Eliazar*): Și va veni împărăția dreptății și a sfințeniei?!

ELIAZAR (*pătruns*): Va veni, Marcus! Ea a și venit!

MARCUS (*lovindu-l cu pumnul*): Nu va veni niciodată, auzi?! Niciodată! (*strigă*) Ce bine-mi pare că nu mai sunt aici la Ierusalim să-ți ascult cuvintele nesăbuite, altfel cine știe în ce temniță putrezeam!

ELIAZAR (*ridicându-se*): Marcus, prietene!

MARCUS: Taci, nu-mi mai spune așa!

ELIAZAR (*Privind intens făclia*): Acum înțeleg de ce te-a chemat Irod grabnic în puterea nopții acestea, la Ierusalim! La sfatul de taină de la care eu am fost alungat am simțit cum în mintea întunecată a Irodului încolțește un gând ce numai el e în stare a-l săvârși! Doamne, mi-e teamă pentru neamul lui Israel (*prinde în mână făclia și se îndreaptă spre Marcus; tainic*) Marcus, menirea ta pe acest pământ e să nu faci voia Irodului!

MARCUS (*strigă*): Mie-mi ceri asta?!

ELIAZAR (*intim*): Marcus, ascultă-mă!

MARCUS (*urlă*): Vrei să mă pierzi!

ELIAZAR (*cald*): Moartea e ușa vieții.

(*Sus încep să cânte trompete. Rafale puternice de vânt*)

SEGAN (*strigă în văzduh de pe scări*) Faceți loc! Trece marele rege al Iudeei, Irod, Amicu et Socius Romae! Trece regele!

Scena a II-a: **Sosirea lui Irod**

(*Irod își face apariția printre soldați. Marcus, derutat, apucă coiful și pelerina. Eliazar se retrage în prim-planul din stânga scenei. Segan îl ajută pe Irod să coboare. Irod, bătrân, cu o coroană neverosimil de mare pe cap, are mișcarea vulpii. Se așază cu nesăbuităiuțeală în tron. Face un gest scurt, la care Segan și soldații dispar*)

MARCUS (*salutând*): Domnie lungă marelui rege al Iudeei!

IROD (*sticlos*): Sfaturile de taină curg rău în noaptea aceasta!... Glasul profeților amuțise, când iată steaua, magii de la Răsărit! (*și privirea iar se ridică. Pauză*)

ELIAZAR (*profetic*): A sosit ceasul alegerii! Am intrat sub milă! (*Pauză*)

IROD (*rânjind*): Eliazar, în noaptea aceasta vei dormi împăratește în palatul Irodului!

ELIAZAR (*privind la Marcus*): Știam că-mi va veni și mie rândul, dar nu mă înfricoșez!

IROD (*își pipăie inelele*): Bine zici tu, a sosit ceasul alegerii!

(*Sărind din tron*) În zori va trebui să te înfierezi în toate piețele Ierusalimului pentru cuvintele tale nesăbuite!

MARCUS (*voluntar*): Precum spui mânia ta, cuvinte nesăbuite!

IROD (*categoric*): În zori, mulțimea așteaptă cuvântul tău, Eliazar!

ELIAZAR: Cuvântul nu-i de la mine, ci stă scris în proorocul!

(*Marcus se precipită. Irod rămâne calm privind în gol.*)

ELIAZAR (*privindu-l în ochi pe Irod, transpus*): Ceea ce voiești tu, eu nu voi săvârși niciodată! În fericire L-am văzut cu ochii!

(*Pauză*)

IROD (*semn*): Lasă-ne singuri, Eliazar!

(*Eliazar merge până la capul de jos al scărilor.*)

IROD: Eliazar, te voi chema curând să mergem împreună în Betleemul Iudeei, apoi ne vom întoarce aici, la Ierusalim!...

ELIAZAR: Nebun cine voiește pe Domnul să-L omoare!

IROD: Ai dat fața cu magii?

ELIAZAR: Da!

IROD: Și?

ELIAZAR (*privind pătruzător la Marcus*): Steaua i-a unit de la mari depărtări!

IROD (*semn*): Mulțumesc!

(*Eliazar se retrage. Întunericul se lasă brusc.*)

Scena a III-a nouă: **Marcus și Irod**

IROD (*apăsător*): Stinge făclia, Marcus. Te-am chemat din Betleemul Iudeei să-mi spui lămurit ce se întâmplă acolo cu seminția lui Israel! Ce se vorbește?

MARCUS: Betleemul e în mare tulburare, stăpâne!

IROD: Despre asta știu și eu, Marcus! Te-am întrebat ce se vorbește?! Sentimentele, ai văzut bine, sunt întortocheate, însă cuvintele sunt întotdeauna precise, Marcus! (*strigă*) Ce se vorbește?

MARCUS: Că S-a născut Mesia, măria ta!

IROD (*sare din tron*): Mesia?! Regele Iudeei? Împăratul ce va împărăți lumea! (*Urlă*) Aici eu sunt stăpân! Grecii mi-au ridicat statuie în vestita lor Atena, numindu-mă Irod cel Mare! Augustus, împăratul vostru, mă răsfăță cu neasemuite daruri, iubindu-mă nespuse, numai aici, în Iudeea, glasul profeților tulbură mințile norodului! Ooo..., simt că o să curgă sânge! Sânge mult în noaptea aceasta! (*Se chircește*) Ooo..., un foc îmi sfâșie măruntaiele!

MARCUS: Liniștește-te, măria ta! Vom găsi calea să potolim norodul!

IROD (*prăbușindu-se în tron*): Aici, la Ierusalim, magii care așteaptă cuvântul meu vorbesc despre regele Iudeilor, Care S-a născut în noaptea aceasta pentru a împărăți lumea! Auzi, Marcus? Spre a împărăți lumea!

MARCUS: Cel Ce S-a născut va tăgădui dreptul Cezarului de a stăpâni lumea?

IROD (*cu voce nefirească*): În Betleemul Iudeei pomenesc de Hristos Ce va mântui neamul lui Israel! Ce zici? Ce-ați spus voi romanii norodului de acolo?

MARCUS (*cu importanță*): M-am înfățișat chiar eu înaintea mulțimii spunându-i să aștepte cuvântul Ierusalimului, cuvânt ce nu va întârzia să vină! Atunci a picat în Betleemul Iudeei și porunca măriei tale! Văzându-mă că am luat calea Ierusalimului, mulți s-au întors la casele lor așteptând acolo cuvântul ce va lămuri! Cuvântul tău, măria ta! Nouă, romanilor, ne place ordinea!

IROD (*sare în tron*): Înțeleaptă poruncă, Marcus! Am știut eu că ești un oștean de nădejde de când cu răzmerița din satele Betleemului, când totul s-a sfârșit cu iuțime de fulger!... (insinuant) Știi, Quirinius mi-a cerut numărul morților! Eu însă (Marcus se tulbură)... l-am înjumătățit (*Marcus îngenunchează în fața tronului*) Mă bucură vestea aceasta și-n curând te voi chema din nou aici, lângă mine, în inima Ierusalimului, unde-ți este locul, căci de oameni ca tine eu am trebuință, acum când glasul profeților trebuie amuțit pe vecie!

MARCUS: Te voi sluji cu credință, stăpâne! (*Irod bate din palme și apare Segan care toarnă vin în cupe apoi se retrage*)

IROD (*fals*): Am auzit că iubești aprins o fată din Betleemul Iudeei, așa-i?

MARCUS (*emoționat*): Așa e, măria ta!

IROD (*rânjind*): Iubirea voastră va da rod!

MARCUS: A dat, măria ta!

(*Irod bea*)

IROD: Femeia cere multe lucruri de la bărbatul ei!...

(*beau amândoi*)

IROD (*categoric*): Acum ascultă-mă cu luare aminte la cele ce-ți voi spune!

MARCUS: Ascult, măria ta!

IROD: Cuvintele magilor sunt amăgitoare! Ei sunt dibaci la vorbă! Dar, daar..., Irod pătrunde gândul ascuns! Cine străbate Deșertul Nomazilor din marginile lumii ca să vină în Betleemul Iudeei să se închine unui prunc? Spune! Cine?

MARCUS (*mecanic*): Cine, măria ta?!

IROD: Spun că sunt crai! Ba cititori în stele!...

MARCUS: Crai?

IROD: Dar oștile lor unde sunt?

MARCUS: Au gând ascuns, măria ta! Unde sunt oștile lor?!

IROD: Vezi bine, Augustus este împăratul ce iubește ordinea, dar aici, în Iudeea, este mare tulburare și, în curând, dacă noi nu o vom curma din fașă, ea va cuprinde Roma! Cel Ce S-a născut în noaptea aceasta, așa cum bine ai spus tu, va tăgădui dreptul Cezarului de a stăpâni lumea! El nu trebuie lăsat în viață cu nici un chip, auzi? Căci de va trăi va răsturna vechea orânduială a întemeierii lumii! Înțelegi tu, Marcus?...

(În urmă apare o făptură ciudată, îmbrăcată în negru, care se așază în centrul scenei privind la spectatori).

MARCUS (*brusc*): Roma îți va fi recunoscătoare, stăpâne! Nu degeaba te afli în grațiile Cezarului! (*Sare în picioare*) Poruncă!

(*Întunerit de nepătruns. Se aud numai vocile.*)

IROD: Ia grabnic calea Betleemului și ajungând acolo pune strajă în toate hotarele sale! Pe urmă află locul unde-i Cel Ce S-a născut și așteaptă în

taină sosirea magilor acolo! Îi vei recunoaște după veșmântul lor bogat, și ține minte aceasta! Când magii vor fi în preajmă taie pruncul, lasă magii să intre, apoi înconjoară locul cu strajă bogată și așteaptă sosirea mea acolo! MARCUS (*înăbușit*) Stăpâne!...

IROD: Magii să nu scoată un singur cuvânt norodului! Ai înțeles?

MARCUS: Am înțeles, măria ta! Magii vor înfunda temnițele Romei!

IROD (*satisfăcut*) Un timp numai! Regii lor îi vor răscumpăra căci au mare trebuință de ei și totodată mulți vor înțelege că aici hotarele sunt bine străjuite! Aurul lor va intra în mâinile Romei și ale Ierusalimului... în mâinile noastre, Marcus!

MARCUS (*plecăciune adâncă*): Domnie lungă marelui rege al Iudeei, prietenul Romei și al Cezarului (*iese*)

IROD (*radiind*): Du-te Marcus! Vremea nu e de pierdut! Domnia lungă se ține cu gânduri repezi ca apele învolburate de munte! Împăratul Iudeilor, nimeni nu te va putea scăpa din mâinile mele! La Roma stăpân e Cezar! Aici stăpân eu sunt!

(*ecou*)

(*Făptura neagră iese din scenă râzând. Intră craii Răsăritului. Gesturi orientale. Întunericul se risipește*)

Scena a IV-a: **Sosirea magilor la Irod**

BALTAZAR: Binecuvântată fie noaptea aceasta și binecuvântat fie răgazul ce ni l-ai cerut, măria ta!

MELCHIOR, GASPAR: Binecuvântată fie noaptea aceasta!

(*Magii se așază pe băncile aflate la distanță în jurul tronului*)

IROD: Binecuvântată?! Văd înflorită bucuria pe fețele voastre! Ce s-a întâmplat? Cu câteva ceasuri în urmă, când v-au adus la mine, tristețea stăpâna aprig inimile voastre și acum?!...

MELCHIOR (*ceremonios*): Așa e, măria ta! Pustie a fost inima noastră când ne-au adus soldații tăi la palat! Ei ne-au aflat răpuși de amărăciune, învăluți de tăria întunericului, chiar pe treptele palatului măriei tale!

IROD (*cu răutate*) Pe treptele palatului? (*ironic*) Piatra rece și neprimitoare lua locul mătăsii moi și parfumate din paturile voastre?!...

BALTAZAR: Nimic nu este mai nevrednic ca inima omului pentru că numai acolo poate răsări, ca un mărăcine, semeția ce înțeapă cugetul curat, măria ta! În răgazul avut am înțeles însă un semn al Vieții celei adevărate!

IROD (*confuz*): Un semn al Vieții celei adevărate? (*Magii încuviințează*) Vorbiți lămurit!

GASPAR: Ascultă-ne cu luare-aminte, măria ta! Tăria omului e pe măsura slăbiciunii sale. (*Irod se cuibărește în tron privind pe rând la fiecare*) Călăuziți de stea, pustiul groaznic ce urma să-l trecem nu ne-a speriat o clipă! Toată

noaptea mergeam pe câmpurile de nisip vorbind aprins despre Cel ce S-a născut și pe Care de mult Îl așteaptă neamurile! Dimineața, când cerul se lumina și celelalte stele erau stinse, steaua cea mare și strălucitoare stăruia în tăria cerului roată rostogolindu-și razele blânde și vii în preajma oazelor pline de apă și curmale! Luminându-ne neconținut cărările, steaua cea nouă ne-a apărut mereu de valurile mari de nisip, de soarele dogoritor și de furtunile fierbinți ale pustiului!

IROD (*furios*): Destul, Gaspar! Crai fără oștire. Ce s-a întâmplat?

(*Craii schimbă priviri între ei*)

BALTAZAR: Când am ajuns în preajma Ierusalimului ne-am semețit gândind că Dumnezeu tocmai pe noi ne-a ales să vedem primii pe Cel ce lumea Îl așteaptă demult! Ne-am semețit și atunci steaua a intrat în nori!

(*Pauză*)

MELCHIOR: Aici, în palatul măriei tale am întâlnit un om!

IROD (*sărind*): Un om?! Pe cine-ai întâlnit?

GASPAR: Pe Eliazar, măria ta!

IROD (*șocat*): Pe Eliazar?!

MELCHIOR: Un om cu adâncă înțelepciune ce cunoaște bine cuvântul proorocului!

GASPAR: Și care ne-a ridicat inima căzută în tina semeției! În timpul când el ne deschidea ochii minții și ai inimii, razele stelei se furișau prin ferestrele palatului, mici cât palma!...

IROD (*tulburat*): Razele stelei?! Ce semn e acesta?

(*O rază de lumină pătrunde în centrul scenei*)

BALTAZAR (*profetic*): E semn că Cel Ce S-a născut e chiar Mesia și că prin El vom intra sub milă! (*Alte două raze se revarsă în scenă apoi în sală*)

MELCHIOR (*transpus*), GASPAR: Cerul din nou e străveziu și adânc, rostogolind lumina caldă a stelei, ca atunci când am luat toiagul pribegiei! (*Întreaga sală e pătrunsă de lumină*)

IROD (*tulburat, aparte*): Visul !... Ooo, ... visul!...

BALTAZAR, MELCHIOR, GASPAR: Am intrat sub milă!

IROD (*chircit*): Sub milă?!

MELCHIOR (*convins*): Numai așa putem pași în Împărăția păcii!

IROD (*aparte*): Împărăția păcii! Eliazar, ți-a sosit ceasul! (*înșfacă un manuscris*) Ce v-a mai spus Eliazar?

MELCHIOR: Totală dăruire de Sine celorlalți, aici, la Ierusalim, va naște Ierusalimul cel nou!

IROD (*cenușiu*): Ierusalimul cel nou? (*revenindu-și se așază în tron*)

(*Lumina se micșorează treptat*)

IROD (*răsfiră manuscrisul*): Arhieriei și cărturarii noștri spun că Hristos este să Se nască în Betleemul Iudeei, că așa stă scris în proorocul! (*Semn*

nervos) Mergeți și cercetați cu de-amănuntul despre Prunc și dacă Îl veți afla, vestiți-mi și mie, ca venind și eu, să mă închin Lui!

(Magii se retrag ceremonios. Întunericul se lasă brusc. Irod, în centrul scenei, aruncă manuscrisul.)

IROD (*interpretativ*): Vestiți-mi și mie, ca venind și eu, să mă închin Lui! (*Făptura neagră iese ca din pământ și se postează în fața lui Irod. Râs spasmodic*).

IROD: Să mă închin și eu Lui! Ha! Ha! (*ecou*)

Cortina

Actul II

(Un cer plin de stele. Din ce în ce mai puternic se aude colindul)

O, ce veste minunată,

În Vitleem ni s-arată

Că a născut Prunc,

Prunc din Domnul Sfânt,

Fecioara Maria!

Că la Vitleem Maria,

Săvârșind călătoria,

În sărac locaș,

Lângă-acel oraș

A născut pe Mesia!

(Peștera Betleemului. În prim-planul din dreapta scenei răsar din întuneric crini înalți și fragezi. În stânga mijeste un foc. În planul îndepărtat se zărește, de un alb imaculat, îngeri purtând blănițe curate de miel și pe care le așază cu delicatețe jos pe pietre. Razele stelei mari fac cununa în jurul Sfintei Familii. Fond muzical.)

SF. IOSIF (*în extaz*): O, Doamne, Dumnezeu al bunătății și al milei nesfârșite, izvorul Vieții!

FECIOARA MARIA: Te-ai născut din lumină spre a împărați iubirea! (*Familia Sfântă se retrage în planul îndepărtat al scenei. Rămâne numai raza stelei mari. Fondul muzical se schimbă. Intră Marcus.*)

MARCUS (*aparte*): Sunt cu totul în puterea mea!

IOSIF (*ridicându-se*): Prietene, ai venit și tu să l te închini Pruncului Dumnezeu?

FECIOARA MARIA (*cu Pruncul în brațe*): Apropie-te! Privește zămislirea celei mai mari minuni!

MARCUS (*nervos*): Am răscolit tot Betleemul ca să dau de urma voastră!

FECIOARA MARIA: De ce a trebuit să răscolești tot Betleemul? Privește, lumina stelei pătrunde cu razele ei blânde peștera!

MARCUS (*ironic*): Peșteră?! Aici S-a născut Mesia Care va împărați lumea? În peșteră?!

SF. IOSIF (*blând*): N-am aflat loc în casele oamenilor! Zilele acestea e mult popor în cetatea lui David!

(*Pauză*)

(*Marcus privește tulburat focul, auzind obsesiv vocea lui Irod*)

VOCEA LUI IROD (*înregistrare*): O singură lovitură Marcus, și fugi să nu dai fața cu magii! Auzi? O singură lovitură! Atât! Apoi așteaptă sosirea mea acolo!

MARCUS: Trei crai din părțile Răsăritului nu s-au înfățișat aici până acum să se închine Împăratului păcii?

FECIOARA MARIA: Trei crai?! Vin să se închine Împăratului păcii?

MARCUS (*ironic*): Împăratului păcii!...

FECIOARA MARIA: El pentru aceasta S-a născut și pentru aceasta a venit în lume, ca să împărească iubirea!

MARCUS (*strigă*): Să împărească iubirea?! Și când va începe această împărăție de care tot vorbiți voi israelitenilor?

SF. IOSIF: Ea a și început, legionarul roman!(arată lumina stelei) Lumina descoperă gândurile din multe inimi!

(*Marcus se așază în spatele crinilor*)

MARCUS (*îngândurat*): Gândurile din inimi?!... Am poruncă să aștept aici craii Răsăritului și dacă va fi nevoie, îi voi aștepta până în zori! (*Se înfășoară în pelerină*): E bine să vă odihniți! Voi veghea eu!... Sunt obișnuit cu rondurile lungi de noapte!

(*Sf. Iosif întetește focul, apoi vine și se așază lângă Fecioara Maria și Prunc, îngerii coboară scara și înconjoară Familia Sfântă.*)

Scena 1: **Marcus și Iosif**

(*Marcus chinuit de gânduri și voci*)

MARCUS (*privind crinii*): Ce straniu! În gura peșterii crinii înalți și fragezi și-au înfipt adânc în piatră rădăcina!... (*Pauză*) Razele stelei fac cunună în jurul Pruncului! Ce liniște! Ce dulce mireasmă! (*Un înger răsare sus în capătulscării.*)

VOCEA LUI IROD: O singură lovitură! O singură lovitură și fugi! (*Marcus, cu mâna pe pumnal, se ridică. Sf. Iosif îl întâmpină cu un zâmbet plin de bunătate și-i pune pe umeri cu gest patern o pătură.*)

SF. IOSIF: Ești ostenit?

MARCUS: Da!

SF. IOSIF: Vii de departe?

MARCUS: Din Ierusalim!

SF. IOSIF: Din Ierusalim? Ierusalimul!... Cetatea Sfântă sub domnia lui Solomon înțeleptul e acum, sub domnia Irodului, cetatea sângelui!

MARCUS (*furios*): Ce tot îndrugi acolo, bătrâne?

SF. IOSIF (*pătruns*): De nu se va căi acum, în ceasul alegerii, Irodul va primi aspră pedeapsă!

MARCUS: Așa gândești tu!... Cuvinte nesăbuite!...

SF. IOSIF (*convins*): Cine scoate sabia, de sabie va pieri!

MARCUS (*brusc, în picioare*): Pleacă de aici! Culcați-vă am spus! Voi veghea eu în noaptea aceasta, căci am poruncă să întâmpin craii Răsăritului spre a-i înfățișa apoi dinaintea Irodului!

SF. IOSIF (*îndepărtându-se*): Nu te tulbura, legionarule roman!

MARCUS (*răstit*): Taci odată, bătrâne. Lasă-mă cu gândurile mele!

(*Marcus se așază și se învește cu pătura*)

Pauză

VOCEA LUI ELIAZAR: Marcus, menirea ta pe acest pământ e să nu faci voia Irodului! A sosit ceasul alegerii, Marcus! Ceasul alegerii! Nu uita aceasta! Augustus e muritor și împărăția lui se va spulbera curând ca spuma mării căci și-a clădit-o pe silnicie și vărsare de sânge! Destulă vărsare de sânge, Marcus! Destulă!

(*Feciorara Maria vine și lasă Pruncul în centrul scenei, apoi se retrage în planul îndepărtat lângă Iosif. Lumina crește odată cu fondul muzical. Îngerul coboară scara și vine lângă Marcus*)

VOCEA LUI ELIAZAR: Marcus, privește peștera! Vezi! Uită-te bine! Aceasta e lumea noastră! Dar aici, în lume, s-a pogorât Lumina! (*Marcus seridicăși, tulburat, înconjoară peștera*) Lumina, Marcus și peștera se lasă pătrunsă de Lumină! Pruncul e Lumina Lumii! Lumina Lumii! (*Marcus îngenunchează și privește transfigurat Pruncul*).

MARCUS (*înconjurat de lumină*): Ce straniu! Mă privește! Ochii-i sunt mai scânteietori ca stelele cerului! Simte că nu-l sunt prieten și-mi zâmbește. (*Uimit*) Lumina feței Sale se însemnează peste mine! (*Marcus înconjurat de lumină schimbă priviri cu îngerul*)

VOCE: Ești ostenit și împovărat. Vino la Mine și Eu te voi odihni pe tine. Pe cel ce vine la Mine nu-l voi scoate afară.

(*Marcus leapădă sabia la picioarele Pruncului sub privirea radioasă a îngerului. Pe un fond muzical înalt, Feciorara Maria și Sf. Iosif, încadrați de doi îngeri ce poartă cu adâncă evlavie un potir și o pâine frântă, vin în fața lui Marcus și a Pruncului*)

MARCUS (*pătruns*): Doamne! Dumnezeuule al milei!

SF. IOSIF: Trebuie să fii flămând!

MARCUS (*transpus*): Da, sunt flămând și însetat!

(*Marcus, primește pocălul și pâinea. O ceață de îngeri coboară cu mare bucurie în scenă*)

MARCUS (*cugetând*): „Nemaifiind decât una cu EL eu trec dincolo de ceruri! Și știu că nu voi muri pentru că sunt înălăuntrul Vieții! Și că am viața întreagă ce izvorăște înălăuntrul meu!”

FECIOARA MARIA (cu Pruncul în brațe): Dumnezeu a dat semn de înfrățire!
SF. IOSIF: Ai venit purtat de gândul nopții plină de lumină lină!

Scena a II-a: Marcus întâlnește pe Magi

MARCUS (în centrul scenei): Noaptea căutării de Cale! (coboară în sală. Fondul muzical atinge apogeul. Lumina caldă și dulce inundă scena. Îngerii urcă treptele scării purtați parcă de o bucurie neobișnuită. Pe același fond muzical de slavă intră craii Răsăritului cu darurile în mâini. În fața Pruncului toți îngenunchează. Steaua revarsă lumina bogată și blândă. Magii în extaz.)

GASPAR: Doamne, umiliința a biruit semeția!

MELCHIOR: Așteptarea neamurilor! Toate câte au fost, au întruchipat tainic și umbros venirea Ta în lume!

BALTAZAR: Ai venit în lume spre plinirea noastră! Obârșia Ta e dintru început, din zilele veșniciei!

MELCHIOR: Prin Tine toate se vor face noi! Întrebările noastre despre cer și pământ vor primi acum răspunsuri!

GASPAR: Căci la Tine vor fi cuvintele Vieții veșnice! Doamne, ai coborât pe pământ pentru ca omul să urce, iar timpul să însemne urcuș spre îndumnezeire!

BALTAZAR: Întruparea e în mijlocul semenilor pentru ca oamenii să creadă! Ție aducem odoare de aur, smirnă și tămâie! Ție îți aducem de toate și pentru toate! Smirnă pentru că apropierea desăvârșită de lume nu va fi de ajuns! Va urma jertfa pentru lume!

(Lasă smima la picioarele Pruncului.)

MELCHIOR: Tămâie pentru slujba păcii și a Răscumpărătorului!

GASPAR: Odoare de aur ca unui împărat, căci Tu ești bogăția nesfârșită a Iubirii cerești.

(Fond muzical puternic. Craii Răsăritului ies din scenă. Brusc se lasă întunericul. Un înger apare sus pe scară. Fond muzical schimbat)

Scena a III-a: Apariția lui Irod

VOCE: „Iosif, scoală-te, ia Pruncul și pe mama Lui și fugi în Egipt și stai acolo până ce-ți voi spune, fiindcă Irod are să caute Pruncul ca să-L ucidă!”

(Fecioara Maria cu Pruncul în brațe și Sfântul Iosif ies din scenă conduși de îngeri. Beznă. Se aud tropote de cai. Pași. Înregistrare. În scenă dau buzna ucigașii. Apare și Irod încadrat de soldați romani.)

IROD: Unde-i Pruncul, Marcus? Unde-s Magii? V-am scos din temnițele Ierusalimului cu poruncă mare și voi ce-ați făcut?

SEGAN: Măria ta, eram la o azvârlitură de lance de ei, când furtuna de nisip ne-a orbit și pustia ne-a încheștat cu brațele ei lungi și aspre! Am pierdut mulțime de cai și de oameni, măria ta!

VOCI: Milă, măria ta.

IROD: Ascultați-mă bine! Iertarea nu e cu puțință la Irod! Câtă vreme mai trăiește un singur copil în hotarele Betleemului, un singur copil, băgați de seamă, vă voi ucide în chinuri groaznice! Cercetați din casă în casă și tăiați în bucăți pe toți pruncii mai mici de doi ani și aruncați-i în stradă la vederea mea! Numărul lor să nu fie pricină de poticnire! Un prunc e un început, iar un început înseamnă un alt scop! Lumea nu trebuie să aibă un alt scop și nici un alt împărat în Iudeea! Iar pe Marcus căutați-l și-n gaură de șarpe și aduceți-l grabnic la mine! *(Toți părăsesc fulgerător scena.)*

(MĂCELUL. Fond muzical puternic. Tropote de cai. Plânsete.)

VOCE: „Glas în Rama s-a auzit, plângere și tânguie multă! Rahila plângea pe fiii săi și nu voia să se mângâie, pentru că nu mai sunt”!

(Rafale puternice de vânt. Cutremur. Intră Irod și privește sticlos fiecare colț al peșterii. O rază de lumină coboară în centrul scenei unde se află blana albă de miel, sabia lui Marcus, potirul și pâinea)

Scena a IV-a:

„Mânia lui Irod”, și înfruntarea lui Eliazar. Moartea lui Irod

IROD *(privește atent sabia lui Marcus)*: Nici o urmă de sânge... Marcus, te voi găsi și-n gaură de șarpe. Se leapădă armele?!

VOCE: Împărăția păcii unde cei smeriți se vor bucura; apăsătorul nu va mai fi; distruși vor fi cei ce gândeau să facă rău.

IROD *(răcnește)*: Împăratul păcii?! Câte seminții sunt pe pământ, Lui, doar Lui să I se închine?! Stăpân eu sunt aici și nimeni nu-mi va smulge împărăția! Trupurile copiilor ce zac pe străzile Betleemului sunt dovada vie că eu sunt aici împărat și nimeni nu va cuteza să ridice glas! Nimeni nu va cuteza să ridice glas! *(ecou)*...

ELIAZAR *(sus la capătul scării)*: Amară-ți va fi soarta de tine pregătită!

IROD: Eliazar?!

ELIAZAR: Nebun cine voiește pe Domnul să-L ucidă! El a venit în lume să pună un început nou, să aducă lumina în vremea ticăloșilor, stârpind răul din mințile oamenilor! A venit să ne ridice din noroiul păcatului!

IROD: ...Din noroiul păcatului?! Nu există om pe întregul pământ să nu dorească să-și domine semenul! *(ironic)* A venit să stârpească răul din mințile oamenilor?! Ha! Ha! Eliazar! Eliazar! Când această poftă va dispărea nu va mai exista istorie!

ELIAZAR: Care istorie? Aceasta pe care o aperi tu din răspuțeri jertfind ființe neprihănite? Triumful poate fi în tragedie?

IROD *(aparte)*: Oamenii se vor închina mereu celor puternici, vor proslăvi sângele ce va curge năvalnic! Setea neostoită de putere este motorul istoriei.

ELIAZAR: Îndreptarea acestei istorii dezorientate și deschiderea Căii celei noi prin Adevăr spre adevărata Viață!

IROD: Și cum va duce El omenirea spre adevărata Viață?

ELIAZAR: Prin vestirea împărăției păcii unde pacea nu va avea hotar, căci asupritorul nu va mai fi!

IROD: Și asta-i de ajuns?

ELIAZAR (*convins*): E de ajuns! Dacă o vor dori toți. Și o vor dori!

IROD (*se apropie de pocal și pâine, se sprijină într-un genunchi, le privește transpus*): O vor dori?!... Nu! (*raza de lumină cade mai intens asupra potirului și pâine*) O, visul care-mi tulbură neconținut mintea! Cerul rostogolind (*privește în susul razei*) trup de lumină îmbrățișează fierbinte pământul (*privește peștera*), pământul ce urcă, urcă neconținut nelipsindu-i adâncimea spațiului curat (*privește potirul*), străveziu de lumina lină și blândă! Iubirea!... (*Irod aruncă sabia lui Marcus și întinde mâinile tremurânde spre pocal și pâine*).

ELIAZAR: Adevărul! Calea! Viața! Legea cea nouă!

(*Intră în scenă făptura neagră privind neplăcut la Irod.*)

IROD (*privind în gol*): Legea cea nouă?! (*Își retrage brusc mâinile*)

ELIAZAR (*insistent*): E încă timp de pocăință. Am intrat sub milă!

IROD (*apucă iar sabia, privind întâi la Eliazar apoi la făptura neagră care rânjește*) Nu!

ELIAZAR: Ceasul alegerii, nu uita! E încă timp de pocăință! (*Urcă scara pronunțând răspicat fiecare cuvânt. Irod privește potirul și pâinea. Satana se interpune lărgind brațele*)

VOCE: Ceasul alegerii! E încă timp de pocăință! Absurdul vieții noastre va fi înfrânt de iubire, așa cum ți-a fost dat să înțelegi!

IROD (*întins jos*): O, un foc îmi mistuie măruntaiele!

(*Satana vine și-l încalecă pe Irod, punându-i sabia în mâini pe care apoi le cuprinde în ghearele sale negre și uriașe.*)

IROD: Cine ești?

SATANA (*râs sarcastic*): Eu sunt acela despre care lumea crede cu stăruință că nu exist. Ha! Ha! (*Irod e lovit în piept cu sabia*)

IROD (*zvârcolindu-se sub greutatea Satanei*): Starea împotriva firii?! Tu erai în mine!!... Demult!! (*Irod se zvârcolește, apoi rămâne nemișcat. Cutremur. Fulgere. Ploaie mărunță și deasă. Satana îi scoate sufletul lung și negru, bucurându-se spasmodic. Corpul lui Irod e luminat în răstimpuri de fulgere.*)

VOCE: S-a suit pe tron ca o vulpe, a domnit ca un tigru și a murit ca un câine. (*Tunete. Ploaie mărunță și deasă. Se luminează.*)

VOCE: „Iosif, scoală-te, ia Pruncul și pe mama Lui și mergi în pământul lui Israel, căci au murit cei ce căutau să ia viața Pruncului”.

Cortina

Actul III

Eleazar și Marcus

(Zi plină cu cer senin. Se simte puterea primăverii. În depărtare se vede un munte la poalele căruia se întinde un lac cu apă limpede. O cărare șerpuieste în centrul decorului, iar de o parte și de alta a cărării verdeață abundentă. Se aude ciripitul vesel al păsărelelor. Intră Eliazar în haine de mare preot cu un toiag în mână urmat de Marcus. Se privesc cu prietenie.)

ELIAZAR: Știi, Marcus, strămoșii noștri au rătăcit prin pustie căutând Țara Făgăduinței cam tot atâția ani cât a durat domnia Irodului! *(se așază)* Mereu m-am gândit la aceasta! Ce stranie coincidență!

MARCUS: Mulți rătăcim, Eliazar! Și eu am rătăcit până să întâlnesc Pruncul! Ceea ce era în folosul Romei hrăpărețe se afla mai presus de toate! *(Pauză)* Am curmat multe vieți în satele de lângă Betleemul Iudeii cu o nesăbuită seninătate!... Cu o nesăbuită seninătate!...

ELIAZAR *(îi întinde mâna)*: Ai recunoscut și te-ai căit, Marcus! Ceasul alegerii, ți-amintești?... Știam că vei ajunge să calci pe cale! Știam, Marcus!

MARCUS *(transpus)*: În ochii săi mai scânteietori ca stelele cerului am înțeles că fărădelegile-mi sunt șterse, că am intrat sub milă! Atunci am înțeles eu bine cuvintele tale, Eliazar!

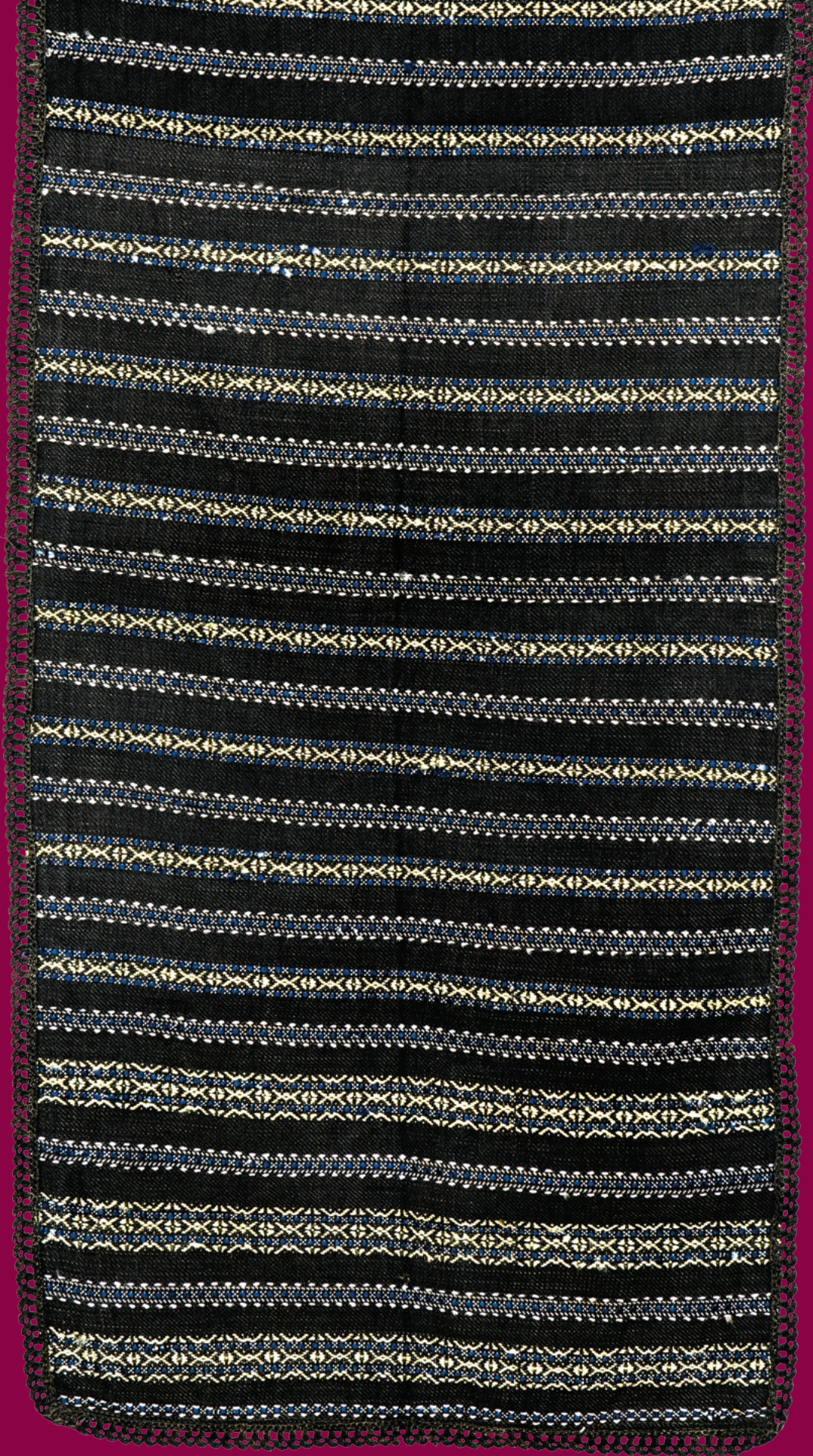
ELIAZAR *(ridicându-se)*: Cuvintele Sfintei Scripturi!... Cuvintele proorocilor noștri L-au vestit de mult pe Împăratul păcii care va cere milă și nu jertfă! Și iată, El a venit la plinirea vremii! *(Îl ia de mână și amândoi coboară în sală)* Mila înseamnă mai mult decât dreptatea riguroasă, Marcus! Mila e din altă lume, ea e suflul divin din noi, să nu uiți aceasta! Oamenii se îndumnezeiesc numai atunci când se îmbracă întru podoaba milei! Mila e cu mult deasupra dreptății înrudindu-se cu lumina necreată! Să nu uiți niciodată aceasta!

MARCUS *(intim)*: Eliazar, toate câte mi le spui le-am simțit atunci în lumina divină ce pătrundea nu numai peștera ci și sufletul meu, și am ales! Ți-amintești, Eliazar? *(răspicat)* Ceasul alegerii! Și-am înțeles că El a venit în chip de om ca noi oamenii să alegem Calea! *(Intră pruncul îmbrăcat în cămașă lungă și albă, încadrat de Fecioara Maria și Sfântul Iosif urmați de îngeri cu crini în mâini pe fond muzical înălțător, divin. Pruncul vine în centrul scenei, privește blând și pătrunzător, ridică mâinile și dă binecuvântare sălii. Scena este puternic luminată.)*

VOCE *(înregistrare)*: Binecuvântat este Cel ce vine întru numele Domnului! Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, întru oameni bună voire!

(În cele două extreme ale scenei, Marcus și Eliazar stau în genunchi cu mâinile împreunate a rugă privind în extaz Pruncul. Grup statuar.)

CORTINA

Andrei Cărpeneanu

Sfântul

Nu crezuse vreodată că poate fi martorul unor asemenea frumuseți. Atât putea gândi, abia trezit, cu ochii împăienjeniți, sprijinit ca un om beat, într-o rână, de zidul unui hambar din care intrau și ieșeau o sumedenie de argați, fiecare cu lucrul său. Pretutindeni auzea voci, fie poruncile răstite de negustorii care stăteau în pragul prăvăliilor vopsite în culori țipătoare, către ucenicii ce li se păreau prea leneși, fie zbieretele și hohotele de râs ale căruțașilor care adăstaseră în piața mare a orașului pentru a arunca o mână de ovăz dobitoacelor sleite de oboseala drumului și de greutatea poverilor, și care foloseau acest răgaz pentru a petrece din ochi cu desfătare țărăncile tinere care-și făceau de lucru în calea lor. Nu văzuse așa case frumoase niciodată, nici la Târgoviște, unde învățase meserie, nici chiar la București, unde, ce-i drept, nu fusese decât o singură dată, când proprietarul cizmăriei îl luase să cumpere piele fină pentru o comandă de lux, însă și atunci abia ridicase privirea din pământ, de frică să nu se piardă de meșter, care pășea țațoș pe bulevardele largi, forfotind de lumea elegantă și gălăgioasă a Capitalei. Își aducea aminte că își scosese căciula și își făcuse cruce, ca în fața unei biserici, deși nu mai era chiar un copil, avea aproape 14 ani, atunci când ridicase ochii către o casă înaltă cât un palat de pe strada Moșilor, pe care și jupânul său se oprise să o admire, cu pălăria de pai, că era vară, lăsată a mirare pe ceafă și cu mâna în care ținea bastonul proptită în șold, așa cum văzuse că se fotografiau domnii de la oraș.

...Nu știa unde se găsește sau cum ajunsese acolo, însă întrebarea îl părăsise înainte de a prinde contur. Acum se afla fermecat de zumzetul viu al vocilor pe care nu le înțelegea, de sunetele care izvorau parcă din pământ și se împleteau cu fuioarele subțiri de vânt care își făceau loc prin grădinile năpădite de floarea-soarelui și de maci, printre ramurile grațioase ale mestecenilor, lăsându-se apoi abătute de vânturi străine și duse mai departe către streășinile albe ale munților ce se ghiceau în zare.

Își privea mâinile fără să înțeleagă de ce, însă după câteva clipe se dumi-ri: erau așa de albe și de moi cum nu le avusese niciodată, el care muncise

de când se știa din greu cu palmele și le stâlcise și le bătătorise ani de-a rândul, când la sapă, pe ogorul părinților, când împungând cu sula de cizmărie pielea groasă a ciubotelor. Acum mâinile semănau cu ale domnișoarei Teodora, care venise pentru puțină vreme învățătoare la ei în sat, la Șuța Veche. Fata lui cea mare apucase să învețe cu ea doar un an, pentru că apoi domnișoara plecase la studii în Franța și nimeni nu mai auzise de ea, unii spuneau că ar fi rămas acolo, în străinătăți, alții că ar fi ajuns profesoară la București, alții chiar că și-ar fi luat singură zilele, îndrăgostită de un boier însurat, ce să-i faci, gura prostimii, odată stârnită, n-o mai potolește nici Cel de Sus. O singură dată o întâlnise pe învățătoare, când fusese chemat să îi vorbească de notele Anicăi, fata lui cea cuminte, dar nepricepută la carte, și atunci ochii îi rămăseseră pironiți tocmai la mâinile sale albe cu care răsfoia catalogul, moi și albe și subțiri de parcă ar fi fost împletite din raze, mâini care semănau cu ale sfinților din icoane sau cu ale Maicii Domnului, căci așa îi părea lui că ține domnișoara Teodora tocul, de parcă l-ar fi ținut pe Pruncul Sfânt.

Hainele îi erau curate și, cu toate că era desculț, tălpile nu simțeau asprimea drumului, iar colbul era moale ca pânda de păianjen și aproape la fel de alb și de strălucitor. În copilărie își aducea aminte că umblase numai desculț. La ei în sat, din primăvară și până toamna târziu, oamenii nu purtau opinci decât Duminica și de sărbători, când se duceau la biserică. La 16 ani, pentru că se certase cu meșterul, lăsase atelierul de cizmărie și fugise la Moreni, unde se angajase sondor la frații Mitu și Gheorghe Măcriș. Acolo se muncea până la apusul soarelui, când toți lucrătorii se prăvăleau lași de oboseală, claie peste grămadă, în bordeiele de la marginea șantierului, nu înainte de a da o fugă până în pădurea învecinată, unde râcăiau păduchii de pe brăcinarul nădragilor cu o surcea, pentru a putea adormi liniștiți. Însă cu toată cazna lor, bordeiele tot colcăiau de păduchi, chiar dacă unii dintre muncitori unseseră și picioarele paturilor cu petrol, pentru ca găngăniile să nu le năpădească așternuturile. Dumnezeu ținuse pesemne cu tot dinadinsul să îi urgisească pentru păcatele lor și sporise mintea lighioanelor, pentru că acestea se cățarau pe pereți și, odată ajunse pe tavan, își dădeau drumul drept în patul năpăstuiților.

Atât de mult ar fi vrut să se întoarcă, măcar pentru o vară, la el în sat, la Șuța Veche, încât închisese ochii cu nădejdea că atunci când îi va deschide se va trezi la poarta casei părintești și o va vedea iarăși pe mama Rada alergând înaintea lui, potrivindu-și în grabă năframa stacojie care se tot desfăcea și îi cădea pe ochi, sau pe taică-său care precis îl va dojeni din gura hambarului, unde îl găsea mai mereu. Da, îl va mustra cu o voce stinsă, de parcă i-ar fi fost teamă să nu plece iar: „Ce faci măi Gheorghe... credeam că nu mai vii, de data asta chiar mă gândeam că n-ai să mai vii, n-ai

trimis nici carte, nici vorbă, nu mai știa niminea de tine...". Însă minunea pe care o aștepta și pentru care se și rugase cu căldură în gând nu venise. Cu toate acestea, Gheorghe nu se mâhnise, pentru că prea era frumoasă acea străduță în lumina soarelui, iar veselia oamenilor îl contagiase și pe el, și ar fi vrut să intre în vorbă cu bărbații de vârsta lui, să îi întrebe cum e viața acolo, dacă pădurile sunt la fel de răcoroase, dacă munții sunt la fel de înalți, dacă strugurii se culeg toamna, la fel ca peste tot, orice, numai să se bage în vorbă cu cineva, cu casele se dumirise, erau frumoase și largi, și păreau locuite de îngeri, nu de oameni, așa de curate și de luminoase se profilau pe cerul inundat de bucuria amiezii. Însă cum nu le vorbea limba, se cufundase din nou în acea visare plăcută care-i încălzea inima, între-bându-se mirat cum de și-l aducea aminte atât de limpede pe taică-său în anii primului mare război, când acesta mergea cu vitele la păscut tocmai în poienele din pădurea Trundinului, ca să nu le găsească armata și să le rechiziționeze, și se întorcea abia noaptea, cu copitele vacilor învelite în cârpe, să nu le-audă nimeni. El nu putea să aibă atunci mai mult de doi sau trei ani, și totuși Vasile, taică-său, parcă pășea aieva dinaintea lui, cu o crosnă de lemn de foc în spate și o legătură de mălai în mâna dreaptă, din care mama Rada le făcea în fiecare seară turte și uite-așa, se gândi, privindu-se cum înfuleca pe tăcute în fața focului, biruiseră și foametea de după război. Se vedea apoi șovăielnic, cu mâna înțepenită la piept, ca pentru o poză, și ochii încețoșați de lacrimi de emoție, în prima bancă a școlii care se deschisese de curând într-un hambar vechi de pe vremea lui Cuza, cu ghetele pline de noroi și tunică strânsă pe corp, cârpită în coate și mirosind dulce a bălegar. Așa erau toți copiii atunci, și nici părinții nu se purtau mai curat, ba dimpotrivă.

Apoi se întristase dintr-o dată privind o gănganie roșie, cu aripile la fel de mari ca ale unei libelule, cum se așeza pe ciotul unui copac tânăr tăiat de curând și care apoi zbura și revenea, dând cercuri tot mai largi, de parcă nu i-ar fi venit să creadă că nu mai găsește nimic acolo, doar adineauri se ridica zdravăn, cel puțin cinci coți deasupra pământului, cu vlăstare tineră și mustind de vigoare, iar acum nu mai e decât un băț sterp, o vergea ca un semn de exclamare, care nu mai are niciun rost pe lume și nu mai spune nicio poveste, decât poate povestea gănganiei roșii care venea de departe și s-a odihnit aici câteva clipe și după ce și-a scuturat aripile străvezii ca două petale de văzduh și-a luat zborul și nu s-a mai întors niciodată. Cu o așa întristare în inimă plecase pe front și își aducea aminte totul de parcă s-ar fi petrecut ieri, ba nu, chiar acum, bocancii grei târați cu silnicie prin praful uliței, postavul străin al uniformei care îi zgâria gâtul și îi înroșise încheieturile scăldate în sudoare, ranița care îi aluneca neconținut de pe umeri, și singurul lucru familiar, care îi aducea mângâiere, năframa gal-

benă a nevesti-sii, a Olguței, în care îi pusese pentru drum două bucăți de turtă și o bucată de slănină și pe care o strângea la piept, cu lacrimile șiroind pe obraji și cu gândul la jalea pe care a lăsat-o în urma sa.

Pe Siret, lângă Storojineț, batalionul său de Vânători de Munte fusese atacat violent și pe neașteptate din zeci de guri asurzitoare de tun care îi prăpădiseră într-o clipită camarazii. Trecuse și el în moarte, de-a valma cu toți, fără un gând, fără mirare, fără regrete, stâlcit ca o gânghanie de cortina de fier a cerului prăvălit fără veste peste trupurile sleite de oboseala marșului. Din pricina bubuiturii și a emoției nu simțise cum șrapnelul i se împlântă în umăr, în ceafă, în frunte. Crezuse că fumul îi luase doar pentru o clipă vederea și se lăsase ușor într-un genunchi, pentru a-i da timp văzduhului să se limpezească. Ținea încă în mână năframa galbenă a Olguței, murdară de țărână și muiată în sudoare amestecată cu sânge, și încercase să-și răcorească cu ea fruntea care îi ardea, sfredelită ca de un fier încins. Se rezemase în armă, însă alunecase moale în glodul gros de o jumătate de cot, iar când încercase să se ridice, nu izbutise, fiindcă pământul îl trăgea înapoi cu tăria a sute de brațe. „Lasă, stau aici până trece iureșul”, își șoptise, prăvălindu-se cu desfătare în noroiul care îl primise cu dulceața unui crivat împărătesc.

Se gândea chiar acum la toate acestea cu o minte care nu mai era a lui, fără frică, patimă sau întristare, de parcă viața sa întreagă ar fi plutit ca un abur deasupra orașului, o vedenie asupra căreia își ațintise cu seninătate privirea doar pentru o clipă, pentru că de atât avusese nevoie pentru a cuprinde-o pe toată și pentru a-i da drumul mai departe, ca să se risipească și să se adune din nou în zare, departe de el, dusă pe coama unei adieri firave, într-un joc suav de care oricând ar fi putut avea știință, dacă și-ar mai fi dorit. Recunoscuse acum și caii regimentului, înhămați la căruțele care poposiseră în piața orașelului, recunoscuse biserica cu hramul Sfântului Gheorghe, înțelesese sfada negustorilor ovrei și veselia ucenicilor care boscorodeau între ei pe rusește. Orașul era așa cum îl văzuse prima oară, însă leșurile sfârtecate ale cailor dispăruseră, la fel și trupurile camarazilor pulverizate de primele salve de tun, ale căror membre mărunțite se făcuseră una cu noroiul roșu al drumului, și acum străzile sclipeau, scăldate în razele soarelui, cu munții aproape, atât de aproape că ar fi putut să le mângâie pădurile, dacă doar ar fi întins mâna. Însă, imediat ce auzise glasuri cunoscute, glasuri calde, de acasă, Gheorghe se scuturase de frumusețea care prinsese să îi robească iar cugetul și mersese să le întâlnească, desculț, smerit și cu inima ușoară ca o scânteie dusă de vânt.

